Академія прикладних наук у м. Тарнув
Університет Віндзору
Балтійська міжнародна академія
Вища школа управління охороною праці в Катовіцах
Ризький північний університет
Міністерство освіти і науки України
Кременчуцький національний університет
імені Михайла Остроградського
Факультет права, гуманітарних і соціальних наук
Кафедра фундаментальних і галузевих юридичних наук
Центральноукраїнський державний університет
імені Володимира Винниченка
Центр українсько-європейського наукового співробітництва

Матеріали XI Міжнародної
науково-практичної конференції

«ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ НОРМ ПРАВА»

5 грудня 2025 р.

м. Кременчук, Україна

Львів – Торунь
Liha-Pres
2025

УДК 340.13(062.552)
Т 33

Т 33 **Теоретичні та практичні проблеми реалізації норм права** : матеріали XI Міжнародної науково-практичної конференції, м. Кременчук, 5 грудня 2025 р. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2025. 356 с.

ISBN 978-966-397-580-1

У збірнику представлено матеріали XI Міжнародної науково-практичної конференції «Теоретичні та практичні проблеми реалізації норм права» (5 грудня 2025 року, м. Кременчук).

УДК 340.13(062.552)

ISBN 978-966-397-580-1

© Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського, 2025
© Українсько-польське наукове видавництво «Liha-Pres», 2025

Голова програмного комітету:

НИКИФОРОВ Володимир Валентинович – доктор біологічних наук, професор, перший проректор Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського.

Члени програмного комітету:

ВОЛКОВ Владислав – доктор суспільних наук, доцент, ректор Балтійської міжнародної академії (Латвія);

БАХДІ Рім – доцент, декан факультету права Університету Віндзору (Канада);

МОХНАЦКІ Богдан – доктор габілітований інженер, професор, ректор Вищої школи управління охороною праці в м. Катовіце (Польща);

БУЧАШВІЛІ Хатуна – менеджер з аудиту та відповідності процесів для регіону GSM (Грузія);

СЛІНЬКО Сергій – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри юридичних дисциплін Державного університету штату Північна Парана (Америка);

ХМЕЛЯЖ Кжиштоф – керівник кафедри права факультету управління та економіки Академії прикладних наук у м. Тарнув (Польща);

КРАВЧУК Валерій Миколайович – кандидат юридичних наук, доцент, прокурор відділу Офісу Генерального прокурора, доцент кафедри публічного та приватного права Київського університету імені Бориса Грінченка;

ЛАТИШЕВА Вікторія Володимирівна – кандидат юридичних наук, доцент, декан факультету права, гуманітарних і соціальних наук Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського;

МИТРОФАНОВ Ігор Іванович – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри фундаментальних і галузевих юридичних наук Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського;

СОБОЛЬ Євген Юрійович – доктор юридичних наук, професор, ректор Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка;

ЮЗІКОВА Наталія Семенівна – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри адміністративного і кримінального права Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.

Голова організаційного комітету:

СКРИПНИК Володимир Леонідович – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри фундаментальних і галузевих юридичних наук Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського.

Члени організаційного комітету:

ВІХЛЯЄВ Михайло Юрійович – доктор юридичних наук, професор, директор Центру українсько-європейського наукового співробітництва;

СИРОТА Дмитро Іванович – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри фундаментальних і галузевих юридичних наук Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського;

СЛОБОДЯНИК Тетяна Миколаївна – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри фундаментальних і галузевих юридичних наук Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського;

ХРЕБТОВА Алєся Анатоліївна – кандидат наук з державного управління, доцент, доцент кафедри фундаментальних і галузевих юридичних наук Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського;

ШАПОВАЛ Валерій Дмитрович – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри фундаментальних і галузевих юридичних наук Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського.

Секретар організаційного комітету:

ШЕВЧЕНКО Марина Сергіївна – старший викладач кафедри фундаментальних і галузевих юридичних наук Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського.

ЗМІСТ

НАПРЯМ 1. РЕАЛІЗАЦІЯ НОРМ ПРАВА В ТЕОРІЇ ТА ІСТОРІЇ ДЕРЖАВИ ТА ПРАВА. КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО

Дискусійні питання прогалин у законодавстві
Зеленко Інна Павлівна 9

Особливості відомчої нормотворчості Міністерства внутрішніх справ України
Петрук Ярослав Анатолійович 11

Особливості вирішення житлової проблеми в Україні у XIX–XX ст.
Поляруш Світлана Іванівна 14

Форма правління через призму втілення принципу поділу влади
Рубаненко Арсеній Сергійович 18

Концептуалізація особливостей політики захисту прав дітей в умовах воєнних конфліктів
Чепурний Тарас Віталійович 22

Призов жінок-медиків на військову службу в умовах воєнного стану: проблеми теорії та практики
Шаповал Валерій Дмитрович 26

НАПРЯМ 2. ЦИВІЛЬНЕ, ЦИВІЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ, СІМЕЙНЕ ТА МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО

Компенсація за пошкоджене та зруйноване майно внаслідок збройного конфлікту
Висоцька Аліса Євгеніївна 29

Правові механізми недопущення та відсторонення спортсменів/команд від участі в олімпійських іграх
Донець Антон Геннадійович 33

До питання дієвості процесуальних гарантій в цивільному судочинстві у протидії зловживанню правом
Зленко Сергій Миколайович 37

Встановлення фактів, що мають юридичне значення під час воєнного стану
Літвяков Едуард Михайлович 41

Особливісті правового регулювання фіксації цивільного процесу
Перунова Олена Миколаївна 45

Викрадення та незаконне переміщення дітей в умовах збройних конфліктів: міжнародно-правовий аналіз
Позняк Єлизавета Андріївна 48

Європейська конвенція про здійснення прав дітей 1996 р.: процесуальні права дитини при усиновленні
Чернік Світлана Дмитрівна 51

НАПРЯМ 3. ТРУДОВЕ ПРАВО. СЛУЖБОВЕ ПРАВО. ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ

Проблеми реалізації права на платформну зайнятість: розширення парадигми трудового права
Луценко Олена Євгенівна 54

НАПРЯМ 4. ЗЕМЕЛЬНЕ ПРАВО. АГРАРНЕ ПРАВО. ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО

Електронні земельні торги: правові аспекти та практика застосування
Бондурова Яна Юріївна 58

НАПРЯМ 5. АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО. ФІНАНСОВЕ ПРАВО. ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

Implementacja europejskich standardów monitoringu finansowego w działalności notariusza: doświadczenia Ukrainy i Polski
Dr Krzysztof Chmielarz, Aliesia Khrebtova 63

Визнання торговельної марки добре відомою в Україні та адміністративна відповідальність за порушення прав на об'єкт права інтелектуальної власності
Заліпаєв Юрій Валерійович 67

Нормотворче забезпечення публічних доходів від санкцій і примусового відчуження активів: сучасний стан та перспективи вдосконалення
Захаров Станіслав Володимирович 70

Роль торгово-промислових палат у розвитку міжнародного бізнесу
Йовбак Іванна Яна Іванівна 73

Розуміння поняття супроводу військовослужбовців як складової частини цивільно-військових відносин в системі військового та адміністративного права
Капець Олександр Олександрович 75

Проблеми кваліфікації порядку мобілізації під час воєнного стану
Кутова Тетяна Родіонівна 78

Глобальна інформатизація як компонента розвитку міжнародного бізнесу
Міклоші Вікторія 83
Цифрові права громадян як складова прав четвертого покоління
Трошкіна Катерина Євгенівна 85
Адміністративно-правові механізми протидії дезінформації в Україні
Чорба Максим Дмитрович 88
Щодо інституційного виміру інформаційно-правового забезпечення агропромислового комплексу
Шорський Павло Олександрович 91
Правовий статус громадських організацій в Україні
Якимець Тарас Анатолійович 93
Адміністративно-правові гарантії діяльності комунальних підприємств, установ, організацій
Яцентюк Станіслав Володимирович 98

НАПРЯМ 6. КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ. КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

Організація розгляду кримінального провадження в умовах воєнного стану
Віднійчук Ірина Владиславівна 101
Актуальні проблеми кримінальної відповідальності за незаконне збагачення в умовах воєнного стану
Горб Тимофій Андрійович 106
Процесуальні та організаційні форми взаємодії слідчого і прокурора під час розслідування корупційних кримінальних правопорушень
Дрозд Віталій Юрійович 108
Злочинна недбалість чи форс-мажор? Аналіз суб'єктивної сторони правопорушень із військовим майном
Лаврьонов Роман Петрович 112
Поняття військових кримінальних правопорушень
Митрофанов Ігор Іванович 118
Деякі проблеми застосування ст. 299 Кримінального кодексу України «Жорстоке поводження з тваринами»
(за матеріалами судової практики)
Оробець Костянтин Миколайович 122
Проблеми кримінально-правової кваліфікації самовільного залишення військової частини під час правового режиму воєнного стану
Солодуха Вікторія Сергіївна 126
Сучасні ризики поширення зброї в України в умовах воєнного стану
Стасишин Анастасія Сергіївна, Ніколаєнко Тетяна Богданівна 130

НАПРЯМ 7. КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА. СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА

Зупинення досудового розслідування в умовах воєнного стану: проблеми правозастосування та шляхи вдосконалення
Застрожнікова Катерина Сергіївна 134
Державний і процесуальний примус: природа та межі
Тарасюк Сергій Миколайович 137
Процесуальні гарантії захисту права власності при вирішенні питання про спеціальну конфіскацію
Якових Є. В. 141

НАПРЯМ 8. СУДОУСТРІЙ, ПРОКУРАТУРА ТА АДВОКАТУРА. МІЖНАРОДНЕ ПУБЛІЧНЕ ПРАВО

Питання реформування адвокатури України у звітах Європейської Комісії за 2023–2025 роки у межах Пакета розширення Європейського Союзу
Заболотний Олег Миколайович 146
Політико-правове значення приєднання Литви до Спеціального трибуналу за злочин агресії проти України
Пилипенко Володимир Пилипович 151

НАПРЯМ 9. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЮРИСПРУДЕНЦІЇ

Особливий період як правовий контекст функціонування правоохоронної системи
Тарасенко Олександр Сергійович 154
Підстави та порядок звернення стягнення на віртуальні активи в Україні та Німеччині
Шипков Єгор Олексійович 157
Питання приналежності коштів Накопичувального пенсійного фонду до переліку видів публічних коштів
Шухнін Антон Сергійович 163
Практика ЄСПЛ щодо ефективності досудового розслідування
Рудакова Валерія Андріївна 167
Державні цільові програми як ключовий механізм реалізації кримінологічної політики у сфері протидії організованій злочинності

Єрьоменко Анастасія Тарасівна **169**
Питання функціонування державних електронних ресурсів реєстрації об'єктів нерухомого майна
Пилипенко Юрій Пилипович **171**
Служба безпеки України у системі адміністративно-деліктної юрисдикції
Мєдвєдєва Тетяна Олександрівна **175**
Сучасне осмислення кадрових процедур в органах Національної поліції: процесуально-правовий вимір
Жуматій Ірина Андріївна **177**
Судовий контроль як гарантія законності та раціонального використання бюджетних коштів
Маркін Сергій Ігорович **181**
Національний та міжнародний адміністративно-інституційні механізми охорони та захисту прав інтелектуальної власності
Омельченко Андрій Володимирович **183**
Поняття демографічної сфери у адміністративно-правовому вимірі
Кропивна Катерина Олексіївна **186**
Окремі питання правового регулювання виникнення та захисту права власності на нерухоме майно в Україні
Демчук Максим Романович **190**
Актуальні проблеми реалізації кадрового забезпечення у Національній поліції України та шляхи їх подолання
Бойчук Микола Миколайович **193**
Загальна характеристика зникнення безвісти та насильницького зникнення в херсонському регіону в перше півріччя повномасштабного вторгнення
Войчек Олексій Сергійович **195**
Місцеві органи публічної адміністрації як суб'єкти публічне адміністрування суспільних відносин у сфері архітектури та інжинірингу
Білик Максим Володимирович **199**
Цифрові активи та акаунти у соціальних мережах: правові аспекти спадкування
Яковлев Максим Денисович **204**
Інституційна еволюція Суду Європейського Союзу: імплікації для реформи судової системи України
Галічий Вадим Миколайович **208**
Доступ особи, яку було затримано на прохання міжнародного кримінального суду, до кваліфікованої правової допомоги відповідно до КПК України
Понурко Тарас Андрійович **211**
Поняття, ознаки адміністративно-правового статусу Національного агентства України з питань виявлення, розшуку та управління активами
Магдій Сергій Михайлович **213**
Поняття нормативно-правових актів, якими регулюється сільськогосподарська діяльність в умовах особливого періоду
Гудима Олександр Петрович **218**
Правові засади здобуття іноземними громадянами вищої освіти в Україні
Любченко Олександр Олексійович **224**
Порушення переважного права на придбання частки у випадку звернення стягнення на частку в статутному капіталі товариства
Лисенко Юрій Олександрович **228**
Інституційні засади участі адвокатури в системі безоплатної правової допомоги
Лукашук Андрій Володимирович **230**
До питання визначення особливостей відшкодування збитків, завданих неналежним виконанням договірних зобов'язань
Халдай Ілля Віталійович **234**
Адміністративно-правовий механізм регулювання клінічних досліджень: поняття, ознаки та структура
Брожик Ярина Володимирівна **237**
Цінності діяльності Служби безпеки України в контексті нормативної визначеності
Ребченко Ігор Михайлович **243**
Майновий стан особи як підстава для відмови у затвердженні угоди у кримінальному провадженні через «очевидну неможливість виконання обвинуваченим взятих на себе за угодою зобов'язань»
Кузнецова Людмила Валентинівна **246**
Порушення вимок КПК України як підстава для відмови у затвердженні угоди про визнання винуватості у кримінальних провадженнях щодо військових кримінальних правопорушень
Дабіжа Олена Анатоліївна **248**
Причини та умови агресивної злочинності у сфері спорту
Самсонов Олег Васильович **252**
Досвід адміністративно-правового регулювання сфери фізичної культури і спорту США як елементу національної безпеки
Пакін Артем Васильович **255**

Європейські стандарти та принципи податкового контролю
Приходько Дмитро Михайлович **259**
Нормативно-правові акти як адміністративно-правові інструменти управління у сфері містобудування
Сичевський Володимир Павлович **263**
Процесуальні засади видачі осіб, які вчинили кримінальне правопорушення
Зубенко Сергій Євгенович **267**
Спеціалізовані консультативно-дорадчі органи у системі публічного управління
Солдатський Вадим Володимирович **270**
Поняття принципових і нормативних правових засад механізму правового регулювання дисципліни праці в органах правопорядку
Мельничук Роман Васильович **274**
Забезпечення права на інформацію та інформаційну діяльність: міжнародно-правові стандарти
Бучок Степан Юрійович **277**
Верховенство права та адміністративна юстиція: теоретичні засади і виклики для України
Данко Антонія Вікторівна **281**
Верховенство права та адміністративна юстиція: теоретичні засади і виклики для України
Надєйко Микола Миколайович **285**
Теоретико-правова природа позасудового контролю за діяльністю суб'єктів публічного адміністрування у сфері підприємницької діяльності
Дякур Марія Дмитрівна
Військово-політичні детермінанти кримінальних правопорушень, що вчиняються у сфері медичної діяльності в Україні **291**
Боровик Людмила Андріївна
Значення діяльності спеціального доповідача оон у контексті забезпечення свободи медіа **294**
Дрок Григорій Миколайович
Регіон як територіальна основа формування екологічної політики: ландшафтний та соціально-економічний підхід **298**
Савінда Яна Мирославівна
Електронний нотаріат в Україні: проблеми становлення та перспективи впровадження ... **301**
Божик Валерій Іванович
Актуальні слідчі ситуації під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері підприємницької діяльності **303**
Полюшко Алла Валеріївна
Адміністративно-правові засади цифровізації механізму оцінювання гендерного впливу рішень суб'єктів публічного адміністрування в Україні **306**
Кравченко Руслан Андрійович
Адміністративно-правове регулювання проходження служби в органах прокуратури: методологічні підходи до здійснення **313**
Паладійчук Іван-Любомир Сергійович
Особливості ІТ-об'єктів як предмета адміністративно-правової охорони **317**
Зарічний Іван Ярославович
Конфлікт інтересів як перешкода представництва адвокатом у цивільному судочинстві України **321**
Самох Микола Юрійович
Практичні проблеми реалізації положень Кодексу України з процедур банкрутства **325**
Мельничук Роман Васильович
Імперативні способи правового регулювання дисципліни праці у правоохоронних органах **330**
Мішеніна Тетяна Миколаївна
Інформаційно-аналітичне забезпечення запобіжної діяльності прокуратури **333**
Данильченко Володимир Володимирович
Критерії адміністративно-правової класифікації цивільних безпілотних повітряних суден **337**
Качковський Євген Сергійович
Критерії класифікації безпілотних технологій для потреб публічного адміністрування **339**
Михайловська Ірина Анатоліївна
Адміністративні процедури із здійснення контролю та нагляду у сфері медіа **341**
Охріменко Олександр Володимирович
Основні проблеми розвитку Збройних Сил України в умовах воєнного стану **344**
Валовий Євгеній Валерійович
Віктимологічні ознаки жертви кримінального правопорушення, передбаченого ст. 190 Кримінального кодексу України **346**
Борзяниця Дмитро Григорович
Філософський вимір поняття «інтелектуальна, творча діяльність» **349**

НАПРЯМ 1. РЕАЛІЗАЦІЯ НОРМ ПРАВА В ТЕОРІЇ ТА ІСТОРІЇ ДЕРЖАВИ ТА ПРАВА. КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-580-1-1

ДИСКУСІЙНІ ПИТАННЯ ПРОГАЛИН У ЗАКОНОДАВСТВІ

Зеленко Інна Павлівна
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри загальноправових дисциплін
та державного управління
Центральноукраїнський державний університет
імені Володимира Винниченка
м. Кропивницький, Україна

Наявність прогалин в законодавстві передбачає продовження наукових розвідок, не дивлячись на те, що тема доволі розроблена в українській науці. Виникнення їх до тепер пов'язують з двома групами причин – об'єктивними (зміна суспільних відносин, науково-технічний прогрес, зближення з європейським правом) та суб'єктивними (недосконалість юридичної техніки). Внаслідок прогалин у законодавстві втрачається системність законодавства, що викликає труднощі у процесі правового регулювання суспільних відносин [1, с. 80].

У юридичній енциклопедії зазначається, що «прогалинами в законодавстві є повна або часткова відсутність законодавчої регламентації певної групи суспільних відносин, що потребують правового регулювання [2, с. 148].

Науковці пропонували різні визначення прогалин у законодавстві.

Так, С. Погребняк вважає, що прогалини у законодавстві – це відсутність законодавчої регламентації певних відносин. Він зазначає, що є розширювальне тлумачення, коли ми маємо справу з обставинами, які законодавець передбачав, але не зміг висловити словами, а звужувальне тлумачення – прогалина існує у випадку, коли законодавець взагалі не передбачав такі обставини. Тому в першій ситуації суб'єкт застосування права ніби стає на точку зору, з якої законодавець дивився на обставини, які мав на увазі, а в другій – на точку зору, з якої законодавець подивився би, якщо мав би їх на увазі [3, с. 45].

А. Майданюк під прогалиною в законі розуміє повну або часткову відсутність правових норм у певному законі, які необхідні для врегулювання правовідносин [4, с. 45].

В. Тарануха зазначає, що прогалина в законодавстві – це відсутність нормативної правової регламентації конкретної групи суспільних відносин у галузі правового регулювання, які визначені головними засадами права, інакше кажучи, це відсутність норми права, що могла би врегулювати певний вид суспільних відносин, яким необхідне правове врегулювання [5, с. 17].

На думку П. Рабіновича, прогалина в законодавстві являє собою відсутність нормативно-правової регламентації певної групи суспільних відносин у сфері правового впливу, що окреслюється основними принципами права [6, с. 140].

Є. Харітонова визначає прогалини у цивільному законодавстві як неповноту у вираженні цивільного права стосовно фактів суспільного життя, котрі знаходяться у сфері цивільно-правового регулювання [7, с. 77–78].

Н. Заболотна вважає, що прогалина в цивільному законодавстві – це повна або часткова відсутність у всьому масиві чинного цивільного законодавства правової норми, необхідної для повноцінного вирішення питання, що входить до сфери правового регулювання [8, с. 71].

Відповідно до листа Міністерства юстиції «Щодо порядку застосування нормативно-правових актів у разі існування неузгодженості між підзаконними актами» прогалини в законі − це повна або часткова відсутність необхідних юридичних норм у законі [9].

Отже, прогалини у законодавстві – це вид юридичних дефектів, який являє собою повну або часткову відсутність у нормативно-правових актах норм права, необхідних для врегулювання суспільних відносин, що знаходяться у сфері правового регулювання.

Література:

1. Подковенко Т. А., Мельнічук А. С. Прогалини у законодавстві та способи їх подолання. URL: https://surl.li/yfubqx

2. Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. К. : Укр. енцикл., 1998. Т. 5 : П–С. 2003. 736 с.

3. Погребняк С. Прогалини в законодавстві та засоби їх подолання. *Вісник Академії правових наук України*. 2013. № 1 (72). С. 44–56.

4. Майданюк А. М. Прогалини в законодавстві та шляхи їх усунення на сучасному етапі розвитку права. *Наше право* : спеціалізоване видання. 2012. № 3. Ч. 1. С. 45–50.

5. Тарануха В. Прогалини в праві: поняття, сутність, способи їх усунення та подолання. *Юридична Україна* : щомісячний правовий часопис. 2009. № 2. С. 15–19.

6. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави : навч. посібник. Вид. 5-те, зі змінами. Київ : Атіка, 2001. 176 с.

7. Харитонов Є. Нариси теорії цивілістики (поняття та концепції) : монографія. О. : Фенікс, 2008. 346 с.

8. Заболотна Н. Я. Прогалини у цивільному законодавстві та способи їх подолання: загальнотеоретичне дослідження. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 6. С. 68–71.

9. Лист Міністерства юстиції «Щодо порядку застосування нормативно-правових актів у разі існування неузгодженості між підзаконними актами» від 30.01.2009 р. № Н-35267-18. *Офіційний веб-сайт Верховної Ради України*. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v3526323-09

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-580-1-2

ОСОБЛИВОСТІ ВІДОМЧОЇ НОРМОТВОРЧОСТІ МІНІСТЕРСТВА ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ

Петрук Ярослав Анатолійович
аспірант
Донецький державний університет внутрішніх справ
м. Кропивницький, Україна

Відомча нормотворчість Міністерства внутрішніх справ України відіграє важливу роль в забезпеченні законності та правопорядку. Вона спрямована на створення внутрішніх нормативно-правових актів МВС України, які покликані деталізувати загальні норми права, адаптувати їх до потреб правоохоронних органів, конкретизувати чіткі алгоритми дій для службовців. Окрім того, відомча нормотворчість МВС України сприяє захисту прав і свобод громадян, адже відомчі нормативно-правові акти регулюють порядок застосування заходів примусу, проведення слідчих дій, тощо.

Вороніна І.М. зазначає, що відомча нормотворчість – це діяльність суб’єктів реалізації правоохоронної функції держави (уповноважених на те центральних органів виконавчої влади), які з метою реалізації законів України й нормативно-правових актів вищих органів державної влади в межах своїх повноважень приймають відомчі нормативно-правові акти,

що деталізують і роз'яснюють механізм реалізації державної політики в правоохоронній сфері [1, с. 43].

Тобто, головне призначення відомчої нормотворчості полягає в деталізації та роз'ясненні положень законів і актів вищих органів державної влади для практичного застосування у діяльності правоохоронних органів.

Особливість відомчої нормотворчісті МВС України полягає в тому, що вона не є самостійним джерелом права, та виступає допоміжним механізмом, має обмежену сферу дії, поширюються переважно на внутрішню організацію та діяльність підпорядкованих структур, який забезпечує узгоджене та ефективне функціонування системи правоохоронних органів.

Правовою основою відомчої нормотворчості МВС України виступає Закон України «Про правотворчу діяльність». Він визначає загальні принципи, процедури та вимоги до створення в цілому нормативно-правових актів, що поширюються на всі органи державної влади, в тому числі на Міністерство внутрішніх справ України.

Так, в статті 19 Закону України «Про правотворчу діяльність» від 24 серпня 2023 року, зазначається, що накази міністерств, які приймаються на основі та на виконання Конституції України та (або) законів, чинних міжнародних договорів України, постанов Верховної Ради України, указів Президента України, постанов Кабінету Міністрів України, мають на території України вищу юридичну силу, ніж нормативно-правові акти, передбачені пунктами 8-13 цієї частини, і є обов'язковими до виконання на території України [2].

Тобто, ст. 19 Закону «Про правотворчу діяльність» закріплює правову основу та юридичну силу для відомчих нормативно-правових актів, зокрема наказів МВС України, визначаючи їх важливими елементами системи нормативно-правових актів України.

Особливістю відомчої нормотворчості МВС України є те, що вона охоплює сферу забезпечення громадської безпеки, публічного порядку, діяльність поліції, міграційну політику, цивільний захист, охорону державного кордону, а тому значна частина відомчих актів має оперативний та процесуальний характер, регулюючи порядок дій працівників. Тобто, відомча нормотворчість МВС України має оперативно реагувати на зміни в безпековій ситуації, та мати високий ступінь гнучкості, що в свою чергу, дозволяє швидко вдосконалювати внутрішні процедури.

Науковець Котелюх М. О. зокрема зазначає, що відомча нормотворчість є невід'ємною складовою правового регулювання, яка забезпечує оперативність і гнучкість у реалізації законів через підзаконні акти,

створені в рамках компетенції конкретних суб'єктів охорони правопорядку [3, с. 76].

Варто зазначити, що багато актів регулюють внутрішню службову діяльність, службову дисципліну, кадрові питання, службові розслідування, тощо. Таким чином, відомча нормотворчість МВС України потребує спеціальних знань у сфері публічної безпеки, криміналістики, адміністративного провадження, тактики поліцейської діяльності, тощо, з метою створення відомчих інструкції, наприклад щодо роботи патрульних підрозділів, та інших відомчих нормативно-правових актів.

Так, вчена Вороніна І.М. зокрема зазначає, що відомча нормотворчість повинна мати спеціальні знання і спеціальний досвід в розробників вказаного нормативного акта (досить глибокі знання ними питання, характеру взаємних відносин адресатів нормативного припису (враховуючи суто технічний аспект), сформованої практики, наявної бази нормативного регулювання, соціальних запитів) [4, с. 31].

Також, вважливою особливістю відомчої нормотворчості є те, що відомчі нормативно-правові акти МВС України не можуть суперечити законам України та урядовим постановам.

Отже, відомча нормотворчість Міністерства внутрішніх справ України є важливим інструментом забезпечення законності, правопорядку та ефективної діяльності правоохоронних органів. Відомчі нормативно-правові акти МВС України виконують допоміжну функцію, мають обмежену сферу дії та поширюються переважно на внутрішню організацію роботи підпорядкованих структур, забезпечуючи узгодженість і стабільність функціонування системи.

Правовою основою відомчої нормотворчості виступає Закон Україи «Про правотворчу діяльність», який визначає загальні принципи та процедури створення нормативно-правових актів, зокрема наказів міністерств.

Відомча нормотворчість характеризується обмеженою сферою дії, спрямованість переважно на внутрішню організацію та діяльність підпорядкованих структур, що забезпечує узгоджене функціонування системи МВС України. Відомчі нормативно-правові акти мають оперативний і процесуальний характер, дозволяють швидко реагувати на зміни у безпековій ситуації, а також регулюють службову дисципліну, кадрові питання та порядок проведення слідчих дій, тощо.

Таким чином, відомча нормотворчість МВС України є невід'ємною частиною системи правового регулювання, яка забезпечує ефективну реалізацію державної політики у сфері охорони правопорядку, дотримання прав і свобод громадян, а також забезпечують гнучкість і оперативність у виконанні службових завдань. Разом з тим, вона повинна здійснюватися в суворій відповідності до законів України та актів вищої

юридичної сили, що гарантує її легітимність та правову визначеність.

Література:

1. Вороніна І. М. Актуальні питання відомчої нормотворчості в системі органів внутрішніх справ. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер. : Юриспруденція*. 2015. № 17. Т. 1. С. 43–45.

2. Про правотворчу діяльність: Закон України від 24 серпня 2023 р. № 3354-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3354-20#Text

3. Котелюх М. О. Вплив відомчої нормотворчості на правове регулювання діяльності правоохоронних органів. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції.* 2024. № 5. С. 72–77.

4. Вороніна І. М. Теоретико-методологічні засади вдосконалення відомчої нормотворчості в умовах трансформації перехідного суспільства. *Право і суспільство*. 2015. № 5 (2). С. 23–34.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-580-1-3

ОСОБЛИВОСТІ ВИРІШЕННЯ ЖИТЛОВОЇ ПРОБЛЕМИ В УКРАЇНІ У XIX-XX СТ.

Поляруш Світлана Іванівна
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри загальноправових дисциплін
та державного управління
Центральноукраїнський державний університет
імені Володимира Винниченка
м. Кропивницький, Україна

У період війн відбувається масштабне руйнування житлового фонду та особливо гостро постає питання забезпечення населення житлом. Так, за даними Міністерства розвитку громад та територій України на середину жовтня 2025 року росіянами пошкоджено в нашій державі *13 %, тобто близько 320 тисяч* житлових будинків [1]. Вказана цифра щодня зростає. За підрахунками Світового банку, для відновлення таких обсягів Україна потребує щонайменше *86 млрд доларів*.

Варто констатувати, що проблема житлового забезпечення населення завжди стояла гостро, а особливо після воєнних конфліктів.

Вказаною проблематикою різних історичних періодів у контексті державної політики або повсякденного життя населення займаються такі українські вчені, як О. Аврамова, М. Борисенко, О. Вітолін, Т. Герасимов, К. Діденко, А. Крижановський, К. Кузіна, І. Куліш, А. Мирошниченко, О. Мовчан, О. Омельчук, О. Остапенко, О. Рябченко, Ю. Тарасюк, Т. Терещенко, Т. Чагонець, С. Шліпченко, О. Янковська та ще ціла низка науковців. Частково торкаються її дослідники, які вивчають кооперативний рух, зокрема, Є. Васильєв, С. Гладкий, В. Коверзнев або вивчають історію містобудування чи архітектурних стилів, І. Андрейко, Т. Березюк, С. Тимошенко та інші науковці.

У посібнику за редакцією Є. Харитонова та О. Берназ-Лукавецької запропонована періодизація історії житлового права за критерієм суб'єктивного підходу до проблеми: 1) постановка житлової проблематики (XIX століття); 2) перше законодавче врегулювання суб'єктивних житлових прав (1900–1917 рр.); 3) радянський період (1917–1991 рр.; 4) період приватизації житлового фонду (1992–1998 рр); 5) період виникнення нових принципів житлового права, що змінило зміст житлових прав громадян, зокрема кредитування житла, інвестиційні програми у житлове будівництво (1999–2008 рр.); 6) трансформаційний період житлового права – це період парадигми житлового права, пов'язаної зі змінами соціальних стандартів і норм згідно з європейським досвідом [2, с. 13]. Думається, що радянський період потребує виділення окремих підетапів.

У другій половині XIX ст. посилюються урбаністичні тенденції і починає активно будуватися житло як для пролетаріату (переважно власниками фабрик і заводів) так і для заможних містян споруджується комфортне житло для здачі в оренду (прибуткові будинки). У Зведенні законів російської імперії 1857 р. вперше систематизується будівельне законодавство під назвою Будівельний статут. Науковиця О. Аврамова зазначає, що перші дослідження житлових потреб фабрично-заводських робітників були здійснені у другій половині XIX ст. Ф. Дмітрієвим [3]. Довгий час інші міські верстви населення і селянство залишалися поза увагою науковців.

На початку XX ст. з'являються міжнародні стандарти у житловій сфері, розроблені на Всесвітній виставці у Парижі у вигляді Резолюції П'ятого Міжнародного Конгресу з квартирного питання. Починає формуватися внутрішньо імперське законодавство, що переважно торкається поліпшення житлового становища військовослужбовців та їх сімей, інституту житлового найму, окремих питань експлуатації житлового фонду.

Більшовицький переворот 1917 р. та поширення влади більшовиків в Україні призвели до політики «квартирного переділу», під яким

розуміють реквізиції житла так званих «нетрудових елементів» або ущільнення їх, що породило нове явище під назвою комунальна квартира. Швидкий розвиток промисловості міст, масове переселення селянства у міста сприяли виникненню житлової кризи 1920-х рр. Причинами її були також і Перша світова та громадянська війни. Наслідками цього усього стала руйнація житлового фонду та безгосподарне використання його новими мешканцями [4].

Уже з середини 1920-х років вирішення квартирного питання радянська влада покладає на відродження житлово-будівельної кооперації, кредитування, на особисту ініціативу населення. 26 березня 1924 р. ВУЦВК і РНК УСРР видає «Положення про житлово-споживчу кооперацію», що уможливлює будівництво кооперативного житла, яке є більш комфортним. Так були побудовані у 1928 р. у Харкові сумнозвісний будинок «Слово» та у 1934 р. у Києві перший корпус будинку для письменників Роліт (кооператив «Робітник літератури»). Крім того, активно формується концепція усуспільнення побуту населення у вигляді ідей будівництва міст-садів.

Зазначимо, що 1930-ті рр. – це період масових репресій, що сприяло продовженню політики квартирного переділу.

У 1930-х до середини 1950-х рр. починають будувати житло для партійної номенклатури, керівництва заводів і фабрик, офіцерського складу чи мистецької інтелігенції. Це так звані «сталінки» – елітне житло з покращеним плануванням, де стелі сягали 2.8 до 3.2 метра, кімнати були ізольованими, коридори просторими, кухні площею не менше 7–10 квадратних метрів та роздільні санвузли. Однак, вказане житло було за собівартістю досить дорогим.

У повоєнний період був прийнятий Закон «Про п’ятирічний план відбудови і розвитку народного господарства Української РСР на 1948–1950 рр.», яким затверджено план відбудови і нового будівництва державного жилого фонду в містах Української РСР на 1946–1950 рр. в розмірі 15.920 тис. кв. метрів жилої площі, в тому числі по місцевих Радах – 1.150 тис. кв. метрів. Планувалося провести за п'ятиріччя в містах і робітничих селищах відбудову і будівництво індивідуальних жилих будинків коштом населення з допомогою державного кредиту в розмірі 3,3 млн. кв. метрів жилої площі [5]. Будівництво житла було максимально здешевленим, часто із залишків декількох будівель, але масовим.

31 липня 1957 р. вийшла Постанова ЦК КПРС та Ради Міністрів СРСР «Про розвиток житлового будівництва в СРСР», де ставилося завдання у найближчі вісім – дев’ять років ліквідувати нестачу житла для трудящих. Розпочалась забудова міст так званими «хрущовками», тобто доступним житлом з низькими стелями, відсутністю ліфта та

сміттєпроводу, а також часто суміжними кімнатами та суміщеним санвузлом. Елітне житло кардинально не відрізнялося від масового, хіба що площею квартир.

На початок 1960-х рр. СРСР будувала 2 млн. квартир на рік, а країна зайняла перше місце у світі за кількістю споруджуваного житла на 1000 чоловік. У 1970–1980-х рр. будують так звані «брежнєвки», тобто більш комфортне масове житло у панельних п'яти – 16 –ти поверхових будинках. Проте, починаючи з 1987 р. по 1992 р. обсяг будівництва нових будинків знизився майже в два рази. На думку дослідника О. Омельчука, житло і право на нього було предметом особливих спекуляцій в державних органах, а навколо його реалізації будувалися корупційні імперії [6, с. 191].

Таким чином, житлове питання у вказаний період було складним і вирішити його швидко і кардинально, як намагалися більшовики, так і не вдалося. За радянських часів наділення громадян житлом не робило їх власниками, а було предметом для підкреслення соціальної нерівності.

Література:

1. В Україні зруйновано та пошкоджено близько 320 тисяч житлових будинків через обстріли рф: скільки вже відновили? URL: https://3m2.ua/news/v-ukrayini-zrujnovano-ta-poshkodzheno-blyzko-320-tysyach-zhytlovyh-budynkiv-cherez-obstrily-rf-skilky-vzhe-vidnovyly/

2. Житлове право : навчально-методичний посібник / за ред. Є. О. Харитонова, О. М. Берназ-Лукавецької. Одеса : Фенікс, 2019. 120 с.

3. Аврамова О. Формування житлових правовідносин. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 11. С. 5–12.

4. Борисенко М. Житлова криза та комунальна політика радянського уряду в Україні (1920-ті роки). URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Borysenko_Myroslav/Zhytlova_kryza_ta_komunalna_polityka_radianskoho_uriadu_v_Ukraini_1920-ti_roky.pdf?

5. Про п'ятирічний план відбудови й розвитку народного господарства Української РСР на 1946-1950 рр: Закон УРСР від 28.08.1946 р. URL: https://uk.wikisource.org/wiki/

6. Омельчук О. Генеза приватноправової складової житлового права в період перебудови. URL: https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/213aa320-f9ba-4972-8110-62e10e6b33ef/content

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-580-1-4

ФОРМА ПРАВЛІННЯ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ВТІЛЕННЯ ПРИНЦИПУ ПОДІЛУ ВЛАДИ

Рубаненко Арсеній Сергійович
здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
факультету права, бізнесу та адміністрування
Науковий керівник: **Зеленко Інна Павлівна**
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри загальноправових дисциплін та державного управління
Центральноукраїнський державний університет імені Володимира Винниченка
м. Кропивницький, Україна

Як відомо, форма правління визначає структуру вищих органів влади, механізми їх формування та взаємодії. Традиційно розрізняють монархії (абсолютна, дуалістична, парламентська) та республіки (президентська, змішана, парламентська). У різних формах правління не однаково реалізується принцип поділу державної влади або спостерігається його відсутність.

Абсолютна монархія характеризується необмеженою владою монарха. Всі виконавчі та розпорядчі органи перебувають під безпосереднім контролем монарха, який є єдиним суб'єктом політичної відповідальності для цих структур. Судова система, як незалежна гілка влади, в умовах абсолютної монархії відсутня.

Така монархія зберегла свої основні риси на арабському Сході (Саудівська Аравія, Катар, Бруней, Оман). Причинами «живучості» такої форми правління є соціально-економічна база і відсутність гострих соціальних суперечностей [1, с. 144]. Це зумовлено, на думку С. К. Бостана, багатими природними ресурсами, наявність яких у цьому регіоні дозволяє владі здійснювати соціально спрямовану політику і таким чином гальмувати об'єктивні процеси руйнування станово-кастового суспільства, в якому ці країни ще перебувають, та їх перехід до громадянського суспільства [2, с. 113]. З огляду на вищезазначене, поділ влади в такій формі державного правління не реалізований.

Дуалістична монархія поєднує вплив монарха і парламенту. Це перша історична форма конституційної (обмеженої) монархії.

Влада глави держави за дуалістичної монархії обмежується переважно законодавчою сферою, де ключову роль відіграє парламент. Виконавча влада цілком зосереджена в руках монарха, який самостійно

формує уряд. Уряд підзвітний перед главою держави, хоча нерідко законодавство передбачає його відповідальність і перед парламентом. Однак ця норма здебільшого залишається суто формальною, адже конфлікт членів парламенту з урядом фактично означає протистояння з монархом, що нерідко завершується розпуском парламенту. Таким чином, хоча дуалістична монархія і вважається найбільш відповідною принципу поділу влади, він має свої слабкі місця і проявляється у трохи обмеженій формі.

Парламентська монархія є найпоширенішою формою монархічного правління, особливо серед європейських держав (Велика Британія, Іспанія, Бельгія).

Монарх, виконуючи роль глави держави, вважається символічним джерелом влади, але зазвичай фактичних повноважень щодо управління країною не має. Його функції є формальними й зосереджуються на представницьких і церемоніальних обов’язках. Монарх не має впливу на урядові рішення та не здатний змінювати його склад.

Одночасно слід зауважити, що нерідко члени виконавчого органу беруть участь у роботі законодавчого органу, тобто мають статус членів парламенту. Така практика суперечить концептуальним засадам, закладеним Шарлем Монтеск'є, який зазначав, що виконавча влада приречена на занепад у разі, якщо законодавча влада залучається до процесів управління або контролю у межах функцій виконавчої сфери.

На сьогодні республіка є найбільш поширеною формою державного правління [3, с. 72].

У президентській республіці президент виступає як глава держави і очолює виконавчу владу. Зазначена республіка має три основні гілки влади – законодавчу, виконавчу і судову, що чітко розмежовані. У президентській республіці діє ефективний механізм стримувань і противаг, який гарантує баланс між гілками влади. Важливою особливістю такого типу республіки є автономія як парламенту, так і президента: парламент зазвичай не має права відправляти уряд у відставку, а президент, відповідно, не може розпускати парламент чи його окремі палати. Така неможливість звільнення представників виконавчої влади парламентом сприяє стабільності уряду і посилює його незалежність. Це цілком узгоджується з концепцією Монтеск'є про принципову важливість незалежності виконавчої влади від законодавчої. Однак для успішного виконання своїх функцій президенту необхідна підтримка з боку парламенту. Це особливо яскраво проявляється в США, де значна частина повноважень президента реалізується за умови схвалення та згоди Сенату [4, с. 275].

У парламентській республіці главою держави залишається президент, однак його повноваження здебільшого носять представницький і церемоніальний характер, аналогічно до парламентської монархії.

Зазначена республіка передбачає, що виконавча влада представлена урядом, який несе політичну відповідальність перед парламентом. Проте взаємозв'язок між урядом і парламентом, що передбачає політичну підзвітність і контроль за здійсненням урядової політики, не заперечує принципу незалежності виконавчих органів у рамках їх законодавчо визначених функцій і компетенції. У встановлених межах уряд, а також інші органи виконавчої гілки влади й посадові особи мають автономію у виконанні своїх завдань, вільно обираючи специфічні форми і методи реалізації своєї діяльності. Виконавча влада діє незалежно від законодавчої у цьому сенсі.

Змішана республіка характеризується тим, що президент, виконуючи функції глави держави, зазвичай не очолює виконавчу владу, хоча і має значний вплив у цій сфері. У такій республіці завжди передбачена наявність колегіального органу виконавчої влади [5, с. 60].

Існує кілька варіацій змішаних форм правління, ключова різниця між якими визначається способом організації уряду та масштабом повноважень, якими наділений президент. У таких республіках уряд завжди формується з участю парламенту, але рівень цієї участі може значно варіюватися.

При домінуванні позапарламентського механізму формування уряду парламент обмежується лише наданням згоди на призначення глави уряду, якого висуває президент. Така модель характерна для президентсько-парламентської республіки.

У випадку переважно парламентської моделі уряд формується з представників партії, яка здобула абсолютну більшість голосів на парламентських виборах, або ж з коаліції партій, що разом отримали більшість місць у парламенті. Цей підхід робить змішану республіку схожою на парламентську, але з однією суттєвою різницею – президент зазвичай обирається шляхом загальнонародного голосування та володіє ширшими повноваженнями порівняно з президентом у суто парламентській системі. Такий формат відповідає парламентсько-президентській республіці.

Як вже було зазначено, більшість країн світу в своїх конституціях закріпили принцип розподілу державної влади на законодавчу, виконавчу та судову гілки. Однак, трапляються й винятки. Зокрема, у країнах, де конституції визначають лише три традиційні гілки влади, існують державні органи, які не вписуються в цю класичну схему. Традиційне розмежування влади на три гілки не охоплює всього спектру існуючих моделей розподілу владних повноважень. З розвитком

державного управління відбувається деконцентрація та децентралізація влади, що призводить до формування нових органів та методів управління, а отже, й потенційної появи додаткових гілок влади.

Таким чином, принцип поділу влади, який лежить в основі форми правління, має специфічні особливості реалізації в кожній державі. У деяких випадках це питання обмежується теоретичними дискусіями, тоді як в інших існують практичні труднощі, які перетворюють поділ влади на формальність.

Література:

1. Терещук М. М. Різновиди монархічної форми правління: порівняльна характеристика. *Держава і право. Юридичні і політичні науки* : зб. наук. праць. 2007. Вип. 38. С. 143–147.
2. Бостан С. К. Форма правління сучасної держави: проблеми історії, теорії, практики : монографія. Запоріжжя : Юридичний ін-т, 2005. 540 с.
3. Терещук М. М. Різновиди республіканської форми правління: порівняльна характеристика. *Держава і право. Юридичні і політичні науки* : зб. наук. праць. 2006. Вип. 33. С. 72–78.
4. Козинець О. Г. Застосування принципу поділу влади у президентській республіці. Досвід США. Ukraine – EU. Modern technology, business and law: collection of international scientific papers: in 2 parts. Part 2. Modern engineering. Sustainable development. Innovations in social work: philosophy, psychology, sociology. Current problems of legal science and practice. Chernihiv : CNUT, 2015. P. 275–278.
5. Петришин О. В. Серьогіна С. Г. Змішана республіканська форма державного правління: питання теорії та практики. *Право України*. 2009. № 10. С. 57–60.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-580-1-5

КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПОЛІТИКИ ЗАХИСТУ ПРАВ ДІТЕЙ В УМОВАХ ВОЄННИХ КОНФЛІКТІВ

Чепурний Тарас Віталійович
член Всеукраїнської громадської організації
«Українська академія наук»
м. Київ, Україна

Проблематика захисту прав дитини в умовах збройних конфліктів посідає одне з ключових місць у сучасному міжнародно-правовому та гуманітарному дискурсі. Загострення локальних і глобальних конфліктів, гібридні форми агресії, широке застосування нерегулярних збройних груп, а також активне використання інформаційних технологій у воєнних діях призводять до істотного зростання кількості дітей, які стають безпосередніми жертвами та свідками воєнного насильства. За даними міжнародних організацій, зокрема Міжнародного дитячого фонду ООН в Україні (UNICEF) [1], починаючи з 2010-х років, кількість зафіксованих порушень прав дітей у зонах конфлікту досягла найвищих показників з часів Другої світової війни. Діти дедалі частіше піддаються вбивствам, каліцтвам, викраденню, сексуальному насильству, вербуванню, катуванням, примусовому переміщенню та іншим формам жорстокого поводження. Збройні конфлікти не лише руйнують фізичну безпеку дітей, а й ставлять під загрозу реалізацію їхніх базових прав: на освіту, охорону здоров'я, сімейний захист, ідентичність, соціальну підтримку та всебічний розвиток. Зокрема, у доповіді UNICEF 2022 року [2] аналізуються 25 років функціонування глобальної політики «Діти і збройні конфлікти» (CAAC) та її вплив на реальний захист дітей у війні. Звіт демонструє, як моніторинг і верифікація порушень спрямовують політичні рішення, прийняття законів, криміналізацію вербування дітей і впровадження протоколів передачі дітей із військової до цивільної юстиції. Автори даного звіту підкреслюють, що ефективний захист дітей вимагає поєднання політичного тиску, програм підтримки, правових реформ і довгострокових програм реінтеграції.

Проте, кардинальних змін досліджувані процеси набули, починаючи з 2014 року, збройна агресія проти України та згодом повномасштабне вторгнення у 2022 році продемонстрували особливо жорсткі форми насильства над дітьми, включно з депортаціями, насильницькою передачею дітей в інші сімейні середовища, психологічним тиском, залученням до пропаганди та системними атаками на цивільну інфраструктуру, що

забезпечує реалізацію їхніх прав. Саме тому концептуальні основи формування ефективної політики захисту прав дітей в умовах воєнних конфліктів слід визнати важливою і актуальною проблематикою сучасних правових досліджень, серед яких важливим напрямом виділяємо осмислення даних аспектів зарубіжними дослідниками.

Сучасні зарубіжні наукові дослідження проблем формування і реалізації політики захисту прав дітей в умовах воєнних конфліктів демонструють диференціацію підходів, побудованих на критеріях напрямів даної політики. Приміром, у дослідженні М. Гепполда [3, с. 29] простежується еволюція міжнародних норм щодо участі дітей у воєнних діях: від загальних положень Женевських конвенцій до абсолютної заборони залучення неповнолітніх у бойові дії згідно з Факультативним протоколом до Конвенції ООН про права дитини. Особливу увагу вчений приділяє криміналізації вербування дітей у Римському статуті МКС. М. Гепполд наголошує, що ефективність міжнародних норм залежить від внутрішньодержавної імплементації, моделі якої різняться між країнами. Дослідник аналізує скандинавську, англо-саксонську та континентально-європейську моделі, показуючи їх відповідність міжнародним зобов'язанням та механізмам контролю над збройними формуваннями. У контексті даної концепції для української політичної моделі доцільним є повний перегляд національного законодавства з метою абсолютної імплементації міжнародних норм і положень щодо захисту прав дітей в умовах повномасштабного російського вторгнення.

Водночас інші західні дослідники концептуалізують такий важливий напрям досліджень, як психосоціальний вимір як елемент правової політики захисту прав дітей в умовах війн. Приміром, Т. Бетенкорда і К. Хана [4, с. 322] підкреслюють, що психічне здоров'я дітей, які пережили воєнні дії, визначається взаємодією індивідуальних, сімейних, соціальних і культурних факторів. Автори наголошують на значенні резилієнтності та захисних чинників, які можуть зменшити негативний вплив травми. Також і М. Вессельс [5, с. 11] аналізує ризики некоректних інтервенцій щодо психологічної реабілітації дітей, що не враховують культурні традиції або реальні потреби громади. Він наголошує на тому, що реабілітаційні програми мають бути комплексними, довгостроковими та інтегрованими в місцеве середовище. У річищі даної проблематики для українських особливостей формування політики захисту прав дитини важливим є дослідження таких зарубіжних авторів, як М. Денов і А. Піоланті [6], котрі наголошують, що діти, народжені внаслідок конфлікт-зумовленого сексуального насильства, мають особливі потреби у сфері соціальної ідентичності, правового

захисту та психологічної реабілітації. Автори підкреслюють, що міжнародні механізми перехідного правосуддя приділяють недостатню увагу цим дітям, концентруючись переважно на матерях-жертвах. Вони пропонують створення спеціальних програм, спрямованих на боротьбу зі стигмою, правове визнання статусу таких дітей та підтримку їхніх родин, що особливо стосується дітей, народжених у наслідок сексуального насильства на тимчасово окупованих територіях України.

Загалом, концепції західних вчених розглядають дитина як об'єкт глобальної безпеки. Приміром, Л. Гланвілле [7, с. 14] аналізує можливість інтеграції прав дитини у концепцію «Responsibility to Protect» (R2P). Він доводить, що масові і систематичні порушення прав дітей є раннім індикатором злочинів проти людяності. Науковець наголошує на необхідності включення критеріїв захисту дітей у санкційні режими, миротворчі операції та системи раннього попередження, що доцільно імплементувати у національне українське законодавство.

На наше переконання, важливим і практичним дослідженням слід визнати роботу Ікєнни Анянву [8, с. 47], у якій аналізується як міжнародні стандарти захисту дітей у конфліктних зонах. У роботі докладно аналізуються правові (неповна імплементація CRC/OPAC у національному праві), інституційні (слабкість судів, правоохоронних органів, органів соціального захисту) та соціально-економічні чинники, які підривають ефективність політики захисту дітей. Особливий наголос зроблено на тому, що без належних програм реінтеграції, психосоціальної підтримки й освіти навіть прогресивне законодавство не запобігає порушенням прав дитини в умовах війни. Автор розглядає справу Lubanga в МКС як приклад міжнародної кримінальної відповідальності за вербування дітей, але підкреслює, що міжнародна юстиція не може замінити системні реформи на національному рівні. Саме цей аспект абсолютно кореспондується з прогалинами в українській політиці захисту прав дітей в умовах повномасштабного російського воєнного вторгнення.

Отже, аналіз концептуальних основ особливостей формування і реалізації політики захисту прав дітей в умовах воєнних конфліктів Сучасна правова політика захисту дітей у збройних конфліктах формується на перетині міжнародного гуманітарного права, прав людини та міжнародного кримінального правосуддя. Зарубіжні дослідження демонструють, що лише комплексний підхід, який включає юридичний захист, профілактику, психосоціальну підтримку та реінтеграцію може забезпечити ефективний захист дітей, що вимагає посилення нормативних, інституційних та соціальних механізмів захисту українських дітей. Саме тому подальший розвиток правової політики має враховувати

міжнародний досвід, новітні форми насильства щодо дітей та необхідність адаптації законодавства до сучасних викликів.

Література:

1. Міжнародний дитячий фонд ООН в Україні URL: https://www.unicef.org/ukraine/reports
2. UNICEF. 25 Years of Children and Armed Conflict: Taking Action to Protect Children in War. UNICEF, 2022. 56 p. URL: https://www.unicef.org/sites/default/files/2022-06/UNICEF-25-years-children-armed-conflict.pdf
3. Happold, M. Child soldiers in international law: The legal regulation of children's participation in hostilities. *Netherlands International Law Review*. 2000. Vol. 47, no. 1. Pp. 27–52.
4. Betancourt, T. S., Khan, K. T. The mental health of children affected by armed conflict: Protective processes and pathways to resilience. *International Review of Psychiatry*. 2008. Vol. 20, no. 3. Pp. 317–328. DOI: 10.1080/09540260802090363.
5. Wessells, M. G. Children and armed conflict: Interventions for supporting war-affected children. Peace and Conflict. *Journal of Peace Psychology*. 2017. Vol. 23, no. 1. Pp. 4–13. DOI: 10.1037/pac0000227.
6. Denov, M., Piolanti, A. "Though my father was a killer, I need to know him": Children born of genocidal rape in Rwanda and their perspectives on fatherhood. *Child Abuse & Neglect*. 2020. Vol. 107, article 104560. DOI: 10.1016/j.chiabu.2020.104560.
7. Glanville, L. Children and R2P: An introduction. *Global Responsibility to Protect*. 2018. Vol. 10, no. 1–2. Pp. 7–17. DOI: 10.1163/1875984X-01001002.
8. Anyanwu, I. Human Rights and Child Protection Norms in Armed Conflicts: Bridging International Standards with Domestic Realities. *Journal of Law and Global Policy*. 2025. Vol. 10, No. 5. P. 40–52.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-580-1-6

ПРИЗОВ ЖІНОК-МЕДИКІВ НА ВІЙСЬКОВУ СЛУЖБУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ

Шаповал Валерій Дмитрович
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри фундаментальних і галузевих юридичних наук
Кременчуцький національний університет
імені Михайла Остроградського
м. Кременчук, Україна

Відповідно до ст. 68 Конституція України зобов'язує кожного неухильно додержуватися Конституції та законів України**.** Отже, держава покладає на громадян України не тільки права та свободи, які знаходять своє відображення в Розділі ІІ Конституції України [1].

21 лютого 2022 року керівництвом Російської Федерації визнано незалежність самопроголошених «ЛНР» і «ДНР» та прийнято рішення щодо введення на тимчасово окуповані території Донецької та Луганської областей підрозділів збройних сил Російської Федерації.

Такі дії є продовженням політики Російської Федерації щодо ескалації збройної агресії проти України, нав'язування сепаратизму, провокування міжнаціональних і міжконфесійних конфліктів, масових безпорядків, що загрожує безпеці, життю і здоров'ю громадян, державному суверенітету, конституційному ладу та територіальній цілісності України.

З метою нормалізації обстановки в державі, забезпечення захисту та охорони державного кордону, протидії злочинності, підтримання громадської безпеки і порядку, створення умов для належного функціонування органів державної влади, місцевого самоврядування та інших інститутів громадянського суспільства, запобігання спробам захоплення державної влади чи зміни конституційного ладу України шляхом насильства, керуючись пунктами 5 і 6 частини другої статті 4 Закону України «Про правовий режим надзвичайного стану» [2].

На підставі пропозиції Ради національної безпеки і оборони України та відповідно до пункту 21 статті 106 Конституції України було постановлено введення на території Вінницької, Волинської, Дніпропетровської, Житомирської, Закарпатської, Запорізької, Івано-Франківської, Київської, Кіровоградської, Львівської, Миколаївської, Одеської, Полтавської, Рівненської, Сумської, Тернопільської, Харківської, Херсонської, Хмельницької, Черкаської, Чернівецької, Чернігівської

областей, міста Києва надзвичайний стан з 00 годин 00 хвилин 24 лютого 2022 року строком на 30 діб.

Указом Президента України було введено на підставі пункту 20 частини першої статті 106 Конституції України, статті 5 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» воєнний стан, який продовжується ВРУ і до сьогодні[3].

Захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, шанування її державних символів є обов'язком громадян України, так зазначено у ст. 65 Конституції України [1]. 13 січня 2025 року Верховна Рада ухвалила урядовий ***законопроект №12076*** про добровільний військовий облік для ***жінок***. Законопроект №12076 не передбачає обов'язкову мобілізацію жінок, а лише розширює можливості для добровільного проходження базової військової підготовки та постановки на військовий облік для жінок, які бажають служити [4].

З 31 липня 2025 року запроваджено оновлений механізм постановки на військовий облік жінок з медичною та фармацевтичною освітою. Процедура передбачає автоматичне внесення даних до реєстру «Оберіг» після отримання списків від закладів освіти, але жінки зобов’язані пройти військово-лікарську комісію протягом 60 діб. Для тих, хто здобув освіту раніше, діють попередні правила. Відповідно до оновленого п. 50 Порядку організації та ведення військового обліку призовників, військовозобов’язаних та резервістів, затвердженого постановою КМУ від 30.12.2022 № 1487 (далі – Порядок №1487), заклади освіти, які здійснюють підготовку жінок за медичною або фармацевтичною спеціальністю, зобов’язані у семиденний строк після здобуття освіти подати список таких жінок до ТЦК за задекларованим або зареєстрованим місцем проживання жінок [5].

Згідно з нормами чинного законодавства з 1 жовтня 2025 року за законом облік жінок-медиків має бути актуалізований – тож виклик до територіального центру комплектування може відбуватися для перевірки облікових даних. Якщо жінка має військовий квиток (тобто вже перебуває на обліку), її можуть запрошувати для уточнення даних, перереєстрації, медогляду тощо. Це легітимно з точки зору обліку.

Однак, хочемо звернути увагу на те, що призов жінок на військову службу в Україні є добровільним**.** Мобілізація жінок можлива виключно за їхньою згодою, але існують професії, жінки яких зобов'язані стати на військовий облік (наприклад, медики та фармацевти).

Працюючи на підприємстві, установі чи організації жінка медик заброньована, або є законні підстави для відстрочки, передбачені ст. 23 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» – та при наявності військового квитка така жінка не може бути мобілізованою.

При виклику чи повістці до Центру комплектації та соціальної підтримки, це не означає мобілізацію, а лише: актуалізацію або перевірка даних у реєстрі військовозобов'язаних; проходження медичної комісії; (вимога для медиків-військовозобов'язаних), оскільки як зазначали раніше призов жінок на військову службу є добровільним.

Література:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254 к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*.1996. № 30, ст. 141.
2. Про правовий режим надзвичайного стану: Закон України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2000. № 23, ст. 176. № 3633-IX від 11.04.2024.
3. Про військовий обов'язок і військову службу щодо особливостей взяття громадян України на військовий облік призовників та їх медичного огляду під час проходження ними базової загальновійськової підготовки**:** Проект Закону про внесення змін до Закону України 4197-IX від 09.01.2025.
4. Про затвердження Порядку організації та ведення військового обліку призовників, військовозобов'язаних та резервістів. Постанова Кабінету Міністрів України від 30 грудня 2022 р. № 1487. № 1203 від 25.09.2025].
5. Порядку організації та ведення військового обліку призовників, військовозобов'язаних та резервістів, затвердженого постановою КМУ від 30.12.2022 № 1487.

НАПРЯМ 2. ЦИВІЛЬНЕ, ЦИВІЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ, СІМЕЙНЕ ТА МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-580-1-7

КОМПЕНСАЦІЯ ЗА ПОШКОДЖЕНЕ ТА ЗРУЙНОВАНЕ МАЙНО ВНАСЛІДОК ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

Висоцька Аліса Євгеніївна
студентка 1 курсу факультету права, гуманітарних і соціальних наук,
Кременчуцький національний університет
імені Михайла Остроградського
м. Кременчук, Україна

Повномасштабна збройна агресія росії проти України, що розпочалася 24 лютого 2022 року, спричинила колосальні людські втрати та масштабні руйнування цивільної інфраструктури. Мільйони громадян були змушені покинути свої домівки, рятуючись від бойових дій, а сотні тисяч житлових будинків та квартир знищено або суттєво пошкоджено.

За даними Київської школи економіки, станом на початок 2024 року понад 50% житлового фонду у низці українських міст і селищ зазнало пошкоджень або було повністю зруйновано. Загальні збитки, завдані житловим будівлям унаслідок повномасштабного вторгнення, оцінюються у 58,9 млрд доларів США, і ця сума продовжує зростати. Відповідно до Державного реєстру пошкодженого та знищеного майна, в Україні нараховується понад 253 тисячі об’єктів, що зазнали руйнувань, серед яких понад 122 тисячі пошкоджено, а близько 16,5 тисяч – знищено повністю. Частину об’єктів – близько 87 тисяч – наразі неможливо обстежити через бойові дії чи окупацію територій [1].

Однак станом на кінець 2025 року масштаби руйнувань продовжують зростати, а збитки завдані житловому фонду та інфраструктурі набули великого масштабу. Крім того, переважна частина громадян не має можливості самостійно відновити зруйноване або пошкоджене житло чи придбати нове на заміну зруйнованому.

З метою врегулювання порядку відшкодування збитків і забезпечення реалізації права громадян на компенсацію держава прийняла низку нормативно-правових актів.

22 травня 2023 року набрав чинності прийнятий Верховною Радою України 23 лютого 2023 року Закон №2923-IX «Про компенсацію

за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України, та про Державний реєстр майна, пошкодженого та знищеного внаслідок таких дій». Згодом, 30 травня 2023 року Кабінет Міністрів України постановою № 600 затвердив порядок реалізації зазначеного закону та механізм визначення розміру компенсації.

У свою чергу, Закон № 2923-IX визначає правові та організаційні засади надання компенсації за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України, з дня набрання чинності Указом Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24 лютого 2022 року.

Закон встановлює процедуру подання заяв на отримання компенсації, визначає порядок її нарахування та виплати, а також передбачає строки реалізації права на компенсацію – протягом 1 року з дня припинення або скасування воєнного стану на території, на якій розташоване знищене майно або протягом 3 років з дати припинення (скасування) воєнного стану на відповідній території, за умови, що об'єкт було пошкоджено або знищено внаслідок збройної агресії після припинення або скасування воєнного стану (замінування, розмінування тощо) [2].

Згідно зі статтею 2 Закону, отримувачами компенсації є: 1) фізичні особи – громадяни України, які є власниками пошкодженого чи знищеного житла, замовниками або особами, які здійснили інвестування/фінансування будівництва, а також їхні спадкоємці; 2) об'єднання співвласників багатоквартирних будинків, управителі таких будинків, житлово-будівельні (житлові) кооперативи, а також особи, уповноважені співвласниками на представництво їхніх інтересів.

Компенсація за пошкоджене або знищене житло може надаватися у кількох формах. Зокрема, це виконання або фінансування робіт з відновлення пошкодженого об'єкта, надання грошових коштів для проведення ремонту чи придбання будівельних матеріалів, а також відшкодування витрат за вже здійснені власним коштом ремонтні роботи. Крім того, компенсація може полягати у фінансуванні будівництва нового житла, придбанні квартири чи будинку за житловим сертифікатом або у передачі у власність відновленого об'єкта нерухомості на заміну зруйнованому.

Для отримання компенсації необхідно подати заяву. Заява про надання компенсації за знищений об'єкт нерухомого майна подається до Комісії з розгляду питань щодо надання компенсації, уповноваженої розглядати дані заяви на відповідній території. Подання заяви можливе

як під час дії воєнного стану так і протягом одного року з дня його припинення або скасування на території, на якій розташований (розташовувався) знищений об'єкт нерухомого майна.

Особа, яка є власником знищеного об'єкта нерухомого майна (що підпадає під дію Закону), подає заяву на компенсацію в електронній формі через Портал Дія (зокрема, через мобільний додаток «Дія»). Обов'язкова умова – право власності цієї особи на знищений об'єкт має бути зареєстроване в Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно (ДРРП) та підтверджене відповідними даними з нього.

У деяких випадках заява подається виключно в паперовій формі через законного представника. Категорії осіб, за яких подають заяву представники: 1) недієздатні особи; 2) особи з обмеженою дієздатністю; 3) особи, які не досягли 18-річного віку. Законний представник подає заяву на компенсацію від імені та в інтересах вищезазначених осіб. Якщо вищезазначена особа є співвласником об'єкта, її законний представник також подає: а) заяву на отримання компенсації в її інтересах; б) або заперечення щодо отримання компенсації іншим співвласником. Відкриття та використання поточного рахунка зі спеціальним режимом (для отримання компенсації) також здійснюється законним представником від імені та в інтересах підопічної особи.

До заяви обов'язково треба надати документи які підтверджують знищення майна. Такими документами можуть бути довідки органів внутрішніх справ, акти, офіційні висновки інших установ або організацій, які, відповідно, уповноважені засвідчувати факт знищення майна.

Розгляд заяви про надання компенсації за знищений об'єкт нерухомого майна Комісією з розгляду питань щодо надання компенсації включає перевірку підстав і пріоритетного права заявника на компенсацію, збір необхідних документів та інформації через державні реєстри чи запити до органів влади, а також забезпечення проведення обстеження об'єкта.

Розгляд заяв здійснюється у порядку черговості їх надходження, а строк розгляду заяви Комісією з розгляду питань щодо надання компенсації не повинен перевищувати 30 календарних днів з дня подання заяви.

Розрахунок розміру компенсації за знищений/пошкоджений об'єкт нерухомого майна передбачений Порядком № 600. Розрахунок компенсації за пошкоджене чи знищений об'єкт нерухомого майна здійснюється відповідною комісією з розгляду питань щодо надання компенсації за пошкоджені/знищені об'єкти нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України [3].

У свою чергу, розмір компенсації залежить від ступеня пошкодження житла. АТ «Укрпошта» здійснює програму надання компенсації для придбання житла (квартири, будинку, дачі, у т.ч. майбутнього будівництва) з використанням житлового сертифіката. Головним розпорядником коштів є Мінрозвитку (Міністерство розвитку), що відповідає за бюджетну програму та компенсаційні виплати. Мінрозвитку відкриває небюджетний рахунок у Казначействі для виплат компенсацій. Компенсації здійснюються в межах наявного обсягу коштів на небюджетному рахунку Мінрозвитку (до його закриття).

Компенсація за знищене майно надається через АТ «Ощадбанк». Для цього «Укрпошта» (виконавець) відкриває в «Ощадбанку» окремий рахунок, на який Мінрозвитку перераховує кошти. Якщо є черга на компенсацію, виплати поновлюються після поповнення небюджетного рахунка Мінрозвитку. Мінрозвитку та АТ «Ощадбанк» укладають договір про інформаційну взаємодію для регулювання механізму та каналів обміну інформацією. Мінрозвитку щомісяця перераховує кошти на спеціальний рахунок виконавця програми в АТ «Ощадбанк», призначений виключно для фінансування придбання житла за житловими сертифікатами. Виконавець є користувачем і отримує інформацію сформованих житлових сертифікатів через Реєстр пошкодженого та знищеного майна (Реєстр).

Житловий сертифікат містить таку ключову інформацію: 1) відомості про отримувача компенсації; 2) наявність/відсутність пріоритетного права на отримання компенсації (згідно зі ст. 9 Закону) [2]; 3) розмір компенсації, визначений рішенням Комісії; 4) реєстраційний номер у Реєстрі; 5) відомості про рішення Комісії та відповідних органів місцевої влади/військової адміністрації, на підставі яких його видано; 6)відомості про знищений об’єкт нерухомого майна, за який надається компенсація.

Тому, питання компенсації за знищене та пошкоджене майно є одним із ключових у сфері відновлення порушених прав громадян в умовах збройної агресії. Належне правове врегулювання цього механізму сприятиме реалізації конституційного права на житло, забезпеченню соціальної справедливості та зміцненню довіри громадян до держави. Впровадження чітких і прозорих процедур надання компенсації є необхідною умовою для відновлення житлового фонду.

Література:

1. Як Україна відповідає на житлову кризу? Розбираємось із програмами та ініціативами – Хмарочос *Хмарочос*. URL: https://hmarochos.kiev.ua/2025/02/10/yak-ukrayina-vidpovidaye-na-

zhytlovu-kryzu-rozbyrayemos-z-programamy-ta-inicziatyvamy/ (дата звернення: 22.11.2025).

2. Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України, та Державний реєстр майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України : Закон України від 23.02.2023 № 2923-IX (станом на 11 грудня 2024 р.). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2923-20#Text (дата звернення: 15.11.2025).

3. Про затвердження Порядку надання компенсації за знищені об'єкти нерухомого майна : Постанова Кабінету Міністрів України від 30.05.2023 № 600: станом на 19 вересня 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/600-2023-п#Text (дата звернення: 15.11.2025).

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-580-1-8

ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ НЕДОПУЩЕННЯ ТА ВІДСТОРОНЕННЯ СПОРТСМЕНІВ/КОМАНД ВІД УЧАСТІ В ОЛІМПІЙСЬКИХ ІГРАХ

Донець Антон Геннадійович
кандидат юридичних наук, доцент,
асистент кафедри цивільного права, провідний спеціаліст
Центр спортивного права
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
м. Харків, Україна

Від тривалого відсторонення Південної Африки за політику апартеїду до обмежень участі югославських спортсменів під час санкцій РБ ООН у 1992 році, спорт регулярно ставав тим полем, де етичні принципи й правові норми набували практичного виміру. Паралельно формувалася власна нормативна екосистема: Олімпійська хартія (надалі – Хартія) та статути міжнародних федерацій, кодекси та регламенти, рішення спортивного арбітражу. Ця система була покликана забезпечити передбачуваність процедур, пропорційність санкцій і можливість судового перегляду, зокрема через Спортивний арбітражний суд (CAS), що зрештою підвищило легітимність спортивної дипломатії як інструмента міжнародної комунікації та впливу.

Сьогодні значення спортивної дипломатії різко зросло на тлі повномасштабної російської агресії проти України. Спортивні організації опинилися перед необхідністю швидких і юридично бездоганних рішень про недопущення національних федерацій, команд і офіційних осіб агресора до міжнародних змагань, а також щодо умов індивідуального нейтрального статусу спортсменів. Статутні повноваження федерацій (suspension/expulsion), механізми Хартії (санкції, у т.ч. Rule 59), антидопінговий режим та спеціальні «захисні» інструменти у разі війни чи загроз безпеці утворюють правову рамку, в межах якої ухвалюються рішення про відсторонення спортсменів та команд. Життєздатність цих меж підтверджується арбітражною практикою: спортивні судові інституції визнали правомірність низки колективних недопусків як тимчасових, необхідних і пропорційних для збереження цілісності турнірів.

Водночас, окрім агресії, існують й інші передумови недопущення або відсторонення: системні антидопінгові порушення, порушення автономії спорту та втручання держави у діяльність НОКів/федерацій, дискримінаційні практики, загрози безпеці й публічному порядку. Саме поєднання універсальних принципів (права людини, недискримінація, автономія) з галузевими нормами спорту дозволяє федераціям діяти швидко, але в межах права: забезпечувати право бути вислуханим, визначати чіткі критерії і строки санкцій, передбачати процедури перегляду рішення, а в окремих випадках – створювати індивідуальні механізми допуску для спортсменів, не пов'язаних із порушеннями.

В межах дослідження було проаналізовано більше 30 випадків недопущення/відсторонення учасників Олімпійських ігор та така ж кількість випадків, які стосуються неолімпійських міжнародних змагань. Даними випадками не вичерпується увесь загал подібних справ, однак така вибірка дає можливість охопити практично увесь спектр передумов та підстав застосування таких механізмів. Виявлені емпіричні тенденції недопущення та відсторонення учасників пояснюються не стільки плинним політичним контекстом, скільки наявністю стійких правових рамок, які формують автономний правопорядок спорту. Інакше кажучи, політичні чинники лише актуалізують застосування вже закріплених норм, тоді як зміст і межі реагування визначаються, передусім, Олімпійською хартією Міжнародного олімпійського комітету, кодексами та статутами міжнародних федерацій, а також судовою практикою Спортивного арбітражного суду.

Ключові положення Хартії задають «скелет» санкційної системи. По-перше, Правило 59 виконує функцію процесуальної «парасольки», що дозволяє застосовувати як індивідуальні, так і колективні заходи впливу – від відсторонення окремих осіб до призупинення діяльності національних організацій і виключення зі змагань. По-друге, Правило 27 разом

із Положеннями до Правил 27–28 закріплюють принцип автономії Національних олімпійських комітетів та пряму заборону державного втручання у їхню діяльність. По-третє, Фундаментальні принципи Олімпізму і Правило 2 Хартії конкретизують матеріальні орієнтири санкційної політики – недискримінацію, чесну гру (fair play), гендерну рівність. Нарешті, Правило 61 Хартії визначає арбітражну підсудність спорів до САС, забезпечуючи незалежний судовий контроль і єдність правозастосування.

Антидопінгова підсистема становить окремий, але інтегрований блок lex sportiva. Його ядром є Всесвітній антидопінговий кодекс та Міжнародний стандарт відповідності Кодексу для підписантів. Ці акти імплементуються у правила МОК та міжнародних федерацій і, у разі спорів, підлягають апеляційному контролю САС. Таким чином, антидопінгові норми не лише встановлюють зміст заборон і санкцій, а й уніфікують процедурні гарантії (належний процес, право бути вислуханим), що підвищує передбачуваність результату.

Сформульовані в Хартії та регламентах норми відповідають на запитання «що дозволено». Наступне запитання – «чому» саме в конкретній ситуації допускається обмеження допуску – розкривається через типові матеріальні підстави, які МОК і міжнародні федерації визнають достатніми для втручання в інтересах цілісності змагань. **Безпека, війна та надзвичайні обставини**. Правова база – Правило 59 (Хартіїї), резолюції Генеральної Асамблеї ООН про Олімпійське перемир'я, а також у федераціях – положення про форс-мажор та непередбачені випадки і невідкладні повноваження. **Апартеїд, расова та інша дискримінація**. Матеріальною підставою виступають Фундаментальні принципи Олімпізму і Правило 2 Хартії. **Санкції Ради Безпеки ООН**. За умов Резолюції РБ ООН № 757 (1992) МОК і федерації були зобов'язані адаптувати формат участі спортсменів, запровадивши індивідуальний нейтральний статус без державної символіки (Барселона-1992). Тут lex sportiva інтегрується з імперативами міжнародного публічного права. **Антидопінг** і колективні наслідки. Обов'язковість імплементації Кодексу WADA й пов'язаних стандартів дозволила у виняткових випадках застосовувати колективні обмеження. **Державне втручання та автономія спорту**. Правило 27 Хартії і Положення до Правил 27–28 передбачають, що державне втручання у виборні та управлінські процеси НОК/федерацій є підставою для санкцій за Правилом 59 Хартії. **Несанкціоновані змагання GANEFO**. Ігри нових незалежних сил (Games of the New Emerging Forces), були спортивними змаганнями, організованими Індонезією в 1963 році як політична альтернатива Олімпійським іграм. На той момент існували так звані правила придатності та відповідності (eligibility) МОК у 1960-х дозволяли

дисциплінарні наслідки за участь у паралельних, несанкціонованих іграх. **Невизнання/політичний статус**. Компетенція МОК щодо визнання або позбавлення визнання НОК (у поєднанні з Правилом 59) дає змогу реагувати на ситуації, коли існування або політика органу суперечать основоположним принципам. **Порушення обов'язків НОК/права людини**. Правило 27.3 Хартії покладає на НОК обов'язок брати участь в Іграх, а Правило 2.7 фокусується на гендерній рівності.

Щоб зазначені матеріальні підстави трансформувалися у валідні та стійкі рішення, необхідна інституційна відповідність – компетентні органи, належна процедура і прозоре мотивування. **Сесія МОК** (the Session). Це вищий орган, що ухвалює рішення щодо визнання, призупинення чи позбавлення визнання НОК та затверджує зміни до Хартії. **Виконавчий комітет МОК** (Executive Board, EB). Саме EB забезпечує оперативне реагування: призупинення НОК, недопуск делегацій/команд, запровадження нейтрального статусу (neutral status). **Дисциплінарна комісія МОК** (Disciplinary Commission, DC). DC проводить слухання, збирає докази, формує висновок для EB або ухвалює остаточні рішення за делегуванням, зокрема в індивідуальних справах про порушення (антидопінг, етичні кейси). Ілюстративними є справи Сочі-2014, де застосовано дискваліфікації та позбавлення медалей.

Таким чином, санкційна система МОК – це не ad hoc-реакція на політичні імпульси, а інституційно та нормативно вмотивований механізм, що поєднує превентивні цілі (безпека, цілісність, репутація) із процесуальними гарантіями (право бути вислуханим, пропорційність, можливість арбітражного перегляду). Саме ця комбінація забезпечує не лише оперативність, а й легітимність рішень про недопуск і відсторонення у глобальному спортивному правопорядку.

Однак, незважаючи на численні випадки відсторонення або недопущення спортсменів та національних команд до олімпійських ігор та інших міжнародних змагань, на тривалу історію застосування подібних санкцій, кейси останніх років, переважно пов'язані з участю рос та білоруських спортсменів свідчать про системні проблеми в цій царині.

По-перше, відсутність чітких критеріїв та підстав для застосування таких санкцій. Більш-менш, конкретно можна говорити про порушення Антидопінгових правил та деяких правил Олімпійської хартії, зокрема, щодо не дискримінації, невтручання в діяльність НОКів. Незважаючи на усталений принцип встановлення перемир'я під час Олімпійських ігор, що декларується на міжнародному рівні перед кожними змаганнями, за порушення цього принципу практична жодна країна не була відсторонена (крім Югославії (певною мірою). У випадку провадження агресії відсутні прямі та конкретні норми, як в Олімпій-

ській хартії так і в інших документах, щодо накладання санкцій в галузі міжнародного спорту на державу агресора.

По-друге, процедура. Незважаючи на те, що процедурні моменти більменш чітко визначені в статутних документах міжнародних спортивних федерацій та асоціацій, компетенції органів, які зокрема були, зазначені в доповіді, визначені дуже широко. Можна умовно сформулювати наступне правило: «відповідний орган має право діяти на свій розгляд у будь-яких випадках та застосовувати майже будь які заходи». В більшості випадків розгляд та прийняття таких рішень залежить від персон, особистостей, які входять до того чи іншого органу.

Вбачається за необхідне удосконалити відповідні механізми: розробити чіткіші критерії для застосування санкцій та впровадження механізмів невідворотності таких санкцій.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-580-1-9

ДО ПИТАННЯ ДІЄВОСТІ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ГАРАНТІЙ В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ У ПРОТИДІЇ ЗЛОВЖИВАННЮ ПРАВОМ

Зленко Сергій Миколайович
аспірант кафедри правосуддя та філософії
Сумський національний аграрний університет
м. Суми, Україна

За приписом частини першої статті 44 ЦПК України учасники судового процесу та їхні представники повинні добросовісно користуватися процесуальними правами; зловживання процесуальними правами не допускається. Неприпустимість зловживання процесуальними правами додатково закріплено законодавцем в якості однієї з основних засад цивільного судочинства (п. 11 ч. 3 ст. 2 ЦПК України) [1].

Одночасно ЦК України передбачено, що при здійсненні своїх прав особа зобов'язана утримуватися від дій, які могли б порушити права інших осіб; не допускаються дії особи, що вчиняються з наміром завдати шкоди іншій особі, а також зловживання правом в інших формах (ч. 2, 3 ст. 13 ЦК України). При цьому, у випадку недодержання особою при здійсненні своїх прав зазначених приписів, суд може зобов'язати її припинити зловживання своїми правами, а також застосувати інші наслідки, встановлені законом (ч. 6 ст. 13 ЦК України) [2].

На жаль, такі необхідні і правильні положення законодавства на сьогоднішній день мають ознаки скоріше декларативності аніж придатності до повного втілення у практичній площині. Законодавцем не сформульовано поняття «зловживання правом». Він обмежився тільки наведенням у частині другій статті 44 ЦПК України невичерпного переліку діянь, які суд залежно від конкретних обставин може визнати зловживанням процесуальними правами. Примітно, що віднесення до дискреційних повноважень суду питання ідентифікації процесуальної поведінки особи як зловживання правом далеко не завжди може сприяти виконанню завдання цивільного судочинства. Свобода вибору суду в такій ситуації, за відсутності необхідності додатково узгоджувати його із конкретизованим положенням закону, одночасно створює сприятливі умови для зловживань і сваволі з боку самого суду [3, с. 78].

З аналізу змісту статті 44 ЦПК України вбачається, що суд зобов'язаний вживати заходів для запобігання зловживанню процесуальними правами маючи при цьому єдиний орієнтир для ідентифікації діянь як зловживань правом, а саме: їх спрямованість всупереч завданню цивільного судочинства. При цьому будь які сумніви суду у цьому плані неможливо компенсувати застосуванням аналогії ані з ЦК, ані з інших цивілістичних процесуальних кодексів у зв'язку з відсутністю у них більш чітких взаємодоповнюючих положень щодо ознак зловживань правом. Додатково ускладнюється ситуація відсутністю у законодавстві окреслених меж понять-противаг: добросовісність і сумлінність. Зміст останніх у кожній конкретній ситуації узалежнений від суддівського розсуду.

Слушною видається думка щодо явної хибності передбаченого у ЦПК України підходу щодо ідентифікації випадків зловживання правом. Як справедливо відмічає М. М. Чабаненко, в умовах цивілістичного процесу, побудованого на засадах диспозитивності та змагальності, надавати правову оцінку процесуальним діянням учасників справи шляхом їх відповідності завданню судочинства означає звуження засад диспозитивності та змагальності, створення м'яких перепон до використання процесуальних прав [3, с. 78].

Отже, сьогодні має місце ситуація за якої, згідно правил цивільного судочинства, сам факт наявності або відсутності зловживання правом з боку певного учасника цивільної справи повністю узалежнений від розсуду конкретного судді, при чому ще й в умовах нечіткості критерій для оцінки.

Протидія ж загрозам передбачає спершу їх чітку ідентифікацію. Відсутність розуміння сутності загрози, в даному випадку загрози виконанню завдання цивільного судочинства, значно звужує або навіть

унеможливлює розробку засобів ефективної протидії такій загрозі. Іншими словами, неможливо протидіяти тому, чого не розумієш, відповідно, і не помічаєш. Те, що пропонує з цього приводу сучасна редакція ЦПК України, має, в деякому сенсі, ознаки рішень навмання.

В таких умовах ускладнюється можливість балансування між двома крайнощами: безкарним зловживанням правом з боку учасників цивільного судочинства, з одного боку, і свавіллям з боку суду, з іншого. Вольова реакція певного судді на недобросовісне діяння учасника у конкретній справі можливо і матиме загальний позитивний результат саме у цій справі, однак розвиток подій у іншій справі може бути цілком протилежний через відсутність такої волі у суду.

Заради об'єктивності варто зауважити, що закріплення у законодавстві дефініції «зловживання правом» навряд чи вирішить проблему. Окрім того, що подібне завдання видається не лише надскладним у виконанні, результати його реалізації можуть бути зрештою вихолощені, оскільки «мало таких визначень, які не можна було б перекрутити» (Dig.50.17.202) [4].

Виходячи з того, що в основі концепції зловживання правом лежить така реалізація свого права однією особою, яка унеможливлює або створює перешкоди іншій особі в реалізації належного їй суб'єктивного права [5, с. 33], логічним видається передбачити в якості орієнтиру для ідентифікації випадків зловживань правом найближчу легітимну мету, задля досягнення якої певне право особі безпосередньо і надано.

У зв'язку з цим видається слушним змінити редакцію частини першої та абзацу першого частини другої статті 44 ЦПК України на наступну:

«1. Учасники судового процесу та їхні представники повинні діяти добросовісно і сумлінно, використовувати надані їм процесуальні права з метою, з якою вони надані, не допускати суперечливої поведінки; зловживання процесуальними правами не допускається.

2. Залежно від конкретних обставин суд може визнати зловживанням процесуальними правами діяння, що вчинені без дотримання положень частини першої цієї статті, зокрема».

Загалом же концепція ефективної протидії зловживанням правами має враховувати, серед іншого, і соціальну обумовленість цього явища. Для протидії йому доцільно застосовувати специфічні способи юридичного впливу на недобросовісних осіб, зумовлені менталітетом осіб і наявною ідеологією [6, с. 54], в тому числі майнового і репутаційного характеру.

Відсутність сьогодні дієвої концепції ефективної протидії зловживанням правами негативно позначається на якості цивільного судо-

чинства, породжує цілу низку негативних явищ, зокрема, призводить до судових помилок, робить безпорадними цілий ряд процесуальних гарантій.

Література:

1. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18.03.2004 р. № 1618-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text (дата звернення: 25.11.2025).

2. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text (дата звернення: 25.11.2025).

3. Чабаненко М. М. До питання зловживання процесуальними правами у вітчизняному цивілістичному процесі. *Порівняльно-аналітичне право.* 2020. № 2. С. 76–78. URL: https://dspace.uzhnu.edu.ua/items/f719cbd7-a3aa-4d0e-8a96-867b31f87b10 (дата звернення: 25.11.2025).

4. Domini nostri sacratissimi principis Iustiniani iuris enucleati ex omni vetere iure collecti Digestorum seu Pandectarum. Liber quinquagesimus. URL: https://www.thelatinlibrary.com/justinian/digest50.shtml (дата звернення: 27.11.2025).

5. Карнаух Б. Зловживання правом та його правові наслідки. *Підприємництво, господарство і право.* 2020. № 9. С. 31–36. DOI https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.9.06.

6. Бородіна О. С., Васильєва-Шаламова Ж. В. Історія розвитку законодавства щодо відповідальності за зловживання процесуальними правами в зарубіжному праві: історико-порівняльний аналіз. *Право і суспільство*. 2021. № 5. С. 48–54. DOI https://doi.org/10.32842/2078-3736/2021.5.7.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-580-1-10

ВСТАНОВЛЕННЯ ФАКТІВ, ЩО МАЮТЬ ЮРИДИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Літвяков Едуард Михайлович
здобувач 1 курсу другого (магістерського) освітнього рівня вищої освіти факультету права, гуманітарних і соціальних наук
Кременчуцький національний університет
імені Михайла Остроградського
м. Кременчук, Україна

Для реалізації своїх прав зазвичай необхідно мати відповідні правовстановлюючі документи, проте у випадках їхньої відсутності чи наявності в них помилок єдиним варіантом підтвердити свої права залишається звернутися до суду з заявою про встановлення фактів, що мають юридичне значення. І хоча законодавство закріплює перелік таких фактів та процедуру розгляду таких справ, все ж не обійшлося без певних складнощів, які виникають під час судового розгляду. До того ж, збирання, узагальнення й аналізування судової практики є обов'язковою вимогою при написанні тез студентських доповідей. Для цього використовується як опублікована, так і неопублікована практика [1, с. 148].

З огляду на те, що сама тема не втрачала актуальності і в мирний час, під час воєнного стану її розголос став ще більшим, тож дослідження проблем, що виникають під час розгляду судами справ щодо встановлення фактів, що мають юридичне значення в умовах воєнного стану, на даний момент є доречним.

Законодавством, а саме Главою 6 Цивільно процесуального кодексу України встановлено, що суд розглядає справи щодо встановлення фактів родинних відносин між фізичними особами, перебування фізичної особи на утриманні, каліцтва, якщо це потрібно для призначення пенсії або одержання допомоги по загальнообов'язковому державному соціальному страхуванню, реєстрації шлюбу, розірвання шлюбу, усиновлення, проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без шлюбу, належності правовстановлюючих документів особі, прізвище, ім'я, по батькові, місце і час народження якої, що зазначені в документі, не збігаються з прізвищем, ім'ям, по батькові, місцем і часом народження цієї особи, зазначеним у свідоцтві про народження або в паспорті, народження особи в певний час у разі неможливості реєстрації органом державної реєстрації актів цивільного стану факту народження, смерті особи в певний час у разі неможливості реєстрації органом

державної реєстрації актів цивільного стану факту смерті, смерті особи, яка пропала безвісти за обставин, що загрожували їй смертю або дають підстави вважати її загиблою від певного нещасного випадку внаслідок надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру, а також інші факти, від яких залежить виникнення, зміна або припинення особистих чи майнових прав фізичних осіб.

Під час воєнного стану в Україні почастішали заяви до суду про встановлення фактів, що мають юридичне значення з метою реєстрації народження, реєстрації смерті внаслідок збройної агресії, отримання одноразової грошової допомоги сім'ям загиблих військовослужбовців, реалізації права на відстрочку від призову, звільнення зі служби, тощо [2]. До прикладу справи щодо встановлення факту смерті особи в певний час у разі неможливості реєстрації органом державної реєстрації актів цивільного стану факту смерті [3]. В даних справах виникає плутаниця через неправильне застосування судами п. 8 ч. 1 ст. 315 ЦПК України, як наприклад в зазначеній справі № 506/358/22, де заявниця через відмову органу ДРАЦС у реєстрації смерті через відсутність медичних документів звернулася до суду першої інстанції із заявою про встановлення факту смерті свого чоловіка, який загинув під час бойових дій. Суд задовольнив заяву але виходив із того, що відсутність медичних документів позбавляє можливості провести державну реєстрацію смерті в органах державної реєстрації актів цивільного стану та оформити заявниці відповідні соціальні пільги як дружині загиблого військовослужбовця [4]. Апеляційний розгляд нічого не змінив, а от Верховний Суд зазначив, що встановлення факту смерті особи за п. 8 ч. 1 ст. 315 ЦПК в даному випадку є помилковим, адже особа вважається зниклою безвісти оскільки немає незаперечних доказів, що свідчать про її смерть, тому доцільно використовувати в цьому випадку положення ч. 2 ст. 46 ЦК про оголошення особи померлою [5].

Ще один нюанс з доказами в справах про встановлення факту смерті особи на тимчасово окупованих територіях полягає в тому, що при відсутності письмових чи інших доказів, свідків на підтвердження факту смерті особи, суди в окремих випадках можуть допитати самого заявника як свідка покази якого в цьому випадку будуть розглядатися як виключні та вирішальні для встановлення відповідного факту [6].

Щодо справ про встановлення факту проживання однією сім'єю без укладання шлюбу із військовослужбовцем, який загинув, задля отримання одноразової грошової допомоги, то проблеми виникають з приводу виникнення спору про право оскільки залучаючи зацікавлених осіб, в багатьох випадках такими є Управління Пенсійного фонду України, виконком міської ради, Міністерство оборони України, ТЦК та СП, вони переважно заперечують проти вимог позивача щодо встановлення

відповідного факту. Так, у справі № 296/7274/24 дочка загиблого військовослужбовця звернулася до суду в порядку окремого провадження для встановлення факту спільного проживання з батьком, однак її заява була залишена без розгляду через наявність спору про право, оскільки представник Міноборони заперечив проти такого факту, через що позивачка звернулася з позовом до Міноборони та Житомирського ТЦК та СП, та сторона відповідача вже в апеляційній скарзі посилалася зокрема на те, що Міноборони, та Територіальний центр комплектування не могли бути належними відповідачами у справі, оскільки не є суб'єктами отримання одноразової грошової допомоги, однак апеляційний суд зазначив «оскільки документи для виплати одноразової грошової допомоги опрацьовуються структурними підрозділами апарату Міністерства оборони України і Генерального штабу Збройних Сил України відповідно до їх повноважень та подаються на розгляд Комісії Міноборони, твердження відповідача про те, що Міністерство оборони України не є належним відповідачем у цій справі, не відповідають нормативному регулюванню спірних відносин» [7].

У справах, щодо встановлення факту самостійного виховання дитини військовослужбовцем/військовозобов'язаним, суд не завжди встає на сторону заявника, оскільки проживання одного з батьків окремо від дитини не свідчить про те, що мати самоусунулась від виховання та утримання дитини навіть при розірванні шлюбу, а визначення місця проживання дитини з батьком не звільняє матір від її обов'язку виховувати та утримувати дитину, таке твердження виходить зі справи Кропивницького апеляційного суду від 16 січня 2024 року № 392/1102/23 [4].

Отже, враховуючи практику українських судів з розгляду справ про встановлення фактів, що мають юридичне значення, в умовах воєнного стану можна стверджувати, що проблемні питання цього виду справ трапляються при встановленні факту смерті, проживання однією сім'єю без укладання шлюбу із військовослужбовцем, який загинув, самостійного виховання дитини військовослужбовцем/військовозобов'язаним, і проявляються у неправильному застосуванні судами п. 8 ч. 1 ст. 315 ЦПК, складнощами в доказуванні, визначені належних відповідачів, складності доведення самостійного виховання дитини.

Література:

1. Митрофанов І. І. Методологія й організація юридичних наукових досліджень : навчальний посібник. Кременчук : Видавництво «НОВАБУК», 2023. 312 с.

2. Про особливості провадження у справах про встановлення фактів, що мають юридичне значення, під час дії воєнного стану. ADVOKAT

POST. URL : https://advokatpost.com/pro-osoblyvosti-provadzhennia-u-spravakh-pro-vstanovlennia-faktiv-shcho-maiut-iurydychne-znachennia-pid-chas-dii-voiennoho-stanu/ (дата звернення: 15.11.2025).

3. Народження та смерть на окупованих територіях: проблеми юридичного встановлення факту. Українська гельсінська спілка з прав людини. URL : https://www.helsinki.org.ua/articles/narodzhennia-ta-smert-na-okupovanykh-terytoriiakh-problemy-iurydychnoho-vstanovlennia-faktu/ (дата звернення: 15.11.2025).

4. Огляд судової практики розгляду цивільних справ про встановлення фактів, що мають юридичне значення, під час дії воєнного стану (коментований) / Упоряд.: управління аналітичної та правової роботи Касаційного цивільного суду/ Відпов. за вип.: суддя ВС у КЦС, к.ю.н. О.В. Білоконь, суддя ВС у КЦС, к.ю.н О. М. Ситнік. Київ, 2025. 134 с.

5. Встановлення факту, що має юридичне значення, в умовах воєнного стану: доповідь судді ВС про особливості і правові проблеми. LIGA ZAKON. URL : https://jurliga.ligazakon.net/news/238140_vstanovlennya-faktu-shcho-ma-yuridichne-znachennya-v-umovakh-vonnogo-stanu-dopovd-sudd-vs-pro-osoblivost--pravov-problemi?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 15.11.2025).

6. Постанова від 28.02.2024 № 506/358/22 Верховний Суд. Касаційний цивільний суд. LIGA 360. URL : https://verdictum.ligazakon.net/document/117624259?utm_source=jurliga.ligazakon.net&utm_medium=vriz&utm_campaign=LIGA360_new (дата звернення: 15.11.2025).

7. Встановлення факту проживання однією сім’єю для отримання виплат родичам загиблих військовослужбовців. URL : https://lisamolot.legal/sudova-praktyka-2025-vstanovlennya-faktu-prozhyvannya-odniyeyu-simyeyu-dlya-otrymannya-vyplat-rodycham-zagyblyh-vijskovosluzhbovcziv/ (дата звернення: 15.11.2025).

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-580-1-11

ОСОБЛИВІСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ФІКСАЦІЇ ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

Перунова Олена Миколаївна
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри обліку і оподаткування
Харківський національний автомобільно-дорожній університет
м. Харків, Україна

У цивільному процесі кожна стадія має не лише самостійне функціональне значення, а й перебуває у тісному взаємозв'язку з попередніми та наступними етапами розгляду справи. Така послідовність забезпечує системність і передбачуваність судового провадження, адже саме узгоджене проходження стадій – від відкриття провадження до виконання рішення – дозволяє сформувати належну доказову базу, гарантувати реалізацію процесуальних прав учасників та запобігати процесуальним помилкам. Кожен етап впливає на якість і результативність наступного, а отже, ступінь ефективності судового захисту значною мірою залежить від того, наскільки чітко дотримано логічної структури та внутрішньої цілісності всього процесуального механізму.

Для всіх учасників справи важливим є належне фіксування судової справи, оскільки це демонструє поступовий перехід кожної стадії розгляду до підсумкового результату реалізації судової влади. Такий підхід забезпечує прозорість, контрольованість і узгодженість усіх процесуальних дій, що в кінцевому рахунку сприяє дотриманню принципів законності та справедливості в цивільному судочинстві.

Так, стаття 247 ЦПК України встановлює фундаментальні правила щодо технічного фіксування судового засідання і визначає, яким чином має здійснюватися документування процесуальних дій у суді:

1. Суд під час судового розгляду справи здійснює повне фіксування судового засідання за допомогою звукозаписувального технічного засобу в порядку, передбаченому Положенням про Єдину судову інформаційно-комунікаційну систему та/або положеннями, що визначають порядок функціонування її окремих підсистем (модулів). За заявою будь-кого з учасників справи або за ініціативою суду повне фіксування судового засідання здійснюється за допомогою відеозаписувального технічного засобу (за наявності в суді технічної можливості та відсутності заперечень з боку будь-кого з учасників судового процесу).

2. Фіксування судового засідання технічними засобами здійснює секретар судового засідання. У разі неявки в судове засідання всіх учасників справи чи в разі якщо відповідно до положень цього Кодексу розгляд справи здійснюється судом за відсутності учасників справи, фіксування судового процесу за допомогою звукозаписувального технічного запису не здійснюється.

3. Повне або часткове відтворення технічного запису судового засідання здійснюється на вимогу учасника справи, або за ініціативою суду.

4. Технічний запис судового засідання є додатком до протоколу судового засідання і після закінчення судового засідання приєднується до матеріалів справи. Порядок зберігання технічного запису судового засідання визначається Положенням про Єдину інформаційно-комунікаційну систему та/або положення, що визначають порядок функціонування її окремих підсистем (модулів).

5. Учасник справи має право отримати копію технічного запису судового процесу.

6. Розмір судового збору за видачу в електронній формі копії технічного запису судового засідання встановлюється законом

Насамперед ця норма закріплює обов'язковість використання технічних засобів – аудіо – чи відеозапису – як основного способу фіксування судового засідання. Такий підхід відображає загальну тенденцію до модернізації судочинства і слугує гарантією того, що всі процесуальні дії та висловлювання учасників будуть зафіксовані в автентичному вигляді. Запис у даному випадку виконує функцію об'єктивного джерела відомостей про реальний перебіг судового розгляду, що дає змогу уникнути спотворень, неточностей чи суб'єктивних трактувань. Ця стаття визначає характерні співвідношення між технічною фіксацією та письмовим протоколом засідання. Протокол виступає офіційним процесуальним документом, який складається на основі технічного запису й повинен відображати ключові процесуальні моменти засідання. Таким чином закон забезпечує подвійний рівень документування: оперативний – у вигляді аудіо- / відеозапису і формалізований – через протокол.

Також підкреслимо, що особливого значення в цій нормі набуває контекст забезпечення прав учасників процесу: вони мають право ознайомитися з технічним записом, вимагати його відтворення чи перевірки, що сприяє реалізації принципів гласності, рівності сторін та змагальності. Фіксація засідання технічними засобами також створює можливість для ефективного оскарження рішень, адже вищі судові інстанції можуть отримати доступ до об'єктивного відтворення процесуальних дій. У сучасних умовах, особливо під час воєнного стану, ст. 247 ЦПК

України відіграє ключову роль, оскільки технічний запис стає не лише *формою процесуального забезпечення*, а й засобом захисту від ризику втрати матеріалів справи, підтвердження дійсності проведених засідань і відновлення проваджень у разі потреби.

Узагальнюючи викладене, наголосимо, що ст. 247 ЦПК України є не просто регламентаційною нормою, яка встановлює порядок технічного фіксування судового засідання, а виступає однією з найбільш інноваційних та концептуальних норм у системі цивільного процесуального права. Її унікальність полягає в тому, що вона поєднує формальні вимоги процесу технологічними інструментами сучасності, створюючи модель фіксації судового розгляду, яка одночасно є точною, прозорою та максимально наближеною до європейських стандартів.

Ця норма вирізняється тим, що забезпечує подвійний рівень гарантій:

– технічний запис, який фіксує перебіг судового засідання в його первинному вигляді;

– процесуальний протокол, що узагальнює ключові моменти на основі об'єктивних даних запису.

Отже, саме така конструкція робить ст. 247 однією з найбільш дієвих гарантій достовірності процесуальної інформації, оскільки вона істотно звужує можливість помилок, вибіркових трактувань або викривлень ходу розгляду справи. Крім того, унікальність цієї норми виявляється в її здатності забезпечити *процесуальну безперервність* навіть за надзвичайних умов, таких як воєнний стан. Технічний запис стає важливим інструментом збереження інформації, який може виступати єдиним підтвердженням проведених процесуальних дій у випадку втрати паперових матеріалів або руйнування будівлі суду. Таким чином, норма виходить за межі звичайного регулювання і фактично виконує функцію гаранта стабільності судового процесу.

У підсумку ст. 247 ЦПК України слід розглянути як унікальну процесуальну норму, що модернізує українське судочинство, забезпечує технологічну стійкість, підвищує рівень довіри до судових процедур і фактично формує інноваційний підхід до документування судового розгляду. Вона є прикладом того, як процесуальне право може адаптуватися до викликів сучасності, не втрачаючи своєї правової природи та забезпечуючи високий рівень гарантій для учасників цивільного процесу.

Література:

1. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-580-1-12

ВИКРАДЕННЯ ТА НЕЗАКОННЕ ПЕРЕМІЩЕННЯ ДІТЕЙ В УМОВАХ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ: МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

Позняк Єлизавета Андріївна
здобувачка вищої освіти третього року навчання першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, спеціальності 081 Право, Факультету права, гуманітарних і соціальних наук,
Науковий керівник: **Даценко Людмила Євгеніївна**
старший викладач кафедри
Кременчуцький національний університет
імені Михайла Остроградського
м. Кременчук, Україна

У контексті сучасних збройних конфліктів особливої гостроти набуває проблема викрадення та незаконного переміщення дітей як однієї з найбільш уразливих соціальних груп. Що являє собою кримінальний злочин, за який передбачається відповідальність у вигляді обмеження або позбавлення волі, що залежить від кваліфікуючих обставин. До таких обставин належать вчинення злочину щодо малолітнього, корисливі мотиви, вчинення щодо двох або більше осіб, використання небезпечних методів, заподіяння фізичних страждань, застосування зброї, тривалий характер злочину, вчинення організованою групою або призведення до тяжких наслідків.

Міжнародно-правові акти визначають комплекс гарантій захисту дітей, які унеможливлюють їх насильницьке переміщення, депортацію або примусову зміну сімейного та культурного середовища [1, с. 34]. Зокрема, Конвенція ООН про права дитини встановлює обов’язок держав забезпечувати найкращі інтереси дитини та вживати усіх можливих заходів для запобігання їх незаконному переміщенню.

Гаазька конвенція про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей визначає механізми повернення дітей, незаконно переміщених через державні кордони, підкреслюючи важливість співпраці компетентних органів різних країн [2, с. 42]. Римський статут Міжнародного кримінального суду відносить примусову депортацію та насильницьке переміщення населення, включно з дітьми, до переліку воєнних злочинів та злочинів проти людяності [3, с. 285]. Женевські конвенції 1949 р. та Додаткові протоколи встановлюють абсолютну заборону примусового переміщення цивільних осіб з окупованих територій. З огляду на це насильницьке переміщення дітей може бути

кваліфіковане як грубе порушення міжнародного гуманітарного права та потенційно – як елемент геноцидних практик, якщо метою є знищення національної чи культурної ідентичності дітей [2, с. 46].

Органи ООН, зокрема Управління Верховного комісара ООН з прав людини та Спеціальний представник Генерального секретаря з питань дітей і збройних конфліктів, неодноразово наголошували на необхідності документування таких злочинів, притягнення винних до відповідальності та створення умов для повернення дітей до сімей [5, с. 94]. Значну роль відіграє також Парламентська Асамблея Ради Європи, яка ухвалює резолюції щодо неприпустимості викрадення та примусової депортації дітей під час воєнних конфліктів .

Україна веде активну роботу щодо повернення незаконно переміщених дітей, застосовуючи міжнародні механізми, створюючи національні реєстри постраждалих, удосконалюючи кримінальне законодавство та співпрацюючи з міжнародними судами. Щоб значно зменшити загрозу для життя та здоров'я дітей, які знаходяться у мовах окупації чи на території активних бойових дій, державі необхідно посилити евакуаційні механізми; батькам потрібно чітко пояснювати дітям правила поведінки в небезпечних місцях та укриттях під час повітряної тривоги [6, с. 100]. Варто також подбати про надання як медичних, так і психологічних послуг для тих, хто цього потребує, забезпечити належний рівень реабілітації дітей після фізичних та моральних травм, полону, незаконної депортації, сексуального чи психологічного насилля.

У цьому контексті важливим є й національний правовий вимір. Сімейний кодекс України визначає, що дитина має право на належні умови для життя та розвитку, на захист від будь-яких форм насильства, жорстокого поводження чи експлуатації [4]. Кодекс також встановлює обов'язок держави забезпечувати охорону прав та інтересів дітей, зокрема у випадках, коли вони залишилися без батьківського піклування або перебувають у ситуаціях, що становлять загрозу їхньому життю чи здоров'ю. Окреме значення має заборона вивезення дитини за кордон без згоди обох батьків або без рішення компетентного органу, що спрямована на запобігання незаконному переміщенню неповнолітніх. Поєднання міжнародних стандартів та положень національного сімейного законодавства створює більш цілісну систему захисту дітей і забезпечує додаткові гарантії їх безпеки в умовах сучасних викликів, зокрема пов'язаних зі збройними конфліктами..

Таким чином, міжнародно-правова система захисту дітей є багаторівневою та комплексною, проте її ефективність значною мірою залежить від виконання державами своїх зобов'язань. Поглиблення міжнародної співпраці, удосконалення механізмів відповідальності та

посилення ролі міжнародних судових інституцій сприятимуть зміцненню захисту дітей у ситуаціях збройних конфліктів та запобіганню новим випадкам їх незаконного переміщення.

Література:

1. Щебетун І. С., Міхайліна Т. В. Захист прав дітей на окупованих територіях: міжнародний досвід та українські реалії. *Політичне життя.* 2019. № 2. С. 34.

2. Кудерська І. О. Окремі питання захисту прав дітей в умовах війни. *Захист прав дітей в умовах війни* : збірник матеріалів круглого столу до 110-річчя Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (м. Вінниця, 17 травня 2022 року). Вінниця, 2022. С. 42–46.

3. Саух А. С. Незаконна депортація (переміщення) дітей як різновид воєнного злочину та злочину проти людяності. *Київський часопис права*. 2024. № 2. С. 285–293.

4. Сімейний кодекс України від 10.01.2002. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text

5. Ніколайчук С. Захист прав дітей в умовах воєнного стану: проблеми теорії та практики. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. № 4. С. 94–105. 10.

6. Швець Я. І., Соколова І. О. Порушення прав дітей під час війни Російською Федерацією. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право.* 2022. Випуск 71. С. 99–103.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-580-1-13

ЄВРОПЕЙСЬКА КОНВЕНЦІЯ ПРО ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВ ДІТЕЙ 1996 Р.: ПРОЦЕСУАЛЬНІ ПРАВА ДИТИНИ ПРИ УСИНОВЛЕННІ

Чернік Світлана Дмитрівна
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри загальноправових дисциплін
та державного управління
Центральноукраїнський державний університет
імені Володимира Винниченка
м. Кропивницький, Україна

Європейська конвенція про здійснення прав дітей (ETS № 160) (далі – Конвенція) є важливим міжнародно-правовим актом, який визначає права дитини у судовому процесі при усиновленні. Цей документ був офіційно ухвалений Радою Європи 25 січня 1996 року і набрав чинності 1 липня 2000 року [1]. Україна ратифікувала Конвенцію 03 серпня 2006 року [2].

У статті 1 Конвенції зазначено, що її положення застосовуються до дітей, які не досягли 18 років. Метою її створення є забезпечення прав та найвищих інтересів дітей, яким має бути надано можливість здійснювати свої права, зокрема під час розгляду сімейних справ, які стосуються їх [1]. Конвенція встановлює, що держава-підписант має визначити щонайменше три категорії справ, на які поширюється її дія. Законом України «Про ратифікацію Європейської конвенції про здійснення прав дітей» від 03.08.2006 р. виокремлено такі категорії справ: судові провадження щодо усиновлення; встановлення опіки, піклування над дитиною; визначення місця проживання дитини; позбавлення або оспорювання батьківських прав; інших питань про відносини між батьками та дитиною; будь-яких інших питань, що стосуються дитини особисто, а також питань її сім'ї (у тому числі її виховання, поновлення батьківських прав, управління її майном) [2].

Саме глава II Європейської конвенції про здійснення прав дітей 1996 р. визначає ключові процесуальні права дитини при усиновленні. Першочерговим правом виступає право на поінформованість та висловлення власної думки. Конвенція вказує: «дитина, яка внутрішнім законодавством визнається такою, що має достатній рівень розуміння, під час розгляду судовим органом справи, що стосується її, наділяється правами, використання яких вона може вимагати: отримувати всю відповідну інформацію; отримувати консультацію та мати можливість

висловлювати свої думки; бути поінформованою про можливі наслідки реалізації цих думок та про можливі наслідки будь-якого рішення» [1]. Варто відзначити, що в міжнародному та національному праві не встановлено чіткого вікового критерію, починаючи з якого дитина може самостійно висловлювати свою думку. Такий підхід зумовлений особливостями індивідуального розвитку кожної дитини та її фізичним і психологічним станом, що впливає на її здатність до усвідомлення ситуації.

Наступним процесуальним правом, визначеним Європейською конвенцією про здійснення прав дітей 1996 р., є право клопотати про призначення представника. Так, дитина має право подавати особисто або через інших осіб чи органи відповідне клопотання про призначення спеціального представника під час розгляду судовим органом справ, що стосуються її у випадках, коли внутрішнє законодавство позбавляє суб'єктів батьківської відповідальності права представляти дитину в результаті виникнення у них конфлікту інтересів із дитиною. У подібних справах, коли згідно з внутрішнім законодавством суб'єкти батьківської відповідальності позбавлені можливості представляти дитину в результаті виникнення конфлікту інтересів між ними та дитиною, суд має повноваження призначити спеціального представника дитини в таких справах. Також надається право суду в справах, що стосуються дитини, призначати для представлення інтересів дитини окремого представника, а у відповідних випадках – адвоката [1]. В Україні реалізація права на представництво дитиною забезпечується через звернення до органів опіки та піклування або системи безоплатної правової допомоги. При усиновленні дитина має право на призначення представника або адвоката для захисту її інтересів, особливо у випадках, коли біологічні батьки не беруть участі в процесі або наявності конфлікту інтересів між ними та дитиною [3].

Ще одним важливим процесуальним правом, закріпленим Конвенцією, є право дитини на отримання всебічної інформації щодо судового провадження, яка має бути викладена у доступній та зрозумілій для неї формі. Представник, якщо його дії явно не суперечать найвищим інтересам дитини: надає дитині всю відповідну інформацію, якщо згідно з внутрішнім законодавством дитина визнається такою, що має достатній рівень розуміння; надає дитині роз'яснення, якщо внутрішнім законодавством дитина визнається такою, що має достатній рівень розуміння, стосовно можливих наслідків реалізації її думки та стосовно можливих наслідків будь-якої дії представника; з'ясовує думку дитини та доводить її до відома судового органу [1]. Роль представника набуває визначального значення у забезпеченні ефективної реалізації права дитини на всебічну поінформованість під час судового провадження про

усиновлення, адже саме від його професійних дій залежить рівень усвідомлення дитиною можливих правових наслідків її думки та прийнятого рішення.

Суд ухвалює рішення лише за умови наявності достатнього та всеосяжного обсягу інформації, необхідної для комплексного врахування найвищих інтересів дитини. При цьому, суд зобов'язаний переконатися, що дитина отримала всю потрібну інформацію та усвідомила наслідки своїх дій, а також в обов'язковому порядку заслухати її думку, якщо вона визнається такою, що здатна її висловити. Разом із тим, стаття 7 Конвенції встановлює, що суд повинен приймати рішення швидко для уникнення будь-яких невиправданих зволікань, виконання яких має бути забезпечено відповідною процедурою. При розгляді справ, що стосуються дитини, судовий орган має повноваження самостійно вживати заходів у встановлених внутрішнім законодавством випадках, коли благополуччю дитини загрожує серйозна небезпека [1].

Отже, Європейська конвенція про здійснення прав дітей (ETS № 160) є фундаментальним міжнародно-правовим актом, який забезпечує реалізацію найвищих інтересів дитини шляхом закріплення її процесуальних прав у сімейних справах, зокрема, при усиновленні. Серед цих прав слід виділити: право на поінформованість та висловлення думки, право на представництво та забезпечення якісного представництва інтересів дитини. Ратифікація цього документа Україною визначила обов'язок держави забезпечити активну участь дитини у судових провадженнях, що її безпосередньо стосуються.

Література:

1. Європейська конвенція про здійснення прав дітей 1996 р. (ETS № 160). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_135#Text

2. Про ратифікацію Європейської конвенції про здійснення прав дітей: Закону України від 03.08.2006 р. № 69-V. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/69-16#Text

3. Чернік С. Д. Європейська конвенція про здійснення прав дітей 1996 р.: забезпечення прав та інтересів дітей при усиновленні. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2025. Випуск 3. Ч. 1. С. 340–344.

НАПРЯМ 3. ТРУДОВЕ ПРАВО. СЛУЖБОВЕ ПРАВО. ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-580-1-14

ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ПЛАТФОРМНУ ЗАЙНЯТІСТЬ: РОЗШИРЕННЯ ПАРАДИГМИ ТРУДОВОГО ПРАВА

Луценко Олена Євгенівна
кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри трудового права
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого
м. Харків, Україна

У контексті динамічного розвитку гіг-економіки, феномен зростання «платформного» працевлаштування викликає низку фундаментальних дискусій у площині трудового права. Центральним питанням, що роз'єднує наукову та практикуючу спільноту, є дилема щодо юридичної природи відносин, які виникають у контексті такої зайнятості: чи є вони лише новою маніфестацією усталених трудових відносин, адаптованих до змінених технологічних реалій, чи ж свідчать про виникнення якісно нових відносин, що вимагають кардинальної реконцептуалізації парадигми трудового права? Наразі, незважаючи на розбіжності у підходах, спостерігається тенденція до консолідації зусиль щодо інтеграції праці на платформах у сферу дії трудового права.

Утім, глибокий аналіз специфіки функціонування гіг-економіки дозволяє виокремити три ключові характеристики, які істотно відрізняють платформну зайнятість від традиційних трудових відносин чи інших видів нетипової зайнятості, кидаючи виклик усталеним правовим категоріям.

По-перше, визначальною рисою є тристоронній характер правовідносин, які виникають у випадках реалізації права на платформну зайнятість. На відміну від класичної моделі, де праця безпосередньо надається споживачу робочої сили, у гіг-економіці юридичний зв'язок є складнішим. Суб'єкти, які виконують роботу, безпосередньо взаємодіють з кінцевими споживачами послуг, які опосередковується платформою, що створює унікальну вразливість для «працівників», які опиняються під подвійним тиском: з одного боку – вимог платформи,

а з іншого – щоденних змін потреб та очікувань клієнтів. Складність полягає не лише у констатації цієї тристоронності, а й у визначенні сутності повноцінних договірних відносин між усіма сторонами. Такий стан справ породжує фундаментальне доктринальне питання: хто є роботодавцем для суб'єктів платформної зайнятості? Для відповіді на нього постає необхідність ідентифікувати функції, традиційно притаманні роботодавцю, до яких можна віднести: (а) безпосередня участь у встановленні та припиненні правовідносин; (б) отримання результатів праці та економічної вигоди; (в) надання працівнику трудового завдання та оплата праці; (г) управління внутрішнім ринком підприємства, установи чи організації (далі – компанії); (д) управління зовнішнім ринком компанії. У класичному розумінні, саме роботодавець є ключовим суб'єктом, що реалізує ці функції. Однак, на тлі платформної зайнятості, наукова думка розділяється: тоді як деякі зарубіжні дослідники припускають потенційну множинність суб'єктів, які виконують функції роботодавця [1], інші категорично стверджують, що традиційна категорія роботодавців більше не виконує таких завдань у цифрових робочих структурах [2, с. 16].

По-друге, ключовим елементом організації праці під час платформної зайнятості є контроль, що здійснюється через програмний код та дані. На відміну від управлінських рішень, що приймаються фізичними особами, в гіг-економіці управління робочими процесами покладається на алгоритми. Ця архітектурна особливість має подвійний вимір. З одного боку, платформа, позиціонуючи себе як посередник, насправді акумулює безпрецедентний обсяг даних як від постачальників послуг, так і від споживачів, що надає їй глибинне «знання» про поведінку та преференції обох сторін. З іншого боку, така інтеграція даних дозволяє платформі неперервно «імітувати» та оптимізувати ринок у реальному часі, що, у свою чергу, надає їй можливість маніпулювати та спотворювати умови як для замовників, так і для виконавців послуг на власну економічну вигоду.

По-третє, функціонування платформної економіки характеризується мережевими ефектами. Як засвідчують численні зарубіжні дослідження, платформи досягають надзвичайно швидкого зростання та масштабування завдяки ефекту мережі, що призводить до стрімкого витіснення конкурентів з ринку, формуючи монополістичні ринки у більшості сегментів гіг-економіки. Мережеві ефекти, які можуть бути як прямими (коли вибір послуги користувачем залежить від вибору інших), так і непрямими (коли користувач обирає послугу через велику кількість провайдерів на стороні пропозиції), тісно пов'язані з вищезгаданою тристоронньою структурою відносин. Більше того, вони нерозривно переплетені з алгоритмічним та керованим даними, оскіль-

ки монопольне становище платформи над даними є рушійною силою мережевих ефектів, сприяючи «захопленню» користувачів, що також частково залежить від аналізу даних [3].

Відтак, наразі «традиційне» трудове право поки що не володіє належним концептуальним апаратом для охоплення багатьох феноменів гіг-економіки загалом та платформної зайнятості, зокрема. Така ситуація спонукає до посилення спроб інтегрувати платформну зайнятість до сфери дії трудового права, що реалізується через класифікацію роботи на платформах як трудових відносин з боку законодавців або судових інстанцій. Яскравим прикладом є справа *O'Connor проти Uber Techs* [4], де суд наголосив на необхідності не тлумачити «тест Борелло» – розроблений ще у 1989 році у справі *SG Borello & Sons, Inc. проти Dep't of Indust. Relations* [5] – «жорстко та ізольовано». «Тест Борелло» враховував численні критерії, такі як регулярність та інтегральність роботи у бізнес роботодавця, надання інструментів, тривалість робочого часу та спосіб оплати. Однак, застосування цього тесту до гіг-праці виявляє його обмеженість, позаяк працівники часто використовують власні інструменти, несуть ризики та мають гнучкість у визначенні робочого часу, однак водночас залишаються повністю залежними від платформи, без якої її функціонування було б неможливим.

У відповідь на ці герменевтичні виклики, у справі *Dynamex Operations W.* проти Вищого суду Лос-Анджелеса [6] було запроваджено модифікацію тесту Борелло, так званий «ABC–тест», що дозволив кваліфікувати платформу як роботодавця, тим самим «вписуючи її» в правове поле. Згідно з ABC–тестом, існує презумпція, що виконавець роботи є працівником, якщо тільки наймаюча сторона не доведе, що:

а) працівник є вільним від контролю та керівництва з боку наймаючої особи як за договором виконання роботи, так і за фактичним зовнішнім виглядом виконання роботи;

б) працівник виконує роботу, яка не входить у звичайний хід діяльності компанії, що наймає;

в) працівник зазвичай займається незалежною професією, діяльністю або бізнесом такого ж характеру, як і виконана робота.

Таким чином, поширення гіг-економіки не лише актуалізує потребу в переосмисленні доктринальних засад трудового права, а й спонукає до інноваційних правотворчих та правозастосовних рішень, що мають забезпечити ефективний захист інтересів усіх суб'єктів праці в умовах стрімких технологічних та економічних трансформацій.

Література:

1. Adams-Prassl, Jeremias and Gruber-Risak, Martin, Uber, Taskrabbit, & Co: Platforms as Employers? Rethinking the Legal Analysis of Crowdwork (February 16, 2016). *Comparative Labor Law & Policy Journal, Forthcoming, Oxford Legal Studies Research Paper.* 2016. No. 8. P. 619–652. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2733003 (дата звернення 28.11.2025).

2. Weiss, M. The platform economy; The main challenges to labor law. *In Regulating the Platform Economy. International Perspectives on New Forms of Work*; Mendez, L.M., Ed.; Routlege: London, UK; New York, NY, USA, 2020. 225 p. https://nusearch.nottingham.ac.uk/discovery/fulldisplay?docid=alma9922681261605561&context=L&vid=44NOTTS_UNUK:44NOTUK&lang=en&adaptor=Local%20Search%20Engine&tab=Everything&query=sub,exact,%20BUSINESSES%20&mode=Basic&offset=0 (дата звернення 28.11.2025).

3. Ződi, Z.; Török, B. Constitutional Values in the Gig-Economy? Why Labor Law Fails at Platform Work, and What Can We Do about It? *Societies*. 2021. No 11. P. 86. https://doi.org/10.3390/soc11030086 URL: https://www.mdpi.com/2075-4698/11/3/86 (дата звернення 27.11.2025).

4. O'Connor v. Uber Techs 82 F. Supp. 3d 1133 (ND Cal. 2015) URL: https://www.crowell.com/a/web/eimuHLi3TweGEPAZJFGnoj/4Ttiw2/Douglas-OConnor-v-Uber-Technologies.pdf (дата звернення 27.11.2025).

5. SG Borello & Sons, Inc. v. Dep't of Indust. Relations, (48 Cal. 3d 341, 350 (1989) URL: https://law.justia.com/cases/california/supreme-court/3d/48/341.html (дата звернення 27.11.2025).

6. Dynamex Operations W. v. Superior Court of Los Angeles 4 Cal. 5th 903 (2018) URL: https://northerndistrictpracticeprogram.org/wp-content/uploads/2018/09/Dynamex.pdf (дата звернення 27.11.2025).

НАПРЯМ 4. ЗЕМЕЛЬНЕ ПРАВО. АГРАРНЕ ПРАВО. ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-580-1-15

ЕЛЕКТРОННІ ЗЕМЕЛЬНІ ТОРГИ: ПРАВОВІ АСПЕКТИ ТА ПРАКТИКА ЗАСТОСУВАННЯ

Бондурова Яна Юріївна
здобувачка кафедри фундаментальних і галузевих юридичних наук,
Науковий керівник: **Латишева В. В.**
Кременчуцький національний університет
імені Михайла Остроградського
м. Кременчук, Україна

Розвиток цифрових технологій суттєво вплинув на механізми управління земельними ресурсами в Україні. Одним із ключових інструментів прозорого розпорядження землею стали електронні земельні торги – онлайн-аукціони з продажу чи передачі права оренди земельних ділянок через електронну торгову систему. Такий формат забезпечує відкритий доступ до інформації про лоти, справедливу конкуренцію між учасниками та мінімізує людський фактор. У результаті впровадження електронних аукціонів підвищено прозорість процесів, зросли доходи громад від землекористування та створено передумови для зменшення корупційних ризиків.

Впровадження електронних земельних аукціонів було закріплено на законодавчому рівні у 2021 році. 6 липня 2021 року набув чинності Закон України № 1444-IX від 18.05.2021[1], яким внесено зміни до ряду актів щодо продажу земельних ділянок та набуття прав користування ними через електронні аукціони. Цим законом врегульовано проведення земельних торгів у формі електронного аукціону в режимі реального часу через Інтернет, що відобразилося в нормах Земельного кодексу України [2]. Згідно із Земельним кодексом, земельні ділянки державної та комунальної власності можуть відчужуватися або передаватися в користування лише на конкурентних засадах – через земельні торги (аукціони), за винятком випадків, прямо передбачених законом. Зокрема, діючим законодавством заборонено продаж земель сільськогосподарського призначення державної і комунальної власності (ч. 7 ст. 130 ЗКУ), тобто такі землі можуть передаватися лише

в оренду через аукціони; натомість продаж приватних с/г ділянок дозволений (з поточними обмеженнями щодо кола покупців). Таким чином, нормативно-правова база електронних земельних торгів включає норми Земельного кодексу, спеціальний Закон № 1444-IX, підзаконні акти (зокрема, Постанову КМУ № 1013 від 22.09.2021) та інші пов'язані закони.

Для реалізації Закону № 1444-IX Кабінет Міністрів України ухвалив Постанову № 1013 від 22.09.2021 [3]. «Деякі питання підготовки до проведення та проведення земельних торгів…», якою затверджено порядок організації та проведення електронних аукціонів із продажу чи передачі прав користування земельними ділянками. Ця постанова визначає всі етапи підготовки лотів, умови допуску учасників, механізм проведення торгів в електронній системі та оформлення результатів. Земельні торги проводяться онлайн у державній електронній торговій системі «Прозорро.Продажі» за єдиними правилами. Організатор (власник ділянки або уповноважений орган) формує лот та оголошує аукціон через систему, а учасники (фізичні чи юридичні особи, що відповідають вимогам закону і виконали умови реєстрації) подають пропозиції онлайн. Електронна система автоматично приймає ставки, визначає переможця та формує протокол результатів торгів. Регламент торгів передбачає англійську модель аукціону з кількома раундами підвищення ціни. Для запобігання зловживанням підвищено розмір гарантійного внеску (до ~30% стартової ціни лота); витрати на підготовку лота прозоро відшкодовуються переможцем; у разі відмови переможця система автоматично визнає переможцем наступного учасника. Таким чином, створено єдиний прозорий алгоритм аукціонів, який мінімізує ризики втручання чи маніпуляцій.

Перехід від традиційних «голосних» аукціонів до електронного формату приніс низку суттєвих переваг. По-перше, прозорість процесу значно зросла: усі оголошення, перебіг торгів та результати аукціонів доступні онлайн у реальному часі, що унеможливлює приховування інформації або кулуарні домовленості (громадськість може відстежити кожен аукціон на порталі системи). По-друге, забезпечено відкритість і конкуренцію – до торгів можуть долучитися учасники з будь-якого регіону, що розширює коло потенційних покупців і підвищує конкуренцію за лот. По-третє, неупередженість результатів гарантується технічними засобами: система автоматично приймає ставки і обирає найвищу пропозицію, усуваючи суб'єктивний людський фактор при визначенні переможця. Крім того, електронний формат підвищив ефективність проведення торгів – процедура відбувається значно швидше (укладення угоди займає лічені дні замість тривалих офлайн-процедур) та з меншими адміністративними витратами. Повна цифрова фіксація

кожного аукціону в системі забезпечує незмінність і доступність даних: у будь-який момент можна перевірити законність та обґрунтованість результатів. Отже, електронні торги мінімізували можливості зовнішнього втручання чи маніпуляцій і підвищили довіру учасників та суспільства до процедур розпорядження землею.

Електронні земельні аукціони вже продемонстрували вагомий економічний ефект для громад. За даними дослідження Світового банку, запровадження прозорої електронної системи торгів, захищеної від маніпуляцій, дозволило подвоїти доходи місцевих громад від передачі в оренду сільськогосподарських земель комунальної власності. Раніше значна частина таких земель надавалася в користування за заниженими ставками та в обхід відкритих процедур, що призводило до суттєвих недоотримань – за оцінками аналітиків, щорічні втрати місцевих бюджетів від неефективного розпорядження землями сягали близько 500 млн доларів США. Натомість електронні аукціони завдяки реальній конкуренції між учасниками забезпечили значно вищу орендну плату та продажні ціни, суттєво збільшивши надходження до бюджетів громад і держави.

Попри значні переваги, впровадження нового формату торгів супроводжується певними викликами. До технічних та організаційних проблем належить необхідність навчання персоналу органів місцевої влади та учасників роботи в електронній системі, забезпечення надійного інтернет-зв'язку і кібербезпеки ЕТС. Окремим фактором ризику є цифрова нерівність: не всі потенційні учасники (особливо у сільській місцевості) володіють достатніми навичками роботи з цифровими технологіями або мають стабільний доступ до Інтернету. Тому важливо забезпечити простий і зрозумілий інтерфейс системи та можливість отримати консультаційну підтримку від операторів електронних майданчиків.

Серйозний виклик виник у 2022 році у зв'язку з воєнними діями та запровадженням воєнного стану. Проведення земельних аукціонів довелося тимчасово призупинити – з березня по листопад 2022 року електронні торги фактично не проводилися. Це негативно вплинуло на надходження від оренди землі та поставило проблему збереження прозорості розпорядження земельними ресурсами в умовах надзвичайних обставин. Попри ці труднощі, система електронних торгів швидко відновила роботу після стабілізації ситуації, продемонструвавши гнучкість і стійкість цифрового формату.

Запровадження електронних земельних аукціонів стало важливим етапом реформування земельних відносин, поєднавши інтереси держави, бізнесу та громад на засадах прозорості й рівних можливостей. Цей формат суттєво підвищив відкритість процесів розпорядження

землею та ефективність використання публічних земельних ресурсів. Державні і комунальні ділянки через аукціони знаходять найбільш ефективного користувача чи власника, а бюджети отримують максимально можливі доходи. Електронна система мінімізує корупційні ризики та зловживання, адже всі дії фіксуються, а доступ до торгів є конкурентним і неупередженим.

Водночас інститут електронних земельних торгів потребує подальшого розвитку й удосконалення. Необхідно забезпечити стабільність правового поля та усунути залишкові прогалини. Наступним важливим завданням є інтеграція електронних торгів з іншими державними реєстрами (земельним кадастром, реєстром речових прав тощо) задля підвищення зручності та достовірності даних, а також продовження навчання і підтримки організаторів торгів на місцевому рівні – що ширше охоплення електронною системою, то більший економічний ефект.

Перспективним напрямом розвитку є розширення сфери застосування е-аукціонів. Після завершення дії воєнного стану та за наявності політичної волі можна розглянути зняття мораторію на продаж державних сільськогосподарських земель із реалізацією їх виключно через Prozorro. Продажі – це забезпечило б чесний і контрольований механізм приватизації землі. Крім того, слід технологічно гарантувати безперервність проведення торгів навіть у кризових умовах (резервні сервери, офлайн-верифікація тощо), щоб уникнути повторення вимушених пауз на зразок 2022 року.

Електронні земельні торги за кілька років перетворилися на повноцінний сегмент цифрової економіки України. Вони принесли бюджету значні додаткові надходження та підвищили довіру суспільства до процесів розпорядження землею. Подальше вдосконалення цього інституту й адаптація до нових викликів (цифрових, економічних, правових) сприятиме сталому розвитку земельних відносин і позитивно впливатиме на економіку держави.

Література:

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо продажу земельних ділянок та набуття права користування ними через електронні аукціони: Закон України від 18.05.2021 № 1444-IX. *Відомості Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1444-20#Text (дата звернення: 27.11.2025).

2. Земельний кодекс України: Закон України від 25.10.2001 № 2768-III (зі змінами станом на 2025 р.). *Відомості Верховної Ради України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text (дата звернення: 27.11.2025).

3. Постанова Кабінету Міністрів України № 1013 від 22.09.2021 «Деякі питання підготовки до проведення та проведення земельних торгів для продажу земельних ділянок та набуття прав користування ними (оренди, суперфіцію, емфітевзису)». *Офіційний вісник України*. 2021. № 78.

НАПРЯМ 5. АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО. ФІНАНСОВЕ ПРАВО. ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-580-1-16

IMPLEMENTACJA EUROPEJSKICH STANDARDÓW MONITORINGU FINANSOWEGO W DZIAŁALNOŚCI NOTARIUSZA: DOŚWIADCZENIA UKRAINY I POLSKI

Dr Krzysztof Chmielarz
Profesorem Katedry Prawa Akademii Tarnowskiej
Tarnów, Polska

Aliesia Khrebtova
Docent Katedry Podstawowych i Dziedzinowych Nauk Prawnych
Kremenczuckiego Narodowego Uniwersytetu im. Mychajła Ostrohradskiego
Kremenczuk, Ukraina

Europejski model przeciwdziałania praniu pieniędzy wychodzi z założenia, że kluczową rolę odgrywają tzw. **gatekeepers** – „strażnicy" systemu finansowego, do których wprost zalicza się notariuszy oraz innych niezależnych prawników [1]. To właśnie przez akty notarialne przechodzą transakcje dotyczące nieruchomości, praw udziałowych, struktur biznesowych – a więc aktywów, które najczęściej wykorzystywane są do legalizacji dochodów pochodzących z przestępstwa [1]. Ukraina, zmierzająca w kierunku integracji europejskiej, oraz Polska jako państwo członkowskie UE są zmuszone do ponownego przemyślenia „klasycznej" roli notariusza i nadania mu funkcji podmiotu pierwotnego monitoringu finansowego. Zmienia to równowagę pomiędzy zaufaniem klienta, tajemnicą notarialną a interesem publicznym w zakresie bezpieczeństwa finansowego, a także wymaga od środowiska notarialnego nowego sposobu myślenia zawodowego. Celem jest ustalenie, w jaki sposób europejskie standardy monitoringu finansowego przekształcają działalność notariusza na Ukrainie i w Polsce, jakie są wspólne oraz odmienne cechy statusu prawnego notariusza jako podmiotu pierwotnego monitoringu finansowego oraz z jakimi praktycznymi wyzwaniami stykają się notariusze w obu państwach.

Dyrektywa (UE) 2015/849 wprost zalicza do katalogu instytucji zobowiązanych **notaries and other independent legal professionals**, gdy uczestniczą oni w transakcjach finansowych lub operacjach dotyczących

nieruchomości działając w imieniu klienta [1]. W takiej optyce notariusz nie jest jedynie gwarantem formy czynności prawnej, lecz elementem systemu przeciwdziałania praniu pieniędzy: jest zobowiązany zidentyfikować klienta, ustalić beneficjenta rzeczywistego, zastosować podejście oparte na analizie ryzyka oraz – w razie potrzeby – zawiadomić właściwy organ o podejrzanej transakcji [1]. Tworzy to nową, nietypową dla notariatu łacińskiego konfigurację: notariusz działa równocześnie w sferze prawa prywatnego (ochrona woli i interesów stron, zapewnienie pewności obrotu) oraz w sferze publicznoprawnej (ochrona systemu finansowego przed „brudnymi" pieniędzmi). Na poziomie polityki UE jest on postrzegany jako „naturalny partner" państwa w walce z praniem pieniędzy, chociaż co do istoty nie jest ani organem śledczym, ani analitykiem finansowym, lecz pozostaje niezależnym prawnikiem.

Na Ukrainie status notariusza jako podmiotu pierwotnego monitoringu finansowego został uregulowany w ustawie Ukrainy „O zapobieganiu i przeciwdziałaniu legalizacji (praniu) dochodów pochodzących z przestępstwa, finansowaniu terroryzmu oraz finansowaniu rozprzestrzeniania broni masowego rażenia" nr 361-IX, która zalicza notariuszy do katalogu specjalnie określonych podmiotów pierwotnego monitoringu finansowego [2]. Przepisy tej ustawy wiążą powstanie odpowiednich obowiązków notariusza z jego udziałem w dokonywaniu określonych czynności i operacji, takich jak: zbycie nieruchomości, tworzenie i reorganizacja osób prawnych, obrót prawami udziałowymi, zarządzanie majątkiem klienta itd. [2]. W takich przypadkach notariusz ma obowiązek przeprowadzić identyfikację i weryfikację klienta, w tym ustalić beneficjenta rzeczywistego, zastosować podejście oparte na analizie ryzyka, zapewnić prawidłowe utrwalenie i przechowywanie dokumentów, a w razie wystąpienia oznak podejrzanych – przekazać informacje o operacjach podlegających monitoringowi finansowemu do właściwego organu [2]. Ustawa nr 361-IX przesuwa zatem akcent z „czysto technicznego" poświadczania czynności na analizę ekonomicznej treści transakcji i ocenę jej ryzykowności z punktu widzenia AML. Dla ukraińskiego notariatu oznacza to konieczność połączenia klasycznej funkcji prewencyjnej (zapewnienie legalności i pewności obrotu) z funkcją elementu systemu bezpieczeństwa finansowego państwa. W wymiarze praktycznym pojawiają się pytania: jak daleko sięgać w analizę źródeł pochodzenia środków, jakie wskaźniki ryzyka stosować w typowych, „codziennych" sytuacjach życiowych, gdzie przebiega granica między obowiązkiem monitoringu a gwarancją tajemnicy notarialnej. Szczególnym wyzwaniem jest realizacja tych wymogów w warunkach stanu wojennego, kiedy rośnie liczba czynności z udziałem osób wewnętrznie przesiedlonych oraz żołnierzy,

a wrażliwość społeczna klientów wymaga szczególnie wyważonego podejścia [2].

Doświadczenie polskie pokazuje szerszą integrację notariusza w system monitoringu finansowego. Jak wykazuje M. A. Kędzierski, polski notariusz jest **instytucja obowiązana** w rozumieniu ustawy z 1 marca 2018 r. o przeciwdziałaniu praniu pieniędzy oraz finansowaniu terroryzmu, przy czym obowiązki AML rozciągają się co do zasady na działalność notariusza wszędzie tam, gdzie sporządzany akt notarialny wiąże się z przepływem istotnych wartości majątkowych [3]. Oznacza to wprowadzenie wewnętrznych procedur przeciwdziałania praniu pieniędzy w każdej kancelarii notarialnej, obowiązkowe szkolenie personelu, analizę ekonomicznego sensu czynności, a nie tylko jej formy prawnej, a także możliwość odmowy dokonania czynności notarialnej, jeżeli jest ona postrzegana jako instrument legalizacji dochodów pochodzących z przestępstwa [3]. Kędzierski podkreśla napięcie między klasyczną rolą notariusza jako gwaranta zaufania a nową rolą swoistego „kontrolera": z jednej strony notariusz ma zapewniać dostępność i neutralność usługi notarialnej, z drugiej – jest zobowiązany informować organy państwowe o podejrzanych operacjach, co nieuchronnie wpływa na postrzeganie notariusza przez klientów [3]. Jednocześnie model polski opiera się na aktywnym udziale izb notarialnych w opracowywaniu standardów wewnętrznych oraz na ukształtowanej praktyce współpracy z organami informacji finansowej, co tworzy dla praktyków bardziej przewidywalne otoczenie normatywne i organizacyjne.

Porównanie modeli ukraińskiej i polskiej pozwala sformułować kilka wniosków. Podejście ukraińskie ma charakter bardziej „punktowy": notariusz występuje jako specjalnie określony podmiot pierwotnego monitoringu finansowego w granicach wyraźnie wskazanych w ustawie nr 361-IX kategorii czynności, co w pewnym stopniu ogranicza zakres jego obowiązków AML i czyni je bardziej przewidywalnymi [2]. W Polsce podejście jest szersze – notariusz jest generalnie postrzegany jako **instytucja obowiązana** w większości operacji dotyczących znaczących aktywów, co wzmacnia jego rolę w systemie bezpieczeństwa finansowego, ale jednocześnie zwiększa obciążenia i ryzyka [3]. Wsparcie instytucjonalne notariusza w Polsce jest bardziej rozwinięte dzięki aktywnej roli samorządu zawodowego, podczas gdy na Ukrainie znacząca część ciężaru wykładni i stosowania wymogów AML de facto spoczywa na samym notariuszu [2; 3]. Kluczowym zadaniem strategicznym dla obu systemów jest znalezienie równowagi między rolą notariusza jako „adwokata zaufania" stron a rolą „strażnika" systemu finansowego: nadmierne „usłużnienie policyjne" może podważyć zaufanie do notariatu, z kolei niedochowanie wymogów AML zagraża nie tylko reputacji poszczególnych notariuszy, lecz także

efektywności krajowego systemu monitoringu finansowego. Dla Ukrainy najbardziej obiecujące jest instytucjonalne zaczerpnięcie doświadczeń polskich: wzmocnienie roli Izby Notarialnej w opracowywaniu wewnętrznych standardów monitoringu finansowego, tworzenie przejrzystych list kontrolnych i algorytmów działań dla notariusza, rozwijanie systemowego kształcenia opartego na realnych studiach przypadków. W takim ujęciu implementacja europejskich standardów AML/CFT nie będzie sprzeczna z naturą notariatu łacińskiego, lecz przeciwnie – wzmocni jego funkcję prewencyjną i gwarancyjną.

Wykaz wykorzystanych źródeł:

1. On the prevention of the use of the financial system for the purposes of money laundering or terrorist financing : Directive (EU) 2015/849 of the European Parliament and of the Council of 20.05.2015. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri= CELEX%3A32015L0849 (data dostępu: 01.12.2025).
2. Pro zapobihannia ta protydiiu lehalizatsii (vidmyvanniu) dokhodiv, oderzhanykh zlochynnym shliakhom, finansuvanniu teroryzmu ta finansuvanniu rozpovsiudzhennia broi masovoho znyshchennia : Zakon Ukrainy vid 06.12.2019 № 361-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text (data dostępu: 01.12.2025).
3. Kędzierski M. A. Notariusz jako instytucja obowiązana w rozumieniu ustawy o przeciwdziałaniu praniu pieniędzy oraz finansowaniu terroryzmu (omówienie niektórych zagadnień). *Studia Prawnicze KUL*. 2020. Nr 1 (81). S. 165–195. URL: https://czasopisma.kul.pl/index.php/sp/article/view/10633 (data dostępu: 01.12.2025).

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-580-1-17

ВИЗНАННЯ ТОРГОВЕЛЬНОЇ МАРКИ ДОБРЕ ВІДОМОЮ В УКРАЇНІ ТА АДМІНІСТРАТИВНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ПРАВ НА ОБ'ЄКТ ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Заліпаєв Юрій Валерійович
здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти
кафедри адміністративного та господарського права
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова
м. Одеса, Україна

Під час застосування положень статті 51-2 Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП) суб'єкти правозастосовної діяльності зіштовхуються із величезною кількістю проблем. Однією із таких проблем є притягнення правопорушника до адміністративної відповідальності за порушення прав на такий об'єкт інтелектуальної власності як торгівельна марка. Цим аспектам і хочемо присвятити увагу в публікації.

Конституція України гарантує, що кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності (ст. 41) [1, ст. 6]. На часі з чим асоціюється словосполучення «Торговельна марка» – право власності, результати інтелектуальної/творчої діяльності, серйозний продукт, успішна компанія, улюблений бренд, або може логотипи на упаковках продуктів?

Отже, торговельна марка або бренд (далі – ТМ) – це символ, слово, фраза, знак, дизайн чи комбінація цих елементів, які ідентифікують товари чи послуги одного виробника або постачальника і відрізняють їх від товарів і послуг конкурентів. Торговельна марка використовується для розрізнення продукції чи послуг на ринку та створення унікального образу бренду. Простими словами ТМ – це зареєстроване позначення, яке відрізняє ваш продукт від інших. Саме тому позначення ТМ має бути унікальним і не мати схожості з іншими.

Реєстрація торговельної марки надає її власнику право використовувати цей знак у торговельних цілях та захищає його від незаконного використання іншими суб'єктами. Такі права дозволяють власнику контролювати ідентичність і якість своїх товарів чи послуг у споживачів. Отже ТМ є об'єктом права інтелектуальної власності. За порушення цих прав чинне законодавство передбачає юридичну відповідальність.

В свою чергу, охорона прав на добре відому торговельну марку визначається ст. 6 bis Паризької конвенції про охорону промислової власності від 20 березня 1883 року [2, ст. 6 bis] та ст. 25 Закону України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг» від 15 грудня 1993 року № 3689-XII [4, ст. 21].

Торговельна марка може бути визнана добре відомою в Україні Апеляційною палатою Національного органу інтелектуальної власності (НОІВ) або судом, незалежно від реєстрації її в Україні.

При визначенні того, чи є торговельна марка добре відомою в Україні, можуть розглядатися, зокрема, такі фактори, якщо вони є доречними:

- ступінь відомості чи визнання торговельної марки у відповідному секторі суспільства;
- тривалість, обсяг та географічний район будь-якого використання торговельної марки;
- тривалість, обсяг та географічний район будь-якого просування торговельної марки, включаючи рекламування чи оприлюднення та представлення на ярмарках чи виставках товарів та/або послуг, щодо яких торговельна марка застосовується;
- тривалість та географічний район будь-яких реєстрацій та/або заявок на реєстрацію торговельної марки за умови, що торговельна марка використовується чи є визнаною;
- свідчення успішного відстоювання прав на торговельну марку, зокрема територія, на якій торговельну марку визнано добре відомою компетентними органами;
- цінність, що асоціюється з торговельною маркою.

Визнання Апеляційною палатою торговельної марки добре відомою в Україні встановлюється центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері інтелектуальної власності.

Такий порядок визначений Наказом Міністерства економіки України «Про затвердження Регламенту Апеляційної палати Національного органу інтелектуальної власності» від 23.11.2023 № 17768 [6]. Втім, процедура для пересічних громадян може виявитись доволі складною, а отже з даним питанням рекомендовано звертатись до фахівців у галузі права, зокрема до адвокатів.

По-перше, за подання заяви про визнання торговельної марки добре відомою сплачується збір.

По-друге, для визнання Апеляційною палатою торговельної марки добре відомою в Україні особі необхідно підготувати та подати до Апеляційної палати відповідну письмову заяву з додатками, що мають включати зображення торговельної марки, докази обставин,

які містять фактичні дані, що підтверджують наявність доречних чинників, виписку з Державного реєстру свідоцтв України на торговельні марки щодо відомостей про свідоцтво України на торговельну марку або виписку з Міжнародного реєстру.

По-третє, у разі визнання торговельної марки добре відомою в судовому порядку особа, торговельна марка якої визнана добре відомою, інформує Національний орган інтелектуальної власності про таке рішення.

Лише після цього відомості про добре відомі торговельні марки, визнані такими Апеляційною палатою або судом, вносяться Національним органом інтелектуальної власності до переліку добре відомих в Україні торговельних марок та публікуються в Бюлетені. Перелік добре відомих в Україні торговельних марок має інформаційний характер, є загальнодоступним і оприлюднюється на офіційному веб-сайті Національного органу інтелектуальної власності.

Для прикладу можна навести добре такі відомі торговельні марки в Україні, зокрема як “Google”, “Nemiroff”, “McDonald’s” та інші.

Важливим моментом у цій статті слід відмітити, що відповідальність за порушення авторських прав в Україні закріплена в Законі України «Про авторське право і суміжні права» від 01.12.2022 р., який набрав чинності з 01.01.2023 року [3]. Відповідно до цього нормативно-правового акту, порушення авторських прав може призвести до різних видів юридичної відповідальності, включаючи і адміністративну відповідальність.

Зокрема, за порушення авторських прав може передбачатися адміністративна відповідальність у вигляді штрафів або інших санкцій, які можуть накладатися компетентними органами.

В цьому контексті варто зауважити, що статтею 51-2 КУпАП встановлена адміністративна відповідальність за порушення авторських прав в Україні, а саме, за «незаконне використання об’єкта права інтелектуальної власності або інше умисне порушення прав на об’єкт права інтелектуальної власності, що охороняються законом» [5].

Варто відзначити, що в період трансформації законодавства України до законодавства ЄС, відповідальність за порушення авторських прав може змінюватися з часом, і рекомендується перевіряти останні оновлення відповідного законодавства або звертатися до фахівців у цій сфері, зокрема адвокатів, за консультаціями та захисту своїх авторських прав в Україні.

Література:

1. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

2. Паризька конвенція про охорону промислової власності: від 20.03.1883 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_123#Text (дата звернення 25.11.2025 р.).

3. Про авторське право і суміжні права: Закон України від 01.12.2022 р. *Відомості Верховної Ради*. 2023. № 57. Ст. 166.

4. Про охорону прав на знаки для товарів і послуг: Закон України від 1512.1993 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 7. Ст. 36.

5. Кодекс України про адміністративні правопорушення. *Відомості Верховної Ради*. 1984. Додаток до № 51. Ст. 1122.

6. Про затвердження Регламенту Апеляційної палати Національного органу інтелектуальної власності: Наказ Міністерства економіки України від 23.11.2023 № 17768. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0021-24#n8 (дата звернення 25.11.2025 р.).

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-580-1-18

НОРМОТВОРЧЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПУБЛІЧНИХ ДОХОДІВ ВІД САНКЦІЙ І ПРИМУСОВОГО ВІДЧУЖЕННЯ АКТИВІВ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ

Захаров Станіслав Володимирович
аспірант кафедри фінансового права
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого
м. Харків, Україна

Правове забезпечення публічних доходів, що формуються внаслідок застосування санкцій та примусового відчуження активів держави-агресора, є однією з ключових сфер трансформації українського законодавства у період збройної агресії Російської Федерації. У 2022–2025 рр. ця сфера зазнала інтенсивного нормативного розвитку, проте позитивна динаміка супроводжується численними проблемами нормотворчої техніки, неузгодженістю законодавчих приписів та суттєвими розривами між задекларованими механізмами й реальною практикою їх реалізації.

Передусім слід звернути увагу на **недостатню термінологічну визначеність**, яка проявляється у відсутності чіткої системи понять щодо різних видів доходів, що виникають у зв'язку із санкціями, конфіскацією або примусовим відчуженням активів. У Законі України «Про санкції» відсутнє визначення природи доходів, отриманих у результаті застосування санкцій, зокрема тих, що виникають через стягнення активів у дохід держави відповідно до рішень Вищого

антикорупційного суду. У Законі України № 2116-IX поняття «примусове відчуження» та «вилучення» фактично змішані, а їх фінансово-правовий режим не деталізований. Така неоднозначність створює труднощі у віднесенні надходжень до конкретних статей Бюджетного кодексу України (далі – БКУ), адже чинна редакція БКУ не містить окремої класифікації доходів, що виникають внаслідок санкційних та компенсаційних механізмів [1].

Важливою проблемою є **фрагментарність законодавчих змін**, яка не дозволяє забезпечити узгодженість між базовими актами фінансового, бюджетного, кримінального та санкційного законодавства. Рішення РНБО, введені в дію указами Президента України, створюють підстави для блокування та стягнення активів, проте не формують єдиного нормативного механізму їх подальшої адміністрації. На практиці це призводить до дублювання або розмивання повноважень між Мін'юстом, АРМА, Мінфіном, СБУ та іншими органами, що значно ускладнює реалізацію правових норм, спрямованих на вилучення та перерозподіл активів [2].

Особливу увагу слід звернути на **проблеми реалізації норм у діяльності АРМА**. Закон України «Про АРМА» не був суттєво оновлений з урахуванням нових категорій активів, які з'явилися у зв'язку з війною та санкційною політикою. В аналітичних звітах самої АРМА наголошується, що обсяг переданих активів у 2022–2024 рр. зріс у декілька разів, однак нормативна база, яка регламентує порядок їх управління, оцінки та реалізації, залишається недостатньо адаптованою до нових умов [3]. Зокрема, відсутня чітка процедура реалізації активів, стягнутих у дохід держави через санкційний механізм, а також немає встановлених критеріїв ефективності управління ними.

Важливим виявом проблем нормотворчої техніки є також **брак системного підходу до оновлення Бюджетного кодексу України**. Хоча у 2022–2024 рр. до БКУ було внесено декілька змін, пов'язаних із функціонуванням спеціальних фондів та особливостями мобілізації публічних доходів в умовах воєнного стану, питання правового режиму доходів від санкцій та відчуження активів залишаються не врегульованими. Зокрема, не визначено:

– чи є такі надходження разовими чи системними публічними доходами;

– яким має бути їхній правовий статус (бюджетні доходи, цільові фонди, спеціальні надходження);

– чи повинні вони мати окремі бюджетні програми або код класифікації доходів бюджету [4].

На особливу увагу заслуговує **міжнародний аспект нормотворчої техніки**. Європейський Союз, США, Канада та інші держави

у 2022–2024 рр. сформували декілька моделей використання активів РФ – від прямої конфіскації до механізму windfall profits. Європейська Комісія у 2023–2024 рр. розробила пропозиції щодо спрямування надприбутків від заморожених активів на відновлення України [5]. Проте імплементація цих моделей у законодавство України потребує глибшої гармонізації понять, процедур та фінансово-правового режиму таких доходів. В іншому разі імпортовані моделі залишатимуться декларативними або викликатимуть колізії при їх застосуванні.

Поряд із зазначеним, наявні проблеми нормотворчої техніки посилюються відсутністю **єдиної методології оцінки ефективності реалізації норм**, що регулюють мобілізацію доходів від вилучених активів. Ані Мінфін, ані АРМА, ані інші органи не мають нормативно визначених показників (KPIs), що дозволяло б об'єктивно оцінити результативність правового регулювання. Це ускладнює як внутрішній аудит ефективності, так і парламентський контроль.

Основні напрями удосконалення нормотворчої техніки:

1. **Уніфікація термінології.** Прийняття загального акту дефініцій щодо санкційних, компенсаційних, конфіскаційних та відчужених активів з єдиним фінансово-правовим підходом.
2. **Системне оновлення БКУ.** Введення окремого коду класифікації доходів від санкцій та примусового відчуження активів; визначення їх правового режиму як виду публічних доходів особливого періоду.
3. **Комплексне оновлення законодавства про АРМА.** Встановлення чітких процедур управління активами, що передаються через санкційний механізм; визначення строків, критеріїв ефективності та форм звітності.
4. **Розмежування повноважень органів.** Чітке визначення відповідального органу на кожному етапі: виявлення, арешт, стягнення, управління, реалізація, зарахування до бюджету.
5. **Створення єдиного цифрового реєстру активів та доходів**, який забезпечить прозорість руху активів і відповідність міжнародним стандартам.
6. **Гармонізація з міжнародними моделями.** Імплементація концепції windfall profits у поєднанні з українськими бюджетними механізмами; розроблення окремого закону про правовий статус заморожених та конфіскованих активів агресора.

Таким чином, удосконалення нормотворчої техніки у сфері мобілізації публічних доходів від санкційних та відчужених активів є ключовою умовою забезпечення правової визначеності, прозорості та ефективності реалізації норм права у даній сфері. З огляду на масштаб збитків, завданих збройною агресією, належне правове забезпечення таких

доходів є не лише елементом фінансової стійкості держави, а й важливою складовою майбутньої системи післявоєнного відновлення.

Література:

1. Бюджетний кодекс України : Закон України від 08.07.2010 № 2456-VI. *Відомості Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17.
2. Про санкції: Закон України від 14.08.2014 № 1644-VII. *Відомості Верховної Ради України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1644-18
3. Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів. Звіт про діяльність АРМА за 2022–2024 рр. Київ : АРМА, 2024.
4. Міністерство фінансів України. Офіційні роз'яснення щодо бюджетної класифікації в умовах воєнного стану. Київ : Мінфін, 2023.
5. European Commission. Use of immobilised Russian assets for Ukraine's recovery. Brussels : European Commission, 2024.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-580-1-19

РОЛЬ ТОРГОВО-ПРОМИСЛОВИХ ПАЛАТ У РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНОГО БІЗНЕСУ

Йовбак Іванна Яна Іванівна
магістр факультету міжнародних економічних відносин
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
м. Ужгород, Україна

Згідно до Закону України «Про торгово-промислові палати в Україні» «Торгово-промислова палата є недержавною неприбутковою самоврядною організацією, яка об'єднує юридичних осіб, які створені і діють відповідно до законодавства України, та громадян України, зареєстрованих як підприємці, та їх об'єднання» [1].

Одне з перших завдань в яких можуть допомогти ТПП це вихід на арену міжнародного бізнесу, адже вихід на нові міжнародні ринки – це захоплива перспектива для компаній будь-якого розміру, що дозволяє розширити та диверсифікувати охоплення ринку, а також створити низку нових можливостей [2]. ТПП можуть сприяти міжнародній торгівлі, надання ресурсів та інформації.

В XXI столітті в бізнес-світі розширення діяльності за кордон стає необхідністю для багатьох компаній, які прагнуть сталого зростання та конкурентоспроможності. Однак цей процес часто пов'язаний з численними труднощами, такими як культурні відмінності, правове регулювання, торговельні бар'єри тощо. У такому середовищі участь у торгово-промислових палатах може бути неймовірно корисною для підприємств, які прагнуть успішно вийти на міжнародні ринки [3].

Тому ТПП можуть стати вагомою допомогою для малого та середнього бізнесу у виході на міжнародний ринок. Адже, торгово-промислові палати зосереджуються на підтримці малих та середніх підприємств (МСП), які часто стикаються з особливими труднощами під час виходу на міжнародні ринки. Вони надають спеціалізовані послуги та ресурси для МСП, включаючи доступ до фінансування, консультації щодо експортних стратегій та допомогу в пошуку партнерів за кордоном [3].

Торгові палати відіграють важливу роль у сприянні економічному зростанню, сприянні торгівлі та підтримці бізнесу.

Роль ТПП в економічному зростання полягає в:

- Представництві інтересів бізнесу перед державними органами, політиками та регуляторними органами.
- Сприянні нетворкінгу та розвитку бізнесу.
- Надання платформ для бізнесу для встановлення партнерських відносин та співпраці.
- Просування торгівлі.
- Надання інформації та ресурсів, пов'язаних з торгівлею.
- Допомога бізнесу зі стратегіями виходу на ринок та з процесами експорту/імпорту.
- Підвищення кваліфікації та можливостей бізнесу за допомогою програм навчання та розвитку.
- Виконання функцій центру інформації та ресурсів для бізнесу.
- Юридична та регуляторна підтримка [4].

До прикладу, Лондонська торгово-промислова палата надає безліч можливостей для інноваційних малих і середніх підприємств до глобальних корпорацій: доступ до їх послуг з підтримки бізнесу; можливості підвищення престижу на різних провідних заходах B2B; а також сприяння нетворкінгу та для розширення мережі [5].

Торговою асоціацією, яка має міжнародний масштаб, є Міжнародна торгова палата. Заснована в 1920 році, вона є всесвітньою федерацією бізнес-організацій, бізнес-фірм та бізнесменів. Вона часто виступає голосом бізнес-спільноти на міжнародній арені та представляє точку зору бізнесу урядам та світовій громадськості. Організації було надано

найвищий консультативний статус в Економічній і Соціальній Раді Організації Об'єднаних Націй – категорії А [6].

Літаратура:

1. Закон України «Про торгово-промислові палати в Україні». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/671/97-%D0%B2%D1%80#Text

2. How Do Chambers of Commerce Facilitate International Trade? URL: https://www.gigcmo.com/blog/how-do-chambers-of-commerce-facilitate-international-trade

3. How chambers of commerce help businesses expand outside the U.S. URL: https://www.rochesterbusinessalliance.com/how-chambers-of-commerce-help-businesses-expand-outside-the-us/

4. Role of Chambers of Commerce in Advocacy & Economic Growth. URL: https://iapc.org.in/advocacy/role-of-chambers-of-commerce-in-advocacy-economic-growth/

5. London Chamber of Commerce and Industry (LCCI). URL: https://www.londonchamber.co.uk/

6. Chamber of commerce. URL: https://www.britannica.com/money/chamber-of-commerce

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-580-1-20

РОЗУМІННЯ ПОНЯТТЯ СУПРОВОДУ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЯК СКЛАДОВОЇ ЧАСТИНИ ЦИВІЛЬНО-ВІЙСЬКОВИХ ВІДНОСИН В СИСТЕМІ ВІЙСЬКОВОГО ТА АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА

Капець Олександр Олександрович
аспірант 1 курсу аспірантури кафедри адміністративного права та адміністративної діяльності
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого
м. Харків, Україна

Як зазначав Цвік М.В., інститут права являє собою групу відносно відокремлених від інших і пов'язаних між собою правових норм, які регулюють певні суспільні відносини. Інститути права є необхідною ланкою в цілісній системі права [1, с. 521].

Петришин вказував, що кожна галузь права має інститути права як свій самостійний структурний підрозділ. Наприклад, галузь цивільного

права України включає такі інститути, як інститут права власності, інститут зобов'язального права, інститут спадкування та інші [1, с. 521].

За цією аналогією, однією із складових військового права, як галузі права, є діяльність інституту цивільно-військових відносин, яке є регулятором суспільних відносин між органами військового управління та цивільними субєктам (органами державноі влади, місцевого самоврядування, підприємствами, установами, організаціями) [4, с. 72].

Спираючись на різні наукові підходи, вважаю за належне виокремити в структурі інституту цивільно-військових відносин дві складові:

- цивільно-військове співробітництво (civil and military cooperation – CIMIC);
- супровід військоослужбовців та членів іх сімей (sociality and human cooperation).

Діяльність підрозділів цивільно-військового співробітництва (ЦВС) в «чистому вигляді» передбачає взаємодію військового командування (військових посадових осіб) між органами державної влади та місцевого саморядування, підприємств, установ та організацій в цивільному середовищі, що потерпає від активних бойових дій. В основі ж діяльності служби супроводу важливою категорією є забезпечення правового статусу військовослужбовців (поранених та тих, що проходять реабілітацію) та членів сімей (зниклих безісти, загиблих, полонених та інтернованих до інших країн), надання соціальних прав та гарантій соціальної захищеності [4, с. 72].

На законодавчому рівні встановлена діяльність служби супроводу як складової частини цивільно-військового співробітництва, що унеможливлює його подальшу роботу. Відповідно до Положення про службу супроводу військовослужбовців та членів їх сімей в системі Міністерства оборони України, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 29.01.2025 № 59, функції служби супроводу покладаються: у Збройних Силах України – на структурні підрозділи цивільно-військового співробітництва, а в Державній спеціальній службі транспорту – на структурні підрозділи соціальної підтримки персоналу (соціальної роботи та супроводу). [3, с. 3–4].

Тому хотів би підкреслити увагу на юридичному аспекті формування статусу сфери соціально-правового супроводу військовослужбовців. Найголовніше – встановлення самостійності існування служби супроводу, як окремого складового підрозділу в діяльності органу військового управління в сфері військового та адміністративного права, що прямо регулює цивільно-військові відносини та передбачає комплексну роботу із залученням представників юридчиного сектору, психологічної підтримки персоналу, фінансово-економічної служби

для забезпечення соціально-правового захисту військовослужбовців та членів їх сімей.

Створення такого самостійного підрозділу забезпечить чітке юридичне та практичне розмежування діяльності між цивільно-військовим співробітництвом та соціальним забезпеченням військовослужбовців та членів їх сімей.

Література:

1. Загальна теорія держави і права : підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін. ; за ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України М. В. Цвіка, д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України О. В. Петришина. Харків : Право, 2011. 584 с.
2. Макарова Т. П. Захист осціальних прав військовослужбовців та членів їх сімей в Україні [Текст]. Юрінком Інтер. 2025. 300 с.
3. Положення про службу супроводу військовослужбовців та членів їх сімей в системі Міністерства оборони України: Постанова Кабінету Міністрів України від 29.01.2025 № 59. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0213-25#Text (дата звернення 25.11.2025).
4. Організаційно-правові аспекти діяльності служби супроводу військовослужбовців / Капець О. О. *Актуальні шляхи вдосконалення українського законодавства* : зб. тез наук. доп. і повідомл. XXII Всеукр. наук.-практ. конф. вчених, прак тикуючих юристів, аспірантів та студентів (м. Харків, 7 листоп. 2025 р.) / Юрид. клініка Нац. юрид. ун-ту ім. Ярослава Мудрого ; Координац. центр з надання правничої допомоги ; Рада адвокатів Харків. обл. ; Громад. орг. «Центр розвитку правничої клінічної освіти» ; Інформ. партнер – LigaZakon. Харків : Право, 2025. 774 с.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-580-1-21

ПРОБЛЕМИ КВАЛІФІКАЦІЇ ПОРЯДКУ МОБІЛІЗАЦІЇ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Кутова Тетяна Родіонівна
студентка 1 курсу факультету права, гуманітарних і соціальних наук,
Кременчуцький національний університет
імені Михайла Остроградського
м. Кременчук, Україна

Режим загальної мобілізації діє в Україні з початку повномасштабного вторгнення. Якщо у 2022 році територіальні центри комплектування та соціальної підтримки (далі – ТЦК і СП) мали справу з великим напливом добровольців, то наразі держава перейшла до більш системного та інтенсивного підходу для задоволення оборонних потреб. Ця зміна динаміки відбувається на тлі загострення ситуації на фронті, а також повідомлень про випадки свавілля під час мобілізаційних заходів, що здійснюються працівниками ТЦК і СП. Ключовим принципом, що має забезпечувати легітимність цього процесу, залишається верховенство права. Він зобов'язує всі органи державної влади, військове командування та громадян виконувати свої обов'язки виключно на підставі, в межах та у спосіб, визначені Конституцією та законами України.

У зв'язку з тривалою агресією ворога, спостерігається збільшення кількості адміністративних та кримінальних проваджень, пов'язаних з порушеннями військового обов'язку. Ст. 210 Кодексу України про адміністративні правопорушення – (далі – КУпАП) – порушення призовниками, військовозобов'язаними, резервістами правил військового обліку (наприклад, несвоєчасного оновлення даних або неявки за повісткою до ТЦК і СП (без поважних причин) для уточнення облікових даних) [1]. Статті 335, 336, 336^1, 336^2, 337 Кримінального кодексу (далі – КК) України – це кримінально протиправні ухилення від виконання військового обов'язку. Органи правопорядку активізували роботу з притягнення до відповідальності за вказані порушення, що призвело до зростання справ за цими статтями КУпАП і КК України [2].

Основна проблема полягає в дисбалансі відповідальності: чинне законодавство, здебільшого, фокусується на відповідальності громадян за порушення правил військового обліку та мобілізації. Однак, порушення у мобілізаційному процесі в особливий період є двосторонніми: вони виникають як з боку громадян, так і з боку працівників ТЦК і СП,

а інколи й поліції. Цей дисбаланс та порушення з боку представників влади провокують конфлікти між громадянами та працівниками ТЦК і СП і правоохоронними органами, що призводить до значного суспільного обурення.

Держава повинна забезпечити проведення мобілізаційних заходів згідно з принципами верховенства права. Це вимагає: 1) дотримання прав як громадян, так і службовців ТЦК; 2) встановлення чіткої та справедливої відповідальності за порушення законодавства для обох сторін; 3) у випадку порушень з боку правоохоронних органів та працівників ТЦК та СП, застосування норм статті 365 КК України. Тому метою цієї роботи є комплексний аналіз чинного законодавства, статистичних даних та судової практики щодо застосування: статті 210 КУпАП, статей 336, 337 і 365 КК України. А також на основі цього аналізу – розроблення конкретних пропозицій для вдосконалення правозастосування.

Відповідно до статті 65 Конституції України, захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України є обов'язком громадян України. Стаття 210 КУпАП передбачає штраф за порушення, які включають: несвоєчасну постановку на військовий облік, неявку до ТЦК і СП за повісткою для оновлення даних, ненадання військово-облікових документів [1]. Стаття 336 КК України стосується умисного невиконання обов'язку з'явитися до ТЦК і СП після отримання повістки, за умови, що особа вже пройшла ВЛК і визнана придатною до військової служби. Стаття 337 КК України встановлює покарання за ухилення від військового обліку або від навчальних (спеціальних) зборів [2].

Об'єктом правопорушення у цій сфері є суспільні відносини, що забезпечують належне функціонування держави й її Збройних Сил (ЗСУ) в умовах особливого періоду або воєнного стану.

Дії, які порушують встановлений порядок, становлять суспільну небезпеку в період воєнного стану, оскільки підривають обороноздатність країни. Це вимагає врегулювання балансу між правами та обов'язками громадян і працівників ТЦК і СП (територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки) та відповідальністю за порушення законодавства про мобілізацію. Основна правова проблема при цьому полягає у чіткому розмежуванні двох видів правопорушень: 1) порушення правил військового обліку (наприклад, неявка для оновлення даних) – ст. 210, 210^1 КУпАП; 2) кримінальне правопорушення – ухилення від мобілізації (зазвичай, неявка за бойовою повісткою або після проходження ВЛК) – ст. 336 КК України.

Законодавство не завжди чітко визначає момент, коли адміністративне порушення переходить у кримінальний протиправний делікт. Суб'єктивність оцінювання Відсутність вичерпного переліку поважних

причин для неявки до ТЦК і СП залишає простір для суб'єктивної оцінки з боку працівників ТЦК і судів. Відсутність єдиного та чіткого порядку вручення повісток (наприклад, вручення на вулиці) створює спори щодо законності самої процедури, що прямо впливає на кваліфікацію порушення. Недостатнє розуміння громадянами своїх прав і обов'язків під час мобілізації часто призводить до порушень, скоєних через незнання, що ускладнює належну кваліфікацію їхніх дій.

Основна проблема полягає у перевищенні повноважень співробітниками ТЦК і СП. Йдеться про неправомірне застосування сили, незаконне затримання громадян, а також проникнення на приватну територію без законних підстав. Додаткові труднощі виникають під час взаємодії ТЦК з поліцією при затриманні та доставленні військовозобов'язаних, що нерідко призводить до порушень прав людини. Серйозним викликом є притягнення посадових осіб ТЦК до відповідальності за неправомірні дії. Часто такі порушення кваліфікуються лише як дисциплінарні, а не як кримінальні, що ускладнює належне покарання.

Актуалізація вищеозначених проблем підтверджується значним зростанням кількості звернень до омбудсмена від громадян щодо порушення їхніх прав співробітниками ТЦК: січень-жовтень 2025 року – майже 5 тисяч звернень; весь 2024 рік – понад 3,4 тисячі скарг; 2023 рік – понад 500 звернень; 2022 рік – лише 18 звернень. За даними Офісу Генерального прокурора, з січня 2022 по вересень 2025 року зареєстровано понад 19 тисяч кримінальних проваджень за ухилення від мобілізації. Однак, кількість вироків у цих справах є значно меншою. Станом на листопад 2025 року порушено близько 47 тисяч адміністративних справ за порушення правил військового обліку, причому третина з них уже розглянута та закрита [3].

У судовій практиці простежується тенденція до захисту прав громадян, зокрема через застосування практики Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ). Показовим є Рішення Ізмаїльського міськрайонного суду Одеської області від 12 березня 2025 року (справа № 946/823/25), який наголосив: справи про адміністративні правопорушення (як, наприклад, за ст. 210 КУпАП) розглядаються як кримінальні з метою застосування Конвенції. Внаслідок дії принципу презумпції невинуватості всі сумніви у винності особи тлумачаться на її користь (далі – недоведена вина прирівнюється до доведеної невинуватості. Рішення суб'єкта владних повноважень має бути законним і обґрунтованим і не може базуватися на припущеннях. На підставі відсутності достатніх доказів, суд визнав протиправною та скасував постанову про адміністративне правопорушення у цій справі [5].

Верховний Суд чітко орієнтує суди на необхідність призначення реального покарання у справах, кваліфікованих за ст. 336 КК України (ухилення від призову на військову службу під час мобілізації). Цю позицію було, зокрема, висловлено у постанові від 15 листопада 2023 року у справі № 641/1067/23 [5]. Суд першої інстанції засудив чоловіка до 3 років позбавлення волі, але звільнив його від відбування покарання з іспитовим строком на 2 роки. Апеляційний суд скасував іспитовий строк і призначив реальне позбавлення волі. Верховний Суд погодився з позицією апеляційного суду, підтверджуючи курс на призначення реальних строків за ухилення від мобілізації.

Разом із тим, кожен випадок правопорушення, пов'язаного з мобілізацією, є індивідуальним. Через це суди приймають різні рішення в адміністративних та кримінальних провадженнях, оскільки враховують: 1) конкретні обставини справи; 2) доказову базу; 3) інші аспекти, що могли призвести до вчинення правопорушення.

Наразі щоденно зростає кількість повідомлень про можливі порушення з боку співробітників ТЦК і СП. Серед таких інцидентів, які викликають суспільний резонанс: 1) незаконне затримання та примусове доставлення громадян до ТЦК (фактичне викрадення особи); 2) вилучення засобів зв'язку у затриманих осіб; 3) примусове проходження ВЛК. У соціальних мережах активно поширюються відеодокази, на яких видно, як працівники ТЦК та СП застосовують фізичну силу та завдають тілесних ушкоджень під час мобілізаційних заходів. Такі дії не лише можуть розцінюватися як перевищення службових повноважень, але й становлять пряме порушення конституційних прав людини. Забезпечення верховенства права в контексті мобілізаційних заходів під час дії правового режиму воєнного стану вимагає врівноваження правового статусу громадян і службових осіб ТЦК і СП (прав, обов'язків, відповідальності).

Як відповідь на цю потребу, Верховна Рада України схвалила за основу законопроєкт (від 12 березня 2025 року), спрямований на посилення відповідальності керівництва ТЦК і ВЛК за порушення законодавства про оборону та мобілізацію. Цей документ ініціює запровадження кримінальної відповідальності за: 1) порушення порядку медичного огляду для визначення придатності за станом здоров'я до військової служби (ст. 337^1 КК України); 2) порушення військовою службовою особою порядку призову (прийняття) громадян на військову службу (ст. 426^2 КК України). Крім того, пропонується розширити перелік суб'єктів корупційного кримінального правопорушення (передбаченого ст. 368^5 ККУ), включивши до нього голів, заступників, членів та секретарів позаштатних постійно діючих військово-лікарських або лікарсько-льотних комісій [6].

Таким чином, імплементація згаданого законопроєкту має потенціал для підвищення дисципліни серед уповноважених осіб, гарантування конституційних прав громадян під час мобілізації та формування дієвого правового інструменту для оперативного реагування на факти порушень з боку ТЦК і ВЛК.

Література:

1. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 01.10.996 р. №8073[1]-X URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#n2428 (дата звернення: 01.12.2025).
2. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. №2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n3095 (дата звернення: 01.12.2025).
3. Судово-юридична газета. URL: ud.ua/uk/news/ukraine/345493-v-ukraine-bolee-19-tysyach-ugolovnykh-proizvodstv-za-uklonenie-ot-mobilizatsii-prigovorov-v-razy-menshe (дата звернення: 01.12.2025).
4. Вирок Ізмаїльського міськрайонного суду Одеської області від 12 березня 2025 р. у справі № 946/823/25 URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/125792995 (дата звернення: 01.12.2025).
5. Постанова Верховного суду від 15 листопада 2023 року у справі № 641/1067/23. URL: https://verdictum.ligazakon.net/document/115031338 (дата звернення: 01.12.2025).
6. Проект Закону «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо запровадження кримінальної відповідальності за порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію, вчинені керівниками територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки, головами та членами військово-лікарських комісій». URL: https://www.rada.gov.ua/news/razom/259752.html (дата звернення: 01.12.2025).

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-580-1-22

ГЛОБАЛЬНА ІНФОРМАТИЗАЦІЯ ЯК КОМПОНЕНТА РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНОГО БІЗНЕСУ

Міклош Вікторія
магістр факультету міжнародних економічних відносин
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
м. Ужгород, Україна

«Глобальна інформатизація як технологічна основа активізації глобальних процесів в усіх регіонах світу» має вагомий вплив на міжнародний бізнес [1].

Глобальна інформатизація як компонента розвитку міжнародного бізнесу є основою розвитку сучасних ТНК. Компанії намагаються отримати першість в розвитку сучасних інформаційних нововведень та швидкому використанню інформаційних ресурсів.

В міжнародному бізнесі є багато індексів, які аналізують вплив та залучених країн та компаній в процеси глобальної інформатизації. Серед них Індекс розвитку ІКТ (IDI), він має чотири основні цілі. По-перше, він прагне визначити поточний рівень розвитку інформаційно-комунікаційних технологій у країнах світу. По-друге, шкала показує, як країни, що розвиваються, так і розвинені країни просуваються у напрямку покращення своїх ІКТ. По-третє, IDI підкреслює відмінності між країнами у розвитку ІКТ. Нарешті, IDI розглядає потенціал країн для розвитку ІКТ (табл. 1) [2].

Іншим показником є Індекс цифрової економіки та суспільства (DESI) – для країн ЄС, вимірює: підключення до мереж; цифровізацію бізнесу; цифрові державні послуги. Це зведений індекс, який узагальнює відповідні показники з ефективності цифрових технологій в Європі і відстежує еволюцію держав-членів ЄС в області цифрової конкурентоспроможності [3]. Згідно даних Кабінету Міністрів України: «Ухвалено розпорядження, яке затверджує перелік показників Індексу цифрової економіки та суспільства (Digital Economy and Society Index – DESI) в Україні...», «Вже сьогодні Україна є одним із лідерів цифрової трансформації в регіоні, однак ми продовжуємо працювати задля покращення результатів у всіх напрямах цифровізації», – зазначила заступник Міністра цифрової трансформації з питань євроінтеграції Валерія Іонан» [4].

Таблиця 1

Індекс ІКТ, 2025 р.

№	Країна	Індекс ІКТ
1	Саудівська Аравія	99,2
2	Фінляндія	98,7
3	Естонія	98,5
4	Кувейт	98,4
5	Катар	98,4
6	Об'єднані Арабські Емірати	98,3
7	Данія	97,9
8	Сінгапур	97,7
9	Гонконг	97,6
10	Бахрейн	97,5
11	Сполучені Штати	97,4
12	Ісландія	95,9
13	Австралія	95,8
14	Швеція	95,7
15	Польща	95,6
16	Австрія	95,5
17	Велика Британія	95,4
18	Малайзія	95,3

Джерело: [2].

Згідно даних Європейської Комісії, «ЄС виділив значні ресурси для підтримки цифрової трансформації. 127 мільярдів євро призначено для реформ та інвестицій, пов'язаних з цифровими технологіями, у рамках національних планів відновлення та стійкості. Це безпрецедентна можливість для прискорення цифровізації, підвищення стійкості Союзу та зменшення зовнішньої залежності як за рахунок реформ, так і інвестицій» [5].

З огляду на те, що країни дедалі більше поглиблюються в процеси глобально інформатиазації надзвичайно важливим є, і Індекс кібербезпеки (Global Cybersecurity Index, GCI), який є важливий для міжнародного бізнесу, оскільки безпека даних є ключовим чинником у цифровій торгівлі [6]. Глобальний індекс кібербезпеки (GCI) – це надійний показник, який вимірює відданість країн кібербезпеці на глобальному рівні, щоб підвищити обізнаність про важливість та різні аспекти цієї проблеми [6].

Література:

1. Глобальна інформатизація. URL: https://www.old.nas.gov.ua/siaz/Ways_of_development_of_Ukrainian_science/article/14046.1.026.pdf
2. ICT Development Index by Country 2025. URL: https://worldpopulationreview.com/country-rankings/ict-development-index-by-country
3. Індекс цифрової економіки та суспільства (DESI) 2020. URL: https://eufordigital.eu/uk/library/digital-economy-and-society-index-desi-2020/
4. Затверджено Індекс цифрової економіки та суспільства: що це означає для України? URL: https://www.kmu.gov.ua/news/zatverdzheno-indeks-tsyfrovoi-ekonomiky-ta-suspilstva-shcho-tse-oznachaie-dlia-ukrainy
5. The Digital Economy and Society Index (DESI). URL: https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/desi
6. Global Cybersecurity Index. URL: https://www.itu.int/en/ITU-D/Cybersecurity/pages/global-cybersecurity-index.aspx

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-580-1-23

ЦИФРОВІ ПРАВА ГРОМАДЯН ЯК СКЛАДОВА ПРАВ ЧЕТВЕРТОГО ПОКОЛІННЯ

Трошкіна Катерина Євгенівна
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри загальноправових дисциплін
та державного управління,
Центральноукраїнський державний університет
імені Володимира Винниченка
м. Кропивницький, Україна

Стрімкий розвиток цифрових технологій, штучного інтелекту та глобальної цифрової інфраструктури зумовлює появу якісно нових суспільних відносин, які не можуть бути належним чином врегульовані традиційними правовими інструментами. У цих умовах формуються права четвертого покоління, що охоплюють сферу цифрової взаємодії людини з державою, приватними компаніями та інформаційними системами. Їх ядром виступають цифрові права громадян, які визначають можливості особи щодо доступу до інформації, обробки персональних даних, кібербезпеки, цифрової ідентичності, автономії у мережі та захисту від алгоритмічної дискримінації.

Україна, активно розвиваючи електронне врядування, цифрові послуги та інфраструктуру, гостро потребує системного правового підходу до забезпечення цифрових прав громадян. У контексті євроінтеграційного курсу особливо важливим є гармонізація національного законодавства з європейськими стандартами захисту даних, кібербезпеки та функціонування цифрового ринку. Таким чином, дослідження цифрових прав як складової прав четвертого покоління має не лише теоретичне, а й значне практичне значення для формування сучасної правової політики, забезпечення прав людини в цифровому просторі та підвищення рівня довіри громадян до цифрових сервісів.

Традиційно у правовій доктрині прийнято виділяти три покоління прав людини: права першого покоління – громадянські та політичні; права другого покоління – соціальні, економічні та культурні; права третього покоління – колективні права, включно з правом на мир, розвиток, екологічну безпеку. В основі концепції поколінь прав – виявлення історичної поетапності у формулюванні та законодавчого закріпленні різних за своїми функціями та сферами застосування груп прав [1, с. 575].

Початок XXI ст. заклав підгрунтя для активної появи та законодавчого закріплення прав четвертого покоління**.** Поява четвертого покоління прав людини пов'язано з процесами демократизації, гуманізації, інформатизації, розвитком комп'ютерних технологій, з проведенням певних досліджень у науці, медицині, біології, кібернетиці, космічній сфері [2, с. 59]. Змістовно до даного покоління слід віднести біологічні (соматичні) та інформаційні права. Як слушно вказує О. Аврамова, сутність прав людини четвертого покоління полягає в утвердженні можливості альтернативного вибору форм правомірної поведінки, виконання юридич ного обов'язку. Це є підґрунтям переходу контролю над діями особи від держави до людини. Держава лише пропонує декілька моделей правової поведінки, а людина самостійно їх обирає [3, с.71–72].

Важливою складовою прав четвертого покоління є права, спрямовані на захист людини у цифровому середовищі – віртуальному просторі, який стає невід'ємною частиною соціального і політичного життя, або так звані цифрові права. Термін «цифрові права» відносно нове поняття в правничій науці. Особливістю даної категорії прав і основна відмінність їх від інформаційних прав є те, що вони набуваються та здійснюються виключно в цифровому середовищі.

Цифрові права охоплюють систему прав, що включає доступ до цифрового середовища й цифрових активів, віртуальні права, права власності на цифрові об'єкти, контроль над цифровими активами, а також право на використання андроїдів, роботів і штучного інтелекту,

створення й взаємодію з віртуальними аватарами померлих родичів, право на створення власної цифрової (віртуальної) ідентичності тощо [3, с. 76].

Права четвертого покоління спрямовані на забезпечення людської автономії, гідності й свободи в цифровому просторі, у тому числі – на баланс між інноваціями та правами людини. У цих умовах цифрові права громадян набувають статусу базових, оскільки забезпечують не лише доступ до інформації та електронних послуг, а й можливість реального впливу на процеси публічного управління. Таким чином, цифрові права стають невід'ємною частиною прав людини четвертого покоління, що формуються під впливом біотехнологічних, інформаційних та кібербезпекових викликів.

Цифрові права – це сукупність прав і свобод громадянина, що забезпечують можливість безпечного, вільного й рівноправного використання цифрових технологій та участь у демократичних процесах за допомогою ІКТ.

До цифрових прав можна віднести:

- право на доступ до Інтернету;
- право на захист персональних даних;
- право на цифрову ідентичність;
- право на доступ до відкритих даних;
- право на участь у цифрових платформах демократії (електронні петиції, консультації, бюджет участі);
- право на кібербезпеку й захист від цифрових загроз;
- право на доступ до цифрової освіти та цифрових навичок;
- право на забуття (видалення інформації про себе з цифрових систем);
- право на справедливе використання алгоритмів та штучного інтелекту.

Отже, цифрові права громадян становлять фундаментальний елемент електронної демократії четвертого покоління. Їх забезпечення є ключовою умовою розвитку демократичних процесів, залучення громадян до ухвалення рішень та формування нової цифрової політичної культури.

Для України, яка активно впроваджує цифрові інструменти публічного управління та просувається шляхом євроінтеграції, розвиток і правове закріплення цифрових прав має стратегічне значення. Це створює передумови для відкритої, прозорої та інклюзивної держави, здатної ефективно взаємодіяти з громадянами в умовах цифрової епохи.

Література:

1. Зимовець Р. В. Покоління прав людини. Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. Т. 2 : Філософія права / редкол.: С. І. Максимов (гол.) та ін. ; Нац. акад. прав. наук України ; Ін-т держави і права імені В. М. Корецького НАН України ; Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого. Харків : Право, 2017. 1128 с.
2. Шебаніц Д. М. Сучасна проблематика теорії «поколінь прав людини» в умовах європейської міждержавної інтеграції. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право*. 2015. Вип. 31. Т. 1. С. 57–61.
3. Аврамова О. Є. Четверте покоління прав людини: право бути людиною. *Вісник Національної академії правових наук України.* Том 32, № 3, 2025. С. 63–86.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-580-1-24

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ПРОТИДІЇ ДЕЗІНФОРМАЦІЇ В УКРАЇНІ

Чорба Максим Дмитрович
викладач громадянської освіти: основ правознавства,
циклова комісія викладачів соціально-економічних та природничих дисциплін
Комунальний заклад «Балтський педагогічний фаховий коледж»
м. Балта, Україна

У XXI столітті інформаційний простір перетворився на ключову арену політичного, економічного та воєнного протиборства. Дезінформація стала одним із найнебезпечніших інструментів гібридної агресії, що застосовується для підриву національної безпеки, зміни суспільних настроїв і руйнування демократичних інституцій. Після 2014 року, а особливо після широкомасштабного вторгнення рф у 2022 році, Україна стала об’єктом системних та багаторівневих інформаційно-психологічних операцій, що вимагає створення розгалужених адміністративно-правових механізмів реагування [1, с. 14].

Дезінформація є складним соціально-правовим явищем, яке виходить за межі звичайної недостовірності інформації. У сучасній доктрині її розглядають як структурований вплив на когнітивні процеси суспільства, спрямований на деформацію моделей сприйняття та ухвалення рішень. Журавльов Д. В. визначає дезінформацію як «інструмент

руйнації когнітивної стабільності суспільства, що спрямований на підрив державної суб'єктності та порушення демократичних процесів» [2, с. 86].

Сучасні дезінформаційні кампанії характеризуються ознаками системності, умисності, наявності чітких політичних або воєнних цілей, психологічної спрямованості та високого рівня технологічної підтримки. Такі кампанії використовують методи емоційного зараження, маніпулювання страхами, фрагментацію інформаційного поля, алгоритмічні атаки, підсилення бот-мережами та механізми мікротаргетингу, що робить їх значно ефективнішими, ніж традиційні форми пропаганди.

Інституційний механізм протидії дезінформації в Україні ґрунтується на діяльності широкої системи державних органів. Міністерство культури та інформаційної політики забезпечує стратегічне планування інформаційної політики; Центр протидії дезінформації при РНБО України виконує функції аналітичного ядра; Служба безпеки України здійснює контррозвідувальні заходи; Національна рада з питань телебачення і радіомовлення регулює медіасферу; ДССЗЗІ відповідає за кібербезпеку. Як зазначає Городяненко Л. М., ефективність такої системи залежить від здатності до міжвідомчої координації та обміну інформацією [3, с. 41].

Нормативно-правове забезпечення протидії дезінформації в Україні базується на законах «Про інформацію», «Про медіа», «Про національну безпеку України», підзаконних актах Кабінету Міністрів України та рішеннях РНБО. Особливе значення має Закон України «Про медіа», що інтегрує європейські стандарти регулювання цифрових платформ відповідно до Digital Services Act та визначає механізми відповідальності онлайн-сервісів за поширення шкідливого контенту [4].

Моніторинг інформаційного простору є ключовим адміністративно-правовим інструментом. Згідно зі звітом Центру протидії дезінформації при РНБО України, у 2023 році було ідентифіковано понад 120 інформаційно-психологічних операцій, спрямованих на оборонну, економічну, соціально-гуманітарну та міжнародно-політичну сфери [5, с. 19]. Моніторинг здійснюється через поєднання OSINT-розвідки, контент-аналізу, мережевого аналізу, аналізу динаміки поширення інформації та інших методів інформаційної аналітики.

Технологічний розвиток суттєво змінив характер дезінформаційних атак. Дослідження Шевчука О. В. демонструють, що використання штучного інтелекту, deepfake-технологій, генеративних моделей, алгоритмічних маніпуляцій та метаданих атак перетворюють дезінформацію на високоточну зброю інформаційного впливу [6, с. 73].

Санкційний механізм, що реалізується через рішення РНБО України, відіграє надзвичайно важливу роль у нейтралізації ворожої дезінформаційної інфраструктури. У 2022–2024 роках було запроваджено санкції до десятків телеканалів, інформаційних ресурсів та соціальних акаунтів, які систематично поширювали антиукраїнські наративи [5, с. 26].

Співпраця України з цифровими платформами є важливою складовою інформаційної безпеки. VoxCheck повідомляє, що після 2022 року кількість видалених проросійських акаунтів на YouTube, Meta, Google і TikTok зросла на 35%, що свідчить про ефективність адміністративного впливу України у сфері глобальної інформаційної політики [7].

Попри значний прогрес у сфері протидії дезінформації, система стикається з низкою серйозних викликів. Серед них: відсутність юридично усталеного визначення поняття «дезінформація», складність доведення умислу при притягненні до адміністративної відповідальності, недостатня кількість фахівців-аналітиків, обмежена прозорість алгоритмів цифрових платформ, нерівномірний рівень медіаграмотності населення [3, с. 42].

Подальший розвиток адміністративно-правових механізмів має базуватися на ухваленні спеціального Закону України «Про протидію дезінформації», гармонізації законодавства з нормами Європейського Союзу, створенні системи національних центрів цифрової експертизи, розвитку стратегічних комунікацій, інституціоналізації освітніх програм з медіаграмотності та модернізації професійної підготовки фахівців у сфері інформаційної безпеки.

Література:

1. Брижко В. М. Інформаційна безпека України. Київ : НА СБУ, 2020. 256 с.

2. Городяненко Л. М. Державна інформаційна політика. Київ : КНЕУ, 2019. 344 с.

3. Журавльов Д. В. Інформаційне право України. Харків : Право, 2021. 184 с.

4. Про медіа : Закон України № 2849-IX від 13.12.2022.

5. Центр протидії дезінформації при РНБО. Звіт за 2023 рік. Київ, 2024.

6. Шевчук О. В. Протидія інформаційним операціям. Львів : Сполом, 2022. 192 с.

7. VoxCheck. Аналітичний звіт 2023. Київ, 2023.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-580-1-25

ЩОДО ІНСТИТУЦІЙНОГО ВИМІРУ ІНФОРМАЦІЙНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АГРОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ

Шорський Павло Олександрович
кандидат юридичних наук,
докторант кафедри адміністративного права
та адміністративної діяльності
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого
м. Харків, Україна

Для початку розберемо, що таке інформаційно-правове забезпечення АПК, це різновид виконавчо-розпорядчої діяльності, що включає сукупність заходів, спрямованих на захист інформації щодо агропромислової безпеки та впровадження сучасних технологій обміну даними у сільському господарстві та переробній промисловості.

Інституційний вимір цього забезпечення полягає у визначенні системи публічних інституцій, їхньої взаємодії та способів впливу на захист і використання інформації для забезпечення публічних інтересів. Суб'єкти публічної адміністрації в цій сфері діють як єдина система, що базується на принципах законності, відсутності дублювання функцій та орієнтації на суспільний інтерес.

Система суб’єктів ІПЗ в аграрному секторі є розлогою та включає органи різних підсистем влади:

- **Органи загальної компетенції:** Кабінет Міністрів України (вищий орган у системі виконавчої влади), Президент України (гарант стратегічного курсу на членство в ЄС), міністерства та місцеві адміністрації.
- **Органи спеціальної компетенції:**
- **Мінагрополітики:** головний орган у сфері АПК, держатель Державного аграрного реєстру.
- **Держпродспоживслужба:** відповідає за безпечність харчових продуктів, реєстрацію сільськогосподарської техніки та державний нагляд.
- **Мінцифри:** координує цифровізацію, розвиток електронних послуг та інтеграцію державних реєстрів.
- **Держспецзв’язку:** забезпечує кіберзахист аграрних інформаційних ресурсів та захист даних в умовах воєнного стану.

Державний аграрний реєстр є ключовим інструментом цифрової трансформації АПК. Це інформаційно-комунікаційна система, що за-

безпечує збирання, накопичення та захист даних про виробників для реалізації державної аграрної політики та надання публічних послуг.

Принципи функціонування ДАР:

- **Об'єктивність та достовірність:** внесення лише перевірених даних.
- **Одноразовість реєстрації:** недопущення дублювання інформації.
- **Інтероперабельність:** технічна сумісність з іншими державними та міжнародними базами даних (зокрема з мережею EU Farm Data Network).
- **Захищеність:** комплекс заходів проти несанкціонованого доступу.

Розвиток інформаційно-правового забезпечення АПК детермінований чотирма основними факторами:

1. **Євроінтеграція:** необхідність гармонізації національного законодавства з правом ЄС (acquis communautaire), впровадження стандартів Спільної аграрної політики (CAP) та систем IACS/LPIS.
2. **Воєнний стан:** створює виклики для продовольчої безпеки, руйнує інфраструктуру та логістику, що вимагає посиленого захисту критичних даних та оперативного управління ресурсами.
3. **Технічні спроможності:** рівень цифровізації сільських територій, впровадження точного землеробства (precision farming), використання GIS-технологій та штучного інтелекту.
4. **Нормативно-правове регулювання:** наявність чіткої бази, що регламентує роботу реєстрів та електронний документообіг.
5. **Міжнародний досвід та експортний потенціал**

Порівняльний аналіз інформаційно-правового забезпечення АПК свідчить про світову тенденцію до інтеграції технологій з адмініструванням:

- **Польща:** діяльність Агентства з реструктуризації та модернізації (ARiMR).
- **Франція:** координація через розгалужену мережу аграрних палат (Chambres d'Agriculture).
- **ЄС:** використання систем EuroCrops для моніторингу посівів на основі геопросторових даних.

Для України пріоритетом є також інформаційна підтримка експортерів: створення спеціальних веб-порталів, надання актуальної інформації про зовнішні ринки та запровадження дистанційного навчання для фермерських кооперативів.

Отже, сучасна модель інформаційно-правового забезпечення агропромислового комплексу України трансформується від простого оциф-

ровування паперових даних до повної цифрової трансформації, що поєднує прозорість управління, кібербезпеку та інтеграцію в єдиний європейський цифровий простір.

Література:

1. Стратегія розвитку сільського господарства та сільських територій в Україні на період до 2030 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 15 листопада 2024 р. No 1163-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1163-2024-%D1%80#Text

2. Ткачова О. К. Теоретичні основи інституційних механізмів державного управління митною справою. *Державне управління: удосконалення та розвиток.* 2013. No 6. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=587

4. Про Міністерствоаграрної політики та продовольства України: Постанова Кабінету Міністрів України від 17 лютого 2021 р. No 124. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/124-2021-%D0%BF#Text

4. Про підтримку сільського господарства України: Закон України від 24.06 2004 р. No 1877. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1877-15#n698

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-580-1-26

ПРАВОВИЙ СТАТУС ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ В УКРАЇНІ

Якимець Тарас Анатолійович
студент 1 курсу факультету права, гуманітарних і соціальних наук,
Кременчуцький національний університет
імені Михайла Остроградського
м. Кременчук, Україна

Громадські організації (далі – ГО) є невід'ємною складовою сучасного суспільства та виконують надзвичайно важливу роль у забезпеченні розвитку демократичних інститутів, захисті прав і свобод громадян і формуванні активної громадянської позиції. Вони створюють простір для об'єднання людей навколо спільних цінностей, ідей і цілей, що дозволяє ефективно реагувати на соціальні, економічні, культурні й екологічні проблеми. ГО виконують функцію посередників між державою та суспільством, сприяють підвищенню прозорості діяльності органів влади, контролюють реалізацію державних програм

і законів, а також сприяють розвитку місцевих громад через реалізацію соціальних проектів, ініціатив у сфері освіти, охорони здоров'я, культури, захисту довкілля та підтримки уразливих верств населення.

Крім того, вони є платформою для участі громадян у прийнятті рішень, стимулюють суспільний діалог і формування соціальної відповідальності, створюють умови для волонтерської діяльності й обміну досвідом. Важливим аспектом діяльності ГО є їх здатність мобілізувати ресурси й об'єднувати експертні знання для вирішення комплексних проблем, що часто виходять за межі компетенції окремих державних органів чи бізнесу. Особливо значущою є роль ГО у кризові періоди, під час соціальних трансформацій, конфліктів чи надзвичайних ситуацій, коли вони здатні оперативно реагувати на потреби населення, надавати допомогу, координувати дії та інформувати громадськість.

Правовий статус громадських організацій є фундаментальним для ефективного функціонування громадянського суспільства та реалізації права на свободу об'єднання, гарантованого Конституцією України (стаття 36) [1] та іншими актами, зокрема міжнародними договорами. Закон України «Про громадські об'єднання» [2] чітко визначає організаційно-правові засади створення, реєстрації, діяльності та припинення громадських об'єднань, закладаючи правову основу для становлення та розвитку громадських організацій як активних суб'єктів суспільних відносин.

Закон [2] передбачає два можливих організаційно-правових формати: громадську організацію (члени – фізичні особи) та громадську спілку (члени – юридичні особи). При цьому громадське об'єднання може мати статус юридичної особи або діяти без нього; якщо воно юридична особа, то за законом має статус непідприємницького товариства. Серед фундаментальних принципів, на яких базується діяльність громадських об'єднань, закон виділяє добровільність, самоврядність, вільний вибір території діяльності, рівність перед законом, відсутність майнового інтересу членів, а також прозорість, відкритість і публічність їхньої діяльності. Принцип добровільності гарантує, що вступ до громадської організації або вихід з неї здійснюється за власним бажанням, без зовнішнього примусу. Принцип самоврядності означає, що члени об'єднання самостійно визначають цілі й напрями своєї діяльності та управляють організацією без надмірного втручання з боку державних органів, за виключенням випадків, прямо передбачених законом.

Закон «Про громадські об'єднання» [2] чітко виключає з-під своєї дії політичні партії, релігійні організації, саморегулівні організації та інші специфічні форми об'єднань, що регулюються окремим законодавством. Утворення громадської організації відбувається на установчих

зборах, які оформлюються протоколом, де фіксується дата, мета, статут, засновники та керівні органи. Статут організації має містити найменування (загальну й власну назву), цілі, порядок набуття й припинення членства, права й обов'язки членів, а також механізми управління та представництва. Найменування об'єднання складається з двох частин: загальної («громадська організація» чи «громадська спілка») та власної назви, що має бути унікальним і викладатися державною мовою, за бажанням – також іншими мовами. Члени таких об'єднань не можуть мати безпосередньої матеріальної вигоди: їхні внески, пожертвування та доходи не розподіляються між членами, а спрямовуються виключно на статутну мету. У разі саморозпуску майно ГО розподіляється відповідно до статуту: після задоволення кредиторів воно може бути передано іншому громадському об'єднанню або зараховано до бюджету.

Державне гарантування прав ГО – ще один важливий аспект правового статусу: держава зобов'язана забезпечувати додержання прав таких об'єднань та утримуватися від необґрунтованого втручання у їхню діяльність, за винятком випадків, прямо передбачених законом. У свою чергу, ГО не мають права втручатися в діяльність державних органів, органів влади чи посадових осіб, якщо це не передбачено законодавством. Фінансова діяльність громадських об'єднань регулюється законодавством: ГО із статусом юридичної особи повинні вести бухгалтерський облік, подавати звітність, бути зареєстрованими у податкових органах та сплачувати податки відповідно до законів України. Водночас вони можуть здійснювати підприємницьку діяльність, якщо це передбачено їх статутом, і використати доходи для досягнення статутних цілей. Також ГО можуть співпрацювати з іншими громадськими об'єднаннями – як в Україні, так і з іноземними неурядовими організаціями або міжнародними урядовими структурами, що дозволяє їм укладати угоди про співробітництво чи взаємодопомогу.

Окремо варто підкреслити гарантії для членів ГО. Закон забороняє обмежувати права людини через належність або неналежність до об'єднання, а також забороняє примус вступу до ГО. Кожна особа має право добровільно припинити членство, подавши заяву до статутного органу, і вихід набирає чинності з моменту подання заяви, без додаткових рішень.

Щодо припинення діяльності громадських об'єднань, закон допускає добровільний саморозпуск, який відбувається відповідно до процедури, передбаченої статутом об'єднання. Вищий орган виконує рішення про саморозпуск, формує ліквідаційну комісію, а остаточні рішення щодо розподілу майна ухвалюються згідно зі статутом. Однак,

попри достатньо чітке законодавче регулювання, громадські організації в Україні стикаються з низкою практичних проблем і викликів. Дані свідчать [3], що кадрові труднощі зумовлені, зокрема, релокацією працівників, переходом фахівців до лав ЗСУ, а також переміщенням спеціалістів із регіональних організацій до міжнародних структур чи інших сфер із вищим рівнем оплати праці. Фінансова нестабільність проявляється у брак коштів для забезпечення діяльності у проміжках між проєктами та обмеженій можливості залучати ресурси для розширення діяльності.

Таким чином, ключові виклики, з якими стикаються громадські організації, підкреслюють необхідність удосконалення системи підтримки ГО з боку законотворця: посилення фінансової стабільності через грантові програми та державні ініціативи, зменшення кадрового вигорання шляхом створення умов для розвитку та мотивації персоналу, а також забезпечення базових ресурсів, включаючи технічне оснащення та безпеку команди. Подолання цих проблем є критично важливим для ефективної роботи громадських організацій, підтримки волонтерських ініціатив та зміцнення громадянського суспільства в Україні.

Крім того, сучасні виклики – такі як війна, безпека, репресії, інформаційні загрози – вимагають від законодавства більш гнучких механізмів підтримки та захисту громадських організацій. ГО, особливо ті, які працюють у гуманітарній, правозахисній чи волонтерській сферах, повинні мати гарантований доступ до фінансування, захист від тиску і репресій, а також можливість брати участь у формуванні політики та громадянському діалозі.

Відповідно до даних, наданих у жовтні 2024 року Центром формування політики [4], в Україні спостерігається стійка тенденція до збільшення кількості ГО, незважаючи на складні умови війни. Станом на 2022 рік кількість ГО становила 96 543 організації, у 2023 році вона зросла до 99 556, а до 2024 року досягла 104 483. Така динаміка підтверджує, що навіть у період воєнного стану українські громадяни продовжують організовуватися для вирішення соціальних, гуманітарних і правозахисних завдань. Аналітичні дані також свідчать, що більшість ГО зосереджені на волонтерській допомозі, підтримці Сил оборони, реабілітації ветеранів, антикорупційній діяльності та захисті прав людини. Це підкреслює не лише соціальну значущість їхньої роботи, а й ключову роль у підтримці безпеки, стабільності та демократичних процесів у країні. Водночас аналітики відзначають, що ефективність діяльності ГО значною мірою залежить від належної комунікації зі суспільством, проте у сучасних умовах її ускладнює зростання соціальної напруженості та втома населення. ГО

залишаються критично необхідними для українського суспільства: вони забезпечують прямий зв'язок між громадянами та державою, виконують функції соціальної підтримки та правозахисту, сприяють зміцненню громадянського суспільства.

Отже, правовий статус громадських організацій – це не лише формальне юридичне поняття, але й жива практика громадянського суспільства. Закон «Про громадські об'єднання» створює міцну основу, проте для реального зміцнення громадянського сектора в Україні потрібні як законодавчі ініціативи, так і активна участь самих ГО, державних органів та донорських інституцій у побудові більш прозорої, сильної та відповідальної мережі неприбуткових організацій.

Література:

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. Дата оновлення: 01.01.2020. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text (дата звернення: 13.11.2025).

2. Про громадські об'єднання : Закон України від 22.03.2012 р. № 4572-VI. Дата оновлення: 03.09.2024. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17#Text (дата звернення: 15.11.2025).

3. Чим живе громадянське суспільство протягом двох років війни – дослідження КМІС. *Укрінформ – актуальні новини України та світу : веб-сайт.* URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3858322-cim-zive-gromadanske-suspilstvo-protagom-dvoh-rokiv-vijni-doslidzenna.html (дата звернення: 17.11.2025).

4. В Україні збільшується кількість громадських організацій попри війну – аналітики. *Укрінформ – актуальні новини України та світу* : веб-сайт. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3921815-v-ukraini-zbilsuetsa-kilkist-gromadskih-organizacij-popri-vijnu-analitiki.html (дата звернення: 17.11.2025).

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-580-1-27

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ГАРАНТІЇ ДІЯЛЬНОСТІ КОМУНАЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ, УСТАНОВ, ОРГАНІЗАЦІЙ

Яцентюк Станіслав Володимирович
аспірант кафедри галузевого права та правоохоронної діяльності
Центральноукраїнський державний університет
імені Володимира Винниченка
м. Кропивницький, Україна

Встановлення юридичних гарантій, необхідних для реалізації особами своїх прав, у тому числі щодо провадження певних видів діяльності, є неодмінним обов'язком демократичної та правової держави.

Гарантії (від франц. garantie) – забезпечення, порука [1, с. 117]. Відповідно, юридичні гарантії стосуються визначених у правовому полі, насамперед на нормативно-правовому рівні, механізмів забезпечення чогось (прав, свобод, законних інтересів тощо).

Адміністративно-правові гарантії є різновидом юридичних гарантій поряд зі цивільно-правовими, кримінально-правовими, конституційно правовими та міжнародними гарантіями [2, с. 60]. Такі гарантії єднають в одне ціле правове та фактичне положення суб'єктів права, встановлюючи необхідні юридичні основи для перетворення наданих їм повноважень з можливостей на реальність [3, с. 49]. Відтак у контексті обраної тематики убачається, що основне призначення адміністративно-правових гарантій полягає у забезпеченні належних умов для провадження комунальними підприємствами, установами, організаціями діяльності, обумовленої їх установчими завданнями.

Поряд з цим підтримуємо думку про доцільність розуміння адміністративно-правових гарантій як системи передбачених чинним національним законодавством державно-владних засобів впливу на соціальне середовище з метою створення умов для безперешкодної реалізації прав, їх захисту, відновлення і компенсації у разі порушення [4, с. 275].

Розглядаючи проблематику функціонування комунальних підприємств, установ, організацій як суб'єктів адміністративного права вбачається, що серед відповідних адміністративно-правових гарантій вихідне значення мають ті, що встановлюють заборону незаконного втручання органів публічної влади у їх діяльність. Це забезпечує передбачуваність адміністративно-правового регулювання, мінімізує ризики необґрунтованого адміністративного впливу та сприяє сталому соціально-економічному розвитку територіальних громад.

Водночас із втратою чинності Господарським кодексом України (з 28.08.2025 р.) такі гарантії були дещо нівельовані, адже законодавчі приписи, що прямо обмежували втручання органів державної влади й органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб у господарську діяльність суб'єктів господарювання, у тому числі при здійсненні ними заходів державного контролю та нагляду (ст. ст. 6, 19, 23), також втратили чинність. Тож наразі засади «невтручання» держави (в особі відповідних органів публічної влади) містяться у:

1) ст. 19 Конституції України (зобов'язує діяти на підставі, в межах повноважень й у спосіб, що передбачені Конституцією і законами України);

2) ст. 7 Закону України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики від 01.07.2010 р. № 2411-VI (закріплює на рівні засади внутрішньої політики в економічній сфері «зменшення втручання держави в економічну діяльність суб'єктів господарювання, спрощення системи отримання дозволів»);

3) ст. 3 Закону України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» від 05.04.2007 р. № 877-V (відносить «невтручання органу державного нагляду (контролю) у діяльність суб'єкта господарювання» до основних принципів нагляду (контролю).

Проте прямої заборони на втручання органів публічної влади у діяльність суб'єктів господарювання, у тому числі комунальних підприємств, установ, організацій, як це передбачав Господарський кодекс України, чинне законодавство наразі не встановлює. У зв'язку з цим вважаємо, що з метою заповнення прогалин, обумовлених втратою чинності Господарським кодексом України, ст. 2 Закону України «Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб» від 09.01.2025 р. № 4196-IX, доцільно доповнити новою частиною такого змісту:

«5. Незаконне втручання, у тому числі при здійсненні державного нагляду (контролю), органів державної влади й органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб у господарську діяльність суб'єктів господарювання, а також будь-які незаконні перешкоджання такій діяльності забороняються.».

Серед іншого варто зазначити, що адміністративно-правові гарантії діяльності комунальних підприємств, установ, організацій можуть стосуватися механізмів захисту їх прав і законних інтересів, матеріально-технічного, фінансового або кадрового забезпечення, врегульованості порядку призначення керівника та формування адміністрації,

внутрішньоорганізаційної автономії, визначеності установчих цілей і завдань тощо.

Таким чином, можемо зробити висновок, що адміністративно-правові гарантії діяльності комунальних підприємств, установ, організацій – це визначені та закріплені у нормах адміністративного права умови, засоби і механізми, що необхідні для забезпечення їх належного та сталого функціонування, у тому числі захисту від неправомірного втручання органів публічної влади, та створення організаційних і процедурних передумов провадження діяльності, обумовленої установчими завданнями.

Література:

1. Словник іншомовних слів / уклад.: С. Морозов, Л. Шкарапута. Київ : Наукова думка, 2000. 680 с.

2. Сакун Д. Адміністративно-правові гарантії надання безоплатної правової допомоги адвокатами : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Запорізький національний університет. Запоріжжя, 2020. 218 с.

3. Когутич І. Адміністративно-правові гарантії нотаріальної діяльності в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Науково-дослідний інститут публічного права. Київ, 2018. 272 с.

4. Навроцький О. Забезпечення прав дитини в Україні: теоретичні і практичні засади адміністративно-правового регулювання : дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.07. Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна. Харків, 2018. 472 с.

НАПРЯМ 6. КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ. КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-580-1-28

ОРГАНІЗАЦІЯ РОЗГЛЯДУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Віднійчук Ірина Владиславівна
студентка 1 курсу факультету права, гуманітарних і соціальних наук,
Кременчуцький національний університет
імені Михайла Остроградського
м. Кременчук, Україна

Запровадження воєнного стану в Україні 24 лютого 2022 року створило надзвичайні умови для функціонування системи кримінальної юстиції. Традиційна, законодавчо встановлена модель строків, процедур та гарантій кримінального провадження перестала відповідати реальним можливостям судових установ. Постійні обстріли, загрози безпеці учасників процесу, а також перебої в роботі критичної інфраструктури (зокрема, відсутність електропостачання та зв'язку) об'єктивно унеможливили безперервне здійснення правосуддя.

Кримінальне право відіграє вирішальну роль як інструмент протидії найтяжчим злочинам, що становлять пряму загрозу безпеці держави та суспільства під час війни. В умовах військового часу особливої суспільної небезпеки набувають такі злочини: державна зрада, терористична діяльність, воєнні злочини, диверсія, мародерство. Кримінальний кодекс України передбачає суворі покарання за ці діяння, що підкреслює їхній винятковий характер і пріоритетність їхнього розслідування та покарання для правоохоронних органів. Ключовим аспектом реалізації кримінального права є документування та розслідування воєнних злочинів, які підпадають під юрисдикцію не лише національних, але й міжнародних органів правосуддя. Проте, сучасна діяльність кримінальної юстиції зіштовхується зі суттєвими викликами, спричиненими повномасштабною війною, руйнуванням інфраструктури та обмеженою роботою державних інституцій. З огляду на це, гостро постає потреба в методологічному переосмисленні організації кримінального провадження та нормативній адаптації процесуальних

строків до умов воєнного стану. Чинна модель строків не враховує об'єктивної неможливості їх дотримання в умовах збройної агресії.

Ця проблематика була проаналізована на конкретному прикладі кримінального провадження № 592/881/21 щодо обвинувачення В. В. Василенка у низці особливо тяжких сексуальних злочинів проти малолітніх. Справа була відкрита до повномасштабного вторгнення (підготовче судове засідання призначено на 02 лютого 2021 року). Обвинувачення включає кримінальні правопорушення, передбачені ч. 1 ст. 263 (незаконне поводження зі зброєю), ч. 1 ст. 155 (статеві зносини з особою, яка не досягла статевої зрілості), ч. 2 ст. 156 (розбещення неповнолітніх), ч. 6 ст. 152 (зґвалтування малолітньої) та ч. 6 ст. 153 КК України (насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом щодо малолітньої). Після початку війни розгляд справи був суттєво ускладнений та затягнутий. Ці затримки призвели до подвійного порушення прав: 1) порушення прав обвинуваченого, що було визнано Європейським судом з прав людини (ЄСПЛ) у заяві № 30755/23; 2) порушення прав потерпілих – малолітніх дітей, для яких тривала відсутність остаточного вироку стає формою вторинної травматизації.

Категорія та чутливість провадження стосується особливо тяжких злочинів проти статевої недоторканності дітей. Зважаючи на цю категорію, провадження підлягає колегіальному розгляду судом. Ключовою особливістю є те, що потерпілими є малолітні діти. Це робить процес надзвичайно чутливим з огляду на потенційні психологічні наслідки як для самих постраждалих, так і для суспільства в цілому. Сумська область має понад 560 км спільного кордону з РФ та була однією з перших, що постраждала від повномасштабного вторгнення. Частина території області була окупована у 2022 році, а після звільнення регіон залишається під постійними обстрілами (ракетними, артилерійськими та дроновими). Зарічний район м. Суми, де розташовано суд, що розглядає справу, неодноразово зазнавав ворожих атак, що створює значні безпекові ризики. До того ж системні удари РФ по енергетичній інфраструктурі України призвели до масованих пошкоджень ТЕС та підстанцій. Наслідком є тривалі та непередбачувані відключення електроенергії, що критично впливає на роботу суду: 1) ускладнюється функціонування Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи (ЄСІТС); 2) обмежується можливість проведення судових засідань; 3) стає неможливим забезпечити обов'язкову аудіофіксацію судового процесу, як того вимагає Кримінальний процесуальний кодекс України.

Воєнний час унеможливив проведення значної частини судових засідань (відсутність світла/фіксації, тривоги, обстріли), спричинивши

суттєві процесуальні затримки. Адвокатка Л. Криворучко подала скаргу до ЄСПЛ на надмірну тривалість тримання під вартою (заява № 30755/23). Цю скаргу включили до рішення «Syrytsya and Others v. Ukraine» (05.09.2024). ЄСПЛ встановив порушення п. 3 ст. 5 Конвенції (тривалість досудового тримання), підтвердивши системність проблеми в Україні. Хоча порушення п. 4 ст. 5 не було встановлено, факт надмірного досудового ув'язнення став негативним висновком проти України.

Рішення Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) проти України викликають гострий суспільно-політичний резонанс. Адвокатка, коментуючи такі рішення, наголосила, що вони є «брудною плямою порушення закону конкретними суддями» (Зарічного районного суду м. Суми, Сумського апеляційного суду). Ця оцінка вказує на індивідуальну відповідальність суддів, хоча слід визнати, що значна частина процесуальних проблем об'єктивно зумовлена наслідками повномасштабної війни.

Ситуація ускладнюється критичною вразливістю прав малолітніх потерпілих. Затягування справи, як продемонструвала справа 592/881/21, призводить до: 1) повторної психологічної травматизації: Необхідність знову переживати подію під час повторних засідань та очікування вироку завдає значної емоційної шкоди; 2) вторинної віктимізації (secondary victimisation): Сама судова система, ненавмисно затягуючи процес, стає джерелом негативного впливу на психіку дитини. Це прямо суперечить Конвенції ООН про права дитини, згідно з якою інтереси дитини мають бути домінуючими. ЄСПЛ у справі «M.G.C. v. ROMANIA» (2016) підтвердив, що затягування провадження щодо сексуального насильства шкодить психологічному здоров'ю дітей та суперечить їхнім найкращим інтересам. Тобто, має місце подвійне порушення прав – як обвинуваченого, так і найбільш вразливих потерпілих, що вимагає негайної системної корекції.

Процесуальні строки є ключовою регулятивною функцією кримінального процесу, забезпечуючи його впорядкованість і реалізацію принципу розумності. Однак в умовах воєнного стану дотримання цих строків є фактично неможливим або вкрай ускладненим через об'єктивні бар'єри: 1) перебої з електроенергією та зв'язком; 2) небезпека пересування та повітряні тривоги; 3) неможливість доставки учасників, матеріалів справи чи зупинення/обмеження роботи судів.

Організація кримінального провадження базується на нормативній моделі для стабільних умов, тоді як реальні можливості її виконання в умовах збройного конфлікту катастрофічно обмежені. Війна стала стрес-тестом для кримінальної юстиції, який показав її структурну вразливість. Відсутність адаптивної моделі спричиняє не лише процесуальні

затримки, а й міжнародно-правові та соціальні наслідки (рішення ЄСПЛ, зростання недовіри). Методологічно важливо враховувати принцип об'єктивності, а також принцип системності, що вимагає врахування зовнішніх чинників, які впливають на реалізацію норм. Обставини воєнного стану мають бути аргументом для нормативної корекції правил організації кримінального провадження.

Адаптація кримінального процесу до умов воєнного стану вимагає комплексної нормативної модернізації, яка може включати такі ключові заходи: 1) уточнення процесуальних строків: а) конкретизація поняття «розумного строку» з урахуванням специфіки воєнного стану; б) встановлення гнучких строків для окремих процесуальних дій; в) запровадження спеціальних процедур для призупинення чи відкладення строків; 2) розвиток дистанційного провадження – вдосконалення механізмів дистанційного провадження (наприклад, відеоконференцзв'язку); 3) організаційно-методичне забезпечення – створення методичних рекомендацій для уповноважених органів щодо дій в умовах відсутності електропостачання чи зв'язку.

Таким чином, організація кримінального провадження в умовах повномасштабної війни виявила фундаментальне протиріччя між існуючою нормативною моделлю, розрахованою на стабільність, та реальними можливостями її виконання в ситуації збройного конфлікту. Аналіз практики (зокрема, справи № 592/881/21) демонструє, що чинна система строків і процедур не може забезпечити баланс між: гарантіями прав обвинуваченого; правами потерпілих; інтересами правосуддя. Ця нездатність спричинена системними обмеженнями: воєнними діями та руйнуванням критичної інфраструктури. Потрібна не просто технічна корекція, а методологічне переосмислення самої структури кримінального провадження, що охоплює: темпоральність (управління строками); організаційну гнучкість; пріоритетність категорій справ; процедурні алгоритми в надзвичайних умовах; роль цифрових інструментів правосуддя; межі відповідальності держави за дотримання процесуальних гарантій.

Відсутність адаптивної моделі призводить не лише до процесуальних затримок, але й має політичні, міжнародно-правові та соціальні наслідки: від негативних рішень ЄСПЛ проти України до падіння довіри суспільства до правосуддя. Війна чітко показала структурну вразливість кримінальної юстиції. Організація кримінального провадження під час війни вимагає глибоких і послідовних змін на двох рівнях: 1) філософський/методологічний – переосмислення можливості та меж застосування процесуальних норм у надзвичайних умовах; 2) практичний – встановлення нових, адаптованих процедур, строків і гарантій. Лише формування адаптивної, стійкої та правозахисної

процесуальної моделі дозволить забезпечити ефективність кримінального судочинства, захист прав усіх учасників і дотримання міжнародних стандартів у період збройного конфлікту.

Література:

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2021 № 2341-III. Дата оновлення: 17.07.2025. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text (дата звернення: 06.11.2025).
2. Єдиний державний реєстр судових рішень. Ухвала по справі від 29.01.2021 № 592/881/21 URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/94497412 (дата звернення: 06.11.2025).
3. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI Дата оновлення: 01.08.2025. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text (дата звернення: 06.11.2025).
4. «Про правовий режим воєнного стану»: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. Дата оновлення: 14.05.2025. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text (дата звернення: 07.11.2025).
5. Європейський суд з прав людини. Рішення Європейського суду з прав людини. Case of Syrytsya and others v. Ukraine URL: https://hudoc.echr.coe.int/#{%22fulltext%22:[%22SYRYTSYA%20AND%20OTHERS%20v.%20UKRAINE%22],%22itemid%22:[%22001-235555%22]} (дата звернення: 08.11.2025).
6. Європейський суд з прав людини. Рішення Європейського суду з прав людини. Case of M.G.C. V. Romania URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22display%22:[2],%22languageisocode%22:[%22ENG%22],%22itemid%22:[%22001-161380%22]} (дата звернення: 11.11.2025).

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-580-1-29

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА НЕЗАКОННЕ ЗБАГАЧЕННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Горб Тимофій Андрійович
студент 2 курсу спеціальності «Публічне управління та адміністрування» Факультету менеджменту, економіки та психології
Державний торговельно-економічний університет
м. Київ, Україна

В умовах повномасштабної війни в Україні питання ефективності антикорупційного законодавства набуває значення національної безпеки. Особливу увагу суспільства та правоохоронних органів привертають факти виявлення у службових осіб необґрунтованих активів, вартість яких значно перевищує їхні законні доходи. У цьому контексті ключовим інструментом кримінально-правової протидії є стаття 368-5 Кримінального кодексу України (далі – КК України), яка передбачає відповідальність за незаконне збагачення [1].

Метою цієї тези є аналіз проблемних аспектів кваліфікації та доказування незаконного збагачення в сучасних реаліях.

Диспозиція ст. 368-5 КК України визначає незаконне збагачення як набуття особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, активів, вартість яких більше ніж на шість тисяч п’ятсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян перевищує її законні доходи [1]. Однак практична реалізація цієї норми стикається з низкою труднощів.

По-перше, однією з головних проблем є встановлення факту набуття активів. Резонансні розслідування 2024–2025 років, зокрема щодо посадовців медико-соціальних експертних комісій (МСЕК), ТЦК та СП та щодо можливого розкрадання великої суми грошей в енергетичній сфері України під час російсько-української війни, так звана операція "Мідас", демонструють тенденцію до приховування активів. Часто кошти зберігаються у готівковій формі або реєструються на третіх осіб (родичів, довірених осіб), які формально не є суб’єктами декларування. Згідно із Законом України «Про запобігання корупції», поняття «активи» включає грошові кошти, майно, майнові права, нематеріальні активи, у тому числі криптовалюти [2]. Проте доведення зв’язку між чиновником та майном, записаним на «третю особу»,

вимагає від слідства беззаперечних доказів того, що саме підозрюваний давав вказівки щодо розпорядження цим майном.

По-друге, складність виникає у розмежуванні кримінальної відповідальності (ст. 368-5 КК України) та цивільної процедури визнання активів необґрунтованими (ст. 290 Цивільного процесуального кодексу України). Механізм цивільної конфіскації дозволяє стягувати в дохід держави необґрунтовані активи навіть за відсутності вироку суду, якщо доказів для кримінального провадження недостатньо [3]. Це створює ризик конкуренції правових норм, коли за одні й ті ж діяння до особи можуть бути застосовані різні види юридичного впливу залежно від якості роботи слідства.

Варто також наголосити на проблемі доказування джерел походження коштів. Правова позиція захисту часто будується на твердженнях про накопичення коштів у минулі періоди або позики від фізичних осіб. Це вимагає від органів досудового розслідування проведення ретельного фінансового моніторингу та економічних експертиз, що затягує процесуальні строки.

Підсумовуючи, можна стверджувати, що для ефективної боротьби з незаконним збагаченням необхідно не лише посилювати санкції, а й удосконалювати механізми фінансового контролю та взаємодії між НАЗК, САП та ВАКС. Особливої уваги потребує законодавче врегулювання питання моніторингу способу життя родичів посадовців, які можуть бути використані для легалізації злочинних доходів.

Література:

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14 (дата звернення: 18.11.2025).
2. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 р. № 1700-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18 (дата звернення: 18.11.2025).
3. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 р. № 1618-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15 (дата звернення: 18.11.2025).

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-580-1-30

ПРОЦЕСУАЛЬНІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНІ ФОРМИ ВЗАЄМОДІЇ СЛІДЧОГО І ПРОКУРОРА ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КОРУПЦІЙНИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Дрозд Віталій Юрійович
кандидат юридичних наук,
науковий співробітник науково-дослідної лабораторії
з проблем запобігання кримінальним правопорушенням
факультету № 3
Донецький державний університет внутрішніх справ
м. Кропивницький, Україна

Важливим суб'єктом взаємодії із слідчим є процесуальний керівник – прокурор.

У межах кримінального провадження прокурори виконують функцію процесуального керівництва. Під час здійснення процесуального керівництва, прокурор реалізує ряд прав та виконує свої обов'язки безпосередньо під час проведення процесуальних дій (слідчих або негласних (слідчих) дій). Він уповноважений давати рекомендації чи вказівки дізнавачу або слідчому, звертати увагу на недоліки допущені під час їх роботи, проводити самостійно конкретні процесуальні дії та обов'язково виступає контролюючою ланкою прийнятих рішень органів досудового розслідування [1, с. 305–306].

Прокурорам – процесуальним керівникам для виконання функції процесуального керівництва органами дізнання і досудового слідства надаються широкі владно-розпорядчі повноваження кримінального процесуального характеру, визначені у ч. 2 ст. 36 КПК України. А саме: доручати органу досудового розслідування проведення розслідування конкретного кримінального правопорушення; доручати слідчому, органу досудового розслідування проведення у встановлений прокурором строк слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, інших процесуальних дій; давати вказівки щодо проведення таких дій; брати безпосередню участь в цих діях; скасовувати незаконні та необґрунтовані постанови слідчих; ініціювати перед керівником органу досудового розслідування питання про відсторонення слідчого від проведення досудового розслідування та призначення іншого слідчого за наявності підстав для його відводу або у випадках неефективного досудового розслідування; погоджувати або відмовляти у погодженні клопотань слідчого до слідчого судді про проведення слідчих (розшукових)

дій, негласних слідчих (розшукових) дій, інших процесуальних дій у випадках, передбачених КПК України та ін. [2].

З позиції Г.О. Гончарука, формами взаємодії прокурора, який здійснює функцію процесуального керівника, зі слідчим під час розслідування пропозиції, обіцянки або надання неправомірної вигоди є:

– своєчасний взаємний обмін службовою (оперативною та слідчою) інформацією між суб'єктами взаємодії під час кримінального провадження;

– спільна розробка загального плану розслідування кримінального правопорушення та планів проведення окремих слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій;

– своєчасне оформлення відповідних процесуальних документів (клопотань, постанов, запитів, доручень), необхідних для кримінального провадження;

– спільне проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій;

– невідкладне процесуальне закріплення результатів проведення слідчих (розшукових) або негласних слідчих (розшукових) дій;

– спільне обговорення результатів слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій з погляду висунення і перевірки слідчих версій [3, с. 157].

В.І. Жукова, досліджуючи форми взаємодії детективів НАБУ з контролюючими органами та їх посадовими особами, пропонує наступну класифікацію:

- компетенційна (відповідно обов'язків НАБУ, які реалізують):

– взаємодія під час здійснення оперативно-розшукових заходів з метою попередження, виявлення, припинення та розкриття кримінальних правопорушень, віднесених законом підслідності, а також в оперативно-розшукових справах, витребуваних від інших правоохоронних органів;

– взаємодія в процесі здійснення досудового розслідування кримінальних правопорушень, віднесених законом до підслідності, а також проведення досудового розслідування інших кримінальних правопорушень у випадках, визначених законом;

– взаємодія під час здійснення інформаційно- аналітичної роботи з метою виявлення та усунення причин й умов, що сприяють вчиненню кримінальних правопорушень, віднесених до підслідності НАБУ;

– взаємодія в процесі забезпечення особистої безпеки працівників НАБУ й інших визначених законом осіб, захист від протиправних посягань на осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, у підслідних кримінальних правопорушеннях;

– взаємодія в процесі вжиття заходів щодо виявлення необґрунтованих активів і збору доказів їх необґрунтованості;

- за ступенем відкритості:

– гласна – під час досудового розслідування в процесі інформаційно-аналітичної роботи, пошуку необґрунтованих активів і збору доказів їх необґрунтованості, збору матеріалів для вирішення питання про пред'явлення позову про визнання недійсними угод;

– негласна – під час проведення оперативно-розшукових заходів в оперативно-розшуковій справі, негласних (слідчих) дій у кримінальному провадженні в процесі забезпечення особистої безпеки працівників Національного бюро та інших визначених законом осіб, захист від протиправних посягань на осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві;

– з обмеженим доступом – під час взаємодії в процесі виконання різних обов'язків у випадку обмеження суб'єктом взаємодії доступу до інформації грифом «для обмеженого користування», з огляду на її зміст та ін. [4, с. 113].

На думку В. Шмітька, найпоширенішими формами взаємодії слідчого з прокурором під час досудового розслідування корупційних кримінальних правопорушень, є: спільний аналіз наявних матеріалів, зібраних доказів, їх перевірка й визначення спланованих дій щодо виявлення та закріплення нових доказів у межах предмета доказування; спільне стратегічне планування розслідування і тактичне планування комплексу конкретних слідчих (розшукових) та процесуальних дій; спільне або розподілене проведення окремих слідчих та процесуальних дій; узгоджене планування негласних слідчих (розшукових) дій та вирішення питання щодо надання доручень на їх проведення відповідним оперативним підрозділам; періодичні наради й постійне інформування слідчим про стан досудового розслідування, обсяг зібраних доказів, проблеми доказування тощо; складання та погодження основних процесуальних документів кримінального провадження (повідомлень про підозру, клопотань, постанов, обвинувальних актів); спільне визначення остаточної правової кваліфікації кримінального правопорушення в повідомленні про підозру, обвинувальному акті; спільний аналіз причин та умов, що сприяють вчиненню корупційних кримінальних правопорушень з подальшим внесенням відповідних подань з метою їх усунення тощо [5, с. 107].

Проаналізувавши зазначені позиції, у контексті власного дослідження вважаємо, що види і форми взаємодії слідчого з прокурором під час розслідування корупційних кримінальних правопорушень, вчинених працівниками правоохоронних органів, слід не просто перелічити,

так як їх перелік не є вичерпним, а згрупувати за напрямками такої взаємодії, зокрема:

1) інформаційна взаємодія (своєчасний взаємний обмін відомостями організаційного характеру, відомостями, отриманими у результаті проведення процесуальних дій та інформацією оперативно-розшукового характеру; постійне інформування слідчим прокурора про хід досудового розслідування; спільне обговорення результатів слідчих та НСРД з погляду уточнення або коректування слідчих версій);

2) планування кримінального провадження (спільна розробка загального плану розслідування; погодження тактичного плану проведення конкретних слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових)дій; спільне визначення обсягу доказів, завдань та напрямів їх збирання);

3) процесуальна взаємодія (прийняття спільних рішень щодо підозри, остаточної кваліфікації правопорушення, направлення справи до суду тощо; оформлення доручень на проведення НСРД уповноваженим оперативним підрозділам);

4) аналітична та управлінська взаємодія (проведення спільних нарад, зокрема стратегічних і тактичних; аналіз зібраних доказів).

Отже, взаємодія слідчого з процесуальним керівником – прокурором під час розслідування корупційних кримінальних правопорушень, вчинених працівниками правоохоронних органів, має системний, багатоаспектний характер і охоплює інформаційний, плановий, процесуальний та аналітико-управлінський напрями. Прокурор, реалізуючи функцію процесуального керівництва, не лише здійснює контроль за законністю рішень органів досудового розслідування, а й бере безпосередню участь у формуванні стратегії й тактики розслідування, погодженні процесуальних рішень, організації та координації слідчих і негласних слідчих (розшукових) дій. Запропоноване групування форм взаємодії дозволяє систематизувати їх зміст, уникнути фрагментарного підходу та сприятиме підвищенню ефективності досудового розслідування корупційних кримінальних правопорушень.

Література:

1. Голосов С. С. Процесуальне керівництво прокурором на стадії досудового розслідування. *Актуальні проблеми політики*. 2015. Вип. 55. С. 300–307.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України : прийнятий 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17

3. Гончарук Г. О. Методика розслідування пропозиції, обіцянки або надання неправомірної вигоди службовій особі : дис. … канд. юрид.

наук : 12.00.09. Харківський національний університет внутрішніх справ. Харків, 2021. 252 с.

4. Жукова В. І. Взаємодія підрозділів детективів Національного антикорупційного бюро України з контролюючими органами під час досудового розслідування : дис. … д-ра філософії : 081 – Право. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2023. 277 с.

5. Шмітько В. Організаційно-правові та психологічні основи взаємодії слідчого та прокурора під час розслідування корупційних кримінальних правопорушень. *Юридична психологія*. 2024. № 2 (35). С. 100–111. DOI: 10.33270/03243502.100.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-580-1-31

ЗЛОЧИННА НЕДБАЛІСТЬ ЧИ ФОРС-МАЖОР? АНАЛІЗ СУБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ ПРАВОПОРУШЕНЬ ІЗ ВІЙСЬКОВИМ МАЙНОМ

Лаврьонов Роман Петрович
керуючий адвокатського бюро «Lavronov legal group»

Проблематика кваліфікації правопорушень, пов'язаних із військовим майном, набуває особливої актуальності в умовах воєнного стану. Збройна агресія Російської Федерації проти України обумовила зростання кількості випадків неправомірного використання, знищення або пошкодження військового майна, що зумовлює необхідність чіткого розмежування злочинної недбалості та дії в умовах форс-мажору. У правозастосовній практиці це питання викликає значні труднощі, оскільки в ситуаціях бойових дій оцінка суб'єктивної сторони правопорушення значною мірою залежить від обставин конкретного випадку, рівня загрози та можливості військовослужбовця запобігти шкоді.

Згідно зі ст. 425 Кримінального кодексу України, злочинна недбалість у військовій сфері визначається як невиконання або неналежне виконання військовою службовою особою обов'язків через несумлінне ставлення до служби, що спричинило тяжкі наслідки. Водночас форс-мажорні обставини можуть виключати кримінальну відповідальність, якщо особа діяла в умовах крайньої необхідності або непереборної сили, що унеможливлювали виконання наказу чи дотримання військових стандартів. Проблематика розмежування цих понять зумовлює неоднозначність правозастосування, що підтверджується як судовою

практикою України, так і міжнародними підходами до оцінки вини військовослужбовців під час збройних конфліктів [1].

Аналіз сучасних кримінальних справ, розглянутих судами України, свідчить про те, що в умовах воєнного стану питання встановлення суб'єктивної сторони правопорушення з військовим майном набуває особливого значення. Наприклад, у справі № 757/25827/22-к Київського апеляційного суду оцінювалося, чи можна вважати дії військовослужбовця, який допустив втрату техніки під час обстрілу, проявом злочинної недбалості або ж вони були наслідком обставин непереборної сили. Водночас у справі № 621/872/23-к Вищого антикорупційного суду розглядалася ситуація, коли службова особа військової частини допустила неналежне використання ресурсів, що спричинило значні матеріальні збитки, а її дії були кваліфіковані саме як злочинна недбалість [2; 3].

Дослідження цієї проблематики має важливе значення для вдосконалення кримінального законодавства України та практики його застосування в умовах війни.

Особливий акцент слід зробити на необхідності уніфікації підходів до оцінки суб'єктивної сторони злочину, оскільки розмежування між злочинною недбалістю та форс-мажором має істотне значення для забезпечення справедливого правосуддя.

Метою цього дослідження є аналіз теоретичних та практичних аспектів суб'єктивної сторони правопорушень із військовим майном, виявлення критеріїв розмежування злочинної недбалості та дій в умовах форс-мажору, а також розробка пропозицій щодо вдосконалення кримінального законодавства України у цій сфері.

Питання правової кваліфікації діянь військовослужбовців у контексті злочинної недбалості та форс-мажорних обставин має важливе значення для військової юстиції, особливо в умовах воєнного стану. Чітке розмежування цих понять є необхідним для забезпечення справедливості в правозастосовній практиці та дотримання принципу індивідуалізації кримінальної відповідальності.

Згідно зі статтею 425 Кримінального кодексу України, злочинна недбалість у військовій сфері визначається як невиконання або неналежне виконання військовослужбовцем своїх обов'язків через несумлінне ставлення до служби, що спричинило тяжкі наслідки. Основною характеристикою цього діяння є відсутність умислу, тобто особа не мала на меті заподіяння шкоди, однак проявила легковажність або недбалість щодо своїх професійних обов'язків. Судова практика України свідчить про те, що найчастіше такі випадки стосуються втрати військової техніки, неналежного

зберігання боєприпасів або невиконання наказів унаслідок халатного ставлення до обставин бойової ситуації.

Форс-мажорні обставини, у свою чергу, визначаються як непереборні події, що унеможливлюють виконання військовослужбовцем своїх обов'язків. Відповідно до статті 617 Цивільного кодексу України, форс-мажор охоплює події надзвичайного характеру, які неможливо передбачити чи запобігти, наприклад, природні катастрофи, військові дії, акти тероризму. У контексті кримінального права форс-мажор може бути підставою для виключення кримінальної відповідальності, якщо буде доведено, що особа діяла в умовах крайньої необхідності або за обставин, які виключали її здатність контролювати свої дії.

Практика військової юстиції в Україні демонструє труднощі у кваліфікації діянь, що виникають в умовах воєнного часу. Зокрема, у справі № 756/3241/22-к суд розглядав випадок втрати військової техніки під час артилерійського обстрілу. Захист наполягав на тому, що обставини справи підпадають під форс-мажор, оскільки військовослужбовець не міг передбачити точку ураження ворожих сил. Водночас судова експертиза вказала, що військовослужбовець мав наказ передислокувати техніку, але проігнорував вказівки командування, що свідчило про недбале ставлення до виконання обов'язків [2; 4].

У випадку злочинної недбалості військовослужбовець мав можливість передбачити наслідки своїх дій або бездіяльності, але проявив недостатню увагу або легковажність. Форс-мажорні обставини ж характеризуються відсутністю об'єктивної можливості уникнути певного результату, навіть за умови максимальної обережності з боку особи (рис. 1).

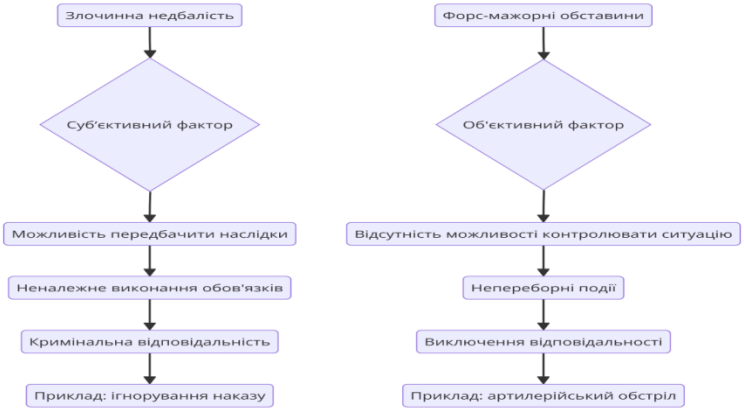

Рис. 1. Відмінності між злочинною недбалістю та форс-мажорними обставинами у військовій юстиції

Джерело: створено автором на основі джерел 2–4.

Як видно з наведеної схеми, основною відмінністю між злочинною недбалістю та форс-мажорними обставинами є суб'єктивний або об'єктивний характер ситуації. У випадку злочинної недбалості особа мала можливість передбачити наслідки своїх дій або бездіяльності, тоді як форс-мажорні обставини виключають контроль над ситуацією та, відповідно, кримінальну відповідальність. Таким чином, ключовим критерієм кваліфікації є наявність у військовослужбовця реальної можливості запобігти правопорушенню, що вимагає детального аналізу конкретних обставин справи.

Аналіз міжнародного досвіду дозволяє виявити різні підходи до кваліфікації військових злочинів, пов'язаних зі злочинною недбалістю та форс-мажорними обставинами. У військовій юстиції США злочинна недбалість військовослужбовців регулюється Uniform Code of Military Justice (UCMJ), зокрема статтею 92, яка передбачає покарання за недбале виконання наказів та військових розпоряджень. Судова практика США враховує психологічний стан військових під час бойових дій, проте встановлює високий стандарт відповідальності за збереження військового майна та дотримання дисципліни [5**Ошибка! Источник ссылки не найден.**].

НАТО у своїх стандартах керується принципом "duty of care", який зобов'язує командирів та особовий склад діяти з максимальною обережністю для запобігання втратам особового складу та техніки. Європейський Союз у рамках Європейської конвенції з прав людини наголошує на необхідності дотримання принципу пропорційності під час оцінки кримінальної відповідальності військовослужбовців, особливо в умовах воєнного стану.

Таким чином, розмежування злочинної недбалості та форс-мажорних обставин є критично важливим для правозастосовної практики в Україні, особливо у контексті війни. Необхідність чітких критеріїв оцінки вини військовослужбовців вимагає вдосконалення законодавства та його гармонізації з міжнародними стандартами.

Аналіз правозастосовної практики військових судів України свідчить про існування значних труднощів у кваліфікації діянь військовослужбовців, особливо в умовах воєнного стану. Вирішення питання щодо того, чи є певні дії проявом злочинної недбалості, чи вони відбулися в умовах форс-мажору, вимагає комплексного підходу, який враховує не лише формальні ознаки складу злочину, але й фактичні обставини справи.

Злочинна недбалість у військових злочинах передбачає можливість військовослужбовця запобігти негативним наслідкам, однак через халатне ставлення або відсутність належної пильності такі наслідки

настали. Форс-мажор, навпаки, виключає кримінальну відповідальність, оскільки ситуація була об'єктивно непереборною.

Таблиця 1

Приклади кваліфікації злочинної недбалості та форс-мажорних обставин у військовій сфері

Обставини	Кваліфікація	Судова практика
Військовослужбовець не евакуював техніку, знаючи про ймовірний обстріл	Злочинна недбалість	Постанова ВС у справі № 757/25827/22-к
Втрати особового складу через ворожий удар, що був непередбачуваним	Форс-мажор	Постанова ВАКС у справі № 621/872/23-к
Ігнорування наказу про укріплення оборонної лінії, що призвело до прориву	Злочинна недбалість	Постанова КАС у справі № 312/1128/24-к
Раптовий удар артилерії, що унеможливив виконання бойового завдання	Форс-мажор	Постанова ВС у справі № 412/9981/23-к

Джерело: створено автором

Воєнний стан створює особливі умови, в яких діють військовослужбовці, що безпосередньо впливає на підходи до оцінки їхньої відповідальності. Військові дії передбачають підвищений рівень небезпеки та невизначеності, що вимагає більш зваженого підходу до кваліфікації дій військовослужбовців.

Таким чином, аналіз практики правозастосування демонструє, що кваліфікація злочинної недбалості у військовій сфері залежить від наявності можливості передбачити наслідки та впливу обставин, які могли обмежувати контроль над ситуацією. Воєнний стан вимагає зваженого підходу до оцінки провини військовослужбовців, що має бути враховано в подальшому вдосконаленні кримінального законодавства.

Висновки. Аналіз теоретичних та практичних аспектів кваліфікації злочинної недбалості та форс-мажорних обставин у військовій сфері дозволяє зробити кілька важливих висновків. Військова юстиція в умовах воєнного стану стикається з низкою викликів, зокрема, щодо встановлення суб'єктивної сторони правопорушення та визначення обставин, що виключають кримінальну відповідальність. Головним критерієм розмежування між злочинною недбалістю та форс-мажором залишається можливість військовослужбовця передбачити наслідки своїх

дій або бездіяльності та вплив об'єктивних обставин на прийняття ним рішень.

Судова практика України підтверджує, що в умовах бойових дій вирішальне значення має оцінка фактичних обставин справи та аналіз того, чи мав військовослужбовець реальну можливість уникнути негативних наслідків.

Для забезпечення справедливого правосуддя критично важливим є розмежування злочинної недбалості та форс-мажорних обставин, особливо в умовах війни. Правозастосовна практика повинна враховувати, що військовослужбовець може опинитися у ситуації, коли дотримання стандартних військових процедур об'єктивно неможливе. Водночас випадки свідомого нехтування обов'язками та порушення дисципліни мають отримувати належну правову оцінку для уникнення безкарності та підтримання боєздатності армії.

Таким чином, подальший розвиток військового кримінального законодавства України має бути спрямований на створення збалансованої системи, яка з одного боку захищатиме військовослужбовців, що діяли в умовах форс-мажору, а з іншого – забезпечуватиме невідворотність відповідальності за недбале ставлення до виконання службових обов'язків.

Література:

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України.* 2001. № 25–26.

2. Постанова Верховного Суду у справі № 757/25827/22-к. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/7572582722

3. Постанова Вищого антикорупційного суду у справі № 621/872/23-к. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/62187223

4. Буткевич О. В. Військове право України : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2021. 512 с.

5. Хавронюк М. І. Проблеми застосування кримінального права України в умовах війни. Київ : Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2023. 356 с.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-580-1-32

ПОНЯТТЯ ВІЙСЬКОВИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Митрофанов Ігор Іванович
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри фундаментальних і галузевих юридичних наук Кременчуцький національний університет
імені Михайла Остроградського
м. Кременчук, Україна

Згідно зі статтею 17 Конституції України виконання функції захисту суверенітету та територіальної цілісності покладається на Збройні Сили України (далі – ЗСУ). На відміну від інших розділів Особливої частини Кримінального кодексу (далі – КК) України, ст. 401 розділу XIX містить законодавче визначення військових кримінальних правопорушення. Їхнє правильне тлумачення набуло критичної важливості після 24 лютого 2022 року, що спричинило суттєве зростання їхньої кількості. За даними Офісу Генерального прокурора України, динаміка реєстрації кримінальних правопорушень за Розділом XIX КК України (військові кримінальні правопорушення) демонструє значне зростання: 2021 р. – 3037; 2022 р. – 13 766; 2023 р. – 28 666; 2024 р. – 93 900. Цей сплеск призвів до того, що за результатами 2024 року військові кримінальні правопорушення посіли друге місце серед усіх категорій кримінальних правопорушень (після карних посягань проти власності). А вже за 10 місяців 2025 року вони посіли перше місце за кількістю облікованих випадків [1, с. 87].

Так, військовими визнаються кримінальні правопорушення проти встановленого законодавством порядку несення або проходження військової служби, вчинені військовослужбовцями, а також військовозобов'язаними та резервістами під час проходження зборів, передбачені розділом XIX (ст. 401 КК України). З цього визначення випливають три специфічні ознаки, які відмежовують військові кримінальні правопорушення від інших злочинів та правопорушень: 1) спеціальна кримінальна протиправність (правопорушення, передбачені винятково в Розділі XIX Особливої частини КК України); 2) родовий об'єкт – суспільні відносини у сфері забезпечення встановленого законодавством порядку несення або проходження військової служби [2, с. 184]; 3) спеціальний суб'єкт – тільки військовослужбовці, військовозобов'язані та резервісти під час проходження зборів. Для наявності складу військового кримінального правопорушення, крім загальних рис, необхідна сукупність

усіх трьох указаних ознак. Відсутність хоча б однієї з них елімінує склад військового кримінального правопорушення.

Діяння не кваліфікуються як військові кримінальні правопорушення, якщо вони: 1) не посягають на встановлений порядок несення військової служби, навіть якщо вчинені на території військової частини (наприклад, викрадення приватного майна, посягання на статеву свободу або на честь та гідність особи); 2) вчинені не спеціальним суб'єктом, які перелічені у ч. 2 ст. 401 КК України, а, наприклад, робітниками чи службовцями ЗСУ або інших військових формувань, навіть якщо посягають на військовий правопорядок (наприклад, умисне знищення військового майна); 3) не передбачені законодавством як військові кримінальні правопорушення (перехід військового на бік ворога в умовах воєнного стану або службове підроблення, вчинене військовою службовою особою). Такі діяння кваліфікуються як загальнокримінальні правопорушення.

Військова кримінальна протиправність означає, що діяння має містити один зі складів кримінальних правопорушень, зафіксованих ст.ст. 402–431 КК України. Ця ознака є унікальною, оскільки: 1) військові правопорушення охоплюють діяння винятково у сфері порушення порядку несення чи проходження військової служби; 2) вони пов'язані з порушеннями норм, визначених не лише КК України, а й у спеціальних правових актах (законах, положеннях, інструкціях), що регулюють порядок несення та проходження військової служби; 3) переважна більшість статей про військові кримінальні правопорушення мають бланкетні диспозиції. Це вимагає звернення до положень інших нормативних актів для з'ясування змісту порушення. Так, для притягнення до відповідальності за порушення правил поводження зі зброєю (ст. 414 КК України) необхідно звертатися до Статуту гарнізонної та вартової служб, Статуту внутрішньої служби ЗСУ, відповідних Інструкцій Міністерства оборони чи МВС тощо. Щоб встановити склад військового кримінального правопорушення, слід визначити, чи було на суб'єкта покладено обов'язок діяти у певний спосіб або утриматися від певної поведінки відповідними актами законодавства. Виняток становлять кримінальні правопорушення, які мають ознаки так званих воєнних злочинів (ст.ст. 432–435 КК України: мародерство, погане поводження з військовополоненими тощо), оскільки вони порушують норми міжнародного гуманітарного права. Також особливим є діяння, передбачене ст. 435[1] КК України («Образа честі і гідності військовослужбовця, погроза військовослужбовцю»), яке може бути вчинене загальним суб'єктом.

Друга ключова ознака військових кримінальних правопорушень полягає в тому, що вони посягають на встановлений законодавством

(Конституцією України, військовими статутами, Законами України «Про військовий обов'язок і військову службу», «Про Службу безпеки України» й іншими нормативно-правовими актами) порядок несення або проходження військової служби. Військовий правопорядок є системою правил, що регулюють загальну життєдіяльність та бойову діяльність військових підрозділів. Його основні компоненти включають порядок: підлеглості та військової честі; проходження військової служби; експлуатації озброєння, військової техніки та користування військовим майном; несення спеціальних служб (бойове чергування, вартова, патрульна тощо); зберігання військової таємниці; здійснення повноважень військовими службовими особами; виконання військового обов'язку в бою та в інших особливих умовах; дотримання законів і звичаїв ведення війни.

Хоча вітчизняне законодавство не містить чіткого розмежування, поняття «несення» та «проходження» військової служби мають різну сутність. Так, несення військової служби – це діяльність, сфокусована на виконанні основних, переважно бойових завдань, для яких створено підрозділ, що охоплює виконання обов'язків бойового чергування, внутрішньої, вартової (вахтової) та патрульної служб у визначений період часу; проходження військової служби – це ширше поняття, яке стосується виконання військовослужбовцем професійних обов'язків у складі військових формувань. Воно включає несення служби разом із виконанням інших службових обов'язків, а також періоди перебування у відрядженні, відпустці, на лікуванні, або у полоні. Порядок проходження служби детально регулюється, зокрема, Главою IV Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу».

Суб'єктами військових кримінальних правопорушень (Розділ XIX КК України) є особи, які мають спеціальний статус – військовослужбовці та, за певних умов, військовозобов'язані та резервісти (ч. 1 ст. 401 КК України). Не можуть бути суб'єктами військових кримінальних правопорушень: 1) допризовники (особи, які підлягають взяттю на військовий облік) та призовники (особи, які взяті на військовий облік); 2) особи, яких не було взято на військовий облік або яких було знято чи виключено з військового обліку (ст. 37 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу»); працівники ЗСУ й інших військових формувань, які не є військовослужбовцями (наприклад, цивільний персонал, особи, що проходять альтернативну (невійськову) службу); 3) атестований особовий склад Національної поліції України, оскільки на них не поширюється дія військових статутів, за винятком поліцейських поліції особливого призначення, які під час дії воєнного стану залучені до безпосередньої участі у бойових діях (вони можуть підлягати

відповідальності за окремі статті Розділу XIX (абз. 2 ч. 2 ст. 401 КК України); 4) працівники Спеціалізованої прокуратури у сфері оборони.

Військовозобов'язані, які перебувають у запасі, можуть бути суб'єктами військових кримінальних правопорушень лише під час проходження навчальних, перевірочних або спеціальних зборів (ч. 8 ст. 2 та Глава V Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу»). Резервісти також можуть вчиняти військові кримінальні правопорушення під час проведення навчальних зборів (ст.ст. 26^1, 26^2, 29). В особливий період особи, звільнені з військової служби, зараховуються до оперативного резерву. В особливий період резервісти призиваються на військову службу, а військовозобов'язані виконують військовий обов'язок у запасі відповідно до законодавства, що регулює порядок проходження військової служби в особливий період.

Особа є суб'єктом військових кримінальних правопорушень з моменту початку та до моменту закінчення проходження військової служби (ст. 24 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу»). Для призваного на військову службу під час мобілізації початком служби є день відправлення у військову частину з ТЦК і СП (територіального центру комплектування та соціальної підтримки). Складання військової присяги не пов'язується з початком проходження військової служби. На військову службу приймаються особи, які досягли 18 років (для строкової служби), але добровольці (зокрема курсанти) можуть бути зараховані з 16 або 17 років. Важливим є і граничний вік перебування на військовій службі, в запасі чи резерві (від 45 до 65 років), досягнення якого унеможливлює набуття статусу військовослужбовця.

Військові кримінальні правопорушення можуть вчиняти військові таких формувань: ЗСУ – основне військове формування, на яке покладено оборону та захист суверенітету України; Служба безпеки України; Державна прикордонна служба України; Національна гвардія України; Державна спеціальна служба транспорту; Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України; інші військові формування, утворені відповідно до законів України: Управління державної охорони України; добровольці Сил територіальної оборони (ТрО). Крім того, відповідальності можуть підлягати «інші особи, визначені законом» (ч. 2 ст. 401 КК України). Сюди належать військовослужбовці перелічених формувань, які на час виконання певних завдань працюють на штатних посадах в інших організаціях, підприємствах чи установах (наприклад, направлення військовослужбовців СБУ чи ГУР до державних підприємств, офіцерів Міноборони до дипломатичних установ, медичних працівників до цивільних лікарень тощо).

Література:

1. Митрофанов І. І. Кримінально карані посягання на військове майно. *Věda a perspektivy*. 2025. № 11(54). С. 87–98.

2. Митрофанов І. І. Правовий захист військового майна: покарання та проблеми кваліфікації. *Věda a perspektivy*. 2025. № 10(53). С. 174–187.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-580-1-33

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ СТ. 299 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ «ЖОРСТОКЕ ПОВОДЖЕННЯ З ТВАРИНАМИ» (ЗА МАТЕРІАЛАМИ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ)

Оробець Костянтин Миколайович
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінально-правової політики
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого
м. Харків, Україна

Ефективність реалізації правових норм значною мірою залежить від якості відповідних положень нормативно-правових актів, у яких вони формально закріплюються. Вплив мають і власні тенденції правозастосовної діяльності.

Така залежність простежується, зокрема, при реалізації кримінально-правової норми щодо відповідальності за жорстоке поводження з тваринами. Практика застосування ст. 299 Кримінального кодексу (далі – КК) України є досить неоднозначною. І це при тому, що кількість відповідних суспільно небезпечних діянь за останні роки має стійку негативну тенденцію до зростання. Так, за даними Офісу Генерального прокурора, якщо у 2022 р. загалом було обліковано 150 кримінальних правопорушень за ст. 299 КК, то у 2023 р. –174, у 2024 р. – 188, а за січень-жовтень 2025 р. – вже 623 кримінальних правопорушення [1].

Проведений аналіз оприлюднених матеріалів судової практики дозволяє виокремити такі проблемні моменти у застосуванні ст. 299 КК України.

1. Неврахування того, що жорстоке поводження з тваринами, вчинене активним способом, відповідно до чинної редакції ст. 299 КК України підлягає кваліфікації за ч. 3, а не ч. 1. Так, згідно з різними вироками були кваліфіковані за ч. 1 ст. 299 КК такі дії винних, як-то: постріл у кота

з пневматичної рушниці [2]; удушення собаки мотузкою [3]; нанесення корові не менше дев`яти ударів гострим лезом металічної частини сапи [4]; нанесення вістрям вил декількох ударів собаці [5]; нанесення за допомогою сокири не менше восьми хаотичних ударів по голові та тулубу собаки [6] тощо. У всіх зазначених та інших подібних випадках мав місце активний спосіб жорстокого поводження з хребетними тваринами, тож учинені дії мали бути кваліфіковані за ч. 3 ст. 299 КК України. Що стосується ч. 1 ст. 299 КК, то вона охоплює лише пасивний спосіб жорстокого поводження – бездіяльність у вигляді невиконання винним своїх обов'язків щодо догляду за тваринами [7, с. 447].

Крім усунення досить поширених помилок у правозастосовній діяльності, на наш погляд, вдосконалення потребує і законодавче формулювання. Зокрема, посилання на «дії, передбачені частиною першою або другою цієї статті», що міститься у ч. 3 ст. 299 КК, слід визнати неточним, оскільки, по-перше, дія є активною формою поведінки, й тому доцільніше було вжити більш широкий за значенням термін «діяння», по-друге, активний спосіб вчинення як ознака особливо кваліфікованого складу стосується не всіх форм діянь, зазначених у ч. 1, а тільки жорстокого поводження та порушення правил транспортування тварин, адже нацьковування тварин одна на одну, пропаганда, публічні заклики, поширення матеріалів не можуть бути вчинені пасивним способом (бездіяльністю).

2. Через закріплення у санкціях ч.ч. 1-4 ст. 299 КК України конфіскації тварини, що стала предметом кримінального правопорушення, цей кримінально-правовий захід нерідко розуміється як додатковий вид покарання. Наприклад, в одному з вироків суд визнав недоречним «застосування додаткового покарання» – конфіскації тварини – «з огляду на ту обставину, що предмет даного злочину не належить на праві власності обвинуваченому» та «враховуючи те, що тварина (собака) внаслідок вчиненого ОСОБА_4 злочину загинула» [8].

На нашу думку, у зв'язку з тим, що предмети кримінального правопорушення, яке передбачене ст. 299 КК, далеко не завжди належать на праві власності винному (зокрема, безпритульні, дикі тварини, тварини, що належать іншій особі), їх конфіскація не узгоджується з визначенням конфіскації майна як додаткового виду покарання. З ч. 1 ст. 59 КК України випливає, що конфіскації майна як виду покарання не повинні підлягати предмети, які були незаконно набуті засудженим; належать на праві власності іншим, крім засудженого, особам; не підлягають передачі у власність держави (наприклад, підлягають знищенню) [9, с. 340]. У випадку, коли конфіскація майна передбачена в

санкції статті Особливої частини КК як обов'язкове додаткове покарання, суд може відмовитися від її призначення лише з підстав, передбачених у ч. 2 ст. 69 КК [10, с. 451]. Крім того, жорстоке поводження з тваринами (за ч.ч. 1 і 2 ст. 299 КК – повністю, за ч.ч. 3 і 4 – крім діянь, вчинених з корисливих мотивів) не належить до тих кримінальних правопорушень, за які конфіскація майна взагалі може бути встановлена (ч. 2 ст. 59 КК). Отже, конфіскація тварини має розглядатися як інший захід кримінально-правового характеру – спеціальна конфіскація предмета кримінального правопорушення (п. 3 ч. 1 ст. 96^2 КК). Закріплення її в санкції статті виглядає зайвим.

3. Надзвичайно широке застосування звільнення від відбування призначеного покарання, що ґрунтується на висновку про недоцільність фактичного застосування до винного конкретних правообмежень. Причому таке звільнення розповсюджене незалежно від кваліфікації кримінального правопорушення за тією чи іншою частиною ст. 299 КК. Такий стан справ може свідчити про невідповідність видів та (або) розмірів покарань, закріплених у санкціях, оцінці ступеня суспільної небезпечності вчинених діянь (у широкому значенні, включаючи пов'язані з вчиненим діянням особливості особи винного [11, с. 122]) на правозастосовному рівні. Загалом, надмірна питома вага звільнених від відбування покарання осіб слугує індикатором потреби у вдосконаленні санкцій ч.ч. 1–4 ст. 299 КК, переважно в напрямку додавання альтернативних видів основних покарань. Такими видами могли б виступати штраф у відповідному розмірі (залежно від тяжкості злочину), громадські, виправні роботи, пробаційний нагляд. Ці доповнення в разі їх запровадження мають дозволити судам обирати той вид (і міру) покарання, призначення й відбування якого засудженим були б доцільними з точки зору досягнення цілей покарання і відповідності суспільній небезпечності вчиненого, та супроводжуватися послідовним розумним скороченням кількості звільнених від відбування покарань винних.

Ураховуючи викладене, доцільно запропонувати такі зміни до ст. 299 КК України: у ч. 3 уточнити, що активний спосіб стосується жорстокого поводження або порушення правил транспортування тварин; з санкцій ч.ч. 1–4 виключити конфіскацію тварини (остання й так за можливості має бути вилучена як предмет кримінального правопорушення в порядку спеціальної конфіскації), додати альтернативні менш суворі основні види покарань.

Література:

1. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. *Офіс Генерального прокурора.* URL:

https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2 (дата звернення: 30.11.2025).

2. Вирок Теплодарського міського суду Одеської області від 19 грудня 2022 р. Справа № 516/247/22. Провадження № 1-кп/516/20/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень.* URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/107924129 (дата звернення: 30.11.2025).

3. Вирок Коломийського міськрайонного суду Івано-Франківської області від 23 жовтня 2023 р. Справа № 346/1991/23. Провадження № 1-кп/346/464/23. *Єдиний державний реєстр судових рішень.* URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/114335071 (дата звернення: 30.11.2025).

4. Вирок Шишацького районного суду Полтавської області від 27 грудня 2024 р. Справа № 551/1325/24. Провадження № 1-кп/551/112/24. *Єдиний державний реєстр судових рішень.* URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/124112446 (дата звернення: 30.11.2025).

5. Вирок Міжгірського районного суду Закарпатської області від 31 липня 2025 р. Справа № 302/774/25. Провадження № 1-кп/302/126/25. *Єдиний державний реєстр судових рішень.* URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/129204512 (дата звернення: 30.11.2025).

6. Вирок Дніпровського районного суду Дніпропетровської області від 10 вересня 2025 р. Справа № 175/12262/25. Провадження № 1-кп/175/1495/25. *Єдиний державний реєстр судових рішень.* URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/130088663 (дата звернення: 30.11.2025).

7. Кримінальне право України: Особлива частина : підручник / за ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 6-те вид., перероб. і допов. Харків : Право, 2020. 768 с.

8. Вирок Міжгірського районного суду Закарпатської області від 24 червня 2024 р. Справа № 302/551/24. Провадження № 1-кп/302/94/24. *Єдиний державний реєстр судових рішень.* URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/120342589 (дата звернення: 30.11.2025).

9. Оробець К. М. До питання про кримінально-правовий статус спеціальної конфіскації. *Актуальні проблеми кримінальної відповідальності* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 10–11 жовт. 2013 р. / редкол. : В. Я. Тацій (голов. ред.), В. І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. Харків : Право, 2013. С. 338-341. URL: https://ivpz.kh.ua/wp-content/uploads/2019/02/zbirnik_konf_2013.pdf (дата звернення: 30.11.2025).

10. Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. Том 17 : Кримінальне право / редкол.: В. Я. Тацій (голова), В. І. Борисов (заст. голови) та ін. Харків : Право, 2017. 1064 с.

11. Оробець К. Властивості суб'єктів злочину за кримінальним правом України. *Підприємництво, господарство і право.* 2006. № 2. С. 121–125.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-580-1-34

ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ САМОВІЛЬНОГО ЗАЛИШЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ ЧАСТИНИ ПІД ЧАС ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

Солодуха Вікторія Сергіївна
студентка 1 курсу факультету права, гуманітарних і соціальних наук,
Кременчуцький національний університет
імені Михайла Остроградського
м. Кременчук, Україна

В умовах триваючої збройної агресії проти України питання дотримання військової дисципліни набуло критичного значення. Зростання кількості кримінальних проваджень за військовими статтями Кримінального кодексу (далі – КК) України зумовило необхідність переосмислення підходів до кваліфікації діянь, передбачених ст. 407 КК України, що полягають в самовільному залишенні військової частини або місця служби.

Проблема полягає в тому, що норма застосовується в надзвичайних умовах правового режиму воєнного стану, коли не всі випадки відсутності військовослужбовця на службі є наслідком умисного ухилення. Водночас держава має забезпечити баланс між захистом обороноздатності та дотриманням прав військовослужбовців.

Метою цієї роботи є аналіз чинного законодавства, судової практики Верховного Суду та судів першої інстанції щодо кваліфікації кримінального правопорушення, передбаченого ст. 407 КК України, визначення проблемних аспектів і розроблення пропозицій для вдосконалення правозастосування.

Частина 1 ст. 407 КК України встановлює покарання за самовільне залишення військової частини або місця служби військовослужбовцем строкової служби, а також нез'явлення його вчасно без поважних причин на службу у разі звільнення з частини, призначення або переведення,

нез'явлення з відрядження, відпустки або з лікувального закладу тривалістю понад три доби, але не більше місяця, у виді тримання у дисциплінарному батальйоні на строк до двох років або позбавлення волі на строк до трьох років. У разі, якщо відсутність триває: 1) понад десять діб, але не більше місяця, або хоч і менше десяти діб, але більше трьох діб повторно протягом року, то діяння кваліфікується за ч. 2 ст. 407 КК України, 2) понад місяць, – за ч. 3 ст. 407 КК України [1].

Об'єктом кримінального правопорушення є встановлений порядок проходження військової служби, що полягає в обов'язку військовослужбовця перебувати на службі. Це кримінальне правопорушення є триваючим і вважається закінченим з моменту фактичного залишення частини без дозволу. Під час воєнного підвищується суспільна небезпека таких дій, але водночас виникає потреба у врахуванні об'єктивних факторів (поранення, евакуація, втрата зв'язку, бойові дії), які можуть включати склад кримінального правопорушення. У цьому аспекті застосовується принцип індивідуалізації відповідальності, закріплений у ст. 65 КК України.

Верховний Суд (Касаційний кримінальний суд, ККС ВС) у своїх рішеннях неодноразово наголошував на обов'язку військовослужбовців залишатися на службі в особливий період, незалежно від обставин. Так, Постановою ККС ВС від 20 квітня 2023 року (справа № 748/1376/20) ухвалив рішення, згідно з яким закінчення строку контракту не звільняє військовослужбовця від обов'язку перебувати на службі в особливий період [2]. Постановою ККС ВС від 4 лютого 2025 року (справа № 470/795/23) підтвердив, що суб'єктом злочину за ст. 407 КК України може бути військовослужбовець-резервіст, призваний під час мобілізації [3]. Верховний Суд чітко встановив, що під час особливого періоду військовослужбовець, включно з резервістами, зобов'язаний виконувати свої обов'язки до офіційного наказу про звільнення, а будь-яка спроба самовільно залишити службу до цього моменту є злочином за ст. 407 КК України.

Показовим є вирок Барського районного суду Вінницької області від 4 серпня 2023 року у справі за ч. 5 ст. 407 КК України [4]. Суд визнав винним військовослужбовця, який залишив частину на 36 днів без поважних причин, однак, врахувавши його участь у бойових діях, втрату побратимів та добровільне повернення, застосував ст. 75 КК України (звільнення з випробуванням). Такі рішення демонструють гуманістичний підхід: суди визнають суспільну небезпеку діянь, але індивідуалізують покарання, виходячи з обставин, які зумовили порушення порядку несення служби. Аналіз Єдиного державного реєстру судових рішень показує, що у 2023–2025 роках понад 60% вироків за

ст. 407 КК України завершилися призначенням умовного терміну, що свідчить про спробу збалансувати покарання та реалії фронтових умов.

Верховний Суд у вже згаданій постанові № 748/1376/20 підкреслив, що ключовим критерієм розмежування за ст. 407 та 408 КК України є наявність мети ухилитися від служби назавжди. У випадку, коли військовослужбовець залишає частину без такого наміру, але на тривалий час – діяння кваліфікується за ст. 407 КК України. Однак на практиці органи досудового розслідування нерідко помилково інкримінують дезертирство без належного обґрунтування умислу, що призводить до порушення принципу справедливості. Враховуючи це, необхідно прийняти методичні рекомендації для слідчих органів і прокурорів щодо критеріїв відмежування складів військових кримінальних правопорушень. Слід ураховувати рішення Європейського суду з прав людини у справі «Engel and Others v The Netherlands» (1976), де зазначено, що дисциплінарні та кримінальні санкції у військовій сфері мають бути пропорційними тяжкості діяння [5].

Хоча ч. 5 ст. 407 КК України вже встановлює підвищену кримінальну відповідальність за самовільне залишення військової частини в умовах воєнного стану або в бойовій обстановці, на практиці виникають труднощі з її однаковим тлумаченням. Суди по різному визначають, чи достатньо самого факту запровадження воєнного стану для кваліфікації за ч. 5 ст. 407 КК України, чи необхідно додавати, що військовослужбовець перебував у безпосередній бойовій обстановці [6, с. 108–111]. Частина судів (зокрема, за прикладом постанови ККС ВС від 20 квітня 2023 року у справі №748/1376/20) визначає, що наявність воєнного стану є самостійною кваліфікуючою ознакою. Інші ж рішення вимагають доказів реальної участі підрозділу у бойових діях, що створює неоднаковість практики.

Крім того, залишається відкритим питання оцінки поважних причин відсутності військовослужбовця. Закон не містить визначення цього поняття, тому воно трактується судами вільно. Доцільно закріпити орієнтовний перелік таких причин у відомчих нормативних актах – наприклад, у наказах Міністерства оборони України чи Генерального штабу. До них можуть належати: поранення, контузія, евакуація, загибель побратимів, втрата зв’язку, тимчасове перебування в медичному закладі або самостійна евакуація з району бойових дій.

Таким чином, проблемою не є відсутність законодавчої норми про воєнний стан, а нестача єдиного підходу до її застосування та відсутність нормативно визначених критеріїв поважності причин відсутності, що ускладнює однакове правозастосування під час воєнного стану.

Зарубіжна практика показує схожі підходи. У США Uniform Code of Military Justice (§85 – §87) розрізняє самовільне залишення частини та дезертирство, залежно від тривалості та мотиву [7]. У Великій Британії згідно з Armed Forces Act 2006 відсутність менше 7 днів вважається дисциплінарним проступком, понад 7 – кримінальним правопорушенням [8]. У Німеччині §15 Військового кримінального кодексу передбачає покарання лише за умови умисного ухилення [9]. Український підхід загалом відповідає цим стандартам, однак потребує більшої гнучкості у період воєнного стану.

Отже, судова практика свідчить, що у період воєнного стану тлумачення ст. 407 КК України має бути системним – із врахуванням воєнних ризиків, стану здоров'я та психологічного стану військовослужбовця. Верховний Суд фактично встановив презумпцію відповідальності для всіх осіб, мобілізованих до частин, навіть без проходження ВЛК. Потрібно доповнити ст. 407 КК України пунктом, що передбачає врахування об'єктивних обставин, які виключають склад злочину. Доцільним є офіційне узагальнення практики Пленуму Верховного Суду щодо відмежування складів ст.407 КК України та ст. 408 КК України. Для зміцнення військової дисципліни важливо зберігати баланс між необхідністю покарання та гуманістичним підходом до оцінки мотивів поведінки військовослужбовця.

Література:

1. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text (дата звернення: 15.11.2025).

2. Постанова Касаційного Кримінального суду у складі Верховного Суду від 20 квітня 2023 року у справі № 748/137620. URL: https://zakononline.ua/court-decisions/show/110428143 (дата звернення: 15.11.2025).

3. Постанова ККС ВУ від 4 лютого 2025 року у справі № 470/795/20. URL: https://iplex.com.ua/doc.php?regnum=124968449&red=100003404cbad7e60b66066731527cfc038059&d=5 (дата звернення: 15.11.2025).

4. Вирок Барського районного суду Вінницької області від 4 серпня 2023 року. URL: https://youcontrol.com.ua/catalog/court-document/109069151/ (дата звернення: 15.11.2025).

5. Engel and Others v. The Netherlands (1976) – European Court of Human Rights. URL : https://ips.ligazakon.net/document/ES015129 (дата звернення: 15.11.2025).

6. Митрофанов І. І. Проблеми реалізації кримінальної відповідальності за вчинення військових злочинів в бойовій обстановці. *Науковий*

вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право. 2015. Випуск 33. Том 2. С. 108–111.

7. Uniform Code of Military Justice (USA) – § 85–§ 87. URL : https://ihl-databases.icrc.org/en/national-practice/uniform-code-military-justice-us-code-title-10-chapter-47-1950 (дата звернення: 15.11.2025).

8. Armed Forces Act 2006 (UK) – section 8–15. URL: https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2006/52/contents (дата звернення: 15.11.2025).

9. Wehrstrafgesetz (WStG) – German Military Penal Code, §15. URL: https://collections.nlm.nih.gov/catalog/nlm:nlmuid-101667445-bk (дата звернення: 15.11.2025).

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-580-1-35

СУЧАСНІ РИЗИКИ ПОШИРЕННЯ ЗБРОЇ В УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Стасишин Анастасія Сергіївна
здобувач вищої освіти факультету правоохоронної діяльності
Національна академія Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького (військова частина 9960)
м. Хмельницький, Україна

Ніколаєнко Тетяна Богданівна
доктор юридичних наук, професор, полковник юстиції професор кафедри теорії права та кримінально-процесуальної діяльності факультету правоохоронної діяльності
Національна академія Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького (військова частина 9960)
м. Хмельницький, Україна

В умовах глибокої трансформації безпекового середовища, що розпочалася з 2014 року й суттєво загострилася у 2022 році після повномасштабного вторгнення РФ до України масштаби незаконного обігу зброї в Україні викликають занепокоєння. Запровадження воєнного стану, мобілізація, забезпечення фронту та територій, що наближені до фронту вогнепальною зброєю, боєприпасами вплинули, з однієї сторони, на механізм державного контролю за обігом цих предметів та, з іншої сторони, створили ґрунт для формування розгалуженої сітки незаконного ринку зброї. У цих умовах обіг зброї почав

сприйматися не лише необхідність забезпечення фронту засобами ведення війни, але й як негативне явище, яке в умовах воєнного стану отримало неабияке розповсюдження у різних верствах населення [1; 2].

Воєнний стан суттєво вплинув на доступність зброї, її географію та способи незаконного переміщення. На початковому етапі повномасштабної війни в Україні на міжнародному рівні домінували побоювання щодо масштабності як обігу зброї у державі, так і її незаконному ввезені до держав ЄС. Такі думки лунали у заявах представників Європолу щодо ризику накопичення запасів зброї вздовж кордонів з метою її подальшого нелегального вивезення [3]. Водночас представники ЄС із питань зовнішньої та безпекової політики, спираючись на наявні дані, наголошували, що твердження про масовість переміщення зброї через державний кордон України (її контрабанду) мають ознаки пропагандистських наративів і не підтверджуються системними доказами [4]. Ця позиція узгоджується і з висновками експертів Глобальної ініціативи проти транснаціональної організованої злочинності, які вказують, що переміщення зброї з України до інших держав в умовах війни є складною, ризикованою та економічно малопривабливою для злочинців, тому основні обсяги зброї накопичуються всередині держави. У зв'язку з цим можна вести мову, що воєнний стан, з однієї сторони, вплинув на контрабанду зброї в Україні, з іншої сторони, сформував внутрішній ринок обігу зброї, орієнтованого на внутрішнього споживача.

Особливий вимір впливу воєнного стану – це зміна суспільного ставлення до володіння зброєю. Збройна агресія та воєнні дії на території держави об'єктивно посилили запит на самооборону та суб'єктивне відчуття необхідності мати зброю «на випадок загрози». Дані Small Arms Survey свідчать, що майже половина українських чоловіків уже мають або хотіли б мати вогнепальну зброю [5, с. 6]. У контексті воєнного стану це означає, що поширення потенційної бази попиту на нелегальну зброю є, проте не всі охочі можуть отримати її у легальний спосіб, а частина бажаючих, які легально мали цю зброєю (під час воєнний дій/операцій) у складі військових підрозділів, надалі прагнуть залишити її у своєму розпорядженні. Тому воєнний стан опосередковано впливає на рівень на масштаби зростання незаконного обігу зброї через поєднання як об'єктивного насичення зброєю держави, так і суб'єктивної прагнення та готовності значної частини населення її мати/зберігати.

У юридичній літературі незаконний обіг зброї розуміють як умисні дії з виробництва, збуту, передачі, придбання, заволодіння, зберігання, носіння, перевезення, переміщення, ввезення/вивезення на/з території

держави, розповсюдження, зберігання, застосування, використання зброї, які здійснюються з порушенням законодавчо встановлених правил [2, с. 11]. У контексті воєнного стану масштаб таких діянь зростає, насамперед, на територіях ведення бойових дій та прилеглих до них територій, де щоденна військова реальність розмиває межу між «штатною» зброєю, що використовується у бойових завданнях, і тією, яка поступово виходить із легального обігу й потрапляє до цивільних або кримінальних структур.

Воєнний стан у сучасних умов водночас актуалізував роль волонтерів, які здійснюють логістичну підтримку військових підрозділів, доставляють обладнання, спорядження, іноді супроводжують вантажі з озброєнням або мають до них побічний доступ. У переважній більшості випадків така діяльність волонтерів залишається законною й суспільно корисною, проте в окремих випадках у поєднанні з корисливими мотивами у взаємодії з корумпованими військовослужбовцями вона, на жаль, перетворюється на нелегальний канал переміщення зброї з районів бойових дій до інших регіонів й потенційно – за кордон. Тому воєнний стан в умовах сьогодення, може використовуватись як умова сприяння для розширення «сірої зони» руху матеріальних ресурсів окремими недобросовісні учасники волонтерських мереж.

Підсумовуючи вищевикладене, можна констатувати, що воєнний стан в Україні істотно збільшив масштаби незаконного обігу зброї, насамперед, за рахунок об'єктивного розширення доступу до неї та суб'єктивного прагнення населення до збройного самозахисту

Формується внутрішній ринок нелегальної зброї, де ключовими «постачальниками» стають окремі військовослужбовці, демобілізовані, які пов'язані з криміналітетом особи та окремі учасники волонтерських мереж, які здатні забезпечити логістику її переміщення.

Література:

1. У порту штормить. Організована злочинність в Одесі після російського вторгнення: стаття. Global Initiative Against Transnational Organized Crime. 5 вересня 2023 року. URL: https://surl.li/fcktmh

2. Розслідування незаконного обігу вогнепальної зброї та вибухових речовин: методичні рекомендації / В. В. Крижна, В. В. Арешонков, О. М. Стрільців та ін. 2-ге вид. Київ, 2020. 89 с.

3. Europol warnt vor Waffenschmuggel. ORF.at: news. Veröffentlicht 21 Juli 2022. URL: https://orf.at/stories/3277394/

4. Шкурко Д. Пітер Стано. Вся інформація від росії щодо «контрабанди зброї» з України є масованою пропагандою і брехнею. *Ukrinform.ua.* URL: https://surl.lu/rvzzyy

5. Гергелі Хідег. Від конфлікту до наслідків: Майже половина українських чоловіків хотіли б мати вогнепальну зброю або вже її мають. Оновлена інформація щодо ситуації. *SmallArmsSurvey*, Geneva, Switzerland, грудень 2023. URL: https://surl.li/ywtjak

НАПРЯМ 7. КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА. СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-580-1-36

ЗУПИНЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ПРОБЛЕМИ ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ ТА ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ

Застрожнікова Катерина Сергіївна
аспірант кафедри кримінального права і процесу
Державний податковий університет
м. Ірпінь, Україна

В умовах системної дестабілізації, спричиненої воєнним станом, закон надає можливість зупинення досудового розслідування у випадках, за яких його проведення чи закінчення, а також звернення до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, чи клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності є об'єктивно неможливим (абз. 7 ч. 1 ст. 615 КПК України). Законодавець фактично визнає допустимість юридичного «заморожування» розслідування за відсутності фізичних або технічних умов для його продовження. Дане рішення має оформлюватися вмотивованою постановою прокурора з детальним викладом обставин, які перешкоджають його продовження. Належне обґрунтування причин зупинення дозволяє мінімізувати негативний ефект та забезпечити збереження процесуальної безперервності завдяки проведенню слідчих (розшукових) дій (далі – С(Р)Д) до моменту зупинення, що надалі дозволить швидко відновити провадження.

Розглядаючи питання зупинення досудового розслідування в умовах воєнного стану, доречно зазначити, що його правове регулювання передбачене як главою 23 КПК України, яка встановлює загальні підстави та процедури зупинення, так і розділом IX[1] КПК України. Поділ відповідних норм між різними структурними частинами КПК України формує специфічну регулятивну конкуренцію, що зумовлює практичні та теоретико-догматичні складнощі. Зокрема, суттєвою є різниця у визначенні суб'єкта, уповноваженого ухвалювати рішення щодо зупинення розслідування. Так, відповідно до ч. 4 ст. 280

КПК України досудове розслідування зупиняється на підставі вмотивованої постанови прокурора або слідчого, дізнавача за погодженням з прокурором, але у випадку, передбаченому абз. 7 ч. 1 ст. 615 КПК України, виключне право на винесення відповідної постанови має лише прокурор. Це свідчить про існування спеціальної норми за критерієм темпоральної дії, про що справедливо зауважує М. В. Тішин [1, с. 286]. На нашу думку, в умовах дії правового режиму воєнного стану імперативне звуження кола процесуальних суб'єктів є виправданим з погляду збереження рівноваги між потребами публічного інтересу та гарантіями процесуальної легітимності.

На сьогодні зупинення досудового розслідування згідно з положеннями ст. 615 КПК України здебільшого відбувається у зв'язку з наявністю таких підстав, як: перебування підозрюваного на військовій службі, що об'єктивно ускладнює його виклик та участь у процесуальних діях [2]; тимчасове перебування підозрюваного на окупованій території, що унеможливлює вручення повідомлення про підозру, допит чи обрання запобіжного заходу [3]; відсутність учасників провадження (захисника, потерпілого тощо) [4]; фактична неможливість проведення окремих експертних досліджень [5].

У разі зупинення досудового розслідування на зазначених вище підставах потрібно враховувати загальні процесуальні гарантії та специфіку правового режиму воєнного стану. Зокрема, після винесення мотивованої постанови про зупинення досудового розслідування прокурор зобов'язаний виконати наступні дії: надіслати копію постанови стороні захисту, потерпілому, представнику юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, як тільки з'явиться така можливість; поінформувати зазначених осіб про їх право на оскарження даної постанови слідчому судді; у разі неможливості негайного інформування учасників провадження, зафіксувати спроби здійснення такого інформування у відповідних процесуальних документах або через технічні засоби. З метою забезпечення послідовності правозастосування, а також уніфікації процесуальних норм пропонуємо абз. 7 ч. 1 ст. 615 КПК України доповнити наступним реченням: «Постанова прокурора про зупинення досудового розслідування надсилається стороні захисту, потерпілому, представнику юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження за першої можливості. Учасникам провадження роз'яснюється право на її оскарження в порядку, передбаченому частиною четвертою цієї статті».

На жаль, на практиці під час проведення досудового розслідування трапляються випадки формального, а іноді й маніпулятивного використання положень абз. 7 ч. 1 ст. 615 КПК України, які надають слідчому або прокурору право зупинити досудове розслідування

у зв'язку з неможливістю виконання процесуальних дій в умовах воєнного стану. Зокрема, сторона обвинувачення часто зловживає цією нормою, посилаючись на сам факт запровадження воєнного стану та відповідні його побічні наслідки, але в інших провадженнях у тому ж слідчому підрозділі аналогічні розслідування продовжуються на загальних підставах, що свідчить про вибіркове тлумачення обставин і застосування норми.

Зазначені дії слід кваліфікувати як зловживання процесуальними правами з метою штучного продовження строків досудового розслідування поза межами, установленими законодавством. З огляду на положення ст.ст. 28, 219 та 615 КПК України, такий період фіктивного зупинення провадження має враховуватися до загального строку досудового розслідування, оскільки він не підтверджений об'єктивними та належно задокументованими підставами. Суди повинні оцінювати фіктивне зупинення розслідування як істотне порушення вимог процесуального закону. Установлення факту зловживання в межах підготовчого судового засідання створює підстави для закриття кримінального провадження у зв'язку з порушенням строків досудового розслідування відповідно до п. 10 ч. 1 ст. 284 КПК України.

Слід окремо звернути увагу на один ключовий обов'язок прокурора, пов'язаний із забезпеченням процесуальної безперервності кримінального провадження. Зокрема, у випадку, коли підозрюваний перебуває під вартою, прокурор до моменту зупинення досудового розслідування має ініціювати продовження строку тримання під вартою відповідно до вимог ст. 199 КПК України. Даний обов'язок є необхідним етапом перед прийняттям рішення про зупинення розслідування. Цей підхід застосовується з метою запобігання необґрунтованому триманню особи під вартою у випадках, коли розслідування буде фактично зупинене на невизначений строк через обставини воєнного стану.

Відновлення досудового розслідування здійснюється в порядку ст. 282 КПК України в разі зникнення підстав для його зупинення, зокрема, у випадках припинення чи скасування воєнного стану, обміну підозрюваного як військовополоненого або зриву такого обміну, появи можливості подальшого проведення досудового розслідування за таких умов, а також у разі необхідності проведення С(Р)Д чи інших процесуальних дій.

Література:

1. Тішин М. В. Забезпечення прокурором допустимості доказів в умовах воєнного стану. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 2. С. 282–287.

2. Ухвала слідчого судді Личаківського районного суду м. Львова від 7 лип. 2022 р. у справі № 463/4755/22. URL: https://verdictum.ligazakon.net/document/105194992

3. Ухвала слідчого судді Богодухівського районного суду Харківської області від 5 лип. 2022 р. у справі № 613/2082/21. URL: https://verdictum.ligazakon.net/document/105112433

4. Ухвала слідчого судді Придніпровського районного суду м. Черкаси від 24 квіт. 2022 р. у справі № 711/2098/22. URL: https://verdictum.ligazakon.net/document/104622422

5. Ухвала слідчого судді Дніпропетровського районного суду Дніпропетровської області від 27 трав. 2022 р. у справі № 175/1120/22. URL: https://verdictum.ligazakon.net/document/104500801

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-580-1-37

ДЕРЖАВНИЙ І ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ПРИМУС: ПРИРОДА ТА МЕЖІ

Тарасюк Сергій Миколайович
доктор філософії, керуючий партнер АО «Тарасюк і Партнери»
м. Київ, Україна

Держава, виконуючи свої функції, мусить не лише забезпечувати дотримання прав і свобод людини, а й застосовувати примус як інструмент управління суспільством. Історичний досвід свідчить, що будь-яке суспільство не може існувати без системи впливу, яка допомагає врегульовувати поведінку його членів, запобігати порушенням та підтримувати правопорядок. Як зазначав Ш. Л. Монтеск'є, вагомим завданням держави є силове примушення окремих членів суспільства коритися і дотримуватися законів як для збереження загального блага, так і примирення соціальний суперечностей чи правового розв'язання [1, с. 19].

Концепція прав і свобод людини завжди пов'язана з проблемою застосування примусу. У межах кримінального провадження примус постає необхідним інструментом для ефективного розслідування кримінальних правопорушень та притягнення винних до відповідальності. Загалом необхідність державного примусу зумовлюється не лише правовими реаліями, а й криміногенною ситуацією. У 2025 р. Україна посіла 162-ге місце зі 163 у світовому рейтингу безпеки [2], що доводить проблему загострення злочинності. За офіційною

статистикою Офісу Генпрокурора за перші 9 місяців 2025 р. Зареєстровано 473,7 тис. кримінальних правопорушень, що в 1,24 рази більше, ніж рік тому за цей же період [3]. Суттєво зросла кількість злочинів, учинених з використанням вогнепальної зброї: у перші п'ять місяців 2023 р. було зафіксовано 141 випадок, за аналогічний період 2024 р. – 621 [4], а за дев'ять місяців 2024 р. загальна кількість зареєстрованих кримінальних правопорушень становила 529 755 випадків [5].

Слід зазначити, що примус є виключно прерогативою держави, яку представляють уповноважені органи та посадові особи. Жоден інший суб'єкт не має права самостійно вживати заходів примусу чи застосовувати покарання до правопорушників. Особи, вина яких доведена у передбаченому законом порядку, зобов'язані підкоритися законним вимогам держави. Ці законодавчі приписи вказують не лише на авторитет держави, а й на її спроможність підтримувати баланс, стабільність і правопорядок у суспільстві. Застосування заходів примусу з боку держави доводить її здатність захищати права людини, реалізовувати механізми покарання правопорушників та відновлювати порушені права.

Будь-який примус збоку держави щодо конкретної особи застосовується відповідно до правових норм, установлених цією державою, але передбачається, що ці норми виражають інтереси всього суспільства і ним схвалені. Водночас обсяг примусового впливу на таку особу не має перевищувати мінімально необхідного рівня, який є достатнім досягнення для цілей державного примусу.

Доречно зауважити, що державний примус не є явищем статичним – він трансформується разом з розвитком суспільства та правової системи. Демократичні погляди в становленні громадянського суспільства сприяють звуженню меж примусового впливу, проте наявність загроз, таких як війна чи вчинення протиправних діянь, навпаки, розширює ці межі. За таких умов примус поступово витісняє інші інструменти правової політики.

Державний примус загалом є багатовимірною правовою категорією, що охоплює різноманітні форми впливу держави на суспільство та окремих індивідів. В. Ортинський державний примус визначає як сукупність заходів владного зовнішнього впливу, спрямованих на примушення суб'єктів права до певної поведінки [6, с. 10]. Т. Є Зелькіна вважає, що державний примус нормативно закріпленим впливом держави на волю суб'єктів, який спрямовується на їх підпорядкування інтересам суспільства і держави. Державний примус набуває характеру правового лише за умов, за яких держава в разі нормативно-правового регулювання суспільних відносин зводить волю частини суспільства, що домінує (а в демократичній правовій державі – волю народу), у ранг

державний, установлює засоби для примусового впливу, які мають забезпечити підпорядкованість цій волі всіх членів суспільства [7, с. 44].

Регулювання державного примусу на законодавчому рівні встановлює суворі межі його застосування шляхом забезпечення державного контролю та усунення можливостей ужиття заходів примусу у випадках, які не передбачені законом, і в порядку, який суперечить закону. Державний примус втрачає свій правовий статус у разі відсутності нормативної основи для його реалізації, тобто, свавілля чи насильство не можуть вважатися державним примусом у правовому розумінні.

У науковій літературі важливим аспектом вважається розмежування правового і неправового, легітимного та нелегітимного примусу. Так, закріплений у нормах права легітимний примус у разі порушення прав людини або засади верховенства права може трансформуватися в неправову форму. Історичним прикладом такої трансформації можна назвати діяльність каральних органів ВЧК, ОГПУ, НКВС чи КДБ, які, незважаючи на наявне законодавство свого часу, застосовували неприйнятні методи, що суперечать сучасному уявленню про права людини. Нелегітимний і неправовий примус, зокрема зловживання владою чи корупція, також підривають авторитет державних інституцій та створюють загрози для стабільності суспільного порядку [8, с. 71, 72].

Таким чином, державний примус застосовується в різних сферах, зокрема ми розглянемо кримінальне провадження. У цій сфері одним з різновидів державного примусу є кримінальний процесуальний примус, який застосовується виключно в межах і порядку, визначених процесуальним законодавством.

Наукове обговорення щодо природи кримінального процесуального примусу зводиться до того, що цей інститут посідає важливе місце серед правових механізмів державного примусу. На думку О. І. Ситайла, застосування кримінального процесуального примусу у визначених законом випадках у ході кримінального провадження має чітко передбачені гарантії щодо обов'язковості виконання приписів органів, які наділені владними повноваженнями, захисту від осіб, які порушують відповідні приписи та створюють загрози для задоволення суспільних чи особистих потреб. Держава в особі визначених у законі державних органів та уповноважених службових осіб ставить певну особу в таке становище, за якого вона позбавляється вибору щодо окремих дій чи поведінки, крім варіанта, запропонованого владними суб'єктами [9, с. 25, 26]. Х. М. Грицак вважає, що кримінальний процесуальний примус являє собою відповідь на порушення чи дії, які безпосередньо становлять загрозу правам та свободам інших осіб (держави), це законна репресивна діяльність з боку уповноважених органів держави,

спрямованих на виявлення, фіксацію, мінімізація або ж нейтралізацію негативних проявів суспільної поведінки [10, с. 148].

На нашу думку кримінальний процесуальний примус можна визначити як комплекс правових заходів, що застосовуються державними органами, уповноваженими службовими особами з метою забезпечення належного виконання обов'язків учасниками провадження, запобігання правопорушенням, а також досягнення ефективного та справедливого правосуддя.

Від чіткого й послідовного застосування кримінального процесуального примусу, від умов, підстав, порядку та меж його застосування залежить і виконання завдань кримінального провадження, і вдале розкриття кримінальних правопорушень, і притягнення до кримінальної відповідальності винних осіб. Примус може застосовуватися відносно будь-яких осіб, які мають офіційний процесуальний статус або не мають такого статусу, але вважається допустимим лише в суворо встановлених законом випадках. Примус обов'язково повинен мати правову основу, тимчасовий характер, мету, пропорційну (відповідну) спричиненій у майбутньому шкоді, не повинен ґрунтуватися на будь-якій дискримінації, бути під контролем суду, мати механізм поновлення порушених прав і свобод, а також передбачені законодавством механізми оскарження незаконних дій. Таким чином, кримінальний процесуальний примус фактично виконує подвійне завдання: з одного боку, він забезпечує відновлення правопорядку і захист суспільних інтересів, а з іншого – сприяє ефективному здійсненню та функціонуванню кримінального провадження, гарантуючи справедливість та правову визначеність.

Література:

1. Корнієнко Г. П. Обґрунтування прав людини: від класичного до сучасного лібералізму. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер. : Юриспруденція*. 2019. № 37. С. 18–21.

2. Глобальний індекс світу 2025: Ізраїль та Україна увійшли до десятки найнебезпечніших країн світу. URL: https://ukr.co.il/hlobalnyj-indeks-svitu-2025-izrail-ta-ukraina-uvijshly-do-desiatky-najnebezpechnishykh-krain-svitu/

3. Як виглядає на фоні Європи рівень злочинності в Україні під час війни. URL: https://cripo.com.ua/gangsters/yak-vyglyadaye-na-foni-yevropy-riven-zlochynnosti-v-ukrayini-pid-chas-vijny/

4. Війна в Україні: яка ситуація зі злочинністю? URL: https://zn.ua/ukr/internal/vijna-v-ukrajini-jaka-situatsija-zi-zlochinnistju.html

5. Найменше злочинів. Стало відомо, які області найбезпечніші в Україні. URL: https://www.rbc.ua/rus/news/naymenshe-zlochiniv-stalo-vidomo-ki-oblasti-1731071621.html

6. Ортинський В. Погляд на державний примус у контексті європейської інтеграції України. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка».* 2018. № 889. С. 4–11.

7. Зелькіна Т. Є. Обмеження майнових прав осіб у кримінальному провадженні на стадії досудового розслідування : дис. … д-ра філософії. К., 2021. 291 с.

8. Шевчук О. М. Засоби державного примусу у правовій системі України : дис. … канд. юрид. наук. Одеса, 2003. 187 с.

9. Ситайло О. І. Застава як захід забезпечення кримінального провадження: дис. … канд. юрид. наук. К., 2021. 208 с.

10. Грицак Х. М. Правова природа заходів забезпечення кримінального провадження через реалізацію процесуального примусу. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2018. № 4. С. 148–150.

DPO https://doi.org/10.36059/978-966-397-580-1-38

ПРОЦЕСУАЛЬНІ ГАРАНТІЇ ЗАХИСТУ ПРАВА ВЛАСНОСТІ ПРИ ВИРІШЕННІ ПИТАННЯ ПРО СПЕЦІАЛЬНУ КОНФІСКАЦІЮ

Якових Є. В.
доктор філософії в галузі «Право»,
доцент кафедри кримінального процесу та криміналістики
Одеський державний університет внутрішніх справ
м. Одеса, Україна
https://orcid.org/0009-0000-2670-6501

У тезах актуалізується питання процесуальних гарантій у випадках втручання держави у право власності при вирішенні питання про застосування спеціальної конфіскації та вирішення питання про долю речових доказів (принцип пропорційності, забезпечення належного балансу між легітимною метою втручання та засобами її досягнення, принцип правової визначеності) та ін.

Кримінальне судочинство становить сферу, в якій перетинаються гарантії дотримання фундаментальних прав людини, суспільний інтерес у забезпеченні справедливості та функції держави як гаранта правопорядку та захисту прав і свобод інших учасників відносин.

В межах цього складного балансу прав і обов'язків особливого значення набувають процесуальні гарантії, що відіграють провідну роль у захисті прав і свобод учасників кримінального провадження. Серед таких гарантій особливе місце посідають конвенційні механізми захисту права власності, які мають суттєве значення у межах кримінального провадження, зокрема в ситуаціях, коли проведення слідчих (розшукових) дій супроводжується тимчасовим вилученням майна, накладенням арешту на активи чи їх конфіскацією, вирішення питання про речові докази, здійснення спеціальної конфіскації. Відповідно до статті 1 Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, кожна фізична та юридична особа володіє правом мирно користування своїм майном, а позбавлення власності допускається лише в суспільних інтересах і за умов, визначених законом та узгоджених із загальними принципами міжнародного права. [1].

За умов порушення особою прав та свобод інших фізичних чи юридичних осіб, державних або суспільних інтересів, або надбання у власність майна в незаконний спосіб, чинним законодавством передбачено вилучення майна, накладення арешту, спеціальна конфіскація майна, що належить на праві власності певній особі.

Водночас і в таких випадках втручання держави у право власності має відповідати низці ключових принципів, сформованих у практиці Європейського суду з прав людини. Насамперед йдеться про принцип пропорційності, забезпечення належного балансу між легітимною метою втручання та засобами її досягнення, а також про принцип правової визначеності. Це передбачає, що будь-яке обмеження права власності повинно бути чітко обґрунтованим законом, переслідувати суспільно значиму мету й не виходити за межі необхідного з огляду на обставини конкретної справи.

Для застосування спеціальної конфіскації у передбачений законом спосіб органи досудового розслідування, прокуратура зобов'язані довести злочинне походження майна, або використання його для схиляння іншої особи до вчинення кримінального правопорушення, або використання його як засіб вчинення кримінального правопорушення. За відсутності належних і допустимих доказів того, що вилучене майно було отримане обвинуваченим у результаті вчинення інкримінованого йому правопорушення, а також якщо відповідне обвинувачення у цій частині не було висунуте, підстави для застосування спеціальної конфіскації відсутні.

Обов'язок обґрунтувати підстави для застосування спеціальної конфіскації лежить виключно на стороні обвинувачення, яка повинна чітко визначити, яке саме майно підлягає спеціальній конфіскації – грошові кошти, цінності чи інші активи – та довести, чи вживалися заходи

забезпечення кримінального провадження щодо відповідного майна з метою гарантування можливості застосування спеціальної конфіскації у майбутньому.

У рішенні від 25 січня 2012 року № 3-рп/2012 КСУ вказав, що «одним із елементів верховенства права є принцип пропорційності, який у сфері соціального захисту означає, зокрема, що заходи, передбачені в нормативно-правових актах, повинні спрямовуватися на досягнення легітимної мети та мають бути співмірними з нею» [2].

Верховний Суд зауважує, що при «застосуванні спеціальної конфіскації суд повинен не лише послатися на наявність для цього формальних підстав, передбачених у КК, але й переконатися, що таке застосування не порушуватиме «справедливу рівновагу між вимогами загального інтересу і з захисту фундаментальних прав осіб», покладаючи на особу «надмірний індивідуальний тягар» [3]. На практиці суди доволі неоднозначно підходять до тлумачення «надмірності тягаря» та «справедливості рівноваги».

КСУ у своєму рішенні від 29 червня 2010 року у справі № 1-25/2010 зазначив, що «одним із елементів верховенства права є принцип правової визначеності, у якому стверджується, що обмеження основних прав людини та громадянина і втілення цих обмежень на практиці допустиме лише за умови забезпечення передбачуваності застосування правових норм, встановлених такими обмеженнями. Тобто, обмеження будь-якого права повинне базуватися на критеріях, які дадуть змогу особі відокремлювати правомірну поведінку від протиправної, передбачати юридичні наслідки своєї поведінки» [4]. Натомість кримінально-процесуальні приписи, що розмежовують випадки застосування спеціальної конфіскації та вирішення питання про долю речових доказів не визначають чіткого порядку застосування спеціальної конфіскації, як заходу кримінально-правового характеру, і вирішення питання про долю речових доказів, як кримінально-процесуального заходу. Частина 9 ст. 100 КПК України визначає, що «питання про спеціальну конфіскацію та долю речових доказів і документів, які були надані суду, вирішується судом під час ухвалення судового рішення, яким закінчується кримінальне провадження» [5], а.п.п.1-6-1 цієї ж частини містить перелік предметів, щодо яких можуть вирішуватися питання як про спеціальну конфіскацію, так і в контексті визначення долі речових доказів, що не сприяє правовій визначеності в цьому питанні – в яких випадках вирішувати питання про спеціальну конфіскацію, а коли – про долю речових доказів. Свідченням тому є й судова практика.

Верховний Суд у Постанові від 27.09.2021 р. у справі № 466/5842/20, зазначив наступне: «ураховуючи те, що у санкції ч. 1 ст. 369 КК передбачено покарання у виді позбавлення волі, а також

виходячи з положень ч. 1 ст. 96-1 КК, спеціальна конфіскація до вилучених у засудженого грошових коштів у цьому випадку може бути застосована. Цим виключається альтернативна можливість вирішення питання про вилучення вказаних коштів у власність держави в порядку, визначеному у ст. 100 КПК, щодо вирішення долі речових доказів. Неправомірна вигода є предметом, а не знаряддям вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 369 КК. Тому за наявності для того підстав неправомірна вигода могла бути конфіскована за рішенням суду на підставі п. 5 ч. 9 ст. 100 КПК» [6].

Таким чином, якщо сторона обвинувачення у справі посилається виключно на ст. 100 КПК України, і в клопотанні відсутня вказівка на ст.ст. 96-1, 96-2 КК, тобто – на необхідність застосування положень матеріального закону щодо спеціальної конфіскації, суд може конфіскувати майно як знаряддя вчинення злочину, навіть якщо мали б бути застосовані положення ст.ст. 96-1, 96-2 КК України. Але якщо таке питання (про застосування спеціальної конфіскації за нормами матеріального права) ставиться прокурором тільки в стадії апеляційного оскарження, з посиланням вже на ст.ст. 96-1, 96-2 КК України, при цьому в першій інстанції не була належним чином визначена правова процедура такої конфіскації (а лише посилання на ст. 100 КПК), в межах якої прокурор просив конфіскувати майно в дохід держави, а ст. 100 КПК (як щодо речових доказів) не підлягає застосуванню, апеляційний суд не уповноважений застосувати спеціальну конфіскацію як кримінально-правовий захід, оскільки це вважатиметься погіршенням становища обвинуваченого.

З зазначеного слід зробити висновок, що в чинному КПК України не визначено чітких процесуальних гарантій захисту прав власності (правова визначеність, пропорційність та рівновага) в аспекті здійснення процедури спеціальної конфіскації та вирішення питання про долю речових доказів.

Література:

1. Протокол до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод : Протокол Ради Європи від 20.03.1952 : станом на 17 лип. 1997 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_535#Text

2. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням правління Пенсійного фонду України щодо офіційного тлумачення положень статті 1, частин першої, другої, третьої статті 95, частини другої статті 96, пунктів 2, 3, 6 статті 116, частини другої статті 124, частини першої статті 129 Конституції України, пункту 5 частини першої статті 4 Бюджетного кодексу України, пункту 2 частин :

Рішення Конституц. Суду України від 25.01.2012 № 3-рп/2012. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-12#Text

3. Постанова Верховного Суду від 04.11.2020р. у справі № 236/3696/18. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/92692226

4. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) абзацу восьмого пункту 5 частини першої статті 11 Закону України «Про міліцію» : Рішення Конституц. Суду України від 29.06.2010 № 17-рп/2010. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v017p710-10#Text

5. Кримінально-процесуальний кодекс України: Закон від 13 квіт. 2012 року № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text

6. Постанова Верховного Суду від 27.09.2021р. у справі № 466/5842/20. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/100063329

НАПРЯМ 8. СУДОУСТРІЙ, ПРОКУРАТУРА ТА АДВОКАТУРА. МІЖНАРОДНЕ ПУБЛІЧНЕ ПРАВО

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-580-1-39

ПИТАННЯ РЕФОРМУВАННЯ АДВОКАТУРИ УКРАЇНИ У ЗВІТАХ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ КОМІСІЇ ЗА 2023–2025 РОКИ У МЕЖАХ ПАКЕТА РОЗШИРЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Заболотний Олег Миколайович
аспірант кафедри адміністративного та конституційного права Навчально-наукового інституту права, правоохоронної діяльності та психології Пенітенціарної академії України, м. Чернігів, Україна,
голова Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури Чернігівської області

Процес вступу Україні до Європейського Союзу (далі – ЄС) включає переговори про вступ. Під час переговорів, розділених по блоках і главах, країна готується до впровадження законів та стандартів ЄС.

Із лютого 2020 року діє оновлена методологія переговорів щодо вступу до ЄС. Тепер переговорні розділи розбиті на шість тематичних блоків: «Основи», «Внутрішній ринок», «Конкуренція та розвиток інклюзивності», «Озеленення, транспорт та енергетика», «Ресурси, сільське господарство і політика згуртованості», «Зовнішні відносини». Переговори щодо кожного блоку відкриваються після того, як країна досягне необхідних показників [1].

Блок «Основи» включає такі розділи як «23. Судова влада та фундаментальні права» і «24. Правосуддя, свобода й безпека». Особливістю блоку «Основи» є те, що переговори щодо нього відкриваються першими і закриваються останніми, а прогрес у цьому блоці визначає загальний темп переговорів [1].

У звіті Європейської Комісії (вищого органу виконавчої влади ЄС, далі – ЄК) від 08.11.2023 (далі – Звіт 2023 року) адвокатурі України було виділено лише один абзац на 27 сторінці, у якому вказано наступне: «*Незалежна, професійна та підзвітна адвокатура є ключовою передумовою для доступу до правосуддя та функціонуючої ринкової економіки. Адвокатура в Україні потребує реформи. Закон про адвокатуру слід привести у відповідність до Конституції, чинних європейських стандартів*

та належної практики. Зокрема, систему самоврядування та управління ресурсами адвокатури слід удосконалити, зробити більш прозорою та підзвітною. Кваліфікаційні та дисциплінарні процедури для адвокатів потребують значних удосконалень як у законодавстві, так і на практиці. Процес допуску до професії залишається слабким та схильним до корупційних ризиків, що підриває довіру до професії та її незалежність.» [2, с. 27].

Слід зазначити, що вживання настільки лаконічних й абстрактних тверджень як «адвокатура … потребує реформи», «закон … слід привести у відповідність до …», «систему …слід удосконалити…», «процедури для адвокатів потребують значних удосконалень…», «процес допуску … залишається слабким…» не дає можливості зрозуміти те, які ж саме недоліки наявні на даний час в адвокатурі та системі адвокатського самоврядування, а також чому нинішнє українське законодавство про адвокатуру слід змінити.

Зі змісту Звіту 2023 року не зрозуміло, чому нинішній Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» (далі – Закон) не відповідає Конституції України, бо не вказано жодного критерію такої невідповідності, а також не зазначено, які саме положення Закону не відповідають Конституції України, адже логічно, що в цілому весь Закон не може не відповідати Основному Закону, оскільки останній прийнято в 1996 році, а Закон прийнято у 2012 році із урахуванням базових положень про діяльність адвокатури, які закріплені в Конституції.

До того ж, у Конституції України засади функціонування адвокатури наводяться лише у ст. 59, п. 14 ч. 1 ст. 92, ч. 2 ст. 131, ст. 131^2, п. 16^1 Перехідних положень, але у Звіті 2023 року не вказано, яким саме приписам Конституції не відповідає Закон, а тому така критика Закону є по-суті необґрунтованою й голослівною.

Також у Звіті 2023 року відсутня деталізація щодо того, яким саме чином слід удосконалити систему адвокатського самоврядування, а також незрозуміло, що саме у цьому Звіті розуміли під «resource management of the Bar» – виключно питання фінансування органів адвокатського самоврядування й розпорядження коштами цих органів чи щось інше.

Окрім того, не вказано у Звіті 2023 року й те, при досягненні яких саме критеріїв система органів адвокатського самоврядування й управління ресурсами стане прозорою, і що взагалі слід розуміти під «прозорістю» адвокатури та органів адвокатського самоврядування.

Немає у Звіті 2023 року й чітких формулювань стосовно напрямків (шляхів) удосконалення кваліфікаційних і дисциплінарних процедур (тобто, процедур складення кваліфікаційного іспиту та здійснення

дисциплінарного провадження стосовно адвокатів). Оскільки у Звіті 2023 року вказано, що ці процедури потребують «значних» («significant») удосконалень, то це фактично свідчить про те, що ЄК вбачає в чинних процедурах наявність не якихось поодиноких незначних недоліків, а навпаки ці процедури потребують системного ґрунтовного перегляду. Однак, при цьому знову ж таки у Звіті 2023 року не наведено жодних конкретних прикладів недосконалості ані будь-якої зі статей 6 – 12, 33 – 42 Закону, ані таких розділів Закону як «Набуття права на заняття адвокатською діяльністю» і «Дисциплінарна відповідальність адвоката», а також не зазначено, які ж саме недоліки практичного застосування вказаних вище статей Закону є такими, що не відповідають європейським стандартам.

Такі узагальнені формулювання щодо напрямків реформування адвокатури України зумовили певне несприйняття Звіту 2023 року певними органами адвокатського самоврядування України. Це є наслідком того, що ЄК, критикуючи наявне законодавче регулювання діяльності адвокатури й системи адвокатського самоврядування в Україні, фактично не зазначає у жодному зі своїх звітів за 2023–2025 роки, конкретно якими вона бачить у майбутньому адвокатуру й адвокатське самоврядування в Україні з урахуванням вимог законодавства ЄС.

Тобто, ЄК слід не лише просто критикувати наявну систему, але й пропонувати конкретні напрями для проведення змін і реформ, які реально втілити в життя навіть в умовах воєнного стану, а не наводити абстрактні й ілюзорні твердження про те, що щось в адвокатурі недосконале, непрозоре, і що це треба незрозуміло як змінити чи удосконалити.

Водночас, такий же підхід ЄК щодо критики адвокатури України бачимо й у звіті цієї комісії від 30.10.2024 (далі – Звіт 2024 року), в якому зазначено таке: «*Протягом звітного періоду не досягнуто жодного прогресу в реформі адвокатури. Відповідне законодавство ще не узгоджено з Конституцією, чинними європейськими стандартами та передовою практикою. Реформа має відбуватися після інклюзивних консультацій та бути спрямованою на перезавантаження органів Національної асоціації адвокатів України на основі прозорої процедури та суттєве покращення систем кваліфікації, прийому, дисциплінарного стягнення, фінансового управління та безперервного навчання*» [3, с. 31].

У цьому звіті знову ж таки вжито загальні фрази. При цьому деякі з них ще більше заплутують розуміння підходу ЄК до реформування адвокатури України, а деякі, навпаки, трохи покращили розуміння загального підходу цієї комісії до реформування.

Зокрема, якщо у Звіті 2023 року зазначалось, що саме один конкретний Закон потребує узгодженості з Конституцією, європейськими стандартами й передовою практикою, то у Звіті 2024 року уже вжито словосполучення «відповідне законодавство», а тому це вже викликає питання про те, чи не розширила Комісія вимоги щодо удосконалення законодавства й на Закон «Про безоплатну правову допомогу» та процесуальні кодекси, які визначають порядок представництва адвокатами фізичних і юридичних осіб.

У той же час у Звіті 2024 року формулювання «resource management» замінено на «financial management», що є більш зрозумілим, адже воно фактично стосується положень ст. 58 Закону щодо фінансового забезпечення органів адвокатського самоврядування.

При цьому у Звіті 2024 року з'явились зауваження ЄК щодо чинної системи підвищення адвокатами кваліфікації й безперервного навчання, хоча й знову ж таки без конкретизації наявних недоліків чинної системи і бачення цієї системи в майбутньому; а також зазначено про необхідність перезавантаження органів НААУ (тобто, фактично вказано про необхідність проведення виборів до органів адвокатського самоврядування).

У звіті Європейської Комісії від 04.11.2025 (далі – Звіт 2025 року) зазначено, що «*Не досягнуто жодного прогресу в реформі адвокатури. Залишаються стурбовані зловживаннями дисциплінарними механізмами щодо адвокатів та нерівномірною дисциплінарною практикою. Національна асоціація адвокатів України (НААУ) досі не оголосила конкурс на членів Вищої ради юстиції за своєю квотою. Крім того, органи самоврядування адвокатури не провели виборів, незважаючи на закінчення терміну їхніх мандатів. Україні необхідно терміново розпочати комплексну реформу адвокатури з метою забезпечення створення органів НААУ на основі прозорої та надійної процедури, а також суттєвого покращення систем кваліфікації, прийому, дисциплінарної відповідальності, фінансового управління та безперервного навчання*.» [4, с. 33].

Слід погодитись із висновком ЄК про те, що жодного прогресу в реформування адвокатури за 2023 – 2025 роки не відбулось, адже за ці три роки до Закону були внесені лише незначні правки, які були зумовлені прийняттям інших законів. Однак, у цьому звіті ЄК знову продовжила зазначати про недоліки в системі адвокатури, не вказуючи при цьому жодних конкретних прикладів чи статистики, хоча у всіх трьох звітах за потреби ЄК наводила в певних випадках різні статистичні показники, у тому числі у виді схем) для наглядного обґрунтування власної позиції. Тому залишається лише здогадуватись, що саме мала на увазі

ЄК під «зловживаннями дисциплінарними механізмами» та «нерівномірною дисциплінарною практикою».

Водночас, слушними слід визнати зауваження ЄК про те, що НААУ досі не провела конкурс стосовно обрання з'їздом адвокатів Україні двох членів Вищої раді правосуддя за квотою адвокатури (ст. 131 Конституції України), адже навіть у період воєнного стану змогли організувати й провести для обрання членів ВРП свій з'їзд судді України.

Окрім того, твердження ЄК про необхідність проведення виборів до органів адвокатського самоврядування також заслуговують на увагу, адже проведення таких виборів у більшості регіонів України є можливим навіть в умовах дії воєнного стану, і навіть з урахуванням забезпечення повної безпеки для життя й здоров'я організаторів та учасників таких виборів, що підтверджується практикою проведення з'їзду суддів України під час дії воєнного стану.

Література:

1. Процес вступу до ЄС. Крок за кроком URL: https://enlargement.ec.europa.eu/document/download/a5c48bb2-779a-4d64-bf82-f1c4f6c18364_en?filename=Factsheet-EU-accession-process-EP2023-UKR.pdf&prefLang=de (дата звернення – 21.11.2025).

2. Ukraine 2023 Report. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. URL: https://enlargement.ec.europa.eu/document/download/bb61ea6d-dda6-4117-9347-a7191ecefc3f_en?filename=SWD_2023_699%20Ukraine%20report.pdf (дата звернення – 21.11.2025).

3. Ukraine 2024 Report. Communication from the commission to the european parliament, the council, the european economic and social committee and the committee of regions. URL: https://enlargement.ec.europa.eu/document/download/1924a044-b30f-48a2-99c1-50edeac14da1_en?filename=Ukraine%20Report%202024.pdf (дата звернення – 21.11.2025).

4. Ukraine 2025 report. Communication from the commission to the european parliament, the council, the european economic and social committee and the committee of the regions. URL: https://eu-ua.kmu.gov.ua/wp-content/uploads/EU-enlargement-.pdf (дата звернення – 21.11.2025).

5. Конституція України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text (дата звернення – 21.11.2025).

6. Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text (дата звернення – 21.11.2025).

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-580-1-40

ПОЛІТИКО-ПРАВОВЕ ЗНАЧЕННЯ ПРИЄДНАННЯ ЛИТВИ ДО СПЕЦІАЛЬНОГО ТРИБУНАЛУ ЗА ЗЛОЧИН АГРЕСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

Пилипенко Володимир Пилипович
доктор юридичних наук, Заслужений юрист України,
доцент кафедри міжнародного та приватного права
проректор з наукової роботи,
Київський університет права Національної академії наук України
м. Київ, Україна
https://orcid.org/0000-0002-9560-2754

Після початку повномасштабної агресії Російської Федерації проти України у 2022 році міжнародна спільнота зіткнулася з безпрецедентним викликом, що вимагав не лише політичної, а й чіткої юридичної реакції. Злочин агресії є одним із найбільш небезпечних міжнародних злочинів, оскільки створює передумови для вчинення всіх інших тяжких злочинів – воєнних злочинів, злочинів проти людяності та можливих актів геноциду. Юрисдикція Міжнародного кримінального суду щодо злочину агресії виявилася недостатньою через обмеження, пов'язані з необхідністю ратифікації Кампальських поправок [1]. Тому створення спеціального міжнародного органу ad hoc – Спеціального трибуналу – стало нагальною необхідністю. У 2025 році Україна та Рада Європи ухвалили історичне рішення про формування такого трибуналу [2], що стало важливою стадією у відновленні міжнародної законності.

Прикметно, що першою державою після України, що офіційно приєдналася до управлінського комітету трибуналу стала Литва[3]. Це рішення має глибокий політичний зміст. Литва демонструє послідовність, яка є характерною для її зовнішньої політики: відданість принципам міжнародного права, підтримку демократичних держав та засудження порушень суверенітету і територіальної цілісності. Юридично приєднання Литви забезпечує залучення до процесу створення трибуналу держави з високою міжнародною репутацією, що надає додаткової легітимності органу, який формується. Це також стимулює інші держави долучатися, створюючи ланцюговий ефект.

Спеціальний трибунал має унікальний статус, відмінний від Міжнародного кримінального суду. На відміну від МКС, який обмежений юрисдикційними вимогами Статуту, трибунал *ad hoc* створюється міжнародною угодою і має повноваження переслідувати

керівництво російської редерації за злочин агресії незалежно від членства рф у міжнародних договорах. Це робить трибунал юридично дієвим інструментом. Він повертає до сучасності принципи, сформовані ще Нюрнберзьким військовим трибуналом, де агресія визнавалася найтяжчим міжнародним злочином, оскільки вона створює передумови для всіх інших злочинів. Таким чином, новий міжнародний трибунал не лише заповнює прогалину сучасної системи міжнародного правосуддя, а й підсилює міжнародно-правові механізми захисту миру.

Запуск трибуналу складається з кількох ключових етапів. Першим є формальне приєднання держав до Угоди. Другим – формування так званого Управлінського комітету (“Management Committee”), який визначає бюджет, організаційну структуру та кадрові питання. Попри те, що у Статуті трибуналу не встановлено мінімальної кількості держав, що мають приєднатися, академічні та аналітичні матеріали (зокрема – JusticeInfo.net) зазначають, що для створення «Enlarged Partial Agreement Management Committee» потрібна «sufficient number of states» – достатня кількість членів [4]. У різних експертних обговореннях фігурує число в 16 держав. Воно не є юридичною вимогою, але визначає практичний мінімум, достатній для забезпечення політичної та організаційної спроможності трибуналу. Це демонструє, що запуск трибуналу є не питанням формальності, а питанням міжнародної солідарності.

Після створення Управлінського комітету формується Секретаріат трибуналу. Саме ця структура забезпечує адміністративні та матеріально-технічні процеси – від підготовки приміщень до найму персоналу та координації міжнародної взаємодії. Наступним кроком є відбір суддів і прокурора. Міжнародна практика вимагає, щоб кандидати мали високий професійний досвід, бездоганну репутацію та відповідали етичним стандартам. Процедура конкурсного відбору гарантує незалежність трибуналу, що є ключовою умовою його легітимності. Потім ухвалюються правила процедури та доказування – документ, що стає «конституцією» суду, визначає порядок засідань, стандарти доказів, права сторін та інші процесуальні питання.

Восени 2025 року щонайменше 25 держав заявили про готовність підтримати трибунал. Це надзвичайно важливий міжнародно-політичний сигнал. Підтримка великої коаліції забезпечує не лише фінансову сталість трибуналу, а й підсилює його правову легітимність. Фактично трибунал стає продуктом міжнародного консенсусу, що унеможливлює будь-які звинувачення у його «політичній спрямованості» чи «упередженості». Такий рівень підтримки свідчить про зміну міжнародних тенденцій – світ повертається до принципу невідворотності покарання за агресію.

Створення Спеціального трибуналу за злочин агресії є історичною подією. Це не просто реакція на війну проти України – це відновлення фундаментальних принципів міжнародного права. Саме тому, участь Литви стала важливим кроком, що прискорив формування трибуналу та сприяв розширенню міжнародної підтримки. Становлення трибуналу демонструє готовність світової спільноти не лише засуджувати агресію, а й карати її виконавців. Це формує нову епоху міжнародного правосуддя, де агресія знову стає «злочином проти миру», а не політичним ризиком без санкцій.

Література:

1. https://treaties.un.org/pages/viewdetails.aspx?src=treaty&mtdsg_no=xviii-10b&chapter=18&clang=_en
2. https://www.coe.int/en/web/portal/-/ukraine-and-the-council-of-europe-sign-agreement-on-establishing-a-special-tribunal-for-the-crime-of-aggression-against-ukraine
3. https://x.com/LithuaniaMFA/status/1993739485725728863
4. https://www.justiceinfo.net/en/152324-ukraine-views-special-tribunal-aggression.html

НАПРЯМ 9. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЮРИСПРУДЕНЦІЇ

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-580-1-41

ОСОБЛИВИЙ ПЕРІОД ЯК ПРАВОВИЙ КОНТЕКСТ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПРАВООХОРОННОЇ СИСТЕМИ

Тарасенко Олександр Сергійович,
кандидат юридичних наук, директор,
Департамент освіти, науки та спорту
Міністерства внутрішніх справ України
orcid.org/0000-0003-0369-520X
м. Київ, Україна

Постає очевидним, що особливий період як правове явище формує досить специфічне середовище функціонування державних інститутів. Зазнають змін як нормативна складова, так і безпосередньо практичні механізми реалізації владних повноважень. На правоохоронну систему в таких умовах здійснюється особливе навантаження, адже саме на неї покладається завдання забезпечення правопорядку за одночасної зміни характеру загроз, темпів соціальних процесів та пріоритетів державної політики.

Водночас, на нашу думку, розглядаючи особливий період, слід розуміти, що мова йде про комплексний правовий контекст, який має власні часові межі, нормативне наповнення та функціональну логіку, які безпосередньо впливають на зміст і способи здійснення правоохоронної діяльності. Саме з такої позиції доцільно аналізувати зміни, які тягне за собою особливий період.

З огляду на це, для конкретизації меж нашого наукового пошуку доречним буде визначити змістовне наповнення та юридичну природу цього поняття.

У абзаці 12 статті 1 Закону України «Про оборону України» особливий період визначається як період, що настає з моменту оголошення рішення про мобілізацію (крім цільової) або доведення його до виконавців стосовно прихованої мобілізації чи з моменту введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях та охоплює час мобілізації, воєнний час і частково відбудовний період після закінчення воєнних дій [1].

Проте наведене визначення окреслює лише загальні часові та функціональні межі особливого періоду, однак не розкриває повною мірою механізмів його практичної реалізації. Для глибшого розуміння правової природи цього періоду вважаємо доцільним звернутися до Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», у абзаці 4 статті 1 якого зазначено, що особливий період – це період функціонування національної економіки, органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, сил оборони і сил безпеки, підприємств, установ і організацій, а також виконання громадянами України свого конституційного обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, що настає з моменту оголошення рішення про мобілізацію (крім цільової) або доведення його до виконавців стосовно прихованої мобілізації чи з моменту введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях та охоплює час мобілізації, воєнний час і час демобілізації після закінчення воєнних дій [2].

Котляренко О. П. та Агафонова Ю. П. влучно резюмують, що з огляду на аналіз цих двох термінів стає очевидно, що визначення особливого періоду, наведене в Законі України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», є більш повним, а також охоплює час демобілізації після закінчення воєнних дій, хоча згідно Закону України «Про оборону України» він охоплює частково відбудовний період після закінчення воєнних дій [3, с. 617].

Так, аналіз наведених законодавчих дефініцій дозволяє нам дійти думки, що особливий період у правовому розумінні не зводиться виключно до фази активних воєнних дій. Вочевидь, він охоплює значно ширший часовий проміжок, у межах якого відбувається трансформація механізмів державного управління, змінюється сама логіка функціонування публічної влади та коригуються відповідні пріоритети.

Для правоохоронної системи така розширена за часовими межами модель означає функціонування в умовах підвищених вимог до стабільності, адаптивності та ефективності протягом усього періоду дії спеціального правового режиму, а не лише в момент його запровадження. Як зазначає Кобзар О. Ф., реалізація військовими формуваннями та правоохоронними органами своїх повноважень в умовах дії правового режиму воєнного стану має певні особливості, які полягають у потребі визначення сталих і співмірних пріоритетів захисту прав і свобод людини і громадянина як члена соціуму та індивіда, а також збереженні державного суверенітету та територіальної цілісності в масштабах держави [4, с. 127]. Тобто фактично це тягне за собою зміну звичних моделей діяльності: зростання нормативного навантаження, певне розширення дискреції, підвищення вимог до оперативності та результативності.

Водночас змінюється й сам характер правопорядку, який дедалі більше орієнтується на безпекові цілі та стабілізацію суспільних процесів.

Дручек О. В., Волуйко О. М., Вакаров В. В. наводять перелік ознак правоохоронної діяльності в умовах дії такого специфічного правового режиму: а) державно-владний характер; б) правозастосовний характер; в) можливість реалізації лише уповноваженими суб'єктами (державними органами та посадовими особами) у межах наданих державою повноважень, із застосуванням лише законних заходів впливу та у встановленій процедурній формі; г) спрямування на попередження та протидію внутрішнім загрозам воєнного стану; ґ) обумовленість змісту завданням забезпечення законності і правопорядку, громадського порядку в умовах правового режиму воєнного стану [5, с. 48].

Наведені підходи дозволяють дійти висновку, що правоохоронна діяльність в умовах особливого періоду втрачає риси звичного для нас правозастосування і набуває комплексного, багатовимірного характеру. Поєднання підвищених безпекових вимог із необхідністю дотримання стандартів законності та прав людини зумовлює постійну напругу між оперативністю рішень і їх правовою виваженістю. Саме ця напруга стає визначальною характеристикою функціонування правоохоронної системи в особливий період.

На нашу думку, окреслені науковцями ознаки не лише фіксують формальні риси такої діяльності, а й відображають глибину змін її цільового спрямування. Вочевидь, правоохоронна система дедалі більше орієнтується на забезпечення стійкості держави та контроль внутрішніх ризиків. Це створює підґрунтя для узагальнення особливого періоду як самостійного правового контексту, у межах якого трансформуються як зміст правоохоронних функцій, так і підходи до їх реалізації.

Підсумовуючи, зазначимо, що особливий період виступає як цілісний правовий контекст, який, на жаль, докорінно змінює умови функціонування державних інститутів. Його юридична природа не обмежується лише фазою активних бойових дій, а охоплює складний часовий континуум, у межах якого відбувається глибока трансформація механізмів державного управління та зміщення акцентів у системі пріоритетів публічної влади. Зокрема для правоохоронної системи цей контекст означає перехід від стандартних моделей підтримання правопорядку до стратегії гарантування національної безпеки та внутрішньої стійкості держави. В умовах особливого періоду правоохоронна діяльність набуває специфічних рис: вона стає більш динамічною, орієнтованою на протидію загрозам воєнного характеру та вимагає від суб'єктів високого рівня адаптивності до постійних нормативних і практичних змін.

Література:

1. Про оборону України : Закон України від 06.12.1991. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України : веб-сайт. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text
2. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію : Закон України від 21.10.1993. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України : веб-сайт. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12#Text
3. Котляренко О. П., Агафонова Ю. П. Правові аспекти взаємодії понять «воєнний стан» та «особливий період» за законодавством України. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2025. № 2. С. 615-620.
4. Кобзар О. Ф. Правоохоронна діяльність в Україні: особливості реалізації в умовах дії правового режиму воєнного стану. *Актуальні проблеми забезпечення державної безпеки :* матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції (25 жовтня 2024 року, Київський інститут Національної гвардії України). Київ, 2024. С. 126-128.
5. Дручек О. В., Волуйко О. М., Вакаров В. В. Правоохоронна діяльність в умовах правового режиму воєнного стану в Україні: особливості реалізації. *Науковий вісник Київського інституту Національної гвардії України.* 2024. №1. С. 43-51.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-580-1-42

ПІДСТАВИ ТА ПОРЯДОК ЗВЕРНЕННЯ СТЯГНЕННЯ НА ВІРТУАЛЬНІ АКТИВИ В УКРАЇНІ ТА НІМЕЧЧИНІ

Шипков Єгор Олексійович
аспірант кафедри цивільного права,
Національний університет «Одеська юридична академія»
м. Одеса, Україна

Стрімкий розвиток цифрових технологій та глобальна цифровізація суспільних відносин зумовлюють появу нових об’єктів цивільного обороту, серед яких особливе місце посідають віртуальні активи (далі – ВА). Вони охоплюють криптовалюти, токени, цифрові права та інші форми нематеріальних благ, що існують виключно у цифровому вимірі, проте мають економічну цінність та здатність бути об’єктом цивільних прав і обов’язків.

Віртуальні активи – це вже не ідея майбутнього, яка тільки-но починає свій шлях розвитку. Віртуальні активи – це наша реальність, яка є наслідком глобальної трансформації та цифровізації.

Грицай О.В. акцентує увагу на тому, що в Україні встановлюється презумпція законності володіння віртуальним активом [1, с. 68]. Така презумпція спрямована на забезпечення стабільності цивільного обороту та забезпеченні захисту прав добросовісних набувачів.

Станом на сьогодні, віртуальні активи охоплюють різні поняття, такі як: криптовалюти, токени, цифрові права та інші форми нематеріальних благ, які можуть існувати виключно у віртуальному середовищі. Їх особливість полягає у здатності мати економічну цінність і бути об'єктом цивільного обороту, не маючи при цьому фізичного прояву. Окрім цього, віртуальні активи функціонують за допомогою блокчейн-технології, яка вважається однією з найбільш захищених у світі, тому доступ до них отримати вкрай важко. Нагадаємо, що під технологіями «блокчейн» варто розуміти систему розподіленого реєстру даних, транзакції яких групуються у блоки і утворюють ланцюг [2, с. 122]. Саме ця ознака приваблює боржників, тоді як для виконавців стає проблемою.

В Україні дослідження підстав і порядку звернення стягнення на віртуальні активи обумовлена різними чинниками, серед яких можна виділити такі:

– збільшення обсягів обігу віртуальних активів не лише в сфері господарської діяльності, а й в приватно-правовій;

– закріплення на законодавчому рівні поняття та правової природи віртуальних активів;

– поява правових прогалин у сфері виконавчого провадження;

– потреба у забезпечені балансу між правами боржника та вимогами ефективності виконання рішень.

Якщо ж досліджувати нормативно-правову основу засад звернення стягнення на віртуальні активи в Україні, то варто розпочати з основного Закону нашої держави – Конституції України.

Стаття 41 Конституції визнає право власності непорушним, гарантує право кожної особи володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю на власний розсуд та визначає можливість примусового відчуження майна на підставі та в порядку передбаченому законом [3].

Відповідно до Цивільного кодексу України, а саме статті 179-1, віртуальні активи можуть визнаватися цифровими речами: вони є нематеріальними благами, які мають цінність, а також існують виключно у цифровому (віртуальному) середовищі. Разом з тим, віртуальні активи можуть бути об'єктами права власності і можуть бути предметом примусового стягнення, оскільки частина 2 цієї статті передбачає, що до цифрових речей застосовуються положення цього Кодексу про речі [4].

Однак, чи поширюється класична модель права власності на віртуальні активи залишається спірним питанням. Більшість вчених схильні до

думки, що виникає особливий вид власності – право віртуальної власності [5, с. 87].

Тимошенко Є.А. зазначає, що праву віртуальної власності притаманні такі специфічні ознаки, як: конкурентоспроможність, стійкість, взаємодія та цінність – а, наприклад, праву інтелектуальної власності вони не притаманні [6, с. 266].

Закон України «Про виконавче провадження» є ключовим у сфері виконавчих проваджень. Розділ сьомий цього закону містить загальні вимоги щодо процедури накладення арештів, проведення оцінки та реалізації майна боржника [7]. Хоча вищезазначений закон не містить згадку про віртуальні активи, однак, теоретично, норми щодо речових прав поширюються на них також.

Прийнятий у 2022 році Закон України «Про віртуальні активи» покликаний вперше регулювати правові відносини в сфері їх обігу. Цей закон повинен закріпити статус віртуальних активів, а також закріпити механізми захисту прав учасників ринку [8].

Для теми звернення стягнення Закон України «Про віртуальні активи» матиме принципове значення, оскільки положення статті 1 підтверджують, що віртуальні активи мають вартість та визнаються об'єктами цивільних прав, а тому можуть підлягати примусовому стягненню як майно боржника. Проте, він також не містить норм, які б чітко визначали механізми взаємодії між виконавцями та постачальниками послуг у цій сфері.

Наразі законодавча база України не містить спеціальних підзаконних нормативно-правових актів (наприклад, інструкцій або положень Мін'юсту), які б реально забезпечили регулювання процедури щодо накладення арешту або реалізацій віртуальних активів. Інструкція з організації примусового виконання рішень, затверджена наказом Мін'юсту № 512/5 від 02 квітня 2012 року (була змінена у 2016 році), є другим за важливістю документом у виконавчій справі після Закону України «Про виконавчу діяльність», однак і вона не містить жодних положень щодо віртуальних активів [9].

Отож, в Україні наразі відсутній деталізований порядок звернення стягнення на віртуальні активи, який чітко б закріплювався законодавством. Хоча Закон України «Про віртуальні активи» визнає їх об'єктом цивільно-правових відносин, а Закон України «Про виконавче провадження» формально може регулювати звернення стягнення на все майно боржника, проте спеціальні механізми регулювання відсутні. Така ситуація створює прогалини, які загрожують ефективності правозастосування та правосуддя.

Класичні механізми цивільно-правового регулювання та примусового виконання рішень не можуть належним чином забезпечити ефективне

звернення стягнення. Так, наприклад, якщо традиційний арешт на кошти або на майно боржника можливий шляхом вилучення майна або блокування рахунків, то арешт віртуальних активів вимагає спеціальних знань та інструментів, за допомогою яких можливо було б отримати доступ до віртуальних ключів боржників.

Виконавча діяльність ґрунтується на чіткому дотриманні норм, закріплених у законодавстві. Будь-які дії, які здійснюються на розсуд виконавця, можуть призвести до порушення прав боржника, тому застосовувати норми за аналогією – погана ідея.

Як зазначає Гайдучок О.О. у своїй роботі, відсутність належного правового регулювання обігу віртуальних активів та механізму їх примусового стягнення створюють сприятливе середовище для проведення різних шахрайських дій та зловживань [10, с. 341].

Що ж стосується підстав для звернення стягнення на майно боржника, то вони закріплені в Конституції України, Цивільному кодексі України та Законі України «Про виконавче провадження.

У доктрині під поняттям «підстава» пропонується розуміти передбачені законом юридичні факти, з якими пов'язують виникнення чи припинення прав і обов'язків [11, с. 8].

В аспекті дослідження стягнення на віртуальні активи їх можна поділити на загальні та спеціальні.

Серед загальних підстав можна виділити такі:

1. Наявність виконавчого документа. Відповідно до статті 3 Закону України «Про виконавче провадження» єдиною підставою для відкриття виконавчого провадження є виконавчий документ [7]. Таким документом може бути: усі форми судових рішень, виконавчі написи нотаріусів, посвідчення КТС, постанови про адміністративні правопорушення та інші.

2. Невиконання боржником зобов'язання у добровільному порядку чи неналежне виконання своїх зобов'язань. За таких умов виконавець відповідно до закону має право застосовувати всі примусові, включаючи арешт та реалізацію.

3. Відсутність чи недостатність іншого рухомого або нерухомого майна.

З огляду на цифрову природу віртуальних об'єктів виникають додаткові умови, а саме:

1. Підтвердження факту реального володіння боржником віртуальними активами, на які планується робити примусове стягнення. Виконавець повинен отримати докази щодо володіння боржником віртуальними активами, а це можливо зробити завдяки запитам.

Враховуючи вищезазначене, необхідно запровадити єдині реєстри у сфері обігу віртуальними активами, які б могли забезпечити доступ до

достовірної інформації про учасників ринку та аналізу їх транзакцій. Наприклад, на практиці в Іспанії застосовується схожий підхід – там існує реєстр постачальників послуг обміну між віртуальними валютами та фіатними валютами, а також постачальників послуг зі зберігання гаманців. За допомогою цього реєстру цілком реально надсилати запити постачальникам стосовно наявності або відсутності віртуальних активів у боржників [12].

2. Можливість, з технічної сторони, отримання доступу до володіння ними. Порівнюючи із матеріальним майном, до якого виконавець може отримати реальний доступ, для арешту віртуальних активів необхідно отримати доступ до приватних ключів або біржових акаунтів.

Судова практика Німеччини підтверджує можливість отримання доступу до віртуальних активів, окрім цього, суд може застосовувати до боржника запобіжний захід у вигляді обов'язку використовувати лише комерційно-доступні компанії та регульованих законодавством постачальників [13]. В українському законодавстві поки що відсутня така норма, яка б накладала на боржника обов'язок передавати доступ до віртуальних активів.

3. Участь у ринку активів лише ліцензованих постачальників послуг. Закон України «Про віртуальні активи» повинен закріпити обов'язковість отримання ліцензії для можливості надання постачальницьких послуг [6]. Залучення зареєстрованих операторів наблизить виконавців до можливості реального арешту і реалізації віртуальних активів, як це відбувається у Франції (режим PSAN під наглядом AMF) [14].

Представники німецької доктрини Бен Кемп (Ben Kempe) та Джуліан Тауфманн (Julian Taufmann) підкреслюють, що віртуальні активи не повинні бути звільненні від примусового стягнення у виконавчому провадженні. Автори зазначають, що не повинно бути такого як «втеча в криптоактиви», практика якої зараз активно розповсюджується серед боржників [15].

Загалом, Німеччина активно займається розробкою практичних інструментів для примусового стягнення віртуальних активів, намагаючись розробити єдиний механізм для накладення арештів та примусової реалізації, який повністю відповідав би вимогам законності та ефективності.

Вищезазначений аналіз дозволяє узагальнити, що віртуальні активи є новим видом нематеріальних благ, які вимагають особливого порядку звернення стягнення в межах виконавчого провадження. Нормативно-правова база, яка б повністю регулювала таку процедуру – відсутня. На сьогодні, вітчизняне законодавство здатне лише частково охопити незначну частину питань щодо віртуальних активів, однак більша частина залишається поза увагою законодавця. Своєю чергою, це призводить до

появи різних негативних наслідків у вигляді прогалин, неоднорідності застосування практики та зловживань правами.

Література:

1. Грицай, С.О. Правовий режим віртуальних активів в Україні. Juris Europensis Scientia. Випуск 2, 2022. С. 65–68. URL: https://doi.org/10.32837/chern.v0i2.349
2. Защипас С.М. Фундаментальні поняття віртуальних активів та механізм їх функціонування. Економіка, управління та адміністрування, 2025. С. 121–134. URL: https://doi.org/10.26642/ema-2025-2(112)-121-134
3. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text
4. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003. № 435-IV. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, №№ 40-44, ст. 356. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15
5. Некіт К. Г. Особливості змісту та здійснення права віртуальної власності. Часопис цивілістики. 2019. Вип. 32. С. 86–92. URL: https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/8ff76745-c46d-4fdd-b072-713cf7a4c55b/content
6. Тимошенко Є.А. Проблема визначення права віртуальної власності як об'єкта правовідносин. Київський часопис права. 2020. № 3. С. 264-267. URL: https://repository.vsau.org/getfile.php/27713.pdf
7. Про виконавче провадження: Закон України від 02.06.2016 року. № 1404-VIII. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2016, № 30, ст. 542. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19#n470
8. Про віртуальні активи: Закон України 07.02.2022 № 2074-IX. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2023, № 15, ст. 51. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2074-20#Text
9. Інструкція з організації примусового виконання рішень. Затверджена наказом Мін’юсту № 512/5 від 02 квітня 2012 року. У редакції наказу Мін’юсту № 2832/5 від 29 вересня 2016 року зі змінами від 16 вересня 2025 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0489-12#Text
10. Гайдучок О.О. Особливості віртуальних активів як об’єкта звернення стягнення у виконавчому провадженні. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. Том 2, № 88. 2025. С. 336 – 342. URL: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.88.2.45
11. Басай О.В. Поняття юридичних фактів: теоретичний аспект. Прикарпатський юридичний вісник. Вип. 3. 2014. С. 8-16. URL: http://www.pjv.nuoua.od.ua/v3_2014/01.pdf

12. Banco de España. Registros de instituciones. Información al 5 de febrero de 2026. URL: https://www.bde.es/wbe/en/entidades-profesionales/operativa-gestiones/registros/registros-entidades/
13. Oberlandesgericht Köln. Urteil vom 26.06.2024. 11 W 15/24. URL: https://nrwe.justiz.nrw.de/olgs/koeln/j2024/11_W_15_24_Beschluss_20240626.html
14. Jérôme Sutour, Elise Tek. CMS Expert Guide to Crypto Regulation in France. Electronic resource. 2023. URL: https://cms.law/en/int/expert-guides/cms-expert-guide-to-crypto-regulation/france
15. Kempe B., Taufmann J. Krypto-Vollstreckung: Aktuelle Entwicklungen in der Rechtsprechung. Artikel vom 6. September 2024. URL: https://www.noerr.com/de/insights/krypto-vollstreckung-aktuelle-entwicklungen-in-der-rechtsprechung

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-580-1-43

ПИТАННЯ ПРИНАЛЕЖНОСТІ КОШТІВ НАКОПИЧУВАЛЬНОГО ПЕНСІЙНОГО ФОНДУ ДО ПЕРЕЛІКУ ВИДІВ ПУБЛІЧНИХ КОШТІВ

Шухнін Антон Сергійович,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного, адміністративного та фінансового права
Класичний приватний університет
м. Запоріжжя, Україна

На початку 2026 року знову в Уряді звучать висловлювання про намір цього або наступного року утворити Накопичувальний пенсійний фонд, ще раніше було оприлюднено проект закону “Про загальнообов'язкове накопичувальне пенсійне забезпечення” [1], який в 2023 році пройшов перше читання. В січні 2025 року Мінсоцполітики повторно оприлюднило проєкт Закону "Про загальнообов’язкове накопичувальне пенсійне забезпечення", а Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку (НКЦПФР) затвердила концепцію реформування системи накопичувального пенсійного забезпечення у форматі “білої книги”, яка містить основні засади функціонування недержавних пенсійних фондів пенсійного [2]. В січні 2026 року в Мінсоцполітики підтверджено намір цього або наступного року впровадження Накопичувального пенсійного фонду.

Ще в 2003 році із прийняттям Закону України “Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування” від 09.07.2003 № 1058-IV (далі - Закон № 1058) в Україні розпочалась робота із формування трьох рівнів системи пенсійного забезпечення, основним елементом другого рівня якої має стати Накопичувальний пенсійний фонд - “цільовий позабюджетний фонд, який створюється відповідно до цього Закону, акумулює страхові внески застрахованих осіб, що обліковуються на накопичувальних пенсійних рахунках та інвестуються з метою отримання інвестиційного доходу на користь застрахованих осіб, пенсійні активи якого використовуються для оплати договорів страхування довічних пенсій або одноразових виплат застрахованим особам, а у випадках, передбачених цим Законом, членам їхніх сімей чи спадкоємцям та на інші цілі, передбачені цим Законом” (ст. 1 Закону № 1058) [3].

Співвідношення правового режиму коштів Накопичувального пенсійного фонду із коштами інших рівнів системи пенсійного забезпечення (страхування) висвітлювали З. Мацух [4], І. Юник [5], Якимчук Н.Я. [6] та інші науковці.

Порядок формування Накопичувального пенсійного фонду та фінансування за рахунок його коштів видатків на оплату договорів страхування довічних пенсій або одноразових виплат застрахованим особам, членам їхніх сімей та іншим особам, є предметом регулювання Закону України «Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування» (Закон № 1058). Згідно із ст. 1 Закону № 1058 застраховані особи мають право на довічну пенсію (ануїтет) - пенсійну виплату “за рахунок коштів, що обліковуються на накопичувальному пенсійному рахунку застрахованої особи, а у випадках, передбачених законом, - на індивідуальному пенсійному рахунку учасника недержавного пенсійного фонду, сума та порядок виплати якої визначаються в договорі страхування довічної пенсії, укладеному із страховиком, що сплачується особі після досягнення нею пенсійного віку, передбаченого цим Законом, або членам її сім'ї чи спадкоємцям у випадках, передбачених цим Законом” [3]. До створення Накопичувального фонду та до відкриття накопичувальних пенсійних рахунків застрахованих осіб таке право реалізується лише за рахунок вкладів на індивідуальних пенсійних рахунах учасників недержавного пенсійного фонду, які на сьогодні функціонують відповідно до Закону України “Про недержавне пенсійне забезпечення” [7].

В ч. 6 ст. 79 Закону № 1058, де встановлено, що “право власності учасника накопичувальної системи пенсійного страхування на належну частку пенсійних коштів накопичувальної системи пенсійного страхування, що обліковуються на його накопичувальному пенсійному рахунку в Накопичувальному фонді або на індивідуальному пенсійному рахунку в

недержавному пенсійному фонді - суб'єкті другого рівня системи пенсійного забезпечення, реалізується згідно із цим Законом, а у разі смерті такого учасника право власності спадкоємців на його пенсійні кошти реалізується відповідно до цього Закону та Цивільного кодексу України" [1], кошти Накопичувального пенсійного фонду слід розглядати як об'єкт, що перебуватиме у власності сукупності учасників накопичувальної системи пенсійного страхування, адміністративне управління яким здійснюватиме Пенсійний фонд України згідно з ст. 58 Закону № 1058. Таке "довірче управління" передбачає і підзвітність управління Накопичувальним пенсійним фондом і відкритість використання його коштів. Відносини з оприлюднення інформації про використання публічних коштів є предметом регулювання Закону України "Про відкритість використання публічних коштів" від 11 лютого 2015 року № 183-VIII (далі - Закон № 183), що містить визначення поняття "публічні кошти" [8], в переліку яких віднесено, зокрема, кошти державних цільових фондів та Пенсійного фонду України. При цьому в ч. 3 ст. 1 Закону № 183 зазначено, що йдеться про "кошти Пенсійного фонду" - у значенні, наведеному в Законі України "Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування" [8]. В ст. 72 Закону № 1058 вказані джерела формування коштів Пенсійного фонду України, до яких не віднесено частину страхових внесків, що надходять від сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, "що спрямовується до накопичувальної системи пенсійного страхування" [3]. Виникає питання: чи можна віднести кошти Накопичувального пенсійного фонду до категорії "коштів державних цільових фондів"? Відповідно до ст. 1 Закону № 1058 Накопичувальний пенсійний фонд це "цільовий позабюджетний фонд, який створюється відповідно до цього Закону", але відсутня вказівка, що це "цільовий державний фонд". Поняття "цільовий державний фонд" на сьогодні в законодавстві вживається, проте його визначення на рівні законів відсутнє. Раніше воно було запроваджено Указом Президента України "Про заходи щодо підвищення відповідальності за розрахунки з бюджетами та державними цільовими фондами" від 4 березня 1998 року N 167/98 та застосовувалося у Законі України "Про порядок погашення зобов'язань платників податків перед бюджетами та державними цільовими фондами" 21 грудня 2000 року N 2181-III, які втратили чинність. Отже, у зв'язку з відсутністю законодавчого визначення поняття "державний цільовий фонд", неналежністю до коштів Пенсійного фонду України коштів Накопичувального пенсійного фонду, виникла потреба, по-перше, віднести в Законі України "Про відкритість використання публічних коштів" кошти Накопичувального пенсійного фонду до окремої категорії публічних коштів, і, по-друге, визначити в ньому поняття "кошти державних цільових фондів".

Література:

1. Проект Закону про загальнообов’язкове накопичувальне пенсійне забезпечення. Урядовий портал. URL: https://www.kmu.gov.ua/bills/proekt-zakonu-pro-zahalnooboviazkove-nakopychuvalne-pensiyne-zabezpechennia-2

2. Харламов П. Пенсійну систему України хочуть привести до стандартів ЄС: Нацкомісія оприлюднила концепцію. Що в ній нового? Mind. 14 СІЧНЯ 2025, URL: https://mind.ua/publications/20283851-pensijnu-sistemu-ukrayini-hochut-privesti-do-standartiv-es-nackomisiya-oprilyudnila-koncepciyu-shcho-v-ni

3. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування : Закон України від 09.07.2003 № 1058-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1058-15#Text

4. Мацук З. Недержавні пенсійні фонди: прагматика та проблематика діяльності в Україні. Вісник економіки . 2021. Вип. 3. С. 41–52. DOI: https://doi.org/10.35774/visnyk2021.03.041

5. Юник І.Г. Концептуальні перспективи майбутньої пенсійної реформи в сучасній інтерпретації. Наукові перспективи No 7(25) 2022. С. 568-576. URL: https://dspace.vspu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/21cebf77-a4c5-4ef5-8579-8dcef1b4d8cc/content

6. Якимчук Н.Я. Фінансово-правовий статус Пенсійного фонду України напередодні його перетворення. Juris Europesis Scientia. 2022. Випуск 1. С. 88-94.

7. Про недержавне пенсійне забезпечення: Закон України від 9 липня 2003 року № 1057-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1057-15#Text

8. Про відкритість використання публічних коштів: Закон України від 11 лютого 2015 року № 183-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/183-19#Text

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-580-1-44

ПРАКТИКА ЄСПЛ ЩОДО ЕФЕКТИВНОСТІ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Рудакова Валерія Андріївна
студентка 1 курсу факультету прокуратури
та слідства (кримінальної юстиції)
Національний університет «Одеська юридична академія»
м. Одеса, Україна

Стадія досудового розслідування якісно виділяє кримінальний процес з поміж конституційного, адміністративного, цивільного та господарського судочинств. Оскільки саме на цій стадії встановлюються обставини кримінального провадження, збираються докази та надається попередня кримінально-правова оцінка події, що містить ознаки кримінального правопорушення. Також, особливістю цієї стадії є діяльність значної кількості спеціальних суб'єктів, які уповноважені державою встановлювати обставини кримінального правопорушення та навіть отримають за це фінансування з державного бюджету, Відповідна особливість пов'язана із взятим на себе державою обов'язком – захищати осіб, суспільство та державу від кримінальних правопорушень. З огляду на що виникає питання стосовно ефективності використання коштів на фінансування суб'єктів, уповноважених здійснювати досудове розслідування, а також коректність, законність та ефективність реалізації ними їх процесуальних повноважень, які містять елементи примусу, та в окремих випадках порушують конституційні права, свободи та інтереси людини і громадянина.

Зважаючи на актуальність практики ЄСПЛ у вітчизняному законодавстві, вважаємо, що доцільним буде досліджувати вимоги щодо ефективності досудового розслідування саме в розрізі практики ЄСПЛ. При цьому варто зауважити, що зважаючи на існуючі обмеження щодо об'єму проведеного нами дослідження, ми дослідимо лише окремі рішення ЄСПЛ, які закріплюють критерії ефективності досудового розслідування, серед яких необхідно виділити наступні:

– *наполегливість, ініціативність, публічність (мається на увазі гласність) в діяльності правоохоронців:* «система, яка вимагається статтею 2, має передбачати незалежне та безстороннє розслідування, яке відповідає певним мінімальним стандартам щодо ефективності. Таким чином, компетентні органи мають діяти з належною наполегливістю і за своєю ініціативою порушувати провадження, яке здатне по-перше, встановити обставини, за яких сталась подія, та недоліки діяльності системи; по-друге, встановити, хто саме з представників державних органів був

причетний до події. Вимога щодо публічності також застосовується у цьому контекст» [3];

– *строки розслідування мають корелюватись із обставинами кримінального провадження та наявністю доказів:* «Суд зазначає, що розслідування ДТП, яка сталася у вересні 2005 року, тривало більше восьми років та станом на листопад 2013 року все ще перебувало на стадії досудового слідства, а також не залишає поза увагою чотири повернення справи на додаткове розслідування та зауважує, що кримінальну справу за фактом ДТП було порушено, а заявника у ній визнано потерпілим більше ніж через три з половиною роки після смерті його доньки, при цьому автомобіль, який здійснив наїзд, було долучено до речових доказів майже через п'ять з половиною років після ДТП. У світлі наведеного вище Суд дійшов висновку, що за фактом смерті пані Є. не було проведено ефективного розслідування, а заявникові не було забезпечено ефективні засоби правового захисту та констатував порушення ст. 2 Конвенції в її процесуальному аспекті» [1];

– *ретельність та повнота проведення досудового розслідування:* «ЄСПЛ визнав порушення статті 2 Конвенції в її матеріальному аспекті у зв'язку зі смертю Щ.О. під час перебування під вартою, а також статті 2 Конвенції в її процесуальному аспекті, оскільки розслідування обставин, які призвели до смерті сина заявника, не було проведено державними органами з належною ретельністю. Суд також визнав порушення статті 3 Конвенції в її матеріальному аспекті у зв'язку з катуванням, якого зазнав що під час перебування під вартою та порушення статті 3 Конвенції в її процесуальному аспекті, оскільки держава не провела повного та ефективного розслідування всіх обставин справи» [5];

– *бажаний результат досудового розслідування – встановлення і покарання винних осіб, або ж вжиття необхідних заходів для цього*: «Суд нагадує, що для того, щоб розслідування могло вважатися ефективним, воно має призвести до встановлення і покарання винних осіб. Це не є обов'язком досягнення результату, але є обов'язком вжиття заходів. Розслідування, яке проводиться безстороннім органом влади, та яке є швидким, ретельнім та відкритим для родичів померлої особи, має вважатися ефективним» [4];

– *незалежність, оперативність, безсторонність розслідування з можливістю здійснення громадського контролю: «*Суд нагадує, що стаття 3 Конвенції вимагає від органів влади проведення ефективного розслідування стверджуваного жорстокого поводження, навіть якщо таке поводження мало місце з боку приватних осіб. Згідно з мінімальними критеріями ефективності, які Суд визначив у своїй практиці, таке розслідування має бути незалежним, безстороннім і підлягати громадському контролю, а компетентні органи повинні діяти зі зразковою ретельністю та оперативністю» [2].

Підсумовуючи варто зазначити, що ЄСПЛ в своїх рішеннях виділяє наступні критерії ефективності досудового розслідування: незалежність, оперативність, ретельність, повнота, безсторонність розслідування з можливістю здійснення громадського контролю; наполегливість, ініціативність, гласність в діяльності правоохоронців; строки розслідування мають корелюватись із обставинами кримінального провадження та наявністю доказів; бажаний результат досудового розслідування – встановлення і покарання винних осіб, або ж вжиття необхідних заходів для цього.

Література:

1. Рішення ЄСПЛ у справі «Басюк проти України» від 05 листопада 2015 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_b15#Text
2. Рішення ЄСПЛ у справі «Орлик проти України» від 11 лютого 2016 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_b11#Text
3. Рішення ЄСПЛ у справі «Сергій Шевченко проти України» від 04 квітня 2006 року. URL: https://hudoc.echr.coe.int/rus#{"itemid":["001-170581"]}
4. Рішення ЄСПЛ у справі «Чумак проти України» від 19 травня 2016 року. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{"itemid":["001-191970"]}
5. Рішення ЄСПЛ у справі «Юрій Ілларіонович Щокін проти України» від 03 жовтня 2013 року. URL: https://surl.lt/ewtyvh

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-580-1-45

ДЕРЖАВНІ ЦІЛЬОВІ ПРОГРАМИ ЯК КЛЮЧОВИЙ МЕХАНІЗМ РЕАЛІЗАЦІЇ КРИМІНОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ПРОТИДІЇ ОРГАНІЗОВАНІЙ ЗЛОЧИННОСТІ

Єрьоменко Анастасія Тарасівна,
аспірантка
Пенітенціарна академія України
м. Чернігів, Україна

Кримінологічна політика виступаючи системоутворюючим елементом соціальної політики держави у сфері протидії злочинності реалізується завдяки розробленню та затвердженню державних цільових програм боротьби із злочинністю.

Згідно Закону України «Про державні цільові програми» від 18 березня 2004 року № 1621-IV державна цільова програма – це комплекс взаємопов’язаних завдань і заходів, які спрямовані на розв’язання

найважливіших проблем розвитку держави, окремих галузей економіки або адміністративно-територіальних одиниць, здійснюються з використанням коштів Державного бюджету України та узгоджені за строками виконання, складом виконавців, ресурсним забезпеченням. Державні цільові програми поділяються на: загальнодержавні програми економічного, науково-технічного, соціального, національно-культурного розвитку, охорони довкілля – це програми, які охоплюють всю територію держави або значну кількість її регіонів, мають довгостроковий період виконання і здійснюються центральними та місцевими органами виконавчої влади; інші програми, метою яких є розв'язання окремих проблем розвитку економіки і суспільства, а також проблем розвитку окремих галузей економіки та адміністративно-територіальних одиниць, що потребують державної підтримки. В свою чергу, метою розроблення державних цільових програм є сприяння реалізації державної політики на пріоритетних напрямах розвитку держави, окремих галузей економіки та адміністративно-територіальних одиниць; забезпечення концентрації фінансових, матеріально-технічних, інших ресурсів, виробничого та науково-технічного потенціалу, а також координації діяльності центральних і місцевих органів виконавчої влади, підприємств, установ та організацій для розв'язання найважливіших проблем [1].

В свою чергу механізм реалізації державних цільових програм прямо передбачений у Постанові Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку розроблення та виконання державних цільових програм» від 31 січня 2007 року № 106.

Реалізації будь-якої державної цільової програми, в тому числі і правоохоронних, які спрямовані на забезпечення правоохоронної діяльності, боротьби із злочинністю та державної безпеки потребує оцінки фінансових, матеріально-технічних та трудових ресурсів.

Так під час оцінки обсягів фінансових ресурсів в обов'язковому порядку враховуються прогнозні показники зведеного бюджету України за основними видами доходів, видатків та фінансування на наступні три роки, затверджені в установленому порядку. Оцінка матеріально-технічних та трудових ресурсів проводиться на підставі основних прогнозних макропоказників економічного і соціального розвитку України на наступні три роки, які подаються разом з проектом Закону про Державний бюджет України на відповідних рік, інших прогнозних документів, затверджених в установленому порядку [2]. Таким чином, боротьба з будь-яким суспільно-небезпечним діянням (дією або бездіяльністю), а також запобігання вчиненню кримінальних правопорушень в рамках державної політики боротьби зі злочинністю та реалізації державних цільових програм має для держави певну ціну, що потребує відповідного ресурсного забезпечення.

Таким чином, виходячи із розуміння кримінологічної політики – як складової частини державної соціальної політики, яка на основі Конституції України й інтегрованих кримінологічною наукою знань та світового досвіду визначає методологічні засади і шляхи, якими керується держава та її інституції при здійсненні нерепресивної протидії злочинності, яке запропонував В.В. Голіна [3, с. 19], можна зробити висновок, що забезпечення соціальної політики держави у сфері протидії злочинності має пріоритетне значення та потребує розроблення якісних та дієвих державних цільових програм боротьби із злочинністю.

Література:

1. Про державні цільові програми : Закон України від 18 березня 2004 року № 1621-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1621-15#Text
2. Про затвердження Порядку розроблення та виконання державних цільових програм : Постанова від 31 січня 2007 року № 106. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/106-2007-п/ed20250905/paranz_2#o3
3. Голіна В.В. Державне програмування і регіональне планування заходів запобігання злочинності в Україні. Харків : Право, 2012. 304 с.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-580-1-46

ПИТАННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ ДЕРЖАВНИХ ЕЛЕКТРОННИХ РЕСУРСІВ РЕЄСТРАЦІЇ ОБ'ЄКТІВ НЕРУХОМОГО МАЙНА

Пилипенко Юрій Пилипович,
кандидат юридичних наук

Державна реєстрації речових прав на нерухоме майно є одним із механізмів захисту права власності і є процедурою кінцевим результатом якої є офіційне визнання і підтвердження державою фактів набуття, зміни або припинення речових прав на нерухоме майно, обтяжень таких прав шляхом внесення відповідних відомостей до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно. Правова та соціальна сутність цієї процедури полягає в тому, що з одного боку вона є формою реалізації повноважень відповідних органів та посадових осіб, спрямованою на офіційне визначення правого статусу нерухомого майна, забезпечення його обліку у відповідних державних реєстрах, захисті інформаційних ресурсів даного реєстру; з іншого – вона є процедурною формою реалізації

права власності власників нерухомого майна шляхом його офіційного державного обліку та отримання власником офіційного акту – свідоцтва про реєстрацію. Слід засвідчити, що на сьогодні в Україні набуло систематизації та узгодження законодавство, яке регулює процедуру державної реєстрації речових прав на нерухоме майно, зокрема: правовий статус нерухомого майна та питання його власності урегульовані Цивільним кодексом України [1], право власника нерухомого майна щодо звернення до органу публічної влади для його державної реєстрації закріплено в Законі України «Про адміністративні послуги» [2], можливість і одночасно обов'язок щодо державної реєстрації речових прав на нерухоме майно покладено на органи публічної влади Законом України «Про державну реєстрація речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» [3], який визначає систему суб'єктів, що надають послуги з державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та процедурний порядок надання такої адміністративної послуги і відповідно стандарти такої процедури закладені Законом України «Про адміністративну процедуру», який визначає загальні засади здійснення адміністративних процедур, і дія якого поширюється на адміністративну процедуру щодо державної реєстрації речових прав на нерухоме майно. Таким чином законодавство в цій сфері є сформованим і досить сталим, однак практика його реалізації потребує удосконалення з урахуванням аналізу реалізації процедур реєстрації речових прав на нерухоме майно відповідними уповноваженими державою суб'єктами, а також на підставі аналізу судової практики вирішення спорів щодо державної реєстрації речових прав на нерухоме майно.

Відповідно до Закону про державну реєстрацію прав державна реєстрація речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень це офіційне визнання і підтвердження державою фактів набуття, зміни або припинення речових прав на нерухоме майно, обтяжень таких прав шляхом внесення відповідних відомостей до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно. Державний реєстр речових прав на нерухоме майно (далі - Державний реєстр прав) це єдина державна інформаційна система, що забезпечує обробку, збереження та надання відомостей про зареєстровані речові права на нерухоме майно та їх обтяження [3].

Таким чином унікованим джерелом інформації про речові права на нерухоме майно є Державний реєстр прав. Технічним адміністратором (суб'єктом утримання) Державного реєстру прав є державне унітарне підприємство, визначене Міністерством юстиції України та віднесене до сфери його управління, що здійснює заходи із створення, впровадження та супроводження програмного забезпечення Державного реєстру прав, відповідає за його технічне і технологічне забезпечення, збереження та захист даних цього реєстру, здійснює технічні та технологічні заходи з

надання, блокування та анулювання доступу до Державного реєстру прав, організовує та проводить навчання для роботи з цим реєстром.

Суб'єктами, які не є адміністраторами Державного реєстру прав але мають доступ до нього та забезпечують його наповнення даними про об'єкти нерухомого майна та їх власників є державні реєстратори якими є громадяни України, які мають вищу освіту за спеціальністю правознавство, відповідають кваліфікаційним вимогам, встановленим Міністерством юстиції України, та перебувають у трудових відносинах з суб'єктом державної реєстрації прав, а також нотаріуси та, як виключення державні або приватні виконавці, але виключно у разі накладення/зняття таким виконавцем арешту на нерухоме майно під час примусового виконання рішень відповідно до закону. Саме державний реєстратор відкриває та/або закриває розділи в Державному реєстрі прав, вносить до відкритого розділу або спеціального розділу Державного реєстру прав відповідні відомості про речові права на нерухоме майно, об'єкти незавершеного будівництва, майбутні об'єкти нерухомості та їх обтяження; а також присвоює за допомогою Державного реєстру прав реєстраційний номер об'єкту нерухомого майна, об'єкту незавершеного будівництва, майбутньому об'єкту нерухомості у випадках, передбачених цим Законом.

Сутність Державного реєстру прав (як бази даних) полягає в тому, що в ньому реєструються речові права та їх обтяження на земельні ділянки, а також на об'єкти нерухомого майна, розташовані на земельній ділянці, переміщення яких неможливе без їх знецінення та зміни призначення, а саме: житлові будинки, будівлі, споруди, а також їх окремі частини, квартири, житлові та нежитлові приміщення, меліоративні мережі, складові частини меліоративної мережі, тобто всі об'єкти, які відповідно до Цивільного кодексу України класифікуються як «нерухому речі» (нерухоме майно).

Державний реєстр прав складається з розділів, спеціального розділу, бази даних заяв та реєстраційних справ в електронній формі. Невід'ємною архівною складовою частиною Державного реєстру прав є Реєстр прав власності на нерухоме майно, Єдиний реєстр заборон відчуження об'єктів нерухомого майна та Державний реєстр іпотек.

На кожний об'єкт нерухомого майна, об'єкт незавершеного будівництва під час проведення державної реєстрації права власності на них вперше та на кожний об'єкт незавершеного будівництва, майбутній об'єкт нерухомості під час проведення державної реєстрації спеціального майнового права на них вперше у Державному реєстрі прав відкривається новий розділ та формується реєстраційна справа, присвоюється реєстраційний номер відповідному об'єкту.

Слід зазначити, що інформація про зареєстровані права на нерухоме майно та їх обтяження, що міститься у Державному реєстрі прав, є відкритою, загальнодоступною та платною для фізичних або юридичних

осіб, і безоплатною для органів публічної влади. Державний реєстр прав відноситься до публічних електронних реєстрів. Так, відповідно до статті 5 Закону України «Про публічні електронні реєстр» об'єктами реєстрів є інформація про: «правові режими використання і забудови територій та окремих об'єктів; рухоме майно, що відповідно до закону є об'єктом державного обліку; майнові та немайнові права, їх обмеження та обтяження; об'єкти будівництва та закінчені будівництвом об'єкти» [4].

Для фізичних та юридичних осіб інформація за об'єктом нерухомого майна та суб'єктом речового права надається в електронній формі через офіційний веб-сайт Міністерства юстиції України, за умови ідентифікації такої особи (фізичної або юридичної) з використанням кваліфікованого електронного підпису або удосконаленого електронного підпису, що базується на кваліфікованому сертифікаті електронного підпису, або засобів електронної ідентифікації, що мають високий або середній рівень довіри, відповідно до вимог законів України «Про електронні документи та електронний документообіг» та «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги», або в паперовій формі.

Інформація про зареєстровані права та їх обтяження, отримана в електронній чи паперовій формі за допомогою програмного забезпечення Державного реєстру прав, має однакову юридичну силу та використовується відповідно до законодавства. Надання інформації з Державного реєстру прав є адміністративною послугою, яка надається у порядку визначеному Кабінетом Міністрів України (зазначено вище).

Інформацію з Державного реєстру речових прав на нерухоме майно можна отримати в електронній формі через портал Дія або в паперовій формі, звернувшись до державного реєстратора, адміністратора ЦНАП чи нотаріуса. Для отримання інформації онлайн необхідно авторизуватися на порталі Дія, вказати критерій пошуку та сплатити адміністративний збір. Для отримання паперової довідки слід подати заяву, документ, що посвідчує особу, та документ про сплату збору.

Слід зауважити, що з започаткуванням Єдиного порталу державних послуг – Дія і особливо в умовах повномасштабної війни набула ще більшої актуальності онлайн-реєстрація права власності на нерухоме майно. На сьогодні є можливість подати електронні заяви у сфері державної реєстрації прав у Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно (далі - ДРРП) на об'єкти нерухомого майна, права власності на які виникли та зареєстровані в установленому законом порядку до 1 січня 2013 року (тобто, до запровадження ДРРП у 2013 році). Послугу реалізовано ДП «Національні інформаційні системи» Міністерства юстиції України спільно з Міністерство цифрової трансформації України. В даному державному порталі детально визначені стадії та етапи такої

реєстрації, які базуються виключно на нормах вищезгаданого закону, а отже і рішення про відмову в реєстрації отримане в результаті подання документів через єдиний портал державних послуг теж може бути оскаржено у встановленому вище порядку.

Література:

1. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 року № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. №№ 40-44. С т.356.

2. Про адміністративну процедуру: Закон України від 17 лютого 2022 року № 2073-IX. *Відомості Верховної Ради України.* 2023. № 15. Ст.50.

3. Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень: Закон України від 1 липня 2004 року № 1952-IV. *Відомості Верховної Ради України.* 2004. № 51. Ст.553.

4. Про публічні електронні реєстри: Закон України від 18 листопада 2021 року № 1907-IX. Відомості Верховної Ради України. 2023. № 11. Ст.27.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-580-1-47

СЛУЖБА БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ У СИСТЕМІ АДМІНІСТРАТИВНО-ДЕЛІКТНОЇ ЮРИСДИКЦІЇ

Мєдвєдєва Тетяна Олександрівна

аспірант юридичного факультету
Ужгородський національний університет
м. Ужгород, Україна

Умови воєнного стану, запровадженого в Україні та такого, що триває на сьогодні, зумовили переосмислення підходів до визначення місця й ролі Служби безпеки України в системі правоохоронних органів, діяльність яких спрямована на запобігання правопорушенням, що посягають на державну безпеку. Посилення воєнних, гібридних та інформаційних загроз об’єктивно актуалізувало питання інституційної спроможності СБУ як ключового суб’єкта безпекового сектору та її взаємодії з іншими органами державної влади [1].

Пріоритетність забезпечення державної безпеки як стратегічного напряму розвитку української держави має конституційне закріплення. Так, у частині першій статті 17 Конституції України визначено, що захист суверенітету й територіальної цілісності України, а також забезпечення її

економічної та інформаційної безпеки належать до найважливіших функцій держави та є справою всього Українського народу. Водночас частина третя цієї статті встановлює, що забезпечення державної безпеки й охорона державного кордону покладаються на відповідні військові формування та правоохоронні органи, організація й порядок діяльності яких визначаються законом [2].

Отже, реалізація функцій у сфері державної безпеки має здійснюватися спеціально уповноваженими органами, однак за умови їхньої інституційної взаємодії з іншими суб'єктами публічного простору, насамперед інституціями громадянського суспільства. Ефективність державної безпекової політики значною мірою детермінується якістю комунікації та співпраці між державою і суспільством, громадськістю та спеціальними службами, зокрема Службою безпеки України. Така взаємодія виконує не лише допоміжну, а й легітимаційну функцію, оскільки підвищує довіру до безпекових інституцій та сприяє забезпеченню демократичного цивільного контролю.

У цьому контексті концептуальне значення має утвердження людиноцентричного підходу в державному управлінні, що було закладено, зокрема, Концепцією адміністративної реформи в Україні, схваленою Указом Президента України від 22 липня 1998 року № 810/98. Імплементація відповідних засад актуалізує необхідність переосмислення змісту діяльності Служби безпеки України та її модернізації з урахуванням пріоритетності охорони не лише «державної безпеки» як абстрактної категорії, а передусім конкретних прав і свобод людини, зокрема права на життя, здоров'я та особисту безпеку. Такий підхід забезпечує належний баланс між безпековими інтересами держави та вимогами верховенства права й прав людини, що є визначальним критерієм демократичної легітимності діяльності спеціальних служб [3, с. 7].

Взаємодія інституцій громадянського суспільства зі спеціальними військовими та правоохоронними органами, зокрема зі Службою безпеки України, може бути концептуалізована як багаторівнева система, у межах якої виокремлюються щонайменше три взаємопов'язані рівні.

Література:

1. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24 лютого 2022 року №64/2022 URL.: https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397

2. Конституція України від 28 червня 1996 року. Відомості Верховної Ради України. 1996. №30. Ст. 43.

3. Про заходи щодо впровадження Концепції адміністративної реформи в Україні: Указ Президента України від 22 липня 1998 року № 810/98. URL.: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/810/98#Text

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-580-1-48

СУЧАСНЕ ОСМИСЛЕННЯ КАДРОВИХ ПРОЦЕДУР В ОРГАНАХ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ: ПРОЦЕСУАЛЬНО-ПРАВОВИЙ ВИМІР

Жуматій Ірина Андріївна
аспірант
Національна академія внутрішніх справ
м. Київ, Україна

Теорією держави і права визначено, що в рамках юридичного процесу існують юридичні процедури, при цьому юридичний процес і юридична процедура співвідносяться як загальне і часткове. Процесуальні правові приписи, як правило, можуть містити різні процедури - регламентувати окремі ділянки діяльності з реалізації права, установлювати різні варіанти досягнення передбачуваного матеріальними нормами результату. Так, цивільно-правовий процес, пов'язаний з винесенням рішення по конкретній суперечці, може здійснюватися в рамках процедури досудового розгляду; претензійної процедури, власне судового розгляду і т. п. Процедурні приписи мають локальний характер, однак вони перебувають у системному взаємозв'язку. Кожна процедурна вимога займає своє чітко визначене місце в рамках юридичного процесу Це дає змогу виділити основні блоки в процесуальній діяльності, конкретизувати регламентацію окремих складних або відповідальних дій, установити різні варіанти досягнення юридично значущого результату. Окремо взяті процедурні приписи виконують своєрідні «технічні» або «технологічні» функції забезпечення юридичної правильності дій, пов'язаних з реалізацією права [1, с. 240].

В. Грітчіною визначено сутність поняття «кадрова процедура в Національній поліції України», під якою запропоновано розуміти установлену відповідно до норм адміністративного законодавства впорядковану послідовність дій щодо добору, навчання, підготовки, розстановки кадрів, проходження служби, атестації, мотивації, просування та переміщення по службі, звільнення, які є елементами управління кадрами і у своїй сукупності становлять процес кадрового забезпечення Національної поліції України, що здійснюється з метою її комплектації висококваліфікованими професіоналами для ефективного виконання покладених на неї функцій і завдань [2, с. 8]. І. Савельєвою підготовку кадрів для Національної поліції України тлумачено як предмет адміністративно-правового регулювання визначено як цілеспрямований, нормативно врегульований вплив органів державної влади та інших суб'єктів, наділених

повноваженнями щодо реалізації цієї діяльності, здійснюваний за допомогою відповідних адміністративно-правових засобів і методів, на суспільні відносини щодо підготовки кадрів Національної поліції України з метою забезпечення інтересів держави у конкурентоспроможних, високопрофесійних кадрах Національної поліції, здатних ефективно виконувати покладені на них обов'язки з охорони прав і свобод людини, захисту інтересів держави та суспільства, протидії злочинності, забезпечення публічної безпеки і порядку [3, с. 2-3]. Власенко Д. визначено, що адміністративні процедури добору кадрів до лав Національної поліції України врегульовані нормами адміністративного законодавства, побудовані досить логічно та включають дев'ять етапів проходження конкурсу, які передбачають проходження кандидатом багатьох різнопланових тестів, а саме: професійне тестування, психологічне тестування, фізичне тестування та співбесіда [4, с. 5].

На нашу думку, поняття кадрових процедур в органах Національної поліції доцільно визначати як нормативно встановлену та процесуально впорядковану сукупність взаємопов'язаних адміністративних процедур, що становлять окремі локальні блоки єдиного юридично значущого процесу кадрового забезпечення поліції і реалізуються уповноваженими суб'єктами публічної адміністрації у визначеній послідовності дій і рішень з метою досягнення передбаченого матеріальними нормами результату - формування, підтримання та розвитку професійного кадрового потенціалу органів і підрозділів Національної поліції. Зміст таких процедур охоплює добір і конкурсні механізми прийняття на службу, навчання і професійну підготовку, тактичну підготовку як складову професійної компетентності, розстановку і переміщення по службі, атестацію та оцінювання, мотивацію і просування, а також припинення служби, при цьому кожна процедура виконує технологічну функцію забезпечення юридичної правильності кадрових дій, їх прозорості та передбачуваності, узгодженості з принципами законності, рівного доступу до служби, професіоналізму і доброчесності, а кінцевим призначенням усього комплексу є укомплектування поліції висококваліфікованими кадрами, здатними ефективно виконувати завдання щодо охорони прав і свобод людини, протидії злочинності та забезпечення публічної безпеки і порядку.

Наприклад, оцінювання службової діяльності поліцейських є своєрідним результатом вирішення кадрових технологій щодо дослідження їх професіоналізму, яке характеризується певними ознаками, зокрема такими, як: 1) встановлюється та регламентується нормами чинного законодавства про діяльність органів поліції; 2) учасниками є спеціальні суб'єкти – поліцейські; 3) є елементом проходження служби в органах поліції; 4) метою є: а) кадрове забезпечення органів поліції

компетентними фахівцями, які здатні ефективно та якісно виконувати службові повноваження; б) визначення відповідності поліцейських посадам, встановлення перспектив їх службової кар'єри; в) виявлення потреби у професійному навчанні. 5) за наслідками оцінювання приймається адміністративний акт (індивідуально-конкретне рішення) щодо поліцейського, яке має значення для подальшого проходження служби в органах поліції; 6) є періодичним (у залежності від виду оцінювання результатів службової діяльності можуть встановлюватися різні строки).

Оцінювання службової діяльності поліцейських Залужний В. визначає як регламентований законодавством порядок визначення кваліфікації поліцейського, його професійних якостей, а також ефективності, результативності та якості службової діяльності (безперервного та узгодженого за цілями, завданнями, місцем і часом виконання посадових обов'язків) уповноваженими суб'єктами, що здійснюється з метою визначення відповідності їх посадам, встановлення перспектив службової кар'єри, а також з метою виявлення потреби у професійному навчанні. При цьому оцінювання результатів службової діяльності має практичне значення, оскільки сприяє: по-перше, зростанню рівня відповідальності поліцейських за виконання ними своїх службових повноважень, по-друге, підзвітності за ефективність та результативність службової діяльності не лише перед керівництвом органів поліції, але й пересічними громадянами, яких відповідно до чинного законодавства наділено правом контролю за діяльністю поліцейських [5, с. 37–38].

Аналізуючи вищевказане, можемо стверджувати, що особливості кадрових процедур в органах Національної поліції полягають у тому, що вони мають виразну процесуально правову природу та виступають не сукупністю ізольованих кадрових дій, а системно організованими адміністративними процедурами, кожна з яких займає визначене місце у загальному юридично значущому процесі кадрового забезпечення і виконує технологічну функцію забезпечення юридичної правильності управлінських рішень щодо персоналу. Такі процедури є нормативно детермінованими та здійснюються у межах і способами, передбаченими законодавством про Національну поліцію й підзаконними актами, що забезпечує їх формалізованість, передбачуваність і можливість контролю, а водночас зумовлює імперативний характер регулювання, коли службове рішення приймається уповноваженим суб'єктом публічної адміністрації і породжує для поліцейського або кандидата юридично значущі наслідки. Їх специфіка також проявляється у спеціальному суб'єктному складі - обов'язковими учасниками виступають поліцейські, кандидати та компетентні посадові особи і кадрові органи, які реалізують управлінські повноваження у межах ієрархічної структури поліції,

при цьому процедура може запускатися як у силу закону, так і внаслідок управлінської ініціативи, а згода другої сторони не завжди є необхідною умовою, що відповідає природі публічної служби.

Література:

1. Скакун О.Ф. Теорія держави і права: підручник. Харків: Консум,. 2001. 656 с.

2. Грітчіна В. Ю. Адміністративно-правове забезпечення кадрових процедур в Національній поліції України: дис. канд. юрид. наук. Київ, 2017. 199 с.

3. Савельєва І. В. Адміністративно-правове забезпечення підготовки кадрів Національної поліції України: дис. канд. юрид. наук 12.00.07. Тернопільський національний економічний університет, Тернопіль, 2018. 230 с.

4. Власенко Д. В. Національна поліція України: адміністративно-правові аспекти формування і розвитку: дис. канд. юрид. наук 12.00.07. Приватний вищий навчальний заклад «Міжнародний університет бізнесу і права», Державний вищий навчальний заклад «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана», Київ, 2019. 251 с.

5. Залужний В.Г. Оцінювання службової діяльності поліцейського в Україні: теорія, правове регулювання і практика: дис. канд. юрид. наук 12.00.07. Національний університет «Одеська юридична академія», 2019. 222 с.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-580-1-49

СУДОВИЙ КОНТРОЛЬ ЯК ГАРАНТІЯ ЗАКОННОСТІ ТА РАЦІОНАЛЬНОГО ВИКОРИСТАННЯ БЮДЖЕТНИХ КОШТІВ

Маркін Сергій Ігорович
кандидат юридичних наук, доцент,
адвокат

Судовий захист у спорах публічних закупівель виступає важливим інструментом забезпечення прозорості та законності використання бюджетних коштів і справляє комплексний вплив на ефективність їх розподілу. Передусім судовий контроль дає змогу виявляти та усувати порушення процедур закупівель. За наявності незалежного судового нагляду замовники позбавляються можливості безкарно укладати договори без конкуренції або з відступом від вимог законодавства, оскільки такі правочини можуть бути визнані судом недійсними чи скасованими з покладенням обов'язку повторного проведення закупівлі, що унеможливлює нецільове використання коштів і фактично страхує державний бюджет від неефективних витрат, що підтверджується судовою практикою України, у якій неодноразово визнавалися недійсними договори, укладені з порушенням тендерних процедур [1].

Водночас судовий захист сприяє формуванню добросовісної конкуренції та досягненню оптимальної ціни закупівлі. Усвідомлення реальної можливості оскарження рішень замовника стимулює ширше коло суб'єктів господарювання брати участь у тендерах, навіть за наявності сумнівів щодо прозорості процедур. Зростання конкуренції, у свою чергу, призводить до зниження вартості предмета закупівлі та підвищення якості пропозицій, що дозволяє державі більш раціонально використовувати фінансові ресурси. За результатами досліджень Transparency International, ефективні й прозорі тендерні процедури безпосередньо впливають на економію коштів і підвищення довіри з боку громади та донорів [2], що набуває особливої ваги в умовах обмежених бюджетних можливостей.

Крім того, судова практика у спорах публічних закупівель відіграє важливу роль у формуванні єдиних правил правозастосування та превенції зловживань. Рішення судів, зокрема Верховного Суду, містять правові позиції щодо статусу замовників, вимог до тендерної документації, допустимих меж зміни істотних умов договору та інших ключових питань [3]. Такі роз'яснення уніфікують практику, зменшують рівень правової невизначеності та звужують простір для маніпуляцій. У результаті

замовники заздалегідь усвідомлюють межі допустимої поведінки, а учасники процедур чітко розуміють свої права й механізми їх захисту, що робить систему публічних закупівель більш передбачуваною, стабільною та економічно ефективною.

Отже, судовий контроль у сфері публічних закупівель є ключовою гарантією законності та раціонального використання бюджетних коштів. Його значення полягає не лише у можливості відновлення порушених прав конкретних учасників процедур, а й у системному впливі на підвищення прозорості та ефективності всієї закупівельної системи. Через механізм судового захисту держава отримує інструмент протидії зловживанням, недобросовісній конкуренції та нецільовому витрачанню фінансових ресурсів. Формування сталої та послідовної судової практики забезпечує єдність правозастосування, підвищує рівень правової визначеності й дисциплінує як замовників, так і учасників торгів. У результаті судовий контроль сприяє не лише економії бюджетних коштів, а й зміцненню довіри суспільства до інститутів публічної влади. Саме тому ефективний судовий захист слід розглядати як необхідну умову функціонування сучасної, прозорої та соціально орієнтованої системи публічних закупівель.

Література:

1. Постанова Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 04 листопада 2021 року у справі № 910/2265/21. URL.: https://reyestr.court.gov.ua/Review/100843532

2. Як українські міста справляються з прозорістю бюджетів і закупівель? URL.: https://ti-ukraine.org/news/yak-ukrayinski-mista-spravlyayutsya-z-prozoristyu-byudzhetiv-i-zakupivel/

3. Дайджест судової практики Верховного Суду щодо вирішення спорів у сфері публічних закупівель. URL.: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/info_anons_daidgest_oglyad/1659891/

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-580-1-50

НАЦІОНАЛЬНИЙ ТА МІЖНАРОДНИЙ АДМІНІСТРАТИВНО-ІНСТИТУЦІЙНІ МЕХАНІЗМИ ОХОРОНИ ТА ЗАХИСТУ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Омельченко Андрій Володимирович
доктор юридичних наук, професор, перший проректор,
Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана, головний науковий співробітник наукового сектору комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності відділу промислової власності і комерціалізації
об'єктів інтелектуальної власності
Науково-дослідний інститут інтелектуальної власності
НАПрН України
ORCID ID: 0000-0002-8407-8555
м. Київ, Україна

Актуальність дослідження національного та міжнародного адміністративно-інституційних механізмів охорони та захисту прав інтелектуальної власності обумовлена важливістю цих механізмів у гарантуванні та забезпеченні охорони та захисту прав інтелектуальної власності усіма належними формами і способами охорони та захисту прав як на національному, так і на міжнародному рівні.

Під охороною прав та інтересів розуміють всю систему норм, гарантій, принципів, можливостей і дозволів, що складають механізм реалізації охоронюваних законом прав та інтересів. Захист прав та інтересів, у свою чергу, визначається як спектр дій (не лише можливих, але і відповідно до закону допустимих), які спрямовані на усунення перешкод у реалізації охоронюваних законом прав та інтересів. Право на захист – це підстава, умова самого захисту права та інтересу. Право на захист містить такі елементи: а) можливість особи використовувати не заборонені засоби власного впливу на правопорушника (самозахист); б) можливість застосування управомоченою особою юридичних засобів оперативного впливу на правопорушника; в) можливість звернутися до компетентних державних або суспільних органів за спонуканням особи до певної поведінки. Охорона надається виключно законним правам та інтересам, а захист законних прав та інтересів здійснюється виключно правовими методами [1, с. 9–31; 2, с. 133–138].

Адміністративно-правовий механізм охорони та захисту прав інтелектуальної власності в Україні можна визначити як механізм охорони

та захисту прав інтелектуальної власності, що складається із таких елементів:

– об'єкти адміністративно-правового захисту: конкретні права та інтереси суб'єктів прав інтелектуальної власності, передбачені Конституцією України, Цивільним кодексом України, законами України «Про авторське право і суміжні права», «Про ефективне управління майновими правами правовласників у сфері авторського права і (або) суміжних прав», «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі», «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг», «Про охорону прав на компонування напівпровідникових виробів», «Про правову охорону географічних зазначень», іншими законами України та міжнародними договорами;

– суб'єкти адміністративно-правового захисту: уповноважені особи, права та інтереси яких порушені – суб'єкти прав інтелектуальної власності, а також компетентні органи державної влади, правоохоронні органи, суд;

– підстави виникнення права на адміністративно-правовий захист: дії (бездіяльність), що порушують права та інтереси суб'єктів прав інтелектуальної власності;

– форми і способи адміністративно-правового захисту: юрисдикційні та неюрисдикційні форми і способи адміністративно-правового захисту прав інтелектуальної власності, передбачені Законом України «Про звернення громадян», Кодексом адміністративного судочинства України, іншими актами законодавства та міжнародними договорами України [3, с. 22–30].

Міжнародно-правові адміністративно-інституційні механізми охорони та захисту прав інтелектуальної власності можливо дослідити на прикладі діяльності Світової організації торгівлі (СОТ) та Всесвітньої організації інтелектуальної власності (ВОІВ).

Угода про заснування СОТ була укладена 15 квітня 1994 р. [4]. Однією із складових Угоди про заснування СОТ є Угода про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності (далі – Угода ТРІПС) [5].

За критерієм територіальної дії виділяються такі типи міжнародно-правових адміністративно-інституційних механізмів охорони інтелектуальної власності: універсальний механізм охорони інтелектуальної власності СОТ; універсальний механізм охорони інтелектуальної власності ВОІВ; регіональні механізми охорони інтелектуальної власності [6].

За критерієм функціональної та інституційної взаємодії із СОТ міжнародно-правові адміністративно-інституційні механізми охорони інтелектуальної власності поділяються на: 1) механізми, які застосовуються СОТ для забезпечення належного рівня охорони інтелектуальної власності, передбаченого Угодою ТРІПС; 2) механізми, які діють незалежно від механізму Угоди ТРІПС (згідно з положенням ст. 5 Угоди ТРІПС), що

передбачені Угодою ТРІПС та адмініструються ВОІВ; 3) механізми, які конкурують із СОТ за певними напрямами охорони інтелектуальної власності і не адмініструються ВОІВ [6].

За межами СОТ діє механізм охорони інтелектуальної власності, що засновується на міжнародно-правовій та інституційній основі ВОІВ і який є універсальним (комплексним) та регіональним механізмом охорони, що діє лише щодо окремих об'єктів інтелектуальної власності. Механізм ВОІВ може діяти повністю автономно від механізму СОТ, однак завдяки СОТ ефективність механізму ВОІВ підвищується. Охорона інтелектуальної власності у рамках СОТ нерозривно пов'язана з інституційно-правовим механізмом охорони інтелектуальної власності, створеним ВОІВ [6].

Важливою характеристикою охорони та захисту прав інтелектуальної власності на міжнародному рівні є їх інституційний механізм.

Міжнародний інституційний механізм охорони інтелектуальної власності є сукупністю спеціалізованих міжнародних інституцій, за допомогою яких забезпечується організаційно-правова та адміністративно-технічна охорона певних об'єктів інтелектуальної власності на міжнародному рівні шляхом договірної співпраці держав. Починаючи з 1967 р. та до 1994 р. інституційний механізм ВОІВ становив основу для міжнародно-правової охорони інтелектуальної власності, а механізм СОТ доповнив та посилив її, одночасно забезпечуючи її практичне виконання [12].

Міжнародно-правовий адміністративно-інституційний механізм охорони та захисту прав інтелектуальної власності можна визначити як механізм охорони та захисту прав інтелектуальної власності, що складається із таких елементів:

– об'єкти правового захисту: конкретні права та інтереси суб'єктів прав інтелектуальної власності, передбачені нормами міжнародного права та національного законодавства окремих країн;

– суб'єкти правового захисту: уповноважені особи, права та інтереси яких порушені – суб'єкти прав інтелектуальної власності, а також упововажені міжнародні організації, національні органи державної влади, правоохоронні органи, суди;

– підстави виникнення права на охорону та захист: дії (бездіяльність), що порушують права та інтереси суб'єктів прав інтелектуальної власності;

– форми і способи охорони та захисту: юрисдикційні та неюрисдикційні форми і способи адміністративно-правового захисту прав інтелектуальної власності, передбачені нормами міжнародного права та національного законодавства окремих країн.

Література:

1. Ковальський В. С. Охоронна функція права: монографія / В. С. Ковальський. К. : Юрінком Інтер, 2010. 336 с.
2. Венедіктова І. В. Захист охоронюваних законом інтересів у цивільному праві : монографія / І. В. Венедіктова. К. : Юрінком Інтер, 2014. 288 с.
3. Омельченко А. В. Адміністративно-правовий механізм охорони та захисту прав інтелектуальної власності в Україні. *Юридична Україна*. 2025. № 7. С. 22–30.
4. Угода про заснування Світової організації торгівлі. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_342#Text
5. Угода про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності (ТРІПС).URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/981_018#n3
6. Чибісов Д. М. Охорона прав інтелектуальної власноті в рамках Світової організації торгівлі. Автореферат на здобуття науково ступеня кандидата юридичних наук. Одеса. 2017.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-580-1-51

ПОНЯТТЯ ДЕМОГРАФІЧНОЇ СФЕРИ У АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОМУ ВИМІРІ

Кропивна Катерина Олексіївна
PhD, доцент кафедри приватного права
Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана,
м. Київ, Україна
ORCID ID: 0000-0001-9309-0911

У доктрині демографічного знання категорія демографічного розвитку належить до найбільш дискусійних і водночас найменш усталених. Як наголошує В.С. Стешенко, у демографічній науці тривалий час переважало ототожнення розвитку з простим рухом населення, тобто зі змінами статистичних показників народжуваності, смертності чи міграції. Такий підхід, характерний для емпірично-статистичної демографії, дозволяє фіксувати масові наслідки демографічних явищ, однак не забезпечує розуміння їх сутнісного змісту і не формує підґрунтя для теоретичного пояснення демографічних змін. Сам В. С. Стешенко обґрунтовує необхідність переходу до демологічного рівня аналізу, у межах якого демографічний розвиток розглядається як процес

збереження історично сформованої міри населення. У такому розумінні розвиток поєднує кількісні параметри з якісними характеристиками людського потенціалу і відображає не лише зміну чисельності населення, а й стан його фізичного, соціального та духовного відтворення. Вчений підкреслює, що демографічний розвиток має сенс лише тоді, коли забезпечується відтворення населення у досягнутій історичній мірі як єдності якості та кількості, а не за рахунок формальної компенсації демографічних втрат[1, с.8-14].

У тісному зв'язку з категорією демографічного розвитку у науковій літературі розглядається поняття демографічної кризи. В.П. Піскунов пропонує трактувати демографічну кризу не як просту депопуляцію чи тимчасове зниження окремих демографічних показників, а як кризу демореальності, тобто надзвичайний стан, за якого людність втрачає здатність забезпечувати тривале й стабільне існування у досягнутій історичній мірі. Науковець наголошує, що демографічна криза є феноменом, який не може бути адекватно досліджений лише в межах демографічної статистики, оскільки вона фіксує лише зовнішні прояви кризи, не розкриваючи її глибинних причин[2, с. 244]. Особливу увагу В. П. Піскунов звертає на роль міграційної складової у формуванні демографічної кризи. На його думку, демографічна катастрофа починається тоді, коли до зниження якості населення приєднується стійкий негативний міграційний вплив, що проявляється у масовому відпливі населення з територій із несприятливими умовами життя. У такому випадку демографічні втрати набувають не лише кількісного, а й структурного характеру, що істотно послаблює потенціал суспільства та держави[2, с. 245].

Викладені підходи дозволяють дійти висновку, що демографічний розвиток і демографічна криза не є взаємовиключними станами, а становлять різні траєкторії розвитку демографічної системи залежно від збереження або порушення її історично сформованої міри. При цьому їх осмислення неможливе без урахування як якісних характеристик населення, так і просторової мобільності, соціального контексту та умов життєдіяльності людності.

Отже, слід зауважити, що демографічний розвиток і демографічна криза розглядаються не лише як результат сукупної дії соціально-економічних і культурних чинників, а як процеси, на які держава намагається впливати за допомогою спеціальних управлінських механізмів.

У наукових дослідженнях, присвячених проблематиці демографічного розвитку та демографічної кризи, все більш чітко простежується ідея про те, що ці явища не є виключно об'єктом наукового спостереження, а перебувають у сфері цілеспрямованої уваги держави як суб'єкта публічного управління. Демографічний розвиток і демографічна криза розглядаються не лише як результат сукупної дії соціально-

економічних і культурних чинників, а як процеси, на які держава намагається впливати за допомогою спеціальних управлінських механізмів.

У цьому контексті показовою є позиція А.О. Дєгтяра, який одним із перших у вітчизняній науці державного управління систематизував механізми державного впливу на демографічні процеси. Науковець виходив з того, що держава реагує на демографічні виклики через сукупність взаємопов'язаних інструментів, серед яких особливу роль відіграють правові, економічні та інформаційно-психологічні механізми. Правовий механізм у цьому підході спрямований на формування обов'язкових правил поведінки у сфері сімейних, трудових і міграційних відносин, економічний спрямований на фінансову підтримку сімей і стимулювання бажаних демографічних рішень, а інформаційно-психологічний - на формування суспільних установок і стандартів демографічної поведінки[3, с. 198].

Водночас, на нашу думку, наведені класифікації механізмів державного управління потребують подальшого адміністративно-правового уточнення. Демографічний розвиток і демографічна криза не можуть розглядатися лише як об'єкти «управління» у широкому значенні цього слова. Вони перебувають у сфері публічного адміністрування, що передбачає не лише застосування окремих інструментів впливу, а й чітке визначення правових форм, процедур, меж державного втручання та гарантій прав людини. Саме тому механізми державного впливу на демографічні процеси доцільно аналізувати не лише з позицій державного управління, а передусім крізь призму адміністративного права, як складові єдиного адміністративно-правового механізму регулювання демографічної сфери. Елементами такого адміністративно-правового механізму регулювання демографічної сфери є, насамперед, нормативно-правові приписи, що визначають цілі, принципи та пріоритети демографічного розвитку; система суб'єктів публічної адміністрації, наділених відповідною компетенцією у сфері демографічних відносин; адміністративні процедури, за допомогою яких реалізуються демографічні рішення; правові засоби впливу, спрямовані на корекцію демографічної поведінки та підтримку відтворювальних процесів; а також механізми контролю, відповідальності та захисту прав людини у демографічній сфері.

Саме у взаємодії та комплексному застосуванні зазначених елементів адміністративно-правовий механізм набуває здатності забезпечувати не лише формальне виконання окремих управлінських рішень, а й досягнення стійкого правового результату у вигляді впорядкованого, прогнозованого та легітимного державного впливу на демографічну сферу. Водночас слід зауважити, що поняття «демографічна сфера», на яке спрямований такий вплив, не має чіткого й системного нормативного закріплення, а його зміст у науковій літературі трактується неоднорідно, залежно від дисциплінарного контексту дослідження.

На нашу думку, демографічна сфера має низку характерних ознак, що дозволяють розглядати її як самостійний об'єкт адміністративно-правового регулювання. По-перше, вона охоплює суспільні відносини, пов'язані з відтворенням населення, його просторовою мобільністю та якісними характеристиками, які мають безпосереднє значення для існування й розвитку держави. По-друге, ці відносини мають публічний характер, оскільки держава визнає демографічні процеси сферою публічного інтересу та здійснює щодо них регулятивний вплив. По-третє, демографічна сфера характеризується комплексністю, оскільки поєднує правові, соціальні, економічні та організаційні елементи, інтегровані в єдиний механізм публічного адміністрування.

Особливої доктринальної ваги демографічна сфера набуває в умовах післявоєнного відновлення, коли демографічні процеси перестають бути фоновим соціальним явищем і трансформуються у визначальний чинник відбудови держави. Масові людські втрати, вимушене внутрішнє та зовнішнє переміщення населення, деформація вікової та професійної структури, зростання частки демографічно вразливих груп зумовлюють якісну зміну змісту демографічної сфери та посилюють потребу в її цілеспрямованому публічно-правовому регулюванні. За таких умов демографічна сфера перестає зводитися до сукупності процесів відтворення населення у вузькому розумінні та охоплює питання реінтеграції населення, відновлення людського потенціалу, забезпечення соціальної стійкості та довгострокової життєздатності суспільства.

У післявоєнний період держава вимушена здійснювати демографічну політику в умовах підвищеної невизначеності та ризиків, що зумовлює зростання ролі адміністративно-правових механізмів як інструментів не лише регулятивного, а й стабілізаційного впливу. Саме тому демографічна сфера в цей період об'єктивно формується як комплексний об'єкт публічного адміністрування, у межах якого поєднуються завдання відновлення чисельності населення, збереження його якості, забезпечення прав людини та реалізації публічного інтересу держави.

З урахуванням наведеного вважаємо, що **демографічна сфера у адміністративно-правовому значенні** - це сукупність суспільних відносин, пов'язаних з відтворенням населення, його просторовою мобільністю, віковою та соціальною структурою, а також якісними характеристиками людського потенціалу, у межах яких держава здійснює цілеспрямований владно-організаційний вплив за допомогою адміністративно-правових засобів, форм і процедур з метою забезпечення публічного інтересу, захисту прав людини та досягнення демографічної стійкості.

Література:

1. Стешенко В. С. Зміст понять «демографічний розвиток» і «людський розвиток»: тотожності та відмінності. *Демографія та соціальна економіка*. 2013. № 1 (19). С. 5–16.

2. Піскунов В. П. Про необхідність розвитку теорії сучасної демографічної кризи. *Демографія та соціальна економіка*. 2007. № 2. С. 234–246.

3. Дєгтяр А.О. Теоретико-методологічні засади розробки та реалізації державної демографічної політики в Україні. *Публічне управління: теорія та практика*: збірник наук. праць Асоціації докторів наук з держ. управління. 2012. Вип. 2. С. 196–200.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-580-1-52

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВИНИКНЕННЯ ТА ЗАХИСТУ ПРАВА ВЛАСНОСТІ НА НЕРУХОМЕ МАЙНО В УКРАЇНІ

Демчук Максим Романович
аспірант кафедри цивільно-правових дисциплін та статистики
Міжнародний гуманітарний університет
м. Одеса, Україна

Право власності є одним з базових речових прав, що регулюються та захищаються цивільним законодавством. Воно дає власнику певні ключові права: володіння, тобто фізичного володіння; користування, тобто експлуатації речі, її застосування із отриманням вигоди; розпорядження, тобто можливості визначати долю майнового об’єкта.

Таким чином, право власності дозволяє власнику приймати будь-які рішення та вчиняти будь-які дії щодо належного йому майна, що не суперечать закону і не обмежують права третіх осіб. Важливість ефективного захисту прав власника нерухомого майна продиктована тим, що від цього залежить майновий стан та вільна реалізація матеріальних інтересів правовласника.

Фактично володіння нерухомим майном не завжди означає наявність права власності на нерухоме майно, яке у ряді випадків має бути оформлене у встановленому законом порядку. Так, нерухоме майно стає майном правовласника лише після її державної реєстрації із внесенням відомостей до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно.

За загальним розумінням у цивілістиці визначено ряд підстав виникнення права власності на нерухоме майно, тобто «юридичні факти, які тягнуть набуття права власності на нерухоме майно» [3].

У науковій літературі звертається увага на деякі з підстав виникнення та набуття права власності на нерухоме майно, що поширені на практиці: «створення нового об'єкта нерухомого майна, наприклад, під час будівництва; купівля-продаж нерухомого майна та інші угоди щодо відчуження права на нерухоме майно (дарування, міна, тощо); звернення стягнення на майно первісного власника за його зобов'язаннями; випадки правонаступництва – наприклад, успадкування нерухомого майна фізичної особи або перехід активів від реорганізованої юридичної особи до її наступників; набуття права власності на безхазяйне нерухоме майно чи речі, які не мають власника або власник яких невідомий; отримання права власності на нерухоме майно за набувальною давністю.

У цивілістиці, «момент набуття права власності для різних типів майна визначається по-різному: право власності на рухоме майно переходить до нового власника на момент передачі зазначеного майна, а право власності на нерухоме майно переходить до нового власника з дати державної реєстрації права власності на це нерухоме майно» [1].

Правовий статус власника нерухомого майна є недоторканним та таким, що захищається законом, тому може бути оскаржений лише у судовому порядку. Такі справи на практиці судів з участю фізичних і юридичних осіб, і навіть державних органів, не рідкість, оскільки найчастіше вони стосуються значних активів, особливо коли йдеться про захист прав на нерухоме майно і майнові комплекси компаній.

Слід погодитись з позицією окремих науковців, які зазначають, що: «необхідність захисту прав власника нерухомого майна виникає у випадках зіткнення інтересів двох і більше учасників цивільних правовідносин, зокрема: при виконанні угод щодо відчуження нерухомого майна між продавцем та покупцем; реалізації прав на використання та розпорядження частковою власністю між співвласниками; виконання договорів оренди між орендодавцем та орендарем; конфлікт інтересів правовласників об'єктів, наприклад, перетин кордонів сусідніх земельних ділянок; створення нових об'єктів, зокрема, будівництво нерухомості; розбіжності між правонаступниками, тощо» [4].

З юридичної точки зору подібні конфлікти призводять до різних судових позовів, зокрема: про визнання права власності на нерухоме майно; виділення частки нерухомого майна; витребуванні нерухомого майна у третіх осіб; визначення порядку користування нерухомим майном; усунення перешкод у користуванні нерухомим майном; розподіл нерухомого майна; визнання угод недійсними, тощо.

У подібних справах часто порушуються і супутні питання: про відшкодування збитків, компенсацію моральної шкоди, тощо.

Однією з частих ситуацій практично є захист прав добросовісного покупця (набувача) під час визнання договору купівлі-продажу нерухомого майна недійсною, так як особа, яка продала нерухоме майно, не мала права на його відчуження. Визнання набувача добросовісним вимагає доведення того факту, що він у момент укладання угоди не знав і не міг знати про те, що вона з якихось причин не може відбутися, оскільки продавець не має права відчужувати майно. Типовий приклад подібної ситуації: купівля нерухомого майна у власника, який фактично не мав права розпоряджатися майном, оскільки або не був таким, або мав отримати згоду третіх осіб на укладення договору купівлі-продажу нерухомого майна.

Щодо визначення поняття «набувальна давність», то тут слід звернути увагу на визначення поняття «набуття». Так, під поняттям «набуття» розуміють юридичне поняття, що дозволяє оформити право власності на нерухоме майно на підставі тривалого володіння об'єктом нерухомості. Це можливо лише у судовому порядку, якщо фактичний власник доведе, що він користувався чужим майном, яким добросовісно заволодів, і продовжує відкрито, сумлінно, безперервно ним володіти, протягом не менше 10 років щодо нерухомого майна, або 5 років щодо рухомого майна. При цьому, як визначається у цивільному законодавстві України: «у разі володінням майном добросовісним володільцем, на підставі договору з власником нерухомого майна, який після закінчення строку дії договору не пред'явив вимоги стосовно повернення йому цього нерухомого майна, добросовісний володілець, має право набути право власності на нерухоме майно за набувальною давністю через п'ятнадцять років добросовісного володіння з часу спливу позовної давності» [2].

Література:

1. Діденко Л. В. Цивільне право та процес : навчально-методичний посібник / Л. В. Діденко, Н. М. Денисяк. Одеса : Гельветика, 2023. 110 с.
2. Цивільний кодекс України. Науково-практичний коментар. Том 3. Право власності та інші речові права. За ред. І.В. Спасибо-Фатєєвої. ECUS. 2023. 808 с.
3. Цивільне право. Загальна частина : навч. посіб. / [О. Є. Аврамова, А. С. Горбенко, Н. О. Горобець та ін.] ; за заг. ред. С. О. Сліпченка, О. Л. Зайцева ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків : ХНУВС, 2022. 332 с.
4. Цивільне право. Особлива частина : навч. посіб. / [Аврамова О. Е., Вакулович Е. В., Горбенко А. С. та ін.]; за заг. ред. Ю. М. Жорнокуя, О. Є. Кухарєва ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків : ХНУВС, 2023. 420с.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-580-1-53

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ КАДРОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ У НАЦІОНАЛЬНІЙ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ПОДОЛАННЯ

Бойчук Микола Миколайович
здобувач кафедри адміністративного права
Науково-дослідний інститут публічного права
м. Київ, Україна

Для підвищення ефективності системи кадрового забезпечення у Національній поліції України доцільним є впровадження прозорих і об'єктивних критеріїв прийняття кадрових рішень, комплексна цифровізація кадрових процесів, посилення механізмів внутрішнього контролю та відповідальності, а також створення належних умов для професійного розвитку й соціального захисту поліцейських. Реалізація зазначених заходів сприятиме формуванню сучасної, ефективної та професійно орієнтованої системи кадрового забезпечення в правоохоронних органах.

Окрім зазначених вище проблем, доцільно виокремити низку додаткових чинників, що безпосередньо впливають на ефективність реалізації кадрового забезпечення у Національній поліції України.

По-перше, однією з актуальних проблем залишається недостатній рівень професійної підготовки працівників, які безпосередньо здійснюють кадрову роботу в структурних підрозділах Національної поліції України. За умов постійного оновлення нормативно-правового регулювання, впровадження нових вимог до ведення кадрового обліку та управління персоналом, низький рівень фахової компетентності кадрових працівників призводить до помилок у кадровому діловодстві, затримок у прийнятті управлінських рішень і зниження загальної ефективності кадрового адміністрування.

По-друге, залишається неврегульованим питання ротації кадрів, насамперед на керівних посадах. Відсутність чітко визначеної, науково обґрунтованої та прозорої політики ротації сприяє тривалому перебуванню окремих осіб на керівних посадах, формуванню стійких неформальних зв'язків і посиленню корупційних ризиків. Водночас практика необґрунтованих і частих переміщень працівників без урахування їх професійного досвіду, спеціалізації та особистих мотивів негативно позначається на рівні мотивації персоналу та якості виконання службових завдань [1, с. 148; 2, с. 104].

Ще одним суттєвим недоліком є недостатній рівень інтеграції Національної поліції України в загальнодержавну систему кадрової політики.

Обмежена взаємодія з іншими суб'єктами державного управління, зокрема з Національним агентством України з питань державної служби, знижує можливості запровадження сучасних інструментів управління людськими ресурсами, ускладнює контроль за дотриманням принципів доброчесності, антикорупційної безпеки та рівного доступу громадян до служби.

Окремої уваги потребує проблема забезпечення гендерної рівності та інклюзивності у кадрових процедурах. Незважаючи на наявність відповідних нормативних гарантій рівних можливостей, у практичній діяльності органів поліції жінки й надалі стикаються з обмеженнями щодо кар'єрного зростання, зокрема при призначенні на керівні посади. Відсутність системних механізмів підтримки представників соціально вразливих категорій, зокрема ветеранів бойових дій, осіб з інвалідністю та молодих фахівців без достатнього професійного досвіду, звужує кадровий резерв і перешкоджає повному використанню людського потенціалу держави [3, с. 139].

Слід зазначити, що комплексне вдосконалення кадрової роботи в Національній поліції України потребує не лише технічної модернізації окремих процедур, а й глибинної трансформації управлінської культури. Йдеться про формування нової кадрової парадигми, заснованої на принципах відкритості, доброчесності, професіоналізму та орієнтації на служіння суспільству. Без зміни ціннісних засад управління персоналом будь-які реформаторські заходи матимуть фрагментарний характер і не забезпечать сталого довготривалого результату.

Література:

1. Пархоменко-Куцевіл О. І., Гбур З. В. Формування кадрового потенціалу системи публічної служби в Україні: теоретичні засади: монографія. Кам'янець-Подільський: ТОВ «Друкарня "Рута"», 2021. 368 с.

2. Андрушко В. Формування кадрового резерву державної служби. *Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права.* 2002. № 3. С. 103–110.

3. Путівник ґендерної інтеграції у Збройних Силах України. Формування ґендерної компетентності військового професіонала. Організація з безпеки і співробітництва в Європі. Київ, 2020. 236 с.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-580-1-54

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗНИКНЕННЯ БЕЗВІСТИ ТА НАСИЛЬНИЦЬКОГО ЗНИКНЕННЯ В ХЕРСОНСЬКОМУ РЕГІОНУ В ПЕРШЕ ПІВРІЧЧЯ ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ

Войчек Олексій Сергійович
начальник
Відділення поліції Скадовського РВП ГУ НП в Херсонській області,
аспірант 2 курсу навчання кафедри кримінально-правових дисциплін
Одеський державний університет внутрішніх справ
м. Одеса, Україна

Під час повномасштабної агресії росії проти України Херсонська область стала однією з областей з найбільшою кількістю випадків насильницьких зникнень цивільних осіб та їх незаконного позбавлення волі. Це явище масове і поширене від найменших сіл і селищ до міста Херсон і районних центрів. Фактично вона стала інструментом тиску на цивільне населення Херсонщини у боротьбі з проукраїнськими громадянами, як спосіб форсування співпраці з окупаційним режимом та придушення свободи слова та думки загалом.

Загалом можемо дійти висновку, що на території Херсонського регіону кримінальні правопорушення проти цивільних осіб, пов'язані зі зникненнями, поділяються на дві категорії: 1) насильницьке зникнення людей, долю яких ми не знаємо (переважно викрадення та подальше ув'язнення без будь-якого спілкування із зовнішнім світом) та незаконне позбавлення волі (затримання/викрадення тривалістю до 2 тижнів, після чого особа звільняється).

Аналіз та дослідження випадків насильницького викрадення дає певне розуміння мети такого викрадення та хто є його метою. Так, за перше півріччя повномасштабного вторгнення на території Херсонщини з вдалося 286 осіб, ідентифікованих як жертви насильницьких зникнень, 52 (18%) та 49 (17%) були колишніми учасниками АТО на проукраїнських мітингах/волонтерами/активістами [1]. Це свідчить про спробу придушити український спротив шляхом боротьби з його активною частиною, а також боротися попереду тих, хто має бойовий досвід і потенційно може брати участь у збройному опорі.

Іншою категорією є кримські татари (21 випадок - 7, 5%), що обумовлено їх переважно проукраїнською позицією, а також тим, що певна їх частина після анексії 2014 року була змушена покинути територію АРК через переслідування і оселилася в Херсонській області (переважно в

Генікському районі), і таким чином раніше була недоступна для російських переслідувань [2].

Викрадення посадових осіб місцевої влади (19 випадків - 6, 6%) та членів місцевих рад (15 випадків - 5, 2%) є свідченням спроби окупаційної влади спонукати представників цих категорій до співпраці у такий спосіб. Це необхідно для «легалізації» окупації в очах українських громадян і, зокрема, для підкріплення наративу про те, що «Україна відмовилася від you», «З новим урядом все буде краще»; коригування вертикалей адміністрації окупаційної влади, боротьба з проявами проукраїнських настроїв; створення «picture» нібито мирне та добровільне переміщення українських територій та населення до росії» [3].

Досить часто об'єктом зникнень були колишні правоохоронці. Слід зазначити, що офіційна влада зараховує до цієї категорії більше викрадених. Ознайомлення зі списками «працівників в органах окупаційної влади», у тому числі «правоохоронної», свідчить про те, що велика їх кількість - пенсіонери/колишні працівники правоохоронних систем (особливо радянських часів).

Поряд з іншим, слід відмітити, що окупаційна влада активно намагалася переконати працівників освіти співпрацювати з ними і працювати над російськими програмами. Відхилення цієї пропозиції абсолютною більшістю вчителів (наприклад, у Херсоні лише 2 з 60 шкіл погодилися співпрацювати) призвело до посилення тиску на них. Зафіксовано одинадцять випадків (4%) зникнень працівників освіти [4]. В основному це стосується керівників навчальних закладів, після чого відбувається «зміна керівництва» на колабораціоністів.

Серед інших категорій необхідно відзначити аграріїв, журналістів, священнослужителів, ув'язнених.

Слід зазначити, що збір інформації, особливо подробиць та обставин викрадень людей, ускладнюється відсутністю мобільного зв'язку, відсутністю інтернету в переважній більшості невеликих населених пунктів Херсонської області та рядом інших матеріально-технічних складнощів [5].

Статистично вдалося підтвердити, що у 123 випадках (45%) російські військові викрали людей із власних домівок, що свідчить про цілеспрямоване «hunt» саме на цих осіб та опосередковано підтверджує інформацію з відкритих джерел про існування у ворога списків активістів, учасників АТО, керівників органів місцевого самоврядування, колишніх та діючих працівників правоохоронних органів; у 40 випадках людей затримували на блокпостах (14%); за словами очевидців, це часто траплялося після того, як вони знаходили якусь інформацію після перевірки списку, який використовували російські військові; у 20 випадках (7%) це було на робочому місці - переважно чиновники та

працівники освіти; у 28 випадках (10%) жертви були викрадені з нарад, проведених місцевими жителями проти російської агресії та окупації протягом перших місяців війни; слід зазначити, що деякі учасники нарад були викрадені пізніше на вулиці, коли вони вже йшли додому; на вулиці зафіксовано 37 викрадень (13%), після яких зникли люди; у 38 випадках (13%) обставини викрадення з'ясувати не вдалося [1].

Ситуація щодо класифікації осіб, які були незаконно позбавлені волі, принципово відрізняється від ситуації насильницьких зникнень. Всього за перше півріччя повномасштабного вторгнення зафіксовано 68 випадків, у тому числі: посадовці місцевого самоврядування (13%), депутати місцевих рад (7%), учасники АТО (7%), активісти/волонтери (6%) [1]. Переважна більшість цих людей тривалий час утримуються російськими військовими. Також незаконно ув'язненими були колишні правоохоронці, кримські татари, фермери, вчителі, журналісти.

Аналіз обставин незаконного позбавлення волі дає такі результати: у 29 випадках (43%) російські військові затримували людей на вулиці, що в поєднанні з аналізом предметного складу людей і тривалості тримання під вартою свідчить про те, що такі затримання дуже часто були фільтруючими заходами; у 16 випадках (24%) людей були затримані вдома; у 9 випадках (13%) це було на роботі, переважно чиновники та працівники освіти; у 4 випадках (6%) це були викрадення з мітингів, що проводилися місцевими жителями проти російської агресії та окупації в перші місяці війни; у 3 випадках (4%) місце невідоме; у 2 випадках (3%) на блокпостах на автошляхах [1].

Під час перших шести місяців повномасштабного вторгнення тривалість полону після викрадення така: до 1 місяця - 75 випадків (26%); від 1 до 2 місяців – 121 випадок (42%); від 2 до 3 місяців – 71 випадок (25%); більше 3 місяців - 19 випадків (7%). При цьому, у переважній більшості тримання під вартою було до 5 днів або від 5 днів до двох тижнів [1].

Разом з тим, слід зауважити, що кількість зареєстрованих випадків незаконного затримання/позбавлення волі є пропорційно менш точною по відношенню до випадків насильницького зникнення, оскільки в більшості випадків родичі затриманих/викрадених не зверталися за допомогою відразу в очікуванні кількох днів, що зменшує повідомлень про кількість короткострокових затримань.

Література:

1. Зниклі безвісти та насильницькі зникнення в Херсонській області (24 лютого - 24 червня 2022. URL: https://khpg.org/ru/1608815098

2. Інформація про результати діяльності органів прокуратури Херсонської області у 2022 році. URL: https://kherson.gp.gov.ua/ua/xersondok.html?_m=publications&_t=cat&id=116370

3. Військові злочини проти мирного населення в Херсоні: чи робити меморіал. URL: https://intent.press/ru/publications/war/2025/voennye-prestupleniia-v-otnoshenii-grazhdanskikh-v-khersone-aktualno-li-delat-mesto-pamiati

4. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. Офіс Генерального прокурора. ГКД: https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2

5. Лоскутов Т.О. Правове регулювання фіксування кримінального провадження в умовах воєнного стану. Аналітично-порівняльне правознавство. 2022. № 1. С. 340–345. URL: http://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2022/05/64.pdf.

6. Бабенко А. М. Аналіз та запобігання кримінальним правопорушенням, що вчиняються озброєними молодіжними організованими угрупуваннями. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2022. № 1-2. С. 54–59.

7. Бабенко А. М. Запобігання організованій, озброєній та терористичній злочинності як складова безпеки в умовах євроінтеграції. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2022. № 4, ч. 1. С. 54–58.

8. Бабенко А. М. Сучасний стан та тенденції наркозлочинності, вбивств та самогубств у містах і сільських районах України: кримінологічний вимір та запобігання. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2018. Спец. вип. № 1 (91): Протидія наркозлочинності в Україні та у світі: проблеми та шляхи їх вирішення. С. 16–26.

9. Бабенко А. М. Тактико-психологічні, кримінально-процесуальні, адміністративно-правові та оперативно-розшукові заходи профілактики і запобігання кримінальним правопорушенням. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2021. № 1. С. 14–22.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-580-1-55

МІСЦЕВІ ОРГАНИ ПУБЛІЧНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ ЯК СУБ'ЄКТИ ПУБЛІЧНЕ АДМІНІСТРУВАННЯ СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН У СФЕРІ АРХІТЕКТУРИ ТА ІНЖИНІРИНГУ

Білик Максим Володимирович
аспірант кафедри теоретичної юриспруденції
Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана
ORCID ID: 0009-0006-8548-6020
м. Київ, Україна

Система суб'єктів публічної адміністрації, які здійснюють публічне адміністрування суспільних відносин у сфері архітектури та інжинірингу на сьогодні представлена не лише центральними органами виконавчої влади, про які було зазначено вище, а також і місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування які реалізують відповідну діяльність як на регіональному так і на місцевому рівні. При цьому на відповідних рівнях така діяльність одночасно здійснюється декількома різними суб'єктами паралельно відповідно до покладених на них законодавством повноважень або тих повноважень, які були їм делеговані. Зокрема, компетенції в досліджуваній сфері одночасно розподілені на місцевому рівні між місцевими радами та місцевими державними адміністраціями, а також виконавчими органами з питань державного архітектурно-будівельного контролю сільських, селищних, міських рад, які утворюються при них. Регіональний же рівень адміністрування забезпечується Радою міністрів та Верховною Радою Автономної Республіки Крим, а також обласними та районними радами та державними адміністраціями.

Аналізуючи регіональний рівень варто звернути увагу на повноваження, якими відповідно до законодавства наділені такі органи. Повноваження у сфері містобудування органів влади Автономної Республіки Крим зафіксовані в тексті ст. 10 ЗУ «Про основи містобудування». Відповідно до положень цієї статті серед компетенцій згаданих органів можна перелічити наступні: реалізація державної політики у сфері містобудування на території Автономної Республіки Крим, розроблення схеми планування території Автономної Республіки Крим та її окремих частин; утворення органів з питань містобудування та архітектури, керівництво їх діяльністю; організація розробки та проведення експертизи, затвердження і реалізація республіканських містобудівних програм, проектів об'єктів, що будуються за рахунок бюджету Автономної

Республіки Крим; організація проведення робіт, пов'язаних з прийняттям в експлуатацію закінчених будівництвом об'єктів; організація охорони, реставрації та використання пам'яток архітектури і містобудування; встановлення та зміна меж населених пунктів відповідно до законодавства щодо комплексного розвитку території Автономної Республіки Крим; врахування інтересів відповідних територіальних громад при вирішенні питань планування територій на регіональному рівні тощо [1].

Повноваження другого суб'єкта, який також виконує діяльність із публічного адміністрування на регіональному рівні, зафіксовані в межах наступної статті вказаного Закону України. Отже, ст. 11 ЗУ «Про основи містобудування» наділяє обласні та районні ради наступним переліком повноважень: розроблення та затвердження схем планування територій, містобудівних програм області чи району; затвердження регіональних містобудівних програм; встановлення та зміна меж населених пунктів, затвердження обласними радами містобудівної документації області тощо [1]. У свою чергу ст. 13 цього законодавчого акту містить перелік компетенцій якими наділено обласні державні адміністрації, зокрема, до їх повноважень віднесено: узгодження інтересів територіальних громад при плануванні територій; розроблення і подання на затвердження обласних містобудівних програм, схем планування території області; розгляд пропозицій по встановленню та зміні меж сіл, селищ; організації експертизи містобудівної документації для територій і населених пунктів області тощо [1].

Надалі нам варто зосередитись на характеристиці повноважень органів, які зобов'язані забезпечувати досліджувану нами діяльність на місцевому рівні. Як нами вже було раніше зазначено публічне адміністрування суспільних відносин у сфері архітектури та інжинірингу на місцевому рівні забезпечується одночасно місцевими радами, місцевими державними адміністраціями, а також виконавчими органами з питань державного архітектурно-будівельного контролю сільських, селищних, міських рад.

Першим із вказаних органів з характеристики повноважень якого ми розпочнемо будуть місцеві ради. На сьогодні відповідно до оновлених правил адміністративного поділу та впровадження ширшої децентралізації місцеві ради поділяються на міські, тобто утворені в містах, селищні – утворені в селищах та сільські – утворені в селах. Комплекс повноважень у сфері містобудування, які притаманні цим органам визначено ст. 12 ЗУ «Про основи містобудування». Відповідно до цієї статті до основних повноважень міських, селищних та сільських рад у досліджуваній нами сфері відноситься: затвердження місцевих програм, генеральних планів відповідних населених пунктів, планів зонування територій, а за їх відсутності - детальних планів територій. На місцеві ради також можуть бути покладені й інші повноваження відповідно до

законодавства, а також вони можуть делегувати частину своїх повноважень утвореним при них виконавчим органам або відповідним місцевим державним адміністраціям [1].

Наступним суб'єктом публічного адміністрування на місцевому рівні є місцева державна адміністрація. Повноваження місцевих державних адміністрацій, які реалізуються шляхом публічного адміністрування, закріплені ст. 13 ЗУ «Про основи містобудування». У цій статті визначено, що місцеві державні адміністрації уповноважені на: реалізацію державної політики у відповідній сфері на своїй території; планування територій на відповідному рівні; підготовку пропозицій до програм соціально-економічного розвитку відповідної території; інформування населення про плани розміщення найважливіших містобудівних, промислових, енергетичних і транспортних комплексів; забезпечення охорони культурної спадщини та моніторинг забудови та іншого використання територій. При цьому міські державні адміністрації міст зі спеціальним статусом Києва та Севастополя відповідно до законодавства мають окремі повноваження, до яких належить, зокрема, організація розробки та експертизи містобудівної документації та підготовка її до затвердження [1].

У той же час ст. 14 згаданого закону наводить перелік повноважень, які притаманні ще одному суб'єкту, яким є виконавчі органи сільських, селищних та міських рад. До їх основних повноважень віднесено діяльність щодо: визначення території для містобудівних потреб згідно з рішенням ради; встановлення на відповідній території режиму використання та забудови земель; надання містобудівних умов і обмежень забудови земельних ділянок; забезпечення розробки і подання на затвердження відповідних рад місцевих містобудівних програм, генеральних планів, детальних планів, планів червоних ліній; організація охорони культурної спадщини; організація робіт, пов'язаних із створенням і веденням містобудівного кадастру населених пунктів тощо [1].

Останнім із органів місцевого рівня, що потребує нашого аналізу, є суб'єкт публічної адміністрації, якому відповідно до законодавства делеговані повноваження щодо здійснення державного архітектурно-будівельного контролю на місцях. Відповідно до ч. 3 ст. 6 ЗУ «Про регулювання містобудівної діяльності» встановлено, що органами державного архітектурно-будівельного контролю є структурні підрозділи з питань державного архітектурно-будівельного контролю Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій та виконавчі органи з питань державного архітектурно-будівельного контролю сільських, селищних, міських рад. При цьому ч. 5 ст. 7 цього ж нормативно-правового акту визначено, що згадані органи у межах відповідних делегованих повноважень із питань державного архітектурно-будівельного контролю є підконтрольними центральному органу виконавчої влади в даній сфері,

тобто ДІАМ. У той же час ДІАМ уповноважений здійснювати державний архітектурно-будівельний нагляд за рішеннями цих органів, а також відповідні рішення можуть бути оскарженими в судовому порядку за правилами адміністративного судочинства. Однак, ч. 2 ст. 7 цього закону містить застереження яке передбачає, що у разі якщо такі органи не були утворенні притаманні їм повноваження реалізуються ДІАМ напряму [2]. Законодавством, зокрема, тією ж ст. 7 встановлені обмеження щодо повноважень таких органів державного архітектурно-будівельного контролю. Критерієм розмежування повноважень згаданих органів виступає клас наслідків (відповідальності) об'єктів будівництва щодо яких здійснюється відповідний контроль. Отже, відповідні місцеві органи розподілені за компетенцією на дві групи. До першої групи відносяться виконавчі органи з питань державного архітектурно-будівельного контролю сільських, селищних, міських рад, що не відносяться до міських рад населених пунктів, які є адміністративними центрами областей, та міських рад населених пунктів з чисельністю населення понад 50 тисяч. Такі органи уповноважені здійснювати державний архітектурно-будівельний контроль лише щодо об'єктів, що за класом наслідків (відповідальності) відносяться до об'єктів з незначними наслідками (СС1) та розташовані у межах відповідних населених пунктів. Другу ж групу складають виконавчі органи з питань державного архітектурно-будівельного контролю міських рад адміністративних центрів областей та населених пунктів, що мають населення понад 50 тисяч, а також структурні підрозділи з питань державного архітектурно-будівельного контролю Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій. Органи другої групи уповноважені здійснювати державний архітектурно-будівельний контроль щодо об'єктів, що за класом наслідків (відповідальності) відносяться до об'єктів з незначними (СС1) та середніми (СС2) наслідками та розташовані у межах відповідних населених пунктів. Державний архітектурно-будівельний контроль щодо усіх інших об'єктів будівництва здійснюється лише ДІАМ напряму [2].

Перелік повноважень вказаних місцевих органів, яким державою було делеговано повноваження щодо здійснення державного архітектурно-будівельного контролю, визначається Примірним положенням про органи державного архітектурно-будівельного контролю, що затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 19 серпня 2015 р. № 671. У тексті цього примірного положення, а саме на рівні п. 4 встановлено, що до компетенції згаданих органів належить: виконання повного комплексу дій щодо оформлення документів, які дають право на виконання підготовчих та будівельних робіт і прийняття в експлуатацію закінчених будівництвом об'єктів; здійснення державного архітектурно-будівельного контролю, а також контролю за виконанням

приписів посадових осіб відповідних органів; проведення розгляду справ про адміністративні правопорушення пов'язані з їх діяльністю та справ про правопорушення у сфері містобудівної діяльності тощо [3].

Останнім із органів влади, що може виступати суб'єктом публічного адміністрування в сфері архітектури та інжинірингу, є військові адміністрації. Поява відповідних органів в нашій державі, як було згадано раніше, обумовлена введенням на території України воєнного стану. Військова адміністрація з моменту свого утворення відповідно до законодавства переймає на себе частину або всі повноваження органів місцевої влади представлених державними адміністраціями та органами місцевого самоврядування на відповідній територіальній одиниці. Повноваження військової адміністрації закріплено ч. 2 ст. 15 ЗУ «Про правовий режим воєнного стану» від 12.05.2015 № 389-VIII. Серед усіх компетенцій, можемо виокремити наступні повноваження військових адміністрації населених пунктів, що пов'язані з регулюванням архітектурної та інжинірингової діяльності: надання відповідно до закону містобудівних умов і обмежень забудови земельних ділянок; вирішення відповідно до закону питань регулювання земельних відносин; прийняття рішень про обстеження будівель і споруд, пошкоджених внаслідок бойових дій тощо. Окрім цього пунктом 9^2 розділу V «Прикінцеві положення» ЗУ «Про регулювання містобудівної діяльності» на період дії правового режиму воєнного стану та протягом одного року після його припинення чи скасування до повноважень начальників військових адміністрацій віднесено ухвалювати розпорядження, якими визначаються межі територій для яких розробляються схеми розміщення. Затверджена схема розміщення в свою чергу надає право розміщувати тимчасові споруди для життєзабезпечення населення на земельних ділянках будь-якої категорії, крім певних виключень, без зміни їх цільового призначення [2].

Література:

1. Про основи містобудування : Закон України від 16.11.1992 № 2780-XII : станом на 15 листоп. 2024 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2780-12#Text.

2. Про регулювання містобудівної діяльності : Закон України від 17.02.2011 № 3038-VI : станом на 31 жовт. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3038-17#Text.

3. Деякі питання діяльності органів державного архітектурно-будівельного контролю : Постанова Каб. Міністрів України від 19.08.2015 № 671 : станом на 13 берез. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/671-2015-п#Text.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-580-1-56

ЦИФРОВІ АКТИВИ ТА АКАУНТИ У СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ: ПРАВОВІ АСПЕКТИ СПАДКУВАННЯ

Яковлев Максим Денисович
здобувач освіти 2 року
другого (магістерського) рівня вищої освіти
Навчально-науковий інститут права
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна

Цифрова трансформація сучасного суспільства зумовлює необхідність теоретичного переосмислення фундаментальних принципів приватного права та удосконалення діяльності інститутів приватного права. У цьому контексті концепція постіндустріального суспільства, розроблена Деніелом Беллом, визначає інформацію як ключовий суспільний ресурс [4]. Мануель Кастельс розглядає сучасну віртуальну реальність (або. які він пише – реальну віртуальність) крізь призму мережевих структур, що функціонують у цифровому середовищі [6].

За своїм цивілізаційним значенням та масштабом сучасна цифрова революція співвідноситься з інформаційною трансформацією, започаткованою винайденням друкарського верстата Й. Гутенбергом [2], що радикально змінила способи створення та поширення інформації. Якщо друкарський верстат сприяв поширенню знань у матеріальній формі, то Інтернет зумовив їх дематеріалізацію, що призвело до формування нової категорії об’єктів цивільних прав.

У межах формування доктрини цифровізації приватноправових відносин (*digital private law*), обґрунтовується, що особа функціонує не лише у фізичному, але й у цифровому просторі. це зумовлює появу цифрової спадщини як нового феномену приватного права.

Відтак постає питання: що становить цифрову спадщину у правовому розумінні?

У сучасній цивілістичній доктрині країн континентальної правової сім’ї сформувалися два концептуальні підходи до визначення правової природи цифрових активів як об’єкта цивільних прав.

Перший – корпоральний (матеріальний), що ґрунтується на класичному римському розумінні речі як тілесного об’єкта та домінує у німецькій правовій традиції. У його межах цифрові активи не визнаються речами через відсутність матеріального субстрату. Відповідно до

корпорального підходу «лише тілесні об'єкти можуть визнаватися речами, що виключає цифрові активи з категорії об'єктів речового права» [8].

Другий підхід – інкорпоральний (res incorporales) характерний для французької та італійської правових систем. Він виходить із розширеного розуміння майна та допускає існування нематеріальних об'єктів як самостійних об'єктів цивільного обороту. У цьому контексті цифрові активи можуть розглядатися як специфічні майнові права або об'єкти [8].

Зазначена дихотомія безпосередньо впливає на можливість включення цифрових активів до складу спадщини.

Класична конструкція спадкування, що базується на принципі «*successio in universum ius»*, передбачає перехід усієї сукупності прав та обов'язків спадкодавця до спадкоємців.

Однак застосування цього принципу до цифрових активів ускладнюється їхньою правовою природою. Акаунт у соціальній мережі не може бути редукований до єдиного об'єкта, оскільки він становить складну правову конструкцію, який поєднує: 1) майнові права (право вимоги до платформи, економічна цінність); 2) права інтелектуальної власності; 3) особисті немайнові права, зокрема право на приватність і таємницю кореспонденції.

З огляду на це постає питання: чи може такий об'єкт бути предметом універсального правонаступництва, чи його слід розглядати як сукупність прав, частина з яких є невідчужуваними? Сучасне правове регулювання цифрових активів характеризується конфліктом між імперативними нормами спадкового права та договірними умовами цифрових платформ.

Як зазначає І. Маспес, транснаціональний характер цифрового ринку унеможливлює врахування національних особливостей спадкового права [8]. Умови користування часто містять заборону на передачу акаунтів після смерті користувача, що фактично обмежує спадкові права [9]. Додатковим аспектом є необхідність забезпечення балансу між правом спадкоємців та охороною приватності, включаючи таємницю кореспонденції.

Правопорядки європейських держав демонструють різні моделі правового регулювання цифрової спадщини

Німецький підхід базується на принципі універсального правонаступництва та знаходить відображення у рішенні Федерального Верховного суду Німеччини від 12.07.2018 (III ZR 183/17), яким визнано можливість спадкування цифрових акаунтів [7].

Суд фактично застосував принцип функціональної еквівалентності, яким прирівняв цифрове листування до традиційного.

Французький підхід ґрунтується на пріоритеті захисту персональних даних та запроваджує механізм «цифрових директив», якими «особа ще за життя має змогу чітко визначити, як саме її дані мають зберігатися або передаватися після смерті» [5]. Італійська модель використовує «персоналістичний підхід», допускаючи доступ до цифрових даних за наявності легітимного інтересу членів сім'ї [10].

В Україні важливим етапом стало внесення змін до Цивільного кодексу України та запровадження категорії «цифрової речі» (ст. 179-1 ЦК України), що створило передумови для включення цифрових активів до складу спадщини відповідно до ст. 1218 ЦК України [3] та свідчить про поступову адаптацію національного законодавства до цифрової реальності.

Водночас, як обґрунтовує Р. А. Майданик, цифрова річ є об'єктом, що поєднує ознаки речі та майнового права, що зумовлює необхідність формування нової доктринальної моделі [1]. Особливої уваги потребує проблема доступу до криптоактивів, де фактичне володіння трансформується у контроль над приватними ключами, що не може бути забезпечено традиційними юридичними механізмами.

Цифрова спадщина становить новий феномен приватного права, який не може бути адекватно врегульований у межах класичних правових конструкцій.

З огляду на це, подальший розвиток спадкового права має відбуватися шляхом: доктринального переосмислення категорії об'єктів цивільних прав; розширення принципу *successio in universum ius* на цифрові активи; інтеграції технологічних механізмів у правове регулювання; забезпечення балансу між правом на спадкування та правом на приватність (*ius ad vitam privatam*).

Цифрова епоха ставить перед цивільним правом фундаментальне питання: чи здатна класична система *ius civile* адаптуватися до нової реальності, не втративши своєї системності та доктринальної цілісності.

Література:

1. Майданик Р. А. Цифрова річ як майно та її оборотоздатність. *Цивілістична платформа*. 2025. № 1 (4). С. 19-59. URL: https://clp.org.ua/tsyfrova-rich-iak-majno-ta-ii-oborotozdatnist/

2. Мак-Люен М. Галактика Гутенберга: становлення людини друкованої книги / пер. з англ. В. І. Постнікова, С. В. Єфремова. Київ: Ніка-Центр, 2001. 464 с.

3. Про внесення змін до Цивільного кодексу України щодо розширення кола об'єктів цивільних прав: Закон України від 10.08.2023 № 3320-IX. URL: https://ips.ligazakon.net/document/T233320

4. Bell D. *The Coming of Post-Industrial Society. 2001. P 5-23.* https://bgsp.edu/app/uploads/2014/12/Bell-Coming-of-Post-Industrial-Society.pdf

5. Bordes C. Prévoir sa mort numérique. Le devenir des données numériques post-mortem. *Revue des droits et libertés fondamentaux*. 2020. Chron. № 9. URL: https://revuedlf.com/personnes-famille/prevoir-sa-mort-numerique-le-devenir-des-donnees-numeriques-post-mortem/

6. Castells M. The Rise of the Network Society. John Wiley and Sons Ltd, 2009. 656 p.

7. Fritz K. C. N. Digital inheritance: commentary on the TJ/SP decision regarding the Facebook case. *Pensar*. *Fortaleza*. 2022. Vol. 27, No. 3. P. 1–20. URL: https://ojs.unifor.br/rpen/article/download/14066/8522

8. Juhasz A.Inheriting Digital Assets – A Glimpse Into the Future. *Juridical Tribune – Review of Comparative and International Law*. 2024. Vol. 14. Iss. 4. P. 547-563. URL: https://www.tribunajuridica.eu/arhiva/y14v4/3.pdf

9. Maspes I. Digital Inheritance, Right of the Heirs to Access to the Deceased User's Account, Non-Transferability Clauses: An Overview in the Light of Two Judgments Issued by Italian Courts. *The Italian Law Journal*. 2022. Vol. 8. Iss.1. P. 407-423. URL: https://theitalianlawjournal.it/data/ uploads/8-italj-1-2022/407-mapes.pdf

10. Vigorito A. Post-mortem exercise of data protection rights: The Apple case. *Roma Tre Law Review*. 2021. No. 2. P 83-92. URL: https://romatrepress.uniroma3.it/wp-content/uploads/2022/03/04.-Vigorito-RTLR-2-2021-ebook.pdf

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-580-1-57

ІНСТИТУЦІЙНА ЕВОЛЮЦІЯ СУДУ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ: ІМПЛІКАЦІЇ ДЛЯ РЕФОРМИ СУДОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Галічий Вадим Миколайович
аспірант кафедри європейського та міжнародного права
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара
Науковий керівник: **Бережна К.В.,** *д.юрид.наук, професор,*
завідувач кафедри європейського та міжнародного
права Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара
м. Дніпро, Україна

Суд Європейського Союзу (CJEU) відіграє ключову роль у забезпеченні ефективного функціонування правопорядку ЄС. Його інституційна еволюція – від Європейського суду справедливості 1952 року до сучасної структури, що складається з Суду, Загального суду та спеціалізованих палат – відображає не лише кількісне зростання повноважень, а й якісні зміни в організації та методах правозастосування. В умовах євроінтеграційного курсу України актуальним є вивчення еволюції CJEU та можливостей застосування його моделей у процесі реформування судової системи України.

Перший Суд справедливості функціонував з 1952 року як єдиний судовий орган. Згодом, у відповідь на розширення повноважень ЄС та збільшення кількості справ, було створено Суд першої інстанції (1989), згодом трансформований у Загальний суд (2009) [1].

Договори Маастрихта, Амстердама і Лісабона заклали юридичне підґрунтя для розширення юрисдикції, посилення ролі суддів, введення нових процедур і створення спеціалізованих палат. У 2005–2016 рр. функціонував також Суд державної служби ЄС [2].

Сьогодні структура CJEU охоплює:

1. Суд (Court of Justice): вирішує попередні запити національних судів, апеляції, ануляції актів ЄС;
2. Загальний суд (General Court): розглядає позови фізичних та юридичних осіб проти інституцій ЄС;
3. спеціалізовані юрисдикції в рамках реформ (тимчасові або консультативні органи).

Загальна кількість справ щорічно зростає – наприклад, у 2022 році Суд отримав понад 1100 нових справ [3].

Це вимагає оперативності, ефективності та інституційної гнучкості, зокрема розвитку доктрини суддівської автономії, спеціалізації складу колегій, застосування електронного правосуддя.

Суддів призначають держави-члени за погодженням, терміном на шість років. При цьому діє консультативний комітет щодо професійної придатності кандидатів (згідно з Договором про ЄС, ст. 255) [4].

Забезпечення незалежності, професійної компетентності та європейської правосвідомості – ключові параметри, які Україна може взяти за взірець. У системі CJEU діє модель балансу національного та наднаціонального представництва при збереженні єдності правозастосування.

Суд як інституція формування права CJEU не лише тлумачить, але й формує право. Його прецедентна юриспруденція має нормативну силу (наприклад, справи Van Gend en Loos (C-26/62), Costa v ENEL (C-6/64), Les Verts (C-294/83)) [5][6][7].

Суд виступає «архітектором» європейської правової системи, виробляючи норми, які підлягають застосуванню у всіх державах-членах. Це важливо для України як майбутнього члена ЄС – належне розуміння ролі CJEU як джерела вторинного права необхідне для адаптації національного правопорядку.

Інституційна еволюція Суду ЄС охоплює не лише організаційні та процедурні зміни, але й діджиталізацію судового процесу. У період пандемії COVID-19 та в подальший час Суд ЄС активно впровадив електронне подання документів, віддалені слухання та використання єдиної платформи e-Curia для сторін у справах [11].

Платформа e-Curia стала обов'язковим засобом комунікації у справах між сторонами та Судом, забезпечуючи одночасно прозорість, ефективність та зменшення витрат на ведення процесу. Це дозволило CJEU уникнути затримок у розгляді справ навіть у складних умовах.

Для України цей досвід є корисним у контексті реформи електронного правосуддя, розвитку Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи (ЄСІТС) та переходу до «безпаперового» судочинства. Важливими є такі аспекти:

– уніфікація форм документів та шаблонів рішень;
– надання сторонам доступу до справи в онлайн-режимі;
– відкритість судової інформації та аналітичних інструментів;
– розвиток публічного доступу до практики судів, зокрема Верховного Суду.

Запровадження українського аналога e-Curia сприяло б зменшенню бюрократичного навантаження на суддів і сторін, підвищенню прозорості процесів та узгодженню із європейською практикою.

Україна вже впроваджує елементи європейських стандартів – Вища рада правосуддя, ВККС, етичні комісії – проте досвід CJEU може підсилити ці реформи:

– прозорий механізм добору суддів за участі міжнародних експертів (аналог ст. 255 ДЄС);

– спеціалізація судів і створення палат за напрямками (як у CJEU);

– запровадження механізмів попереднього тлумачення (на кшталт ст. 267 ДФЄС);

– підвищення ролі прецедентної практики Верховного Суду із врахуванням підходів CJEU [8].

Положення Угоди про асоціацію, а також рішення Конституційного Суду України визнають верховенство права і допустимість врахування практики CJEU при тлумаченні законодавства [9][10].

У майбутньому можлива поступова інституційна взаємодія – починаючи з обміну практиками, підготовки суддів, участі в навчальних програмах CJEU – і до створення двосторонніх консультативних механізмів.

Інституційна еволюція CJEU є прикладом поступового, органічного розвитку судової системи, що здатна відповідати на виклики часу. Вона поєднує стабільність інституційної архітектури з динамізмом правозастосування. Для України цей досвід є надзвичайно корисним у світлі реформи судової системи. Інституційні механізми CJEU (незалежність, ефективність, універсальність) можуть слугувати орієнтиром у розбудові українського правосуддя на європейських засадах.

Література:

1. Consolidated version of the Treaty on the Functioning of the European Union. OJ C 326, 26.10.2012. https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A12012E%2FTXT

2. Lenaerts K., Maselis I., Gutman K. EU Procedural Law. Oxford University Press, 2015. https://global.oup.com/academic/product/eu-procedural-law-9780198707332

3. Court of Justice of the European Union. Annual Report 2022. https://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2023-03/rapport_annuel_2022_cour_de_justice_en.pdf

4. Article 255 of the Treaty on the Functioning of the EU. https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A12008E255

5. Case C-26/62 Van Gend en Loos v Nederlandse Administratie der Belastingen. https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A61962CJ0026

6. Case C-6/64 Costa v ENEL. https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A61964CJ0006

7. Case C-294/83 Les Verts v European Parliament. https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A61983CJ0294
8. Величко В. Трансформація підходів до прецеденту у праві України. Теорія і практика правознавства. 2022. № 1. https://doi.org/10.32782/tpp/2663-5704/2022.1.4
9. Угода про асоціацію між Україною та ЄС. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text
10. Рішення КСУ №1-рп/2016 від 13.07.2016. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-16#Text

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-580-1-58

ДОСТУП ОСОБИ, ЯКУ БУЛО ЗАТРИМАНО НА ПРОХАННЯ МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО СУДУ, ДО КВАЛІФІКОВАНОЇ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ ВІДПОВІДНО ДО КПК УКРАЇНИ

Понурко Тарас Андрійович
аспірант кафедри кримінального процесу
Національний університет «Одеська юридична академія»
м. Одеса, Україна

Відповідно до ч. 4 ст. 631 КПК України, клопотання про застосування до особи запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою до її фактичної передачі та про передачу до Міжнародного кримінального суду на виконання виданого Міжнародним кримінальним судом ордеру на арешт або вироку про призначення покарання у виді позбавлення волі розглядається слідчим суддею за участю прокурора, затриманої особи та її захисника. В такому випадку законодавець намагається на законодавчому рівні гарантувати особі, відносно якої вирішується дане питання, надання кваліфікованої правової допомоги. В той же час задля забезпечення реальної фактичної імплементації вказаної норми кримінальне процесуальне законодавство повинно бути додатково вдосконалене.

В.Ю. Монастирська, аналізуючи участь захисника при здійсненні екстрадиції особи, пропонувала внести доповнення до Глави 44 КПК України наступного змісту: «1. Участь адвоката у кримінальному провадженні щодо видачі особи державі, компетентними органами якої ця особа розшукується для притягнення до кримінальної відповідальності або виконання вироку, є обов’язковою. Особа має право на першу

вимогу безперешкодно спілкуватись із адвокатом, конфіденційно та без обмеження кількості.

2. Адвокат має право знайомитись з ухвалою суду про видачу особи іноземній державі для здійснення кримінального переслідування, відбування покарання, проведення процесуальних дій.

3. Адвокат має право знати про обставини, що стали підставою для розгляду питання про видачу особи іноземній державі та ознайомлюватись з матеріалами екстрадиційної перевірки.

4. Адвокат має право брати участь у процесуальних діях, що пов'язані з видачею особи, заявляти клопотання, подавати скарги на дії посадових осіб, які здійснюють провадження щодо видачі, а також оскаржувати прийняті рішення суду» [1, с. 373].

В цілому ми повністю підтримуємо дану позицію та зазначаємо, що з точки зору нормативного закріплення процедура видачі особи іншій державі в порядку екстрадиції та передача особи до МКС є подібною, а тому запропоновані зміни теж можуть бути релевантними. При цьому звертаємо увагу, що чинна редакція ст. 631 КПК України надає лише базові гарантії права на захист. Так, в ч. 4 цієї статті вказано, що розгляд клопотання проводиться за участю захисника, проте не зазначено, що така участь є обов'яковою. Це ж і не передбачено в ст. 52 КПК України.

У зв'язку з цим пропонуємо ч. 4 ст 631 КПК України викласти в наступній редакції:

«Клопотання розглядається слідчим суддею за *обов'язковою* участю прокурора, затриманої особи та її захисника». Така пропозиція має одразу декілька пояснень. По-перше, в такому випадку уповноважені посадові особи будуть зобов'язані залучити захисника для особи, відносно якої вирішується питання про її видачу МКС. По-друге, гарантується також обов'язкова участь і самої особи, що унеможливить будь-які теоретичні спроби провести розгляд відповідного клопотання без його участі.

Крім того, пропонується доповнити ч. 2 ст. 52 КПК України п. 10 наступного змісту:

«10) щодо осіб, стосовно яких розглядається клопотання про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою до фактичної передачі таких осіб та про передачу до Міжнародного кримінального суду на виконання виданого Міжнародним кримінальним судом ордеру на арешт або вироку про призначення покарання у виді позбавлення волі – з моменту звернення прокурором з таким клопотанням».

Вважаємо, що дана пропозиція є навіть більш важливою, адже вона гарантує участь захисника не лише під час розгляду самого клопотання, а і до цього (з моменту звернення), тобто особа, відносно якої надійшло прохання від МКС, буде мати змогу проконсультуватись із захисником ще до того, як клопотання фактично буде розглядатись слідчим суддею.

Література:

1. Монастирська В. Ю. Повноваження адвоката при здійсненні видачі (екстрадиції) особи. *Юридична наука*. 2019. № 12 102. С. 370-379.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-580-1-59

ПОНЯТТЯ, ОЗНАКИ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ НАЦІОНАЛЬНОГО АГЕНТСТВА УКРАЇНИ З ПИТАНЬ ВИЯВЛЕННЯ, РОЗШУКУ ТА УПРАВЛІННЯ АКТИВАМИ

Магдій Сергій Михайлович
здобувач ПВНЗ «Університет сучасних знань»
м. Київ, Україна

Формування правового статусу органу публічної влади завжди пов'язане з визначенням його місця у системі державних органів, встановленням мети створення такого органу, закріпленням його завдань, функцій, повноважень, а також визначенням порядку взаємодії з іншими суб'єктами публічної адміністрації. У цьому контексті правовий статус органу державної влади має нормативний характер, оскільки він визначається виключно законами та іншими нормативно-правовими актами. Саме через систему нормативного закріплення визначаються межі діяльності органу, його компетенція, права та обов'язки, а також гарантії діяльності та відповідальність.

Правовий статус Національного агентства України з питань виявлення, розшуку та управління активами формується насамперед на законодавчому рівні. Базовим нормативно-правовим актом, який визначає правовий статус Національного агентства, є Закон України «Про Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів» від 10 листопада 2015 року № 772-VIII, який визначає правові та організаційні засади діяльності Національного агентства, його завдання, функції, повноваження та порядок діяльності [1].

Відповідно до зазначеного Закону, Національне агентство є центральним органом виконавчої влади зі спеціальним статусом, що забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів. Таким чином, на законодавчому рівні визначено не лише правове становище Національного агентства як органу виконавчої влади, але й його

спеціальний статус, який зумовлений особливим характером завдань і повноважень цього органу.

Положення Закону деталізуються у підзаконних нормативно-правових актах, зокрема у Положенні про Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 11 липня 2018 року № 613 (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 13 листопада 2025 року № 1467), яке визначає структуру Національного агентства, організацію його діяльності, основні завдання, функції та повноваження [2].

Нормативне закріплення правового статусу Національного агентства здійснюється також через інші нормативно-правові акти, які регулюють окремі напрями його діяльності, зокрема порядок взаємодії з правоохоронними органами, порядок ведення реєстрів, порядок здійснення управління активами, порядок відбору управителів активами тощо. Наприклад, важливе значення для визначення повноважень Національного агентства має наказ «Про затвердження Порядку взаємодії при розгляді звернень органів, що здійснюють досудове розслідування, прокуратури та виконанні запитів іноземних держав щодо виявлення та розшуку активів» від 20 жовтня 2017 року № 115/197-о/297/586/869/857, який регламентує порядок інформаційної взаємодії Національного агентства з правоохоронними органами та іноземними компетентними органами [3].

Водночас правовий статус Національного агентства формується не лише на рівні національного законодавства, але й під впливом міжнародних правових актів, які передбачають створення спеціалізованих органів з розшуку та управління активами, одержаними злочинним шляхом. Зокрема, одним із ключових міжнародних документів у цій сфері є Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції 2003 року, яка передбачає обов'язок держав створювати ефективні механізми виявлення, арешту, конфіскації та повернення активів, одержаних злочинним шляхом [4].

Крім того, важливе значення має Конвенція Ради Європи про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, та про фінансування тероризму 2005 року, яка передбачає необхідність створення державами спеціальних органів або механізмів, уповноважених здійснювати розшук активів та управління арештованим майном [5].

Необхідність створення ефективної системи розшуку та управління активами також передбачена Рекомендаціями Групи з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням коштів (FATF), які передбачають, що держави повинні забезпечити можливість виявлення, замороження, арешту та конфіскації доходів, одержаних злочинним шляхом, а також створити механізми управління таким майном [6].

Важливим міжнародним правовим актом у цій сфері є також Директива Європейського Парламенту і Ради 2014/42/ЄС про замороження та конфіскацію засобів і доходів від злочинної діяльності в Європейському Союзі, яка передбачає створення державами-членами спеціалізованих органів з управління арештованими активами з метою запобігання втраті їх економічної вартості [7].

Таким чином, створення Національного агентства та визначення його правового статусу зумовлено не лише внутрішніми потребами держави щодо забезпечення ефективного кримінального провадження та повернення активів, одержаних злочинним шляхом, але й міжнародними зобов'язаннями України у сфері протидії корупції та відмиванню доходів, одержаних злочинним шляхом.

Отже, правовий статус Національного агентства має комплексний характер і формується на основі норм національного законодавства та міжнародних правових актів, що визначають необхідність створення спеціалізованих органів з виявлення, розшуку та управління активами. Саме нормативне закріплення мети діяльності, завдань, функцій, повноважень, прав та обов'язків Національного агентства визначає його місце у системі органів публічної влади та забезпечує можливість реалізації державної політики у сфері повернення активів, одержаних злочинним шляхом.

Отже, **адміністративно-правовий статус Національного агентства України з питань виявлення, розшуку та управління активами** *– це визначена нормами адміністративного та іншого публічного законодавства система завдань, функцій, повноважень, прав, обов'язків, гарантій діяльності та юридичної відповідальності Національного агентства, що визначають його місце у системі органів публічної влади та забезпечують реалізацію державної політики у сфері виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів.*

До основних ознак адміністративно-правового статусу Національного агентства доцільно віднести:

– нормативне закріплення його статусу у законодавстві. Адміністративно-правовий статус Національного агентства визначається насамперед на рівні законодавчих та підзаконних нормативно-правових актів, що встановлюють мету створення цього органу, його завдання, функції, повноваження, порядок організації діяльності та взаємодії з іншими органами державної влади. Нормативне закріплення статусу означає, що правове становище Національного агентства, на відміну від інших суб'єктів права, визначається не довільно, а виключно нормами права, що забезпечує стабільність його правового становища та визначеність компетенції;

– спеціальний характер правосуб'єктності. Національне агентство є спеціальним суб'єктом адміністративного права, оскільки його правосуб'єктність має цільовий характер і пов'язана з виконанням конкретних державних функцій у сфері виявлення, розшуку та управління активами. На відміну від органів загальної компетенції, Національне агентство наділене спеціальною правосуб'єктністю, що обмежується сферою його діяльності та визначається спеціальним законом;

– наявність владних повноважень. Однією з ключових ознак адміністративно-правового статусу Національного агентства є наділення його владними повноваженнями, що проявляється у праві приймати обов'язкові до виконання рішення у межах своєї компетенції, здійснювати управління арештованими активами, звертатися до суду, вимагати надання інформації від органів державної влади, підприємств, установ та організацій незалежно від форми власності. Наявність владних повноважень свідчить про те, що Національне агентство є суб'єктом владних управлінських відносин;

– функціональну спрямованість діяльності. Адміністративно-правовий статус Національного агентства визначається через функції, які воно виконує. Основними функціями Національного агентства є здійснення заходів з виявлення та розшуку активів, управління активами, на які накладено арешт, організація реалізації таких активів, ведення відповідних реєстрів, а також здійснення міжнародного співробітництва у сфері розшуку активів. Саме функції визначають зміст діяльності Національного агентства та обумовлюють його компетенцію;

– міжвідомчий характер взаємодії з іншими органами. Особливістю адміністративно-правового статусу Національного агентства є те, що воно здійснює свої повноваження у тісній взаємодії з органами досудового розслідування, прокуратури, судами, органами державної влади та органами іноземних держав. Така взаємодія має міжвідомчий характер і проявляється в інформаційному обміні, виконанні запитів щодо розшуку активів, передачі активів в управління та здійсненні міжнародного співробітництва;

– наявність визначеної компетенції у сфері розшуку та управління активами. Компетенція Національного агентства має чітко визначений спеціальний характер і поширюється на сферу виявлення, розшуку та управління активами, на які може бути накладено арешт у кримінальному провадженні. Це означає, що Національне агентство не є органом досудового розслідування або органом прокуратури, а виконує спеціалізовані функції, пов'язані з розшуком активів та організацією їх управління;

– підконтрольність і підзвітність у межах, визначених законом. Національне агентство як орган виконавчої влади не є повністю автономним у своїй діяльності та перебуває під контролем і у межах підзвітності,

визначених законодавством. Зокрема, діяльність Національного агентства підконтрольна Кабінету Міністрів України, а також підлягає парламентському контролю, фінансовому контролю та іншим видам державного контролю, що забезпечує законність та прозорість його діяльності;

– наявність юридичної відповідальності за результати діяльності. Як суб'єкт публічної влади Національне агентство та його посадові особи несуть юридичну відповідальність за прийняті рішення, дії або бездіяльність. Юридична відповідальність може наставати у дисциплінарній, адміністративній, цивільно-правовій або кримінальній формах у разі порушення законодавства, перевищення повноважень або неналежного виконання покладених на орган функцій. Наявність юридичної відповідальності є важливою гарантією законності діяльності Національного агентства..

Таким чином, адміністративно-правовий статус Національного агентства є різновидом спеціального адміністративно-правового статусу органу публічної влади, який характеризується особливим предметом діяльності, спеціальними повноваженнями та міжвідомчим характером взаємодії з органами досудового розслідування, прокуратури та суду. Це зумовлює необхідність подальшого детального аналізу елементів адміністративно-правового статусу Національного агентства, зокрема його завдань, функцій, повноважень та порядку їх реалізації.

Література:

1. Про Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів: Закон України від 10.11.2015 № 772-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/772-19

2. Про затвердження Положення про Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами: постанова Кабінету Міністрів України від 11.07.2018 № 613. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/613-2018-п

3. Про затвердження Порядку взаємодії при розгляді звернень органів, що здійснюють досудове розслідування, прокуратури та виконанні запитів іноземних держав щодо виявлення та розшуку активів: наказ Національного агентства України з питань виявлення, розшуку та управління активами, Національного антикорупційного бюро України, Генеральної прокуратури України, Служби безпеки України, Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства фінансів України від 20 жовтня 2017 року № 115/197-о/297/586/869/857. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1342-17

4. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції 2003 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16

5. Конвенція Ради Європи 2005 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_948
6. FATF Recommendations. URL: https://www.fatf-gafi.org/en/publications/Fatfrecommendations/Fatf-recommendations.html
7. Directive 2014/42/EU. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32014L0042

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-580-1-60

ПОНЯТТЯ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТІВ, ЯКИМИ РЕГУЛЮЄТЬСЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ В УМОВАХ ОСОБЛИВОГО ПЕРІОДУ

Гудима Олександр Петрович
здобувач ВПНЗ «Університет сучасних знань»
м. Київ, Україна

Нормативно-правове регулювання сільськогосподарської діяльності в умовах особливого періоду доцільно розглядати крізь призму адміністративно-правового впливу держави на аграрну сферу. Систему нормативно-правових актів, якими регулюється сільськогосподарська діяльність в умовах особливого періоду, доцільно розглядати як багаторівневу та таку, що охоплює акти міжнародного, загальнодержавного і локального характеру. Її основу становлять міжнародні акти, законодавчі акти, що визначають правовий режим воєнного стану, мобілізаційної підготовки, засади державної аграрної політики, правовий режим земель, організацію фермерських господарств, кооперації, державної підтримки сільського господарства, безпечності харчових продуктів, карантину рослин, використання насіння, пестицидів та агрохімікатів, а також функціонування ринку зерна; акти Президента України, якими вводиться та продовжується воєнний стан, оголошується і продовжується загальна мобілізація, а також визначаються стратегічні орієнтири у сфері продовольчої безпеки; акти Кабінету Міністрів України та акти центральних органів виконавчої влади, якими конкретизуються механізми провадження господарської діяльності в умовах воєнного стану, бронювання працівників, державної підтримки агровиробників, страхування сільськогосподарської продукції, гуманітарного розмінування земель сільськогосподарського призначення, функціонування Державного аграрного реєстру, а також реалізації стратегічних

документів у сфері продовольчої безпеки та розвитку сільського господарства.

Разом з тим, істотне значення мають акти місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, якими затверджуються регіональні програми розвитку агропромислового комплексу, критерії визначення критично важливих підприємств, а також локальні заходи із забезпечення продовольчої безпеки територіальних громад. Таким чином, нормативно-правове регулювання сільськогосподарської діяльності в умовах особливого періоду характеризується комплексністю, ієрархічністю та поєднанням загальнодержавних і локальних механізмів впливу на аграрну сферу.

Отже, під **нормативно-правовим регулюванням сільськогосподарської діяльності в умовах особливого періоду** пропонується розуміти *систему нормативно-правових актів і правозастосовних рішень суб'єктів публічної адміністрації, за допомогою яких упорядковуються земельні, організаційно-управлінські, фінансово-забезпечувальні, дозвільні, контрольні та інші відносини в аграрній сфері з метою гарантування продовольчої безпеки, стійкості аграрного сектору та збереження виробничого потенціалу держави.*

Наявність цілісної й ефективної системи такого регулювання є необхідною передумовою результативної державної аграрної політики, належного функціонування механізму публічного управління у сільському господарстві та адаптації аграрної сфери до умов особливого періоду.

В Конституції України закріплено базові конституційні засади, на яких ґрунтується адміністративно-правове регулювання сільськогосподарської діяльності. Насамперед, це норми про землю як об'єкт права власності Українського народу (ст.13 Конституції України), про землю як основне національне багатство під особливою охороною держави, а також про обов'язок держави захищати права всіх суб'єктів права власності і господарювання (ст.14 Конституції України).

Для сільськогосподарської діяльності в умовах особливого періоду визначальними є також конституційні гарантії права власності, права на підприємницьку діяльність, права на працю та на належні, безпечні й здорові умови праці. Водночас Конституція України прямо передбачає, що в умовах воєнного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії таких обмежень, а отже саме на цій основі законодавець може вводити спеціальні правила для аграрної сфери під час війни. Крім того, Конституція України закріплює безпековий та організаційний фундамент такого регулювання: захист суверенітету, територіальної цілісності й економічної безпеки є найважливішими функціями держави; Президент України приймає рішення про мобілізацію і введення воєнного стану; Кабінет Міністрів забезпечує економічну самостійність держави,

проведення фінансової, цінової, інвестиційної, податкової та екологічної політики, розробляє загальнодержавні програми розвитку, управляє об'єктами державної власності та координує роботу органів виконавчої влади. Саме ці положення створюють конституційну основу для спеціального адміністративно-правового регулювання сільськогосподарської діяльності в особливий період.

Земельний кодекс України у відносинах сільськогосподарської діяльності в особливий період зберігає загальний режим категорії земель сільськогосподарського призначення, але доповнює його спеціальними винятками, що почали діяти з введенням воєнного стану в Україні - розділ X «Перехідні положення». Для аграрної сфери ключовим є пункт 27-1, який, зокрема, передбачає: автоматичне поновлення на один рік окремих договорів користування сільськогосподарськими землями без волевиявлення сторін і без внесення відомостей до Державного реєстру речових прав; можливість передавати в оренду державні, комунальні, нерозподілені та невитребувані землі для товарного сільськогосподарського виробництва на строк до одного року; обмеження орендної плати 8% середньої нормативної грошової оцінки ріллі по області; укладення договорів в електронній формі; передачу в оренду без земельних торгів; формування ділянки для такої оренди без внесення відомостей до Державного земельного кадастру і без кадастрового номера, якщо робота кадастру призупинена; можливість передавати право оренди або суборенди іншій особі без згоди власника; відсутність відповідальності за невикористання ділянки за цільовим призначенням; передачу державних і комунальних земель для товарного сільськогосподарського виробництва без зміни цільового призначення; а також створення реєстру територій, забруднених або ймовірно забруднених вибухонебезпечними предметами, і механізм обстеження земель, які визнані непридатними через мінну загрозу [1].

Втім, даний кодифікований акт не враховує в повній мірі особливості провадження сільськогосподарської діяльності, що зумовлені умовами воєнного стану. Так, по-перше, є розрив між воєнними земельними механізмами та загальним режимом державної реєстрації речових прав. За загальним правилом Законом України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» передбачено, що речові права, які підлягають державній реєстрації, виникають, змінюються і припиняються з моменту такої реєстрації [2]. Натомість Земельний кодекс України дозволив автоматичне поновлення окремих аграрних договорів без внесення відомостей до реєстру (п.27 Земельного кодексу України), а Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відновлення системи оформлення прав оренди земельних ділянок сільськогосподарського призначення та удосконалення

законодавства щодо охорони земель» від 19 жовтня 2022 року № 2698-IX уже постфактум був змушений спеціально врегулювати реєстрацію таких позареєстрових поновлень. Це не стільки класична правова колізія, скільки тимчасова дерогація, яка породила правову невизначеність щодо публічності прав, їх пріоритету для третіх осіб і подальшого обігу таких земельних ділянок.

З огляду на це доцільно запропонувати внести зміни до Земельного кодексу України та Закону «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень»: доповнити п. 27 розділу X нормою про обов'язкове внесення до Державного реєстру прав усіх речових прав, які були автоматично поновлені за пп. 1 п. 27, у визначений строк після припинення чи скасування воєнного стану протягом шести місяців».

Одночасно варто передбачити спрощену адміністративну процедуру такої реєстрації без повторного подання всього масиву документів, якщо відомості можуть бути підтверджені на підставі раніше укладеного договору та даних земельного кадастру. На нашу думку, це усуне «позареєстрові» права як тривале явище та відновить принцип публічності речових прав.

По-друге, Закон України «Про Державний земельний кадастр» встановлює, що державна реєстрація земельної ділянки здійснюється при її формуванні, а при реєстрації їй присвоюється кадастровий номер; крім того, земельна ділянка може бути об'єктом цивільних прав лише з моменту її формування та державної реєстрації права власності на неї [3]. Водночас пп. 2 п. 27 розділу X Земельного кодексу України допустив формування ділянок для однорічної аграрної оренди без внесення відомостей до кадастру і без присвоєння кадастрового номера. Хоча для надзвичайної ситуації це було функціонально виправдано, такий режим ускладнив ідентифікацію меж, облік обмежень, перевірку накладення ділянок, подальшу державну реєстрацію прав та інтеграцію даних між кадастром і реєстром речових прав.

По-третє, за загальним правилом згідно положень Закону України «Про оренду землі» визначено, що орендована ділянка може передаватися в суборенду, якщо це передбачено договором оренди або за письмовою згодою орендодавця; право суборенди підлягає державній реєстрації [4]. Натомість пп. 9 п. 27 розділу X Земельного кодексу України дозволив орендарям і суборендарям сільськогосподарських земель усіх форм власності передавати своє право іншій особі на строк до одного року без згоди власника, із лише подальшим письмовим повідомленням, а за умови зупинення кадастру - із реєстрацією в реєстраційній книзі районної військової адміністрації. Така модель прискорила обіг землекористування, але з погляду системності законодавства створила напруження між загальним орендним режимом і спеціальним воєнним винятком, тобто виникла неузгодженість воєнної передачі права

землекористування з загальним режимом суборенди за Законом України «Про оренду землі».

Закон України «Про засади державної аграрної політики та державної політики сільського розвитку» має рамковий характер і визначає відносини, пов'язані з формуванням і реалізацією державної аграрної політики та державної політики сільського розвитку, а також основи державної політики у бюджетній, кредитній, ціновій, регуляторній та інших сферах державного управління щодо стимулювання виробництва сільськогосподарської продукції, розвитку аграрного ринку та забезпечення продовольчої безпеки населення. Норми даного Закону містять окремі інструменти підтримки, зокрема: норми про додаткову фінансову підтримку сімейних фермерських господарств. Для особливого періоду це означає, що саме цей закон задає матеріальну мету державного впливу на аграрну сферу - збереження виробництва, ринку і продовольчої безпеки, але не створює самостійного спеціального режиму дії аграрної політики під час війни. Умовно кажучи, в особливий період цей закон не напряму, а опосередковано регулює сільськогосподарську діяльність: через визначення цілей аграрної політики, видів державного впливу та пріоритету продовольчої безпеки.

Основна правова прогалина полягає в тому, що Закон України «Про засади державної аграрної політики та державної політики сільського розвитку» не містить спеціального розділу про державну аграрну політику в умовах особливого періоду. У ньому немає ані визначення поняття «сільськогосподарська діяльність в особливий період», ані принципів її правового забезпечення, ані норм про пріоритетність продовольчої безпеки, безперервність аграрного виробництва, аграрну логістику, гуманітарне розмінування сільськогосподарських земель, збереження іригаційної інфраструктури, релокацію агровиробництва, резервування потужностей зі зберігання чи спеціальні правила доступу агровиробників до кредитів і страхування воєнних ризиків. Через це між Спеціальним Законом України «Про засади державної аграрної політики та державної політики сільського розвитку» і законами України, які встановлюють режим воєнного стану виникає не стільки пряма текстуальна колізія, скільки функціональна неузгодженість: цілі аграрної політики визначені, а спеціальний механізм їх досягнення в умовах війни розпорошений між багатьма окремими актами.

Друга проблема - компетенційна фрагментація. Закон України «Про засади державної аграрної політики та державної політики сільського розвитку» визначає напрями аграрної політики, але не встановлює окремого режиму взаємодії між Кабінетом Міністрів України, центральним органом виконавчої влади у сфері аграрної політики, військовими адміністраціями, обласними державними адміністраціями та органами місцевого

самоврядування саме для особливого періоду. Водночас Закон України «Про правовий режим воєнного стану» виходить із особливої ролі військового командування та військових адміністрацій, а Закон України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» - із переведення економіки та її галузей на функціонування в умовах особливого періоду. У результаті на рівні практичного застосування виникає колізійна напруга: хто саме має ухвалювати пріоритетні рішення щодо аграрної логістики, забезпечення посівної, зрошення, матеріальних резервів, бронювання працівників або першочергового відновлення аграрної інфраструктури Закон України «Про засади державної аграрної політики та державної політики сільського розвитку» не конкретизує.

Література:

1. Земельний кодекс України: Закон України від 25 жовтня 2001 року № 2768-III. Відомості Верховної Ради України, 2002. № 3-4. Ст.27.

2. Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень: 1 липня 2004 року № 1952-IV. Відомості Верховної Ради України, 2004. № 51. Ст.553. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/ show/1952-15#Text

3. Про Державний земельний кадастр: Закон України від 7 липня 2011 року № 3613-VI. Відомості Верховної Ради України, 2012. № 8. Ст.61.

4. Про оренду землі: Закон України від 6 жовтня 1998 року № 161-XIV. Відомості Верховної Ради України, 1998. № 46-47. Ст.280.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-580-1-61

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗДОБУТТЯ ІНОЗЕМНИМИ ГРОМАДЯНАМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Любченко Олександр Олексійович,
аспірант
Київський національний економічний університету імені Вадима Гетьмана
м. Київ, Україна

Відповідно до ст. 26 Конституції України іноземці та особи без громадянства, що перебувають в Україні на законних підставах, користуються тими самими правами і свободами, а також несуть такі самі обов'язки, як і громадяни України, – за винятками, встановленими Конституцією, законами чи міжнародними договорами України. Іноземцям та особам без громадянства може бути надано притулок у порядку, встановленому законом [1].

Згідно із ч. 2 ст. 75 Закону України «Про вищу освіту» одним із основних напрямів міжнародного співробітництва закладів вищої освіти є надання послуг, пов'язаних із здобуттям вищої та післядипломної освіти, іноземним громадянам в Україні, а відповідно до ч. 2 ст. 76 Закону України «Про вищу освіту» одними із основних напрямів зовнішньоекономічної діяльності закладу вищої освіти є організація підготовки осіб з числа іноземних громадян до вступу у заклади вищої освіти України та провадження освітньої діяльності, пов'язаної з навчанням іноземних студентів за акредитованими освітніми програмами, а також підготовка наукових кадрів для іноземних держав [2].

Наказом Міністерства освіти і науки України «Деякі питання організації набору та навчання (стажування) іноземців та осіб без громадянства» від 01 листопада 2013 року № 1541 був затверджений Порядок організації набору та навчання (стажування) іноземців та осіб без громадянства (далі – Порядок) [3]. Цим же наказом був затверджений Порядок видачі іноземцям та особам без громадянства запрошень на навчання (стажування) в Україні та їх реєстрації.

Порядок визначає особливості організації набору та навчання (стажування) іноземців та осіб без громадянства (далі – іноземці) у закладах освіти незалежно від їх підпорядкування та форми власності, які надають освітні послуги іноземцям на підставі ліцензії на провадження освітньої діяльності, отриманої в установленому порядку. Слід зазначити, що дія Порядку не поширюється на іноземців, які постійно проживають

в Україні на законних підставах, осіб, яким надано статус біженця в Україні, та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту [3].

Навчання іноземців здійснюється за очною (денною), заочною та дистанційною формами здобуття освіти. Навчання за дистанційною формою здобуття освіти здійснюється у випадках, передбачених законодавством, за винятком навчання за спеціальностями галузі знань «Охорона здоров'я» [3].

Важливими є питання організації набору іноземців для навчання в закладах вищої освіти України.

Так, організацію набору на навчання іноземців здійснюють: 1) заклади освіти (при цьому заклади освіти можуть залучати суб'єктів господарювання (резидентів та нерезидентів) на підставі укладених із закладами освіти договорів щодо надання послуг з набору іноземців як кандидатів на навчання); 2) уповноважене Міністерством освіти і науки України державне підприємство. Таким підприємством є Державне підприємство «Український державний центр міжнародної освіти» [3].

Прийом іноземців на навчання проводиться до закладів вищої освіти на акредитовані освітні програми. Прийом/зарахування іноземців на навчання для здобуття вищої освіти на відповідному рівні вищої освіти здійснюється за результатами вступних іспитів і на підставі академічних прав на продовження навчання, що надаються документом про здобутий рівень освіти в країні його походження, та врахування балів успішності, які дають право для продовження навчання на наступному рівні вищої освіти відповідно до законодавства країни, що видала документ про здобутий рівень освіти [3].

Вимоги закладу освіти щодо відповідності вступників з-поміж іноземців умовам прийому на відповідні рівні вищої освіти зазначаються у правилах прийому до закладу освіти та оприлюднюються на офіційному вебсайті закладу освіти. Строки подання, розгляду/оцінювання документів, проведення вступних випробувань та зарахування іноземців встановлюються правилами прийому до закладу вищої освіти. Накази про зарахування іноземців на навчання видаються керівником закладу освіти на підставі рішення приймальної комісії. Накази про зарахування на навчання з додатками до них формуються в Єдиній державній електронній базі з питань освіти [3].

Важливу роль в прийнятті іноземців на навчання до закладів вищої освіти в Україні відіграють підготовчі факультети, відділення (підрозділи).

Зарахування іноземців за навчальними програмами підготовчих факультетів, відділень (підрозділів) з вивчення державної мови та/або мови навчання здійснюється за умови наявності у них повної загальної середньої освіти, отриманої за межами України. Навчання іноземців на

підготовчих факультетах, відділеннях (підрозділах) в Україні здійснюється за денною формою згідно з навчальними програмами, розробленими закладами освіти. Після успішного закінчення підготовчого факультету, відділення (підрозділу) іноземець отримує свідоцтво про закінчення підготовчого факультету, відділення (підрозділу) для іноземців та осіб без громадянства [3].

Прийом іноземців на навчання за міжнародними договорами України та державними програмами здійснюється на підставі направлення Міністерством освіти і науки України у порядку, передбаченому цими договорами та програмами. Якщо іноземці, які навчатимуться за міжнародними договорами та державними програмами, потребують мовної підготовки для здобуття відповідного ступеня вищої/післядипломної освіти, вони зараховуються на підготовчі факультети, відділення (підрозділи) закладів освіти відповідно до листів-направлень Міністерства освіти і науки України. Навчання на підготовчому факультеті, відділенні (підрозділі) здійснюється за договором, укладеним іноземцем з закладом освіти. Зарахованим на навчання за очною (денною) формою іноземцям видається студентський квиток державного зразка [3].

Відрахування, переривання навчання, поновлення і переведення іноземців здійснюються в порядку, як для громадян України, на підставі наказу закладу освіти [3].

Одним із важливих критеріїв ефективності навчання іноземців в Україні є надійність джерел фінансування такого навчання.

Оплата освітніх послуг, що надаються закладами освіти іноземцям, здійснюється за договорами (контрактами) за кошти фізичних або юридичних осіб, якщо інше не передбачено міжнародними договорами України або договорами між закладами вищої освіти про міжнародну академічну мобільність. У разі зарахування на навчання неповнолітніх осіб договори (контракти) укладають їх батьки або законні представники [3].

Документи про освіту зарахованих на навчання іноземців, видані закладами освіти інших держав, проходять процедуру визнання в Україні відповідно до законодавства. Ця вимога не поширюється на документи іноземців, які навчаються за програмами академічної мобільності та стажування, за якими не передбачено присвоєння відповідних кваліфікацій/наукових ступенів [3].

Важливим є те, що заклади освіти, які надають освітні послуги іноземцям, мають забезпечувати своєчасне подання документів до територіальних органів чи підрозділів Державної міграційної служби України для оформлення зарахованим на навчання іноземцям в установленому законодавством порядку посвідок на тимчасове проживання на період навчання. Про іноземців, яких відраховано з закладу освіти відповідно до статті 46 Закону України «Про вищу освіту», а також про

іноземців, які без поважних причин припинили навчання або зникли з місця проживання, заклад освіти, що надає освітні послуги такому іноземцю, зобов'язаний повідомити територіальний орган чи підрозділ Державної міграційної служби України за місцем проживання іноземця [3].

У процесах навчання іноземців в Україні важливу роль відіграє Державне підприємство «Український державний центр міжнародної освіти».

Так, заклад освіти має інформувати Державне підприємство «Український державний центр міжнародної освіти» про іноземців, які прибули для здобуття відповідного ступеня фахової передвищої, вищої, післядипломної освіти (підвищення кваліфікації, стажування), навчання в аспірантурі, докторантурі, клінічній ординатурі, лікарській резидентурі, на підготовчому факультеті, відділенні (у підрозділі), за програмами академічної мобільності та/або з вивчення державної мови та/або мови навчання. Заклад освіти інформує зазначене державне підприємство про відрахування, переривання навчання, поновлення і переведення іноземців. Державне підприємство в строки, які встановлюються Міністерством освіти і науки України, узагальнює подану закладами освіти інформацію щодо надання ними освітніх послуг іноземцям та надсилає до цього міністерства для здійснення моніторингу [3].

Література:

1. Конституція України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text

2. Про вищу освіту : Закон України від 1 липня 2014 року № 1556-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text

3. Деякі питання організації набору та навчання (стажування) іноземців та осіб без громадянства : наказ Міністерства освіти і науки України від 01 листопада 2013 року № 1541. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z2004-13#Text

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-580-1-62

ПОРУШЕННЯ ПЕРЕВАЖНОГО ПРАВА НА ПРИДБАННЯ ЧАСТКИ У ВИПАДКУ ЗВЕРНЕННЯ СТЯГНЕННЯ НА ЧАСТКУ В СТАТУТНОМУ КАПІТАЛІ ТОВАРИСТВА

Лисенко Юрій Олександрович
аспірант кафедри права інтелектуальної власності
та патентної юстиції
Національний університет «Одеська юридична академія»
м. Одеса, Україна

Одним із порушень, які допускаються під час звернення стягнення на частку в статутному капіталі товариства, є порушення переважного права на придбання частики інших учасників товариства. Попри те, що Закон України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» передбачає переважне право учасників товариства на придбання частки у випадку звернення на неї стягнення, крім продажу на аукціоні, на практиці не є виключними випадки, коли частка переходить до кредитора без повідомлення інших учасників товариства. Враховуючи, що новий набувач може здійснити подальше відчуження частки, ще до того як учасники встигнуть вжити заходи щодо захисту свого права переважного покупця, постає питання щодо обрання ефективного, належного способу захисту порушеного права. Вирішуючи питання щодо реалізації переважного права при зверненні стягнення на частку в статутному капіталі, потрібно врахувати, що наприклад, у відносинах застави частка може переходити на підставі акту прийому-передачі (з відкладальною умовою), у випадку її продажу. Натомість відповідно до Закону «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» у випадку порушення переважного права, учасник товариства має право вимагати в судовому порядку переведення на себе прав і обов'язків покупця частки (частини частки). Важливе значення в цьому аспекті має ч.1 ст. 20 зазначеного Закону, яка чітко визначає, що переважне право на придбання частки (частини частки) іншого учасника товариства фактично виникає у випадку її продажу третій особі.

Слід відзначити, що такий підхід дещо обмежує права та інтереси учасників товариства, та створює підґрунтя для укладання відмінних від продажу угод з метою передання частки третім особам в обхід переважного права інших учасників.

Враховуючи, що у випадку звернення стягнення на частку її перехід не завжди відбувається саме на підставі договору купівлі-продажу, постає питання щодо ефективних способів захисту товариства та його

учасників, в тому числі через переведення прав покупця. З метою захисту прав та інтересів учасників товариства Цікало В. обґрунтовує необхідність поширити право учасника товариства на придбання частки іншого учасника не лише на відносини з третіми особами, але й на відносини з рештою учасників [1, с. 45].

Верховний Суд вважає, що переведення прав покупця можна здійснити лише в тому разі, якщо майно залишилось у володінні первісного покупця. Якщо ж останній вже передав належну йому частку іншій особі, то у такому разі переведення прав не є можливим, оскільки такий спосіб не захистить (не відновить) порушеного переважного права учасника на придбання частки, не забезпечить йому можливості придбати у власність частки, що була відчужені з порушенням його переважного права на їхнє придбання, таке рішення не буде підставою для припинення права власності на частку у статутному капіталі Товариства останнього покупця (власників частки).

У справі № 904/4790/20 було заявлено позов про переведення пропорційно до розміру належних учасникам товариства часток у статутному капіталі Товариства прав і обов`язків покупців (стягувачів) за договором про передачу майна (майнових прав), а саме частки у статутному капіталі Товариства, від боржника стягувачу в рахунок погашення боргу в межах виконавчого провадження. Під час розгляду справи було встановлено, що Стягувач, як новий учасник Товариства, відчужив спірну частку на користь іншої особи, відповідні зміни у складі учасників Товариства внесені до Державного реєстру. На підставі розгляду матеріалів справи у рішенні зазначено, що зважаючи на те, що відповідач вже передав частку новому набувачеві, це унеможливлює здійснення переведення прав за договором, Верховний Суд доходить висновку, що у даному випадку у задоволенні позову необхідно було відмовити саме з підстав обрання позивачами способу захисту порушеного права, який хоч і передбачений законом, але, враховуючи конкретні обставини та права нових власників учасників, є неправильним [2].

Враховуючи, що частка може відчужуватись неодноразово з порушенням переважного права на її придбання, постає питання щодо обрання ефективного способу захисту. У рішенні по справі № 910/5625/23 про захист переважного права на придбання частки у статутному капіталі зокрема зазначено, що якщо купівля-продаж частки відбулася двічі та дійсний учасник дізнався про порушення його переважного права вже після завершення повторної купівлі-продажу частки, яка відбулася у зворотному напрямку від третьої особи назад до попереднього учасника і він втратив статус учасника товариства, то право на продаж частки товариства попередньому учаснику, обмежується обов`язком запропонувати частку дійсному учаснику, який має

переважне право на таку купівлю. У випадку, коли частка була предметом кількох послідовних правочинів, тобто кілька разів відчужувалася, порушуючи переважне право учасника, учасник чиє переважне право було порушене, може вимагати переведення прав за останнім договором [3].

Вбачається, що з метою ефективного захисту прав та інтересів товариства у випадку реалізації частки у виконавчому провадженні, доцільно надати переважне право на її придбання також товариство. Зазначене право може бути реалізовано у випадку відмови інших учасників товариства від реалізації переважного права на придбання частки.

Література:

1. Цікало В. Засада пропорційності здійснення переважного права учасників товариства на придбання частки (її частини) іншого учасника. *Juris Europensis Scientiac*. 2023. Вип.1. С.42-46.

2. Постанова КГС ВС від 14 червня 2022 р. у справі № 904/4790/20. https://reyestr.court.gov.ua/Review/104747629

3. Постанова Верховного Суду від 02 жовтня 2025 рокуСправа № 910/5625/23. https://iplex.com.ua/doc.php?regnum=130881134

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-580-1-63

ІНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ УЧАСТІ АДВОКАТУРИ В СИСТЕМІ БЕЗОПЛАТНОЇ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ

Лукашук Андрій Володимирович
здобувач
Науково-дослідний інститут публічного права
м. Київ, Україна

Інституційні засади участі адвокатури в системі безоплатної правової допомоги (БПД) в Україні ґрунтуються на поєднанні державного регулювання (через систему центрів БПД) та принципів незалежності адвокатури. Адвокати забезпечують надання професійної правничої допомоги (як вторинної БПД) особам, які мають право на неї за законом. До інституційних засад участі адвокатури в системі БПД можна віднести: 1) законодавча основа діяльності - Конституція України, якою в статті 131-2 гарантується незалежність адвокатури та надання професійної допомоги, Закон України «Про безоплатну правничу допомогу», який визначає організаційно-правові основи діяльності

адвоката в наданні БПД, Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», який визначає загальні засади діяльності адвоката; 2) організаційні засади участі адвокатів - адвокати залучаються до системи БПД (переважно вторинної - захист, представництво) через контрактну або договірну основу, їх діяльність координується Координаційним центром з надання правової допомоги, організаційне забезпечення їх діяльності здійснюють Центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги (БВПД) - здійснюють відбір адвокатів, розподіл справ (призначення адвоката) та приймають акти наданої допомоги; 3) функціональні засади, які включають завдання, повноваження та гарантії адвокатської діяльності щодо надання БПД, оплату праці, забезпечення адвокатської таємниці; 4) забезпечення моніторингу та якості діяльності - контроль за дотриманням стандартів надання БВПД, оцінка роботи адвокатів, прийняття актів реагування у випадку порушення діяльності; 5) організація адвокатського самоврядування - Національна асоціація адвокатів України (НААУ) відіграє важливу роль у забезпеченні дотримання гарантій незалежності адвокатів, які працюють у системі БПД, а також бере участь у розробці стандартів якості надання БПД.

Аналіз законодавства дає можливість визначити систему нормативно-правових актів, які складають основу діяльності адвоката у сфері надання БПД, до них слід віднести: 1) Конституцію України, в статті 131-2 якої гарантується незалежність адвокатури при наданні професійної правничої» [1]; 2) Закон України «Про безоплатну правової допомогу» від 08 липня 2011 року, який визначає місце адвокатів в системі суб'єктів надання БПД, право на надання БВПД адвокатам, включеним до Реєстру адвокатів, які надають безоплатну вторинну правничу допомогу, права та обов'язки адвокатів щодо надання БВПД [2]; 3) Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 5 липня 2012 року, в якому визначено види адвокатської діяльності спрямовані на надання БПД, професійні обов'язки адвоката щодо її надання, гарантії адвокатської діяльності в тому числі щодо отримання оплати послуг з надання БПД, порядок заключення договору на надання БПД та форми, методи та засоби діяльності спрямованої на надання БПД [3]; 4) Порядок залучення органами місцевого самоврядування адвокатів та інших фахівців у відповідній галузі права до надання безоплатної первинної правничої допомоги затверджується Кабінетом Міністрів України [] та іншими НПА.

Адвокати є ключовими суб'єктами надання другого рівня безоплатної правничої допомоги в Україні – безоплатної вторинної правничої допомоги (БВПД), що включає захист від обвинувачення, представництво інтересів у судах та складення процесуальних документів. Особливості реалізації їх адміністративно-правового статусу у системі надання БПД полягають в наступному: адвокати залучаються до системи для захисту прав громадян, у тих випадках коли є потреба у захисті

прав та інтересів особи, яка не може дозволити собі приватного захисника з урахуванням її соціального статусу, або коли така правова допомога надається державою у випадку притягнення особи до юридичної відповідальності з урахуванням підстав, визначених в Законі України «Про безоплатну правничу допомогу»; адвокати не є штатними працівниками центрів БПД, а працюють за контрактом/договором, проходячи конкурсний відбір, що регулюється Порядком та умовами проведення конкурсу з відбору адвокатів, які залучаються для надання безоплатної вторинної правничої допомоги; для надання допомоги адвокати мають бути внесені до спеціального Реєстру адвокатів, які надають безоплатну вторинну правничу допомогу за їх згодою; залучаються здебільшого для захисту затриманих осіб, представництво інтересів у цивільних, адміністративних справах, а також надання захисту в окремих справах про адміністративні правопорушення; після виконання доручення центрів БПД адвокати звітують про виконану роботу та отримують оплату за рахунок Державного бюджету України.

Основними проблемами залучення адвокатів до надання безоплатної правничої допомоги є: 1) фінансові проблеми (оплата праці) - розмір оплати за послуги адвоката в системі БПД часто не відповідає реальним витратам часу та зусиль, особливо у складних кримінальних справах, виплати винагород адвокатам можуть тривати місяцями або навіть роками після завершення судових проваджень, що фінансово обтяжує адвокатів, які працюють як ФОП, помісячний розподіл бюджетних асигнувань є нерівномірним, що призводить до затримок у підписанні актів виконаних робіт та оплаті; 2) процедурні та організаційні проблеми - система БПД є надто бюрократизованою, адвокати витрачають значний час на підготовку звітності про надану допомогу, замість того, щоб фокусуватися на захисті клієнта; існують складні випадки, коли адвокат стикається з конфліктом інтересів, наприклад, при спробі отримати доручення, або коли інтереси клієнта суперечать попереднім справам; відсутність дієвого механізму контролю за діяльністю центрів БПД, що іноді призводить до необґрунтованих рішень щодо адвокатів, зокрема відмові від продовження контрактів; 3) професійні та етичні проблеми - адвокати, які працюють у системі БПД, часто мають дуже мало часу на ознайомлення зі справою та підготовку до захисту, особливо при термінових затриманнях; через низьку оплату та високе навантаження існує ризик зниження якості захисту, водночас існують досить суворі вимоги щодо звітування про виконану роботу; процедури оцінки якості БПД іноді вважаються адвокатською спільнотою такими, що порушують професійні гарантії незалежності.

Напрямки удосконалення залучення адвокатів до надання безоплатної правничої допомоги можуть полягати в наступному: удосконалені процесів цифровізації та автоматизації надання БПД - автоматичне призначення адвокатів для мінімізації людського фактора,

цифровізація звітності; розширені можливостей для надання правничих консультацій онлайн, що підвищує доступність допомоги у віддалених районах; впровадження нових стандартів якості надання безоплатної вторинної правничої допомоги (БВПД) у цивільних, адміністративних та кримінальних справах; посилені ролі адвокатського самоврядування (НААУ) у моніторингу якості БПД, щоб контроль здійснювали професіонали; регулярне підвищення кваліфікації адвокатів, які працюють у системі БПД, з фокусом на специфічні категорії клієнтів (військові, ВПО, діти); перегляді та оновлені методики оплати послуг адвокатів (зокрема за окремі процесуальні дії), щоб вона відповідала складності справ та ринковим цінам; оптимізація процедури конкурсу для залучення більшої кількості професійних адвокатів до системи БПД; спрощені бюрократичних процедур призначення адвоката, особливо у невідкладних випадках; чітке розмежування функцій центрів БПД та адвокатського самоврядування для забезпечення незалежності адвокатів; посилені гарантій адвокатської таємниці при наданні безоплатної допомоги; розвиток вузької спеціалізації (наприклад, у кримінальних справах, захист прав дітей); розширені мережі та підвищення ефективності допомоги для військовослужбовців, ветеранів та їхніх родин.

Література:

1. Конституція України: прийнята на п’ятій сесії Верховної Ради України 28.06.1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

2. Про безоплатну правову допомогу: Закон України від 08.07.2011 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 51. Ст. 577.

3. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 5 липня 2012 року № 5076-VI. *Відомості Верховної Ради.* 2013. № 27. Ст.282.

4. Про затвердження Порядку залучення органами місцевого самоврядування адвокатів та інших фахівців у відповідній галузі права до надання безоплатної первинної правничої допомоги: постанова Кабінету Міністрів України від 13 жовтня 2023 р. № 1088. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1088-2023-%D0%BF#n10.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-580-1-64

ДО ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ВІДШКОДУВАННЯ ЗБИТКІВ, ЗАВДАНИХ НЕНАЛЕЖНИМ ВИКОНАННЯМ ДОГОВІРНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ

Халдай Ілля Віталійович
аспірант кафедри цивільного права
Національний університет
«Одеська юридична академія»
м. Одеса, Україна

Цивільно-правова відповідальність заснована на принципі повного відшкодування заподіяної шкоди, що передбачає відшкодування потерпілій стороні не лише реальної шкоди, а й неотриманого прибутку. У зв'язку з викладеним цікаве питання співвідношення категорій неустойки та збитків.

Теоретично цивільного права загальновизнаним є виділення штрафної, виключної (або ж виняткової), залікової і альтернативної неустойки [3, С. 180-185].

Так, критерієм їхньої класифікації виступає фактор співвідношення встановленого розміру неустойки з юридичною конструкцією збитку, заподіяного порушенням умов цивільно-правового зобов'язання.

Як висвітлюється у науковій літературі, більшість науковців зазначають, що: штрафна неустойка дозволяє стягувати збитки, понесені фізичною або юридичною особою у повному розмірі понад суму неустойки; своєю чергою, виключна (виняткова) неустойка не дає кредитору права вимагати відшкодування збитків навіть за наявності, обмежуючи стягнення лише сумою неустойки; разом із тим, залікова неустойка передбачає стягнення з правопорушника збитків у сумі, не вкритій неустойкою; водночас, альтернативна неустойка надає кредитору право вибору у стягненні або збитків, або неустойки [5, С. 20-28].

Під збитками, у традиційному розумінні, маються на увазі витрати, які потерпіла особа несе або має понести у процесі відновлення порушеного суб'єктивного цивільного права у вигляді втрати або пошкодження майна (реальний збиток), а також недоотриманого прибутку, який особа отримала б за умови належного виконання зобов'язання іншою стороною договірних відносин (упущена вигода) [7].

Аксіоматичним є положення, нормативно закріплене у статті 526 ЦК України, що відображає принцип реального виконання зобов'язання, у силу якого зобов'язання має бути виконане належним чином відповідно до умов договору та вимог ЦК України, інших актів цивільного

законодавства, а за відсутності таких умов, то вимог згідно із звичаями ділових відносин. У зв'язку із цим боржник, який сплатив неустойку, зобов'язаний також виконати прийняте зобов'язання у натурі, тобто передати річ, виконати роботи, надати послуги, сплатити грошові кошти тощо.

Згідно з нормами ЦК України, встановлюється презумпція штрафної неустойки (статті 552, 624 ЦК України).

Безумовно, учасники цивільно-правових зобов'язань мають право самостійно у договорі визначити співвідношення розміру збитків та неустойки, що підлягають сплаті винною стороною.

Принагідно, шо відповідно до частин другої та третьої статті 624 ЦК України договором може бути встановлений обов'язок відшкодувати збитки лише у тій частині, де вони покриті неустойкою (залікова неустойка) [1].

Так само договором може бути встановлено стягнення неустойки без права на відшкодування збитків (виключна неустойка) або можливість вибору кредитора стягнення неустойки чи відшкодування збитків (альтернативна неустойка) [1].

Особливу увагу слід звернути на частину другу статті 551 ЦК України, яка закріплює положення про те, що сторони у договорі можуть збільшити розмір неустойки, встановлений законом. Сторони також мають право, домовившись про це, зменшити розмір неустойки, встановлений актами цивільного законодавства, за винятком випадків, передбачених законом [6].

До різновидів засобів захисту суб'єктивних цивільних прав, що реалізуються у поза судовому порядку, належать заходи оперативного впливу, під якими традиційно розуміють вольову поведінку кредитора щодо односторонньої зміни умов цивільно-правового зобов'язання поза юрисдикційним способом, мета якого полягає у недопущенні розвитку цивільних правопорушень з боку боржника. Ці заходи оперативного впливу свого безпосереднього закріплення в нормах ЦК України не отримали, проте їхня цивільно-правова природа очевидна.

На думку окремих науковців, під час здійснення цивільних правовідносин нерідко виникає становище, у якому зобов'язаний за законом або договором одна сторона договору ухиляється від виконання певних робіт, не приступає до них своєчасно, або ж надає іншій стороні договору послуги або виконання робіт з наявними вадами, які можуть бути усунені на місці [2, С. 37-42].

У всіх зазначених випадках закон надає право уповноваженій особі виконати вказані роботи власними коштами з перекладанням витрат на зобов'язану особу. У цьому закріплено загальний принцип виконання цивільно-правового зобов'язання, відповідно до якого уповноважена

особа вправі автономно від боржника прийняти на себе виконання його зобов'язання за його необґрунтованого ухилення від нього [4, С. 204-209]. У цьому заходи оперативного впливу структурно передбачені у кожному з інститутів зобов'язального права.

Звісно ж, що обраний юридико-технічний прийом дозволяє застосувати ті заходи оперативного впливу й у рамках інституту, де вони зафіксовані у вигляді нормо-проектування з максимальною ефективністю.

Насамперед їх можна класифікувати за окремими групами на заходи оперативного впливу, пов'язані: з виконанням робіт; із забезпеченням зустрічного задоволення; з відмовою від вчинення певних дій; із заходами, що застосовуються у сфері кредитних правовідносин.

Література:

1. Голубєва Н.Ю. Зобов'язання у цивільному праві України: методологічні засади правового регулювання : монографія / Н.Ю. Голубєва. – О. : Фенікс, 2013. – 642 с.
2. Гринько Р.В. Щодо питання про виконання цивільно-правового зобов'язання. Часопис цивілістики. Випуск 21. С. 37-42.
3. Заверуха С. В. Значення штрафної та залікової неустойки в цивільному законодавстві. К.: Університетські наукові записки. 2013.№4 (48). С.180-185.
4. Панченко С.В. Принципи здійснення цивільних прав у динаміці договірного зобов'язання. Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство». 2024. С. 204-209.
5. Тімуш І.С. Класифікація неустойок за цивільним законодавством України. Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ, № 1, 2013. С. 20-28
6. Цивільний кодекс України. Станом на 01 січня 2023 р.: науково-практичний коментар / за заг. ред. Є. О. Харитонова, О. М. Калітенко. Київ: Норма права, 2023. 1424 с.
7. Цивільне право України (частина загальна): підручник / за ред. І. В. Спасибо-Фатєєвої. Харків: Екус, 2024. 568 с.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-580-1-65

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ РЕГУЛЮВАННЯ КЛІНІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ: ПОНЯТТЯ, ОЗНАКИ ТА СТРУКТУРА

Брожик Ярина Володимирівна
Науково-дослідний інститут публічного права
м. Київ, Україна

Клінічні дослідження у сучасній системі охорони здоров'я мають подвійний характер: з одного боку, вони є науковим засобом перевірки безпечності та ефективності лікарських засобів, з іншого – сферою підвищених ризиків для життя, здоров'я, гідності та приватності людини. Саме тому їх проведення потребує належного правового та інституційного регулювання. Базовою ціннісною основою такого регулювання є конституційна заборона піддавати особу медичним чи науковим дослідам без її вільної згоди, що закріплює пріоритет людської гідності, автономії волі та тілесної недоторканності [1].

Конкретизація порядку проведення клінічних випробувань здійснюється законодавством у сфері лікарських засобів і спеціальними підзаконними актами. Відповідне регулювання охоплює не лише процедурні вимоги, а й інструменти публічного адміністрування: допуск досліджень, експертну та етичну оцінку, державний нагляд і контроль, а також реагування на порушення встановлених стандартів.

За таких умов клінічні дослідження слід розглядати не лише як медико-науковий процес, а і як окремий сегмент публічно-правових відносин, у межах якого держава через уповноважені органи забезпечує законність, безпечність і належну організацію дослідницької діяльності. Саме тому важливого значення набуває осмислення адміністративно-правового механізму регулювання клінічних досліджень як цілісної системи норм, процедур, суб'єктів владних повноважень та юридичних засобів, спрямованих на досягнення публічного інтересу і захист прав учасників дослідження.

У правовій науці механізм традиційно розглядається як упорядкована сукупність юридичних засобів, за допомогою яких забезпечується вплив права на суспільні відносини. Відповідно адміністративно-правовий механізм не може зводитися лише до системи норм, хоча саме вони становлять його основу. Його зміст розкривається у динаміці реалізації права через адміністративні процедури, юридичні факти, правовідносини, акти застосування, а також інституційні засоби контролю та примусу [2, с. 127].

Поглибленню розуміння адміністративно-правового механізму сприяє науковий підхід до розмежування його елементів на органічні та функціональні. До органічних складових зазвичай відносять норми права, правовідносини та акти реалізації правових приписів, тобто елементи, що формують основу механізму. Функціональні складові характеризують умови його дієвості: законність, правосвідомість, правову культуру, акти тлумачення та застосування права [3, с. 396]. Така методологія є придатною і для сфери клінічних досліджень.

У адміністративно-правовій доктрині механізм регулювання розглядається як поєднання організації публічної влади та юридичних засобів впливу на суспільні відносини. Тому його структура охоплює не лише нормативні приписи, а й систему уповноважених органів, їх компетенцію, адміністративні процедури, управлінські акти, засоби нагляду, контролю та примусу [4, с. 32].

У науці існують широкий і вузький підходи до визначення елементного складу такого механізму. Широкий підхід включає норми права, правовідносини, юридичні факти, правосвідомість, правову культуру, законність, юридичну відповідальність та поведінку учасників. Вузький підхід зосереджується на ключових елементах: нормах права, правовідносинах, реалізації права та законності [5, с. 45].

З урахуванням наведеного адміністративно-правовий механізм регулювання клінічних досліджень слід розуміти як функціонально узгоджену систему правових засобів, інституцій і процедур, спрямованих на забезпечення законного проведення досліджень, захист прав та безпеки учасників, здійснення державного контролю і належне реагування на порушення. Водночас важливими його складовими виступають інформаційні та етичні елементи, що забезпечують легітимність і суспільну довіру до такої діяльності.

З погляду українського права клінічне випробування лікарського засобу є науково-дослідницькою діяльністю за участю людини, що проводиться з метою встановлення або підтвердження безпечності та ефективності препарату, виявлення його клінічних властивостей і побічних реакцій [6]. Таке визначення одночасно відображає медико-наукову природу відповідного явища та його здійснення в межах спеціального правового режиму.

У законодавчому вимірі клінічні випробування пов’язані з чітко визначеною організаційною інфраструктурою. Їх проведення допускається у закладах охорони здоров’я, визначених уповноваженим органом державної влади, що свідчить про наявність вираженого адміністративно-правового компонента. Держава встановлює правові підстави, мету та інституційні умови такої діяльності.

Закон України «Про лікарські засоби» закріплює базові процедурні та гарантійні засади проведення випробувань. Для їх початку заявник подає відповідну заяву та матеріали щодо лікарського засобу, а рішення ухвалюється за наявності позитивної експертної оцінки безпечності, очікуваної ефективності та співвідношення ризику й користі. Обов'язковою є також етична оцінка матеріалів дослідження [7].

Окремий блок регулювання спрямований на захист прав учасників дослідження. Законодавство передбачає письмову інформовану згоду, спеціальні умови участі неповнолітніх, обов'язок страхування життя і здоров'я добровольця, а також можливість зупинення чи припинення випробування у разі загрози для учасників або порушення встановлених вимог. Це свідчить, що клінічні дослідження розглядаються як сфера підвищеного публічного ризику.

Найбільш деталізоване регулювання міститься у спеціальному порядку, затвердженому Міністерством охорони здоров'я України, який враховує міжнародні та європейські підходи. Ним визначено процедури проведення досліджень, у тому числі багатоцентрових, а функції експертизи матеріалів і клінічного аудиту покладено на Державний експертний центр МОЗ України [6].

Важливе місце займає правозахисний компонент цього акта: закріплено право учасника припинити участь у будь-який момент, вимоги до конфіденційності персональних даних, порядок доступу до медичної документації під час перевірок та обов'язок повного інформування особи про зміст і наслідки дослідження. Отже, нормативна модель регулювання має не лише дозвільно-процедурний, а й виразний гарантійний характер.

Етична складова української моделі регулювання інституціоналізована через діяльність комісій з питань етики при закладах охорони здоров'я. Вони оцінюють морально-етичні та правові аспекти клінічного дослідження, погоджують його проведення або надають мотивовану відмову. Початок випробування у конкретному закладі пов'язується з наявністю позитивного рішення уповноваженого органу, висновку комісії з питань етики, належного договірного оформлення та страхування [6]. Отже, етична оцінка є обов'язковою процедурною ланкою механізму допуску до дослідження.

У міжнародному вимірі регулювання клінічних досліджень спирається на усталені етичні стандарти медичних досліджень за участю людини. Базове значення має Декларація Гельсінкі, яка закріплює пріоритет добробуту учасника, необхідність інформованої згоди та незалежної етичної оцінки [8]. Хоча цей документ не є нормативно-правовим актом України, він виконує роль авторитетного міжнародного орієнтира, що враховується національним регулюванням.

Додатковий міжнародно-правовий контекст пов'язаний із Конвенцією про права людини та біомедицину (Ов'єдська конвенція), положення якої підкреслюють значення професійних стандартів, інформованої згоди та спеціальних гарантій у біомедичних дослідженнях [9]. Навіть за відсутності ратифікації такі акти можуть виконувати орієнтуючу функцію у правозастосуванні та науковій аргументації.

Європейський регуляторний контекст посилено запровадженням Регламент (ЄС) № 536/2014, який передбачає уніфіковану процедуру оцінки, єдину систему подання документів, високі стандарти захисту учасників та вимоги прозорості [10]. Врахування його положень у національному регулюванні свідчить про послідовну євроінтеграційну орієнтацію України.

Отже, клінічне випробування лікарського засобу не може розглядатися як виключно приватна ініціатива спонсора чи дослідника. Чинна модель в Україні формує його як процедурно організований і публічно контрольований процес, у межах якого органи влади ухвалюють рішення щодо проведення дослідження, здійснюють експертизу та аудит, а етичні комісії забезпечують попередню оцінку морально-правових аспектів. Тому відповідні відносини за своєю природою є переважно публічно-правовими, хоча й містять окремі приватноправові елементи.

З урахуванням наведеного адміністративно-правовий механізм регулювання клінічних досліджень доцільно визначити як нормативно та інституційно забезпечену, внутрішньо узгоджену систему адміністративно-правових засобів, за допомогою яких суб'єкти публічної адміністрації та інші уповноважені учасники в межах встановленої компетенції та процедур здійснюють допуск, організаційно-правовий супровід, моніторинг, контроль і припинення клінічних випробувань лікарських засобів з метою забезпечення балансу між публічним інтересом у розвитку медицини й фармацевтики та приватними правами й інтересами суб'єкта дослідження.

Предметом дії такого механізму є правовий режим проведення клінічних випробувань, що охоплює дозвільні рішення, експертну й етичну оцінку, вимоги до інформованої згоди, страхування, звітність та реагування на ризики. Його ядро становлять саме адміністративно-правові засоби, а сам механізм має не лише управлінський, а й гарантійний характер, оскільки спрямований на попередження шкоди та захист прав людини.

Функціонально регулювання клінічних досліджень тяжіє до ризик-орієнтованої моделі публічного адміністрування, у межах якої управлінські рішення приймаються з урахуванням можливих небезпек: побічних реакцій, порушень протоколу, недотримання стандартів належної

клінічної практики, недостовірності даних чи недостатньої наукової обґрунтованості. Законодавство передбачає можливість тимчасового або повного зупинення випробування за наявності відповідних підстав.

Теоретично цей механізм поєднує три взаємопов'язані регулятивні логіки: публічної влади (компетенція, адміністративні акти, контроль), прав людини (інформована згода, безпека, приватність, недискримінація) та наукової достовірності (дотримання протоколу, стандартів ICH GCP, співвідношення ризику і користі).

До основних ознак адміністративно-правового механізму регулювання клінічних досліджень належать: публічно-владний характер регулювання; багаторівнева нормативна основа; процедурність і стадійність; превентивно-гарантійна спрямованість; забезпечення добровільної та інформованої участі особи; інтегрованість етичної оцінки у процедуру допуску; безперервний контроль і клінічний аудит; комплексний міжгалузевий характер за домінування адміністративно-правового ядра; а також євроінтеграційна орієнтація із врахуванням Регламент (ЄС) № 536/2014 та міжнародних стандартів.

Розкриття структури адміністративно-правового механізму доцільно здійснювати з урахуванням загальної доктрини механізму правового регулювання та специфіки клінічних досліджень. У цьому аспекті його можна розглядати як систему взаємопов'язаних блоків: нормативного, інституційного, процедурного, юридико-фактичного, актового та гарантійно-правозахисного.

Нормативний блок становить багаторівнева система правових приписів. Її основу формує конституційна заборона піддавати особу дослідам без вільної згоди. Наступний рівень охоплює законодавчі норми щодо мети, умов і гарантій клінічних випробувань, а також підзаконне регулювання, яке деталізує процедури, вимоги до документації, етичної оцінки, звітності та контролю. Його змістовними орієнтирами виступають принципи гідності особи, наукової обґрунтованості, балансу ризику і користі, конфіденційності та гармонізації з міжнародними стандартами.

Інституційний блок охоплює систему суб'єктів, що забезпечують функціонування відповідного режиму: центральний орган виконавчої влади у сфері охорони здоров'я, спеціалізовану експертну установу, комісії з питань етики при закладах охорони здоров'я та самі заклади як організаційну базу досліджень. Поряд із ними діють приватні учасники – спонсор, дослідник і суб'єкт дослідження, права та обов'язки яких реалізуються у межах адміністративно-правових процедур.

Процедурний блок становить послідовність юридично значущих стадій: подання заяви та матеріалів, експертна й етична оцінка, ухвалення рішення про проведення дослідження, його початок, поточний моніторинг, внесення змін до протоколу, завершення або дострокове

припинення. Окрему частину цього блоку складають контрольні та аудиторські процедури, спрямовані на перевірку безпечності, достовірності та належності проведення випробування.

Юридико-фактичний блок охоплює юридичні факти, з якими пов'язується виникнення чи зміна правовідносин: подання документів, позитивний експертний висновок, рішення уповноваженого органу, висновок етичної комісії, надання інформованої згоди, виникнення ризиків або завершення дослідження.

Актовий блок включає адміністративні рішення про проведення, зупинення чи припинення випробування, а також повідомлення, звіти та інші процедурні документи.

Гарантійно-правозахисний блок спрямований на мінімізацію ризиків для учасника дослідження та забезпечення його прав. Він включає вимогу добровільної інформованої згоди, право на відмову від участі, страхові гарантії, конфіденційність персональних даних, обов'язок зупинення дослідження у разі загрози та інституційний контроль з боку держави й етичних комісій. Важливим чинником ефективності цього механізму є також належний рівень правової культури всіх учасників.

Отже, адміністративно-правовий механізм регулювання клінічних досліджень в Україні є цілісною системою норм, інституцій і процедур, яка поєднує управлінську та правозахисну функції, забезпечує законний допуск досліджень, їх постійний контроль і пріоритет прав людини.

Література:

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр.

2. Кантор Н. Ю. Механізм адміністративно-правового регулювання та його складові елементи. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2024. № 84. С. 125–129. DOI: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.84.3.19.

3. Лазур Я. В. Поняття, сутність та елементи адміністративно-правового механізму забезпечення прав і свобод громадян у державному управлінні. Форум права. 2009. № 3. С. 392–398.

4. Стеценко С. Г. Механізм адміністративно-правового регулювання: сучасні проблемні питання. Актуальні проблеми держави і права. 2007. Вип. 35. С. 31–34.

5. Бевз С. І. Поняття та елементи механізму адміністративно-правового регулювання державного управління господарською діяльністю. Прикарпатський юридичний вісник. 2018. Вип. 4 (25). Т. 2. С. 43–47.

6. Про затвердження Порядку проведення клінічних випробувань лікарських засобів та експертизи матеріалів клінічних випробувань і

Типового положення про комісії з питань етики : наказ Міністерства охорони здоров'я України від 23 вересня 2009 р. № 690, зареєстрований у Міністерстві юстиції України 29 жовтня 2009 р. за № 1010/17026. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1010-09.

7. Про лікарські засоби : Закон України від 04 квітня 1996 р. № 123/96-ВР / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 22. Ст. 86. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/123/96-вр#Text.

8. World Medical Association. WMA Declaration of Helsinki – Ethical Principles for Medical Research Involving Human Participants. URL: https://www.wma.net/policies-post/wma-declaration-of-helsinki/.

9. Конвенція про захист прав і гідності людини щодо застосування біології та медицини: Конвенція про права людини та біомедицину : Конвенція від 04 квітня 1997 р. / Рада Європи. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_334#Text.

10. Regulation (EU) No 536/2014 of the European Parliament and of the Council of 16 April 2014 on clinical trials on medicinal products for human use, and repealing Directive 2001/20/EC. Official Journal of the European Union. 2014. L 158. P. 1–76. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2014/536/oj/eng/.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-580-1-66

ЦІННОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ НОРМАТИВНОЇ ВИЗНАЧЕНОСТІ

Ребченко Ігор Михайлович
здобувач
Інститут держави і права імені В. М. Корецького
Національної академії наук України
Київ, Україна

Категорія цінностей в правовому розумінні має декілька варіантів тлумачення. Зокрема, цінності можна розглядати у якості різних явищ та фактів ідеального та матеріального характеру – матеріальних благ та предметів, людських вчинків, суспільних відносин, вольових феноменів (спонукання, мотиви), ідеалів, цілей, ідей, соціальних інститутів. В. Чорнописька широко тлумачить зміст категорії цінностей, зазначаючи, що правові цінності виступають основою правопорядку, ідеальним обґрунтуванням норми права,

визначаються та охороняються правовими нормами, є метою і самого права і його інститутів [1, с. 94].

Кравцов І. В. вважає, що поширеним слід визнати поділ усіх цінностей у праві на дві основні групи: цінності права, стосовно яких право – це інструмент, засіб реалізації, та власне правові цінності, тобто цінності з правовою якістю. До першої категорії належать поняття, які стосуються цілей або кінцевих станів, до яких прагне людина (щастя, мудрість, благополуччя – «цінності-цілі»). Крім того, автор виділяє також інструментальні цінності, які зображують уявлення про бажані методи досягнення термінальних цінностей (наприклад, цілеспрямованість, гуманність, сміливість), тобто «цінності-засоби» [2, с. 51–52].

В сучасному правовому розумінні поняття «цінності» трансформувалось з філософського значення до практично застосовного, іноді навіть нормативно закріпленого, що свідчить про їх об'єктивізацію у праві, яка в свою чергу формує нову мету правопорядку та умови співіснування учасників цивільних відносин.

В межах правових норм Конституції України поняття «цінності» закріплене у положеннях статті 3, де передбачено, що «Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю» та 54, яке визначає, що «Держава забезпечує збереження історичних пам'яток та інших об'єктів, що становлять культурну цінність, вживає заходів для повернення в Україну культурних цінностей народу, які знаходяться за її межами» [3], що знову наводить на роздуми про філософську основу цінностей та зв'язок цінностей з моральністю та іншими етичними категоріями в межах правового розуміння.

Необхідно зазначити, що описаний вище підхід до розуміння цінностей не заперечує можливості їх об'єктивного вираження та усвідомлення на рівні «норм-вимог» імперативного характеру, які є обов'язковими складовими нормативно-правового забезпечення діяльності публічних суб'єктів, а особливо – органів державної влади. Нормативне закріплення цінностей є також необхідним з огляду на подальший розвиток правовідносин та можливість захисту прав, свобод та законних інтересів приватних осіб.

Аналізуючи положення Закону України «Про Службу безпеки України» від 25 березня 1992 року № 2229–XII, ми не знаходимо нормативного закріплення цінностей діяльності даного суб'єкта, натомість, у положеннях визначені такі основоположні категорії, як «завдання» та «засади» [4]. Положення статті 2 вищезазначеного закону визначає, що до завдань діяльності Служби безпеки України належать захист державного суверенітету, конституційного ладу, територіальної цілісності, науково-технічного і оборонного потенціалу України, законних інтересів

держави та прав громадян від розвідувально-підривної діяльності іноземних спеціальних служб, посягань з боку окремих організацій, груп та осіб, а також забезпечення охорони державної таємниці [4], а до засад (положення статті 3) належать законність, повага до прав і гідності особи, позапартійність та відповідальність перед народом України, єдиноначальності і колегіальності, гласності і конспірації [4]. Натомість офіційна інформація про діяльність Служби безпеки України дає можливість сформувати уявлення, відповідно до якого цінності даного органу включають верховенство права та законність, доброчесність, відповідальність і підзвітність, а також професіоналізм і постійне вдосконалення [5].

Відтак, з одного боку, цінності діяльності Служби безпеки України не є об'єктивізованими в межах законодавчих норм, але вторинно реалізуються через завдання та засади діяльності. На наш погляд, означене не суперечить філософському значенню цінностей, свідчить про їх нематеріальний характер. З іншого ж боку, нормативна невизначеність може провокувати їх порушення та невідповідність діяльності, оскільки відсутність деталізованого законодавчого закріплення основ діяльності суб'єктів владних повноважень може бути підставою для зловживань правом.

Література:

1. Чорнописька В. Проблема дефініції «правових цінностей» у сучасному науковому дискурсі. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: «Юридичні науки».* 2020. Т. 7. № 1. С. 89–98. DOI 10.23939/law2020.25.089
2. Кравцов І. В. Класифікація правових цінностей та її значення правової теорії і практики. *НАУКОВІ ЗАПИСКИ НаУКМА.* 2017. Том 200. Юридичні науки. С. 51–55. URL: https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/29f2cce5-5271-47c4-b632-b52230f583e5/content
3. Конституція України зі змінами : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96–ВР. *Відомості Верховної Ради України.* 1996. № 30. Ст. 141.
4. Про Службу безпеки України : Закон України від 25.03.1992 № 2229–XII. *Відомості Верховної Ради України (ВВР).* 1992. № 27. Ст. 382.
5. Місія та цінності. *Служба безпеки України* : вебсайт. URL: https://ssu.gov.ua/misia-ta-tsinnosti (дата звернення: 18.01.2026).

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-580-1-67

МАЙНОВИЙ СТАН ОСОБИ ЯК ПІДСТАВА ДЛЯ ВІДМОВИ У ЗАТВЕРДЖЕННІ УГОДИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ ЧЕРЕЗ «ОЧЕВИДНУ НЕМОЖЛИВІСТЬ ВИКОНАННЯ ОБВИНУВАЧЕНИМ ВЗЯТИХ НА СЕБЕ ЗА УГОДОЮ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ»

Кузнецова Людмила Валентинівна
аспірант кафедри кримінального процесу
Національний університет «Одеська юридична академія»
м. Одеса, Україна
ORCID ID: 0009-0001-1782-8264

П. 5 ч. 7 ст. 474 КПК України змушує суд відмовляти у затвердженні угоди у випадку, якщо була встановлена «очевидна неможливість виконання обвинуваченим взятих на себе за угодою зобов'язань». В Узагальнені судової практики здійснення кримінального провадження на підставі угод зазначалось, що «ухвалою Івано-Франківського міського суду Івано-Франківської області відмовлено в затвердженні угоди про визнання винуватості, укладеної між прокурором та підозрюваним О. у кримінальному провадженні по обвинуваченню О. у вчиненні злочину, передбаченого ст. 335 КК. Провадження надійшло до суду з укладеною угодою між прокурором та підозрюваним про визнання винуватості, згідно з умовами якої сторони дійшли згоди, що дії підозрюваного слід кваліфікувати за ст. 335 КК та узгодили покарання із застосуванням ст. 69 КК у вигляді штрафу в розмірі 120 неоподаткованих мінімумів доходів громадян. Суд відмовив в затвердженні угоди, у зв'язку з тим, що обвинувачений О. на час укладення угоди про визнання винуватості офіційно не працевлаштований, з його слів, працює неофіційно різноробочим, однак через травму руки ще певний період часу працювати не зможе, а тому суд встановив очевидну неможливість виконання О. покарання у вигляді штрафу. Інших доказів про ймовірне джерело доходів обвинуваченим та прокурором суду надано не було. З аналогічних підстав було відмовлено у затвердженні угоди про визнання винуватості Ворошиловським районним судом м. Донецька (ухвала від 1 березня 2013 р.)» [1]. Таким чином суд буде оцінювати майновий стан обвинуваченого навіть під час вирішення питання про можливість особи виплатити штраф, який узгоджено як міру покарання. При вирішенні питання про можливість відшкодування шкоди такий контроль з боку суду має бути ще ретельнішим, адже зачіпаються економічні інтереси як потерпілого, якому буде відшкодовуватись шкода, так і особи, яка бере на себе відповідні

зобов'язання з їх відшкодування. «Суд повинен з'ясувати в обвинуваченого, чи зможе він реально виконати взяті на себе відповідно до угоди зобов'язання, зокрема відшкодувати завдану ним внаслідок вчинення кримінального правопорушення шкоду з огляду на її розмір та строк відшкодування, визначені в угоді про примирення, чи вчинити дії, перелік яких у ній зазначено, або ж виконати обов'язки щодо співпраці у викритті кримінального правопорушення, вчиненого іншою особою, викладені в угоді про визнання винуватості. Якщо ж під час судового провадження суд встановить, що обвинувачений не в змозі виконати взяті на себе зобов'язання, він відповідно до п. 5 ч. 7 ст. 474 КПК має відмовити в затвердженні угоди» [2].

Так, в одному з рішень суд відмовив у затвердженні угоди, вказавши про «неможливість затвердження угоди про примирення, оскільки суду не надано даних щодо працевлаштування обвинуваченого, який в судовому засіданні вказував , що спроможний сплатити штраф, в даний час офіційно не працює, працевлаштувався без оформлення в квітні 2018року і буде отримувати заробітну плату в розмірі 4000 грн , однак ніяких документів на підтвердження зазначених обставин суду не надав , не зміг пригадати з якого часу він працевлаштований , тому є очевидна неможливість виконання обвинуваченим взятих на себе за угодою зобов`язань, як по відшкодуванню шкоди так і по сплаті штрафу. Крім того , як вбачається з характеризуючих обвинуваченого документів наданих прокурором , ОСОБА_5 одружений , має на утриманні неповнолітню дитину , з пояснень обвинуваченого його дружина отримує заробітну плату менше мінімальної заробітної плати» [3]. В іншому випадку суд зазначав, що «оскільки ОСОБА_4 не працює, не має доказів щодо працевлаштування та отримання стабільного доходу, існує очевидна неможливість виконання обвинуваченим покарання у виді сплати штрафу в розмірі 50 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян 850грн» [4].

Необхідно зазначити, що судді досить часто посилаються на відсутність місця роботи як обставину, яка свідчить про неможливість відшкодування шкоди за угодою. З цього приводу В.О. Рибалко зазначає, що «лише та обставина, що обвинувачений не має офіційного місця праці, ще аж ніяк не означає, що він не зможе сплатити узгоджену сторонами суму штрафу чи відшкодувати заподіяні ним збитки. В обвинуваченого можуть бути інші кошти, достатні для відшкодування завданої ним шкоди (чи необхідні для сплати штрафу): заощадження, майно, яке можна продати, дивіденди, гроші йому можуть подарувати, позичити, він їх може взяти в кредит, набути за якоюнебудь іншою цивільно-правовою угодою, не будучи при цьому працевлаштованим тощо» [5, с. 100]. Ми теж підтримуємо таку позицію тому, що далеко не завжди наявність місця роботи буде вказувати на

можливість або неможливість відшкодування шкоди у кримінальному провадженні. В той же час при винесенні рішення про відмову у затвердженні угоди у зв'язку з очевидною неможливістю виконання взяти обвинуваченим на себе зобов'язань суд має надавати аргументи, чому саме він прийняв таке рішення, а для цього в матеріалах кримінального провадження мають бути докази, які дійсно вказують на неможливість виконання таких зобов'язань.

Література:

1. Узагальнення судової практики здійснення кримінального провадження на підставі угод. Подільський районний суд міста Києва. URL: https://pd.ki.court.gov.ua/sud2607/inshe/zakon/uzagal

2. Постанова Пленуму ВССУ «Про практику здійснення судами кримінального провадження на підставі угод» від 11.12.2015 № 13. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0013740-15#Text

3. Ухвала Комсомольського міського суду Полтавської області від 04.05.2018, справа № 534/530/18. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/73800864

4. Ухвала Ковпаківського районного суду м. Суми від 05.11.2019, справа № 592/15999/19. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/85425934

5. Рибалко В.О. Оцінні поняття в кримінальному процесуальному праві України: монографія. Львів: Видавництво. 2017. 260 с.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-580-1-68

ПОРУШЕННЯ ВИМОК КПК УКРАЇНИ ЯК ПІДСТАВА ДЛЯ ВІДМОВИ У ЗАТВЕРДЖЕННІ УГОДИ ПРО ВИЗНАННЯ ВИНУВАТОСТІ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ЩОДО ВІЙСЬКОВИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Дабіжа Олена Анатоліївна
аспірант кафедри кримінального процесу
Національний університет «Одеська юридична академія»
м. Одеса, Україна
ORCID ID: 0009-0006-2101-8121

Якщо вести мову про процесуальні підстави відмови у затвердженні угод про визнання винуватості у кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень проти встановленого порядку несення

військової служби, то в цілому вони є вкрай подібними до підстав для відмови у затвердженні угоди в інших кримінальних провадженнях. Така ситуація є цілком очікуваною, адже з процесуальної точки зору порядок укладення та затвердження угод про визнання винуватості є однаковим.

Найчастіше судді звертають увагу на наступні недоліки:

– суперечності між угодою про визнання винуватості та обвинувальним актом, який направляється до суду з такою угодою.

Наприклад, в одному з випадків суд зазначив, що «зі змісту укладеної угоди про визнання винуватості вбачається, що формулювання обвинувачення, викладене в ній не співпадає з формулюванням обвинувачення, викладеним в обвинувальному акті; перелік пом`якушуючих покарання обставин в угоді про визнання невинуватості не співпадає з переліком таких обставин в обвинувальному акті» [1]. Хоча чинне кримінальне процесуальне законодавство не зазначає, що всі обставини, які містяться в угоді про визнання винуватості, мають в незмінній формі бути перенесені в обвинувальний акт, однак саме такий висновок можна зробити з вказівки законодавця про направлення до суду обвинувального акту разом з підписаною сторонами угодою. Якщо в «стандартному» кримінальному провадженні обвинувальний акт складається тоді, коли у сторони обвинувачення достатньо доказів для доведення вини особи, то у випадку укладення угоди про примирення чи про визнання винуватості саме ця угода буде основною підставою для складання обвинувального акта та направлення його до суду. Іншими словами прокурор приймає рішення про складання обвинувального акту не через існування об'єктивних факторів, які дозволяють стверджувати про завершення досудового розслідування, а через факт підписання угоди. Отже саме угода буде підставою для складення обвинувального акта, а тому цілком очевидно, що акт повинен відповідати такій угоді за змістом.

Поряд з цим складно погодитись, що окремі положення в угоді про визнання винуватості та в обвинувальному акті обов'язково повинні дублюватись. Доцільно зробити припущення, що в кожному випадку суд повинен оцінювати такі невідповідності окремо і визначати, наскільки сильно вони впливають на права учасників кримінального провадження. В даному випадку слід згадати про відносно нову концепцію допустимості доказів [2], відповідно до якої далеко не завжди порушення способу збирання доказів буде тягнути за собою визнання їх недопустимими. Вважаємо, що при відмові у затвердженні угоди також є сенс говорити не про будь-яке порушення вимог КК чи КПК України, а про *істотне* порушення таких вимог, що і повинно оцінюватись судом.

– не надано згоду потерпілого на затвердження угоди про визнання винуватості.

«Угоду про визнання винуватості укладено у кримінальному провадженні, у якому бере участь потерпілий, при цьому до угоди не додано письмову згоду потерпілого прокурору на укладення угоди. Таким

чином, угода про визнання винуватості не відповідає вимогам частини першої статті 472 КПК України та абзацу п`ятого частини четвертої статті 469 КПК України» [3]; «як вбачається з обвинувального акту, у вказаному кримінальному провадженні є потерпілий ОСОБА_7 . Однак, всупереч вказаної норми закону, суду не надано письмової згоди потерпілого на укладання угоди, а відтак суд дійшов висновку про відмову у затвердженні угоди» [4];

– угоду укладено щодо особливо тяжкого злочину.

«ОСОБА_4 обвинувачується у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 4 ст. 410 КК України, санкцією якої передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на строк від 10 до 15 років, тобто злочин віднесено до категорії особливо тяжких... Злочин, передбачений ч. 4 ст. 410 КК України не віднесено до підслідності Національного антикорупційного бюро України, а також злочин не є таким, що вчинений за попередньою змовою групою осіб, організованою групою чи злочинною організацією або терористичною групою. Отже, у даному кримінальному провадженні укладення угоди про визнання винуватості є неможливим» [5].

– недотримання вимоги обов’язкової участі захисника під час укладення угоди про визнання винуватості.

Відповідно до ст. 52 КПК України, у разі укладення угоди про визнання винуватості участь захисника в такому провадженні є обов’язковою з моменту ініціювання укладення угоди. В той же час судді звертають увагу не лише на факт присутності такого захисника, але і на ефективність захисту. Так, в одному провадженні за ч. 4 ст. 402 КК України у обвинуваченого був захисник ще до моменту укладення угоди, проте при укладенні угоди було залучено іншого захисника з центру надання безоплатної правової допомоги. З цього приводу сам обвинувачений у судовому засіданні зазначив, що «обвинувачення йому зрозуміле, вину у пред`явленому обвинуваченні не визнає. Просить відмовити у затвердженні угоди, оскільки під час її укладання був безкоштовний адвокат, який переконав його, що два роки у дисциплінарному батальйоні – це добре і не надав слідчому та прокурору дані про його незадовільний стан здоров`я. Захисник ОСОБА_5 , також просив відмовити у затверджені угоди про визнання винуватості» [6]. Суд, оцінюючи дане кримінальне провадженя, зазначив, що «з значеної угоди вбачається, що вона була укладена за участі захисника адвоката ОСОБА_6 . Разом з тим, у підготовчому судовому засіданні учасники провадження підтвердили, що під час укладення угоди про визнання винуватості брав участь уповноважений законом на надання безоплатної правової допомоги захисник ОСОБА_6 . Таким чином, суд вважає, що угода про визнання винуватості була укладена без дотримання вимог п. 9 ч. 2 ст. 52 КПК України, що суперечить вимогам кримінального процесуального закону та є

безумовною підставою для відмови у задоволенні угоди про визнання винуватості» [6].

В даному випадку варто погодитись з позицією суду, проте не з кінцевим формулюванням підстави для відмови у затвердженні угоди. Дійсно, судом було виявлено бажання сторони обвинувачення обмежити підозрюваного в праві на отримання якісної правової допомоги шляхом призначення йому захисника з центру надання безоплатної правової допомоги для участі в окремій процесуальній дії – укладенні угоди. Така ситуація має ознаки зловживання, адже підозрюваний на той момент вже мав захисника і залучення іншого для участі в укладенні угоди явно суперечить меті такої процесуальної дії, на що і звернув увагу суд. Проте в подальшому обвинувачений під час судового розгляду чітко повідомив, що виступає проти затвердження угоди з причин, які були озвучені вище. Власне такої відмови вже має бути достатньо для прийняття рішення про продовження судового розгляду без затвердження угоди. Тому констатуємо правильність позиції суду в частині встановлення порушення права на захист, проте первинною підставою для відмови у затвердженні угоди про визнання винуватості має бути позиція самого обвинуваченого.

Література:

1. Ухвала Деснянського районного суду м. Чернігова від 13.07.2022, справа № 750/2829/22. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/105264181

2. Стоянов М.М., Торбас О.О. “Нові” критерії допустимості доказів у кримінальному процесі. Правові новели. 2021. № 13. С. 125-130.

3. Ухвала Виноградівський районний суд Закарпатської області від 27.05.2021, справа № 299/1973/21. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/97201942

4. Ухвала Комунарського районного суду м. Запоріжжя від 31.10.2019, справа № 333/5437/19. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/85538059

5. Ухвала Орджонікідзевського районного суду м. Запоріжжя від 04.04.2022, справа № 335/2010/22. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/103834522

6. Ухвала Павлоградського міськрайонного суду Дніпропетровської області від 25.10.2022, справа № 185/4595/22. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/107198964

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-580-1-69

ПРИЧИНИ ТА УМОВИ АГРЕСИВНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ У СФЕРІ СПОРТУ

Самсонов Олег Васильович
аспірант кафедри кримінального процесу
Національний університет
«Одеська юридична академія»
м. Одеса, Україна

Під час спортивних змагань, а також у підготовчому періоді шкода здоров'ю спортсменів завдається регулярно. Шкода здоров'ю може наноситись в результаті нещасного випадку, необережності самого атлета, свідомого порушення правил одним із спортсменів, протиправних дій допоміжного персоналу, у тому числі відповідальних за проведення змагань. Шкода здоров'ю може спричинятись і правомірними діями спортсмена, у випадку якщо він діяв суворо у межах спортивних правил.

Професійні спортсмени, беручи участь у змаганнях, усвідомлюють ризик шкоди для власного здоров'я (а іноді і життя) і готові до такого ризику.

У той же час, агресія та насильство у спорті виходить за межі, обумовлені сутністю контактних видів спорту. Прояви агресивності в спорті в більшості випадків виливаються у порушення спортивних правил, при тому, що велика психологічна напруга спортивної боротьби стимулює агресивність у поведінці атлетів.

Агресивна злочинність у сфері професійного спорту включає в себе:

1) насильницькі кримінальні правопорушення, які вчиняються спортсменами безпосередньо під час змагань або тренувань;

2) насильницькі кримінальні правопорушення, які вчиняються спортсменами, допоміжним персоналом або іншими особами поза межами спортивного змагання чи тренування, але у безпосередньому зв'язку зі спортивною діяльністю;

3) насильницькі кримінальні правопорушення, спортивне хуліганство, кримінальні правопорушення з ознаками вандалізму, а також спротив особам, що забезпечують громадський порядок під час підготовки та проведення змагань, вчинювані спортивними уболівальниками (фанатами).

Вчинення агресивних насильницьких злочинів спортсменами-професіоналами, поряд із загальними детермінантами, обумовлено комплексом специфічних причин та умов, які мають соціальну, біологічну та психологічну природу.

Визначальну роль у детермінації цього феномену відіграє специфіка індивідуальних якостей, у тому числі психологічних, а також вмінь і навичок, характерних для професійних спортсменів:

– невисокі моральні якості багатьох спортсменів;

– підвищений рівень агресивності, обумовлений такими набутими рисами характеру, як безкомпромісність до суперника і постійна схильність до ризику;

– прагнення забезпечити свою перемогу будь-якими засобами, у тому числі шляхом грубого умисного порушення спортивних правил, поєднаного з заподіянням шкоди здоров'ю суперника;

– відсутність психологічного бар'єру на нанесення фізичної шкоди іншій людини (особливо у єдиноборців);

– систематичне вжиття алкоголю, наркотиків і стимуляторів низкою спортсменів.

Серйозною детермінантою злочинної насильницької поведінки спортсменів виступає спортивна агресивність. Зайняття спортом, під час якого відбувається підвищення функціональних можливостей організму, а також засвоєння специфічних вмінь та навичок завжди розвиває впевненість у собі і своїх діях, яка може бути використана як у позитивних вчинках, так і негативних, у тому числі протиправних.

У зв'язку з цим, за умови невисоких морально-етичних якостей спортсменів їх розвинені фізичні якості, набуті навички і вміння, рішучість у критичних ситуаціях формують феномен насильницької злочинності у сфері професійного спорту.

Дослідниками традиційно відзначається значна роль психічних аномалій у детермінації агресивної, у тому числі насильницької, злочинності, що справедливо і для професійних спортсменів.

Під психічними аномаліями зазвичай розуміють розлади психічної діяльності, що не досягли ступеню психічної хвороби і не виключають осудність, але тягнуть зміни в особистості, які можуть сприяти вчиненню кримінальних правопорушень (психопатія, олігофренія у стадії дебільності, алкоголізм, наркоманія, залишкові явища черепно-мозкових травм та ін.).

Серед детермінант агресивної злочинності спортсменів особливе місце посідають алкоголізація і наркотизація. Алкоголь, наркотики та психостимулятори зменшують рівень керованості психічними процесами і нерідко становляться каталізатором насильства.

Агресивна насильницька злочинність спортсменів-професіоналів може бути обумовлена і нервово-психічними розладами, що виникають в результаті черепно-мозкових травм, які є характерними для єдиноборців і представників контактних видів спорту (хокею, футболу, регбі, американського футболу та ін.). Таки розлади характеризуються пониженим

контролем психічного стану, явищами соціальної дезадаптації, імпульсивності, необдуманості рішень і дій, підвищеною збудливістю, грубістю, дратівливістю, тривожністю, відмовою від засвоєння моральних і правових норм.

Результати досліджень у сфері спортивної медицини свідчать, що підвищена агресивність професійних спортсменів, яка супроводжується проявами протиправної насильницької поведінки, нерідко обумовлюється високим рівнем тестостерону, що є характерним для атлетів, які вживають анаболічні стероїди.

Агресивність у спорті проявляється як серед спортсменів, так і серед уболівальників (спортивних фанатів). Випадки агресії та насильства, що вчиняються уболівальниками та фанатами спорту, жертвами яких стають інші фанати, пересічні громадяни, насамперед, відвідувачі масових спортивних заходів, а іноді і спортсмени, становлять підвищену суспільну небезпеку.

До чинників, які сприяють виникненню і поширенню діяльності радикально налаштованих угруповань спортивних фанатів, слід насамперед віднести:

– розповсюдження ультраправих ксенофобських настроїв;

– масове вживання у фанатському середовищі алкоголю та наркотиків;

– наслідування негативних звичаїв і традицій фанатської субкультури, що заохочує культивування ворожнечі між угрупованнями фанатів.

Серед організаційно-управлінських причин та умов цього явища необхідно зазначити:

– неналежну якість профілактичної роботи підрозділів Національної поліції, їх недостатню інформованість про місця збору, чисельність, наміри і плани лідерів і активних учасників угруповань, прорахунки в організації профілактичного обліку осіб – членів радикальних угруповань спортивних фанатів;

– неузгодженість дій організаторів спортивних змагань щодо забезпечення громадського порядку на спортивних аренах;

– неналежну технічну оснащеність багатьох місць проведення масових спортивних заходів і їхню невідповідність нормам безпеки.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-580-1-70

ДОСВІД АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СФЕРИ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ І СПОРТУ США ЯК ЕЛЕМЕНТУ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Пакін Артем Васильович,
асистент викладача кафедри публічного та міжнародного права,
Юридичний інститут Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана
м. Київ, Україна
ORCID ID: 0009-0008-9425-9561

У США немає міністерства спорту. У зв'язку з відсутністю у США спеціалізованого міністерства спорту, адміністративно-правове регулювання сфери фізичної культури, спорту та харчування має міжвідомчий і міжкомітетський характер. Державна політика в сфері фізичної культури та спорту віднесена до компетенції Президентської ради з питань спорту, фізкультури і харчування (відновлена 2025 р.) є дорадчим органом при Президентові [1]. Рада має консультувати Президента та рекомендувати заходи у сфері спорту, фітнесу й харчування, а Presidential Fitness Test адмініструється через HHS за підтримки Department of Education.

Тоді як у Конгресі США відповідні питання розподілені між Senate Committee on Commerce, Science, and Transportation, Senate Committee on Health, Education, Labor and Pensions, Senate Committee on Agriculture, Nutrition, and Forestry, а також профільними комітетами Палати представників - House Committee on Energy and Commerce, House Committee on Education and the Workforce, House Committee on the Judiciary, House Committee on Agriculture та House Committee on Armed Services.

У Сенаті США:

1. Senate Committee on Commerce, Science, and Transportation - ключовий комітет щодо олімпійського, паралімпійського та аматорського спорту, зокрема регулювання USOPC, SafeSport і Ted Stevens Olympic and Amateur Sports Act. Сенатський комітет прямо зазначав, що відповідний закон перебуває в юрисдикції Commerce Committee;
2. Senate Committee on Health, Education, Labor and Pensions - HELP Committee охоплює питання охорони здоров'я, освіти, праці, громадського добробуту, публічного здоров'я, тобто фізичної активності, здорового способу життя, молодіжного та шкільного спорту;
3. Senate Committee on Agriculture, Nutrition, and Forestry варто виокремити у контексті харчування населення, human nutrition, food stamp

programs, тобто тієї частини політики, яка пов'язана з nutrition у назві Президентської ради;

4. Senate Committee on Armed Services його варто згадувати лише в контексті фізичної готовності військовослужбовців, військової підготовки та оборонної спроможності, а не як загальний спортивний комітет;

5. Senate Committee on the Judiciary дотичний до спорту в питаннях захисту спортсменів, сексуального насильства в спорті, відповідальності спортивних організацій, антимонопольних аспектів професійного та студентського спорту. Наприклад, у контексті SafeSport Сенатський Commerce Committee згадував також слухання в Senate Judiciary Committee щодо безпеки спортсменів.

У Палаті представників США:

1. House Committee on Energy and Commerce важливий для питань public health, HHS, CDC, регулювання харчових і медичних аспектів, а також окремих аспектів студентського спорту й комерціалізації спорту. Його Health Subcommittee має юрисдикцію щодо Department of Health and Human Services, CDC, NIH та широкого сектору охорони здоров'я;

2. House Committee on Education and the Workforce є ключовий для шкільного, студентського та університетського спорту, зокрема NCAA, студентів-спортсменів, NIL-регулювання, трудових і освітніх аспектів спорту. Сам комітет зазначає свою зацікавленість в oversight of institutions of higher education and their athletic programs;

3. House Committee on the Judiciary дотичний до антимонопольного регулювання, відповідальності спортивних організацій, правового статусу студентів-спортсменів, комерційних прав на ім'я, образ і подобу;

4. House Committee on Armed Services має значення для теми, оскільки спорт і фізична культура аналізуються як чинник військової готовності, підготовки особового складу та обороноздатності. Його Readiness Subcommittee охоплює military readiness, training, logistics and maintenance.

Таким чином, у США державна політика у сфері фізичної культури і спорту формується та реалізується за децентралізованою міжвідомчою моделлю. Формування державної політики у зазначеній сфері здійснюється насамперед через президентські акти, федеральне законодавство, стратегічні документи у сфері охорони здоров'я, освіти, оборони та безпеки, а також через діяльність дорадчих і спеціалізованих інституцій.

Особливістю американської моделі є те, що фізична культура і спорт розглядаються не як ізольована галузь, а як складова ширшої державної політики у сфері громадського здоров'я, освіти, соціального розвитку та національної стійкості. У президентському акті 2025 р. (President's Council on Sports, Fitness, and Nutrition, and the Reestablishment of the

Presidential Fitness Test) акцентовано увагу на необхідності залучення публічного і приватного, цивільного та військового секторів до формування національної культури фізичної сили, життєздатності й досконалості [1].

На рівні виконавчої влади важливу роль відіграє Department of Health and Human Services, зокрема Office of Disease Prevention and Health Promotion, яке адмініструє ініціативи щодо фізичної активності, здорового харчування та молодіжного спорту. У межах цього напряму розробляються програмні документи, зокрема Physical Activity Guidelines for Americans та National Youth Sports Strategy, які визначають фізичну активність і спорт як інструменти зміцнення здоров'я населення, профілактики хронічних захворювань, розвитку молоді та розширення доступу до спортивної участі [2; 3].

Важливим каналом реалізації державної політики є система освіти. Через Department of Education держава впливає на шкільний, міжшкільний, студентський та університетський спорт, зокрема шляхом застосування положень Title IX, які забороняють дискримінацію за ознакою статі в освітніх програмах, включно зі спортивними програмами, що отримують федеральне фінансування [4]. У цьому аспекті спорт виконує не лише оздоровчу, а й соціально-інтеграційну та правозахисну функцію.

Окреме місце в системі правового регулювання займає олімпійський, паралімпійський та аматорський спорт, який регулюється положеннями Ted Stevens Olympic and Amateur Sports Act. Цей акт визначає правовий статус і повноваження United States Olympic & Paralympic Committee та національних спортивних федерацій щодо координації аматорського спорту, участі США в міжнародних змаганнях, розвитку спортивної медицини, фізичної підготовки, безпеки спортсменів і захисту їхніх прав [5].

Безпековий компонент державної політики реалізується також через діяльність U.S. Center for SafeSport, який функціонує як спеціалізований механізм запобігання фізичному, емоційному та сексуальному насильству у спорті [6]. Наявність такого інституту свідчить про те, що спортивна сфера у США розглядається не лише як простір змагань, а і як сфера забезпечення прав людини, захисту неповнолітніх спортсменів, підтримання суспільної довіри до спортивних організацій та гарантування безпечного спортивного середовища.

Як елемент національної безпеки фізична культура і спорт у США розглядаються передусім через призму громадського здоров'я, людського потенціалу та військової готовності. Centers for Disease Control and Prevention прямо пов'язує фізичну активність із військовою готовністю, зазначаючи, що фізична неактивність і незадовільний стан здоров'я молоді впливають на здатність населення відповідати вимогам

базової військової підготовки [7]. Отже, фізична культура набуває значення чинника формування якісного мобілізаційного резерву, підтримання працездатності населення та зміцнення обороноздатності держави.

Для України особливий інтерес становить не стільки сама інституційна модель США, скільки підхід до фізичної культури і спорту як до чинника національної стійкості, обороноздатності та якості людського потенціалу. Перспективним є те, що американська модель пов'язує спорт із громадським здоров'ям, освітою, військовою готовністю, молодіжною політикою та безпекою масових заходів, тобто розглядає його не як другорядну соціальну сферу, а як інструмент зміцнення держави. В умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення в Україні особливо важливо адаптувати такі елементи: системну фізичну підготовку молоді, розвиток масового спорту як засобу профілактики захворювань і соціальної дезадаптації, підтримку ветеранів через спорт, формування культури фізичної витривалості населення, а також міжвідомчу координацію між органами освіти, охорони здоров'я, оборони, молодіжної політики та місцевого самоврядування.

У цьому контексті американський досвід є перспективним для України саме тому, що він дозволяє розглядати фізичну культуру і спорт як превентивний інструмент національної безпеки. Йдеться не лише про підготовку професійних спортсменів, а про формування фізично здорового, психологічно стійкого, соціально інтегрованого та потенційно готового до захисту держави населення.

Література:

1. President's Council on Sports, Fitness, and Nutrition, and the Reestablishment of the Presidential Fitness Test: Executive Order of July 31, 2025. The White House. URL: https://www.whitehouse.gov/presidential-actions/2025/07/presidents-council-on-sports-fitness-and-nutrition-and-the-reesetablishment-of-the-presidential-fitness-test/

2. Physical Activity Guidelines for Americans. Office of Disease Prevention and Health Promotion, U.S. Department of Health and Human Services. URL: https://odphp.health.gov/our-work/nutrition-physical-activity/physical-activity-guidelines

3. National Youth Sports Strategy. Office of Disease Prevention and Health Promotion, U.S. Department of Health and Human Services. URL: https://odphp.health.gov/our-work/nutrition-physical-activity/national-youth-sports-strategy

4. Title IX and Athletics. U.S. Department of Education. URL: https://www.ed.gov/laws-and-policy/civil-rights-laws/title-ix-and-sex-discrimination/title-ix-key-issues/title-ix-and-athletics

5. Ted Stevens Olympic and Amateur Sports Act, 36 U.S.C. Chapter 2205. U.S. Code. URL: https://uscode.house.gov/view.xhtml?path=/prelim@title36/subtitle2/partB/chapter2205

6. About U.S. Center for SafeSport. U.S. Center for SafeSport. URL: https://uscenterforsafesport.org/about/our-story/

7. Military Readiness and Physical Activity. Centers for Disease Control and Prevention. URL: https://www.cdc.gov/physical-activity/php/military-readiness/index.html

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-580-1-71

ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ ТА ПРИНЦИПИ ПОДАТКОВОГО КОНТРОЛЮ

Приходько Дмитро Михайлович
студент 2 курсу магістратури
факультету судового та міжнародного права
Національний університет «Одеська юридична академія»
м. Одеса, Україна
***Науковий керівник** – к.ю.н., доцент Голоядова Т.О.*

У сучасних умовах європейської інтеграції України, трансформації системи публічного управління та реформування фінансової системи держави особливого значення набуває питання удосконалення механізмів податкового контролю відповідно до міжнародних та європейських стандартів [1; 2]. Податковий контроль є одним із ключових елементів функціонування держави, оскільки забезпечує реалізацію фіскальної функції, формування дохідної частини бюджету, підтримання фінансової стабільності та належного рівня економічної безпеки держави.

Упродовж останніх десятиліть Європейський Союз та міжнародні організації, зокрема Організація економічного співробітництва та розвитку (OECD), сформували комплекс підходів і стандартів у сфері податкового адміністрування та податкового контролю, які ґрунтуються на принципах правової визначеності, пропорційності, прозорості, добросовісності та належного врядування [4; 5]. Значний вплив на розвиток цих підходів справила також практика Європейського суду з прав людини та Суду Європейського Союзу, які у своїх рішеннях неодноразово наголошували на необхідності забезпечення справедливого балансу між публічними інтересами держави та правами платників податків [6; 7].

Водночас сучасна система податкового контролю України все ще характеризується низкою проблем, пов'язаних із надмірною дискрецією контролюючих органів, недостатнім рівнем правової визначеності, складністю податкового законодавства, неоднаковою практикою його застосування, а також недостатнім рівнем цифровізації та автоматизації контрольних процедур. Особливої актуальності ці питання набувають в умовах воєнного стану, необхідності забезпечення стабільного функціонування економіки, підтримання належного рівня бюджетних надходжень та одночасного забезпечення сприятливого середовища для функціонування бізнесу.

Актуальність дослідження європейських стандартів та принципів податкового контролю зумовлена сучасними процесами європейської інтеграції України, необхідністю гармонізації національного податкового законодавства із правом Європейського Союзу, а також потребою забезпечення ефективного балансу між фіскальними інтересами держави та правами платників податків. В умовах трансформації системи публічного управління та реформування фінансової системи держави питання податкового контролю набувають особливого значення, оскільки саме ефективність функціонування контрольних механізмів значною мірою впливає на рівень бюджетних надходжень, фінансову стабільність держави, інвестиційну привабливість та рівень довіри суспільства до державних інституцій. Особливої актуальності зазначена проблематика набуває в умовах воєнного стану, коли забезпечення стабільного функціонування податкової системи та належного рівня податкових надходжень є одним із ключових елементів фінансової безпеки держави. Саме тому сучасні європейські підходи до податкового контролю ґрунтуються на принципах верховенства права, пропорційності, правової визначеності, прозорості та добросовісності.

Податковий контроль є невід'ємним елементом системи податкового адміністрування та одним із основних інструментів забезпечення виконання податкового обов'язку [1]. У сучасних умовах його функціонування не може обмежуватися виключно фіскальною метою, оскільки європейські підходи передбачають необхідність поєднання ефективності контролю із належним рівнем захисту прав платників податків [5].

У праві Європейського Союзу відсутній єдиний нормативно-правовий акт, який би комплексно регулював питання податкового контролю, однак відповідні стандарти формуються на основі принципів права ЄС, практики Суду Європейського Союзу, рішень Європейського суду з прав людини, директив ЄС та рекомендацій OECD. Як слушно зазначає Т.О. Голоядова, для України імплементація плану дій BEPS, та європейських принципів контролю покликана підтримати фінансову стабільність в

умовах переходу до вільного руху капіталу, під вищити ефективність податкового регулювання та запровадити єдині вимоги до прозорості веден ня бізнесу за міжнародними стандартами [10].

Одним із ключових принципів європейського податкового контролю є принцип верховенства права, який передбачає, що будь-які контрольні заходи повинні здійснюватися виключно на підставі закону, бути передбачуваними та відповідати критеріям правової визначеності. Податковий контроль не може використовуватися як інструмент адміністративного тиску або необґрунтованого втручання у господарську діяльність платників податків.

Особливого значення у сучасній європейській практиці набуває принцип пропорційності, відповідно до якого втручання держави у сферу приватних прав особи повинно бути необхідним, обґрунтованим та співмірним із легітимною метою такого втручання. Саме цей принцип є одним із базових у практиці Суду Європейського Союзу та Європейського суду з прав людини. Практика ЄСПЛ свідчить, що податкові спори можуть стосуватися гарантій, передбачених статтею 1 Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, яка гарантує право мирного володіння майном. Суд неодноразово наголошував, що податкове втручання повинно забезпечувати справедливий баланс між публічним інтересом та правами особи.

Однією з ключових тенденцій розвитку європейської системи податкового контролю є цифровізація податкового адміністрування. Європейські держави активно впроваджують електронні сервіси, автоматизований обмін інформацією, системи електронного аудиту, електронного документообігу та технології аналізу великих масивів даних [6]. Цифровізація дозволяє підвищити ефективність податкового контролю, скоротити рівень корупційних ризиків, забезпечити прозорість діяльності податкових органів та спростити взаємодію між державою і платниками податків. Водночас використання цифрових технологій повинно здійснюватися з дотриманням стандартів захисту персональних даних та права на приватність. У цьому контексті важливого значення набувають положення Загального регламенту ЄС про захист даних (GDPR).

У контексті адаптації національного законодавства до європейських стандартів доцільним є комплексне реформування системи податкового контролю України. Передусім необхідно забезпечити реальне впровадження принципу ризикоорієнтованого підходу та мінімізувати надмірне втручання податкових органів у діяльність сумлінних платників податків. Важливим напрямом є також забезпечення більш високого рівня правової визначеності у діяльності контролюючих органів, зокрема шляхом уніфікації практики застосування податкового законодавства, зменшення кількості оціночних категорій та обмеження

дискреційних повноважень податкових органів. Необхідним є також посилення гарантій захисту прав платників податків під час проведення перевірок, удосконалення механізмів адміністративного та судового оскарження, а також забезпечення прозорості критеріїв ризиковості.

Отже, сучасна європейська модель податкового контролю базується на поєднанні ефективності фіскального адміністрування із належним рівнем захисту прав платників податків. Ключовими принципами європейського податкового контролю є верховенство права, правова визначеність, пропорційність, добросовісність, прозорість та ризикоорієнтований підхід. Доведено, що практика Європейського суду з прав людини та Суду Європейського Союзу відіграє важливу роль у формуванні сучасних стандартів податкового контролю та забезпеченні балансу між публічними та приватними інтересами. Обґрунтовано, що для України особливого значення набуває необхідність адаптації національної системи податкового контролю до європейських стандартів у контексті євроінтеграційних процесів. Запропоновано удосконалити механізми ризикоорієнтованого податкового контролю, забезпечити більший рівень правової визначеності, посилити гарантії захисту прав платників податків та розширити використання цифрових технологій у сфері податкового адміністрування.

Література:

1. Податковий кодекс України: Закон України від 02.12.2010 № 2755-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text.
2. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text.
3. OECD. Tax Administration 2023: Comparative Information on OECD and other Advanced and Emerging Economies. Paris: OECD Publishing, 2023.
4. Terra B., Wattel P. European Tax Law. 7th ed. Alphen aan den Rijn: Kluwer Law International, 2018.
5. Lang M., Pistone P., Schuch J., Staringer C. Introduction to European Tax Law on Direct Taxation. Vienna: Linde Verlag, 2020.
6. Литвинчук І.В., Бурківська Н.М. Податковий контроль: напрями удосконалення. Вісник Житомирського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки. 2009. № 4 (50). С. 196–198.
7. Васюк Ю.М. Податковий контроль в умовах реформ в Україні. Аспекти публічного управління. 2015. № 4. С. 63–68.
8. Голоядова Т.О. Правові аспекти вдосконалення податкового контролю в Україні згідно міжнародних стандартів. Juris Europensis Scientia. 2025. №1. С.52-55.

9. GDPR – Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2016/679/oj.

10. Judgment of the European Court of Human Rights in the case "Bulves AD v. Bulgaria", Application no. 3991/03. URL: https://hudoc.echr.coe.int.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-580-1-72

НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ АКТИ ЯК АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ІНСТРУМЕНТИ УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ МІСТОБУДУВАННЯ

Сичевський Володимир Павлович
здобувач
Науково-дослідний інститут публічного права
м. Київ, Україна

Наукове осмислення підзаконних нормативно-правових актів, що ухвалюються у сфері містобудування в Україні, має важливе значення, оскільки саме ці акти забезпечують конкретизацію законодавчих положень і створюють практичні умови для їх реалізації. У системі багаторівневого публічного адміністрування вони виконують функцію правового інструменту, за допомогою якого визначаються механізми планування територій, забудови, контролю та подальшої експлуатації об'єктів. Їх значення полягає також у тому, що вони дають змогу оперативно реагувати на суспільні виклики та технічні питання, які не можуть бути вичерпно врегульовані на рівні закону. Особливої уваги потребує їх роль у забезпеченні узгодження загальнодержавних і місцевих інтересів, адже від цього безпосередньо залежать якість, безпечність і належний стан життєвого середовища.

Окремого наукового аналізу ці акти потребують і з огляду на необхідність забезпечення законності та прозорості адміністративної діяльності у сфері містобудування. Дотримання встановлених процедур ухвалення, проведення державної реєстрації та можливість судового контролю виступають гарантіями запобігання свавільній нормотворчості й виникненню правових колізій. Водночас сучасний етап розвитку публічного адміністрування, пов'язаний із цифровізацією дозвільних процедур та впровадженням електронних систем у відповідній сфері, зумовлює потребу в оновленому підході до підзаконної правотворчості. Саме такий підхід дає можливість виявити переваги й недоліки

чинної нормативної бази, а також окреслити шляхи усунення дублювання і прогалин, що негативно впливають на правозастосування.

У правових системах загального права поняттю «підзаконний нормативно-правовий акт» відповідають категорії subordinate legislation або delegated legislation, які у буквальному значенні можуть бути перекладені як «підпорядковане» чи «делеговане» законодавство. За своїм змістом ідеться про нормативно-правові акти, що видаються не парламентом, а іншими органами публічної влади на підставі делегованих їм повноважень. Такі акти приймаються відповідно до так званого «батьківського» закону, який визначає межі, мету та зміст делегування. Їх основне призначення полягає в деталізації, конкретизації та технічному уточненні положень первинного законодавства без проходження повної парламентської процедури. До цієї категорії належать правила, регламенти, накази, інструкції, постанови та інші форми нормативного регулювання. У зарубіжних правових системах саме підзаконні акти значною мірою забезпечують гнучкість і оперативність реалізації законодавчої політики [1].

У вітчизняній правовій доктрині, що сформувалася в межах континентальної правової традиції, підзаконний нормативно-правовий акт визначається як акт, що містить норми права, прийняті уповноваженим суб'єктом на основі та на виконання закону, без права суперечити його положенням. Основною функцією такого акта є конкретизація й деталізація законодавчих приписів, а також забезпечення їх реалізації в практичній площині. При цьому підзаконний характер не позбавляє такі акти юридичної сили: вони є обов'язковими до виконання, хоча й не мають однакової із законом юридичної ваги. Підзаконні нормативно-правові акти різняться між собою за формою, суб'єктом видання, сферою дії, характером правотворчої компетенції та іншими критеріями, що зумовлює їх ієрархічну побудову. Їх змістове наповнення відіграє вагому роль у регулюванні численних суспільних відносин, особливо в тих випадках, коли оперативність правотворчої реакції перевищує можливості законодавця [2, с. 186].

Однією з істотних ознак підзаконних нормативно-правових актів є їх розподіл за видами. До них належать акти Президента України у формі указів і розпоряджень, акти Кабінету Міністрів України у формі постанов і розпоряджень, накази та інструкції міністерств, рішення органів місцевого самоврядування, а також локальні акти підприємств, установ та організацій. Зокрема, нормативні акти міністерств можуть набувати форми положень, правил або інструкцій і мати як внутрішнє, так і зовнішнє регуляторне значення. Акти місцевих державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування покликані пристосовувати загальнодержавне нормативне регулювання до особливостей конкретної території.

Своєю чергою локальні акти спрямовані на регулювання внутрішньої організаційної, трудової або виробничої діяльності підприємств та установ і характеризуються обмеженою сферою дії. Існує також поділ таких актів за порядком їх ухвалення – одноособові, колегіальні та спільні; окремі з них підлягають обов'язковій державній реєстрації в Міністерстві юстиції України. Усе це свідчить про складність системи підзаконного регулювання, яка вимагає дотримання принципів правової визначеності та узгодженості з актами вищої юридичної сили [3].

Підзаконний нормативно-правовий акт є одним із базових інструментів публічного адміністрування, за допомогою якого конкретизуються та деталізуються положення законів у формі офіційних документів, прийнятих уповноваженими адміністративними органами. Його дія зумовлюється ієрархічною підпорядкованістю актам вищої юридичної сили та здійснюється виключно в межах компетенції, визначеної Конституцією України й законами. Такі акти мають вторинний нормативний характер, розраховані на неодноразове застосування та адресовані невизначеному колу осіб у межах відповідних регульованих відносин. Система підзаконних нормативно-правових актів, як зазначається, може бути класифікована за юридичною силою, змістом, масштабом дії, сферою застосування та формою. Окремий акцент зроблено на необхідності дотримання як формальних, так і матеріальних вимог до таких актів, що охоплюють порядок їх прийняття, мовно-стилістичне оформлення та державну реєстрацію [4].

Чинність підзаконних нормативно-правових актів визначається за трьома основними параметрами – у часі, у просторі та за колом осіб. Припинення їх дії може відбуватися у зв'язку із закінченням встановленого строку, втратою чинності або скасуванням уповноваженим органом. Водночас законодавство допускає можливість тимчасового зупинення дії такого акта, якщо виявлено його невідповідність вимогам закону. Підзаконний акт може бути визнаний неправовим у двох формах: як нікчемний, тобто юридично недійсний із моменту прийняття, або як оспорюваний, що зберігає чинність до моменту офіційного скасування. Оскарження таких актів здійснюється в порядку адміністративного судочинства, що виступає важливою гарантією захисту прав і свобод приватних осіб у разі їх порушення актами публічної адміністрації. Судове рішення про визнання підзаконного нормативно-правового акта незаконним підлягає офіційному оприлюдненню, після чого відповідний акт втрачає чинність [4].

Отже, підзаконний нормативно-правовий акт слід розглядати як похідний правовий документ, що приймається уповноваженим адміністративним органом на основі закону та з метою конкретизації і практичної реалізації його положень, забезпечуючи виконавчим органам

гнучкі інструменти адміністративно-правового регулювання. Такі акти мають внутрішню ієрархію, відрізняються за формою, юридичною силою, суб'єктом прийняття та сферою застосування і посідають важливе місце в механізмі публічного адміністрування. Їхніми характерними ознаками є офіційність, багаторазовість використання, неперсоніфікований характер адресата та загальнообов'язковість. Межі чинності такого акта визначаються часовими, територіальними та суб'єктними рамками, а підставами припинення дії виступають скасування, закінчення строку або встановлення його протиправності. Забезпечення законності підзаконних актів покладається, зокрема, на адміністративне судочинство, яке слугує гарантією дотримання принципу верховенства права.

Література:

1. UK Parliament. *Delegated or secondary legislation*. 2024. URL: https://www.parliament.uk/about/how/laws/delegated/.
2. Загальна теорія права : підручник / за заг. ред. М.І. Козюбри. Київ : Ваіте, 2015. 392 с.
3. Копиленко О.Л., Копиленко М.Л. Загальна теорія держави і права : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2009. 368 с.
4. Адміністративне право та адміністративний процес. Повний курс : підручник / за заг. ред. В. Галунька, В. Фелика. Вид. 5-те. Одеса : Видавництво «Юридика», 2025. 700 с.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-580-1-73

ПРОЦЕСУАЛЬНІ ЗАСАДИ ВИДАЧІ ОСІБ, ЯКІ ВЧИНИЛИ КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВОПОРУШЕННЯ

Зубенко Сергій Євгенович
аспірант науково-дослідної лабораторії з проблем запобігання кримінальним правопорушенням
Навчально-науковий інститут підготовки фахівців для підрозділів кримінальної поліції імені Е.О. Дідоренка
Донецького державного університету внутрішніх справ
м. Кропивницький, Україна
ORCID ID: 0009-0008-4565-6552

Видача осіб, які вчинили кримінальне правопорушення (екстрадиція) регламентується Главою 44 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) та міжнародними договорами. Ключовим міжнародним договором, що визначає основи міжнародної співпраці при видачі осіб, що вчинили кримінальне правопорушення є Європейська конвенція про видачу правопорушників від 13.12.1957 року [1] та додаткові протоколи до неї.

Видача особи (екстрадиція) – це забезпечення передачі особи державі, компетентними органами якої ця особа розшукується для притягнення до кримінальної відповідальності або виконання вироку. Умовою для подачі запиту на видачу особи (екстрадицію) є такі: якщо за законом України хоча б за один із злочинів, у зв'язку з якими запитується видача, передбачено покарання у виді позбавлення волі на максимальний строк не менше одного року або особу засуджено до покарання у виді позбавлення волі і невідбутий строк становить не менше чотирьох місяців [2]. Тобто видача осіб можлива лише за наявності достатніх підстав, визначених кримінальним процесуальним законодавством або міжнародними договорами України.

Видача особи (екстрадиція) передбачає цілий процес, у якому задіяні компетентні органи запитуючої та запитуваної держав. Метою співпраці правоохоронних органів в даному питанні є встановлення місцезнаходження та передача особи компетентним органам запитуючої держави з метою притягнення до кримінальної відповідальності або відбування покарання.

Науковці поділяють процес видачі осіб на окремі етапи, які регламентовані національним та міжнародним законодавством. На думку М.М. Фрідман-Козаченко екстрадиція включає в себе: офіційне звернення про встановлення місця перебування на території запитуваної держави

особи, яку необхідно видати, та видачу такої особи; перевірку обставин, що можуть перешкоджати видачі; прийняття рішення за запитом; фактичну передачу такої особи під юрисдикцію запитуючої держави [3, с. 421]. Водночас, В.К. Волошина розглядає етапи видачі особи (екстрадиції) у двох випадках: передача особи в Україну та з території України. Передача особи в Україну включає в себе такі етапи: 1) підготовка та надання клопотання про видачу особи в Україну; 2) звернення до компетентного органу іноземної держави із запитом про видачу особи в Україну; 3) фактична передача запитуваної особи в Україну. В свою чергу, передача особи з території України включає в себе наступні етапи: 1) отримання запиту від іноземної держави про видачу особи, а також наявність інформації про місце перебування такої особи; 2) затримання особи, яка вчинила кримінальне правопорушення за межами України; 3) застосування до особи запобіжного заходу, а саме тимчасового або екстрадиційного арешту; 4) проведення екстрадиційної перевірки; 5) прийняття центральним орган України рішення про видачу особи (екстрадицію) або відмову у видачі (екстрадиції) іноземній державі, а також оскарження такого рішення; 6) фактична видача особи компетентним органам іноземної держави [4, с. 12].

На нашу думку, основними етапами у процесі видачі осіб, які вчинили кримінальне правопорушення є: 1) підготовка запиту про видачу особи до компетентних органів договірної держави (або отримання такого запиту); 2) розгляд запиту, вивчення обставин, що можуть перешкоджати видачі особи або встановлення підстав для відмови у видачі особи; 3) прийняття рішення про задоволення запиту та видачу особи (або про відмову у видачі особи); 4) затримання особи та забезпечення її передачі запитуючій стороні.

Особливе значення у розгляді та виконанні запитів про видачу осіб, які вчинили кримінальне правопорушення має екстрадиційна перевірка, яка має на меті встановити усі необхідні відомості щодо особи та її перебування на території запитуваної держави, проаналізувати обставини, наведені запитуючою стороною та при необхідності, подати запит на отримання додаткової інформації щодо особи та гарантій дотримання її прав тощо. Рішення щодо виконання запиту про видачу особи приймається за результатами проведення екстрадиційної перевірки.

Варто відзначити, що екстрадиція включає в себе не лише видачу особи як таку, але і сукупність заходів, спрямованих на забезпечення видачі [5, с. 6]. Так, з метою притягнення особи до кримінальної відповідальності або забезпечення виконання покарання, особа, яка розшукується іноземною державою у зв’язку із вчиненням кримінального правопорушення може бути затримана на території України (ст. 582 КПК України), а також до неї може бути застосовано тимчасовий арешт до сорока діб

або інший встановлений відповідним міжнародним договором України строк до надходження запиту про її видачу (ст. 583 КПК України) [2].

Реалізація міжнародного співробітництва під час видачі осіб, які вчинили кримінальне правопорушення забезпечується компетентними органами держав, які уповноважені на підготовку і направлення запитів, їх розгляд та видачу осіб. Кримінальним процесуальним законодавством визначено центральні органи України, які уповноважені на здійснення міжнародного співробітництва щодо видачі особи (екстрадиції). Під час досудового розслідування видача (екстрадиція) підозрюваних або обвинувачених у кримінальних провадженнях забезпечується Офісом Генерального прокурора. В свою чергу, видача підсудних або засуджених під час судового провадження або виконання вироку забезпечується Міністерством юстиції України. Таким чином, Офіс Генерального прокурора та Міністерство юстиції України уповноважені на направлення та розгляд звернень про передачу осіб, які вчинили кримінальне правопорушення (екстрадицію), проведення екстрадиційної перевірки, а також забезпечення передачі особи під юрисдикцію запитуючої сторони.

Отже, видача осіб, що вчинили кримінальне правопорушення (екстрадиція) з одного боку є ефективною формою взаємодії держав у питанні кримінального переслідування особи та забезпечення невідворотності покарання, а з іншого – складним механізмом, що потребує виконання комплексу правових, дипломатичних, процесуальних та організаційних заходів.

Література:

1. Європейська конвенція про видачу правопорушників : Конвенція Ради Європи від 13.12.1957 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_033#Text

2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text

3. Фрідман-Козаченко М.М., Бичок Т.П. Актуальні питання здійснення екстрадиції в Україні // Юридичний науковий електронний журнал. 2020. № 3. С. 420–423. URL: https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-3/102

4. Загородній А., Волошина В. Участь прокурора під час видачі особи (екстрадиції): питання теорії та практики // Юридичний вісник. 2025. № 1. С. 7–14. URL: https://doi.org/10.32782/yuv.v1.2025.1.

5. Федченко В.М., Бадалова Т.Г. Порядок направлення запитів про надання міжнародної правової допомоги у кримінальному провадженні в рамках екстрадиції. Дніпро : ДДУВС, 2024. 92 с. URL:

https://er.dduvs.edu.ua/bitstream/123456789/13028/1/%D0%9C%D0%A0%20%D0%95%D0%BA%D1%81%D1%82%D1%80%D0%B0%D0%B4%D0%B8%D1%86%D1%96%D1%8F.pdf

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-580-1-74

СПЕЦІАЛІЗОВАНІ КОНСУЛЬТАТИВНО-ДОРАДЧІ ОРГАНИ У СИСТЕМІ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ

Солдатський Вадим Володимирович
здобувач
Науково-дослідний інститут публічного права
м. Київ, Україна

У сучасній системі публічного управління консультативно-дорадчі органи виступають важливим інструментом залучення громадськості та експертного середовища до процесів прийняття рішень. Вони забезпечують комунікацію між державою та суспільством, сприяють підвищенню якості управлінських рішень та реалізації принципів належного врядування.

Серед основних типів консультативно-дорадчих органів доцільно виокремити громадські ради, молодіжні ради, робочі групи, координаційні комітети, а також ради внутрішньо переміщених осіб. Такі органи мають універсальний характер і можуть функціонувати при різних суб'єктах публічної адміністрації, забезпечуючи участь різних соціальних груп у формуванні державної політики.

Водночас у системі консультативно-дорадчих органів доцільно виділяти спеціалізовані органи, діяльність яких обумовлена особливостями окремих сфер публічного управління. Їх специфіка полягає у чітко визначеному функціональному профілі та спрямованості на вирішення конкретних галузевих завдань. Так, до спеціалізованих консультативно-дорадчих органів можна віднести:

а) науково-експертні ради при органах державної влади, які забезпечують експертний супровід нормотворчої діяльності [1]. Їх діяльність спрямована на підвищення якості нормативно-правових актів та впровадження науково обґрунтованих рішень;

б) ради роботодавців [2] та тристоронні соціально-економічні ради, що функціонують у сфері соціального діалогу [3]. Вони забезпечують узгодження інтересів держави, бізнесу та працівників, виступаючи майданчиком для вироблення збалансованих управлінських рішень;

в) Координаційну робочу групу з питань антикорупційної політики, які створюються для сприяння координації дій органів державної влади щодо реалізації Антикорупційної стратегії і виконання заходів державної антикорупційної програми з її виконання, підготовки пропозицій щодо формування та реалізації державної антикорупційної політики (у тому числі щодо удосконалення нормативно-правової бази) [4];

г) громадські ради доброчесності, які беруть участь у процедурах оцінювання суддівського корпусу, що свідчить про їх вплив на формування судової влади [5];

ґ) спостережні комісії, що функціонують у сфері виконання кримінальних покарань, правовий статус яких визначений Кримінально-виконавчим кодексом України [6] та підзаконними актами [7]. Вони створюються при місцевих органах виконавчої влади та органах місцевого самоврядування і здійснюють громадський контроль за дотриманням прав засуджених, сприяють їх соціальній адаптації та ресоціалізації. Особливістю спостережних комісій є поєднання консультативних і контрольних функцій, що відрізняє їх від класичних консультативно-дорадчих органів. Означене свідчить про поступове розширення функціонального навантаження таких інституцій у системі публічного управління [8; 9, с. 141].

Належної уваги в даному контексті заслуговують й специфічні різновиди консультативно-дорадчих органів, які формуються у зв'язку з реалізацією окремих державних політик, зокрема у сфері відновлення зруйнованого майна. Зокрема йдеться про комісії з розгляду питань щодо надання компенсації за знищені об'єкти нерухомого майна, які мають специфічний адміністративно-правовий статус [10]. Їх особливість полягає у поєднанні консультативних, правозастосовних, координаційних та квазісудових функцій, що істотно відрізняє їх від класичних консультативно-дорадчих органів. Така багатофункціональність свідчить про трансформацію консультативно-дорадчих органів у більш складні інституції, що виходять за межі класичного розуміння їх правової природи [11]. Така багатофункціональність зумовлює концептуальну невизначеність їх статусу та потребує нормативного уточнення їх місця у системі публічного управління як окремого різновиду спеціалізованих консультативно-дорадчих органів [10].

Вказані приклади демонструють, що консультативно-дорадчі органи можуть набувати галузевої специфіки та виконувати додаткові функції залежно від сфери їх діяльності, залишаючись при цьому допоміжними за своєю правовою природою.

Висновки. Таким чином, існування спеціалізованих консультативно-дорадчих органів свідчить про високий рівень адаптивності цього інституту до потреб різних сфер публічного управління та

підтверджує його універсальний характер як механізму залучення експертного середовища та громадськості до процесів прийняття рішень. Вони забезпечують не лише комунікаційну взаємодію між державою та суспільством, але й виконують важливі функції експертного, координаційного та, у певних випадках, контрольного характеру.

Аналіз різновидів спеціалізованих консультативно-дорадчих органів дозволяє дійти висновку про їх поступову еволюцію від суто дорадчих інституцій до більш складних багатофункціональних утворень. Зокрема, окремі з них поєднують консультативні, правозастосовні та квазісудові елементи діяльності, що зумовлює необхідність переосмислення їх правової природи та місця у системі публічного управління.

Водночас така трансформація супроводжується виникненням проблем правового регулювання, пов'язаних із відсутністю уніфікованого підходу до визначення їх статусу, функцій та повноважень. Означене особливо актуально для органів, які функціонують у нових сферах державної політики, зокрема у сфері відновлення зруйнованого майна, де їх діяльність виходить за межі класичної консультативної моделі. У цьому контексті актуалізується необхідність нормативного закріплення класифікації консультативно-дорадчих органів із виокремленням їх спеціалізованих різновидів, а також чіткого визначення їх адміністративно-правового статусу з урахуванням функціональних особливостей. Такий підхід сприятиме підвищенню ефективності їх діяльності та забезпеченню правової визначеності у сфері публічного управління.

Отже, подальший розвиток інституту консультативно-дорадчих органів має відбуватися шляхом удосконалення нормативно-правової бази, розширення можливостей участі громадськості та впровадження сучасних підходів до належного врядування, що в сукупності сприятиме зміцненню демократичних засад державного управління в Україні.

Література:

1. Про Науково-експертну раду Міністерства**:** наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України від 16.05.2012 № 270 (втратив чинність згідно з наказом від 08.02.2016 № 31). URL: https://ips.ligazakon.net/document/FIN77228

2. Положення про ради роботодавців у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка. Київський національний університет імені Тараса Шевченка. URL: https://senate.knu.ua/?p=1466

3. Про Національну тристоронню соціально-економічну раду: Указ Президента України від 02.04.2011 № 347/2011. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2011

4. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18

5. Громадська рада доброчесності. URL: https://grd.gov.ua/

6. Кримінально-виконавчий кодекс України: Закон України від 11.07.2003 № 1129-IV . URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15

7. Про затвердження положень про спостережні комісії та піклувальні ради при установах виконання покарань: постанова Кабінету Міністрів України від 01.04.2004 № 429. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/429-2004-%D0%BF

8. Про затвердження положень про спостережні комісії та піклувальні ради при спеціальних виховних установах: постанова Кабінету Міністрів України від 01.04.2004 р. № 429. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/429-2004-%D0%BF#Text

9. Білак Н. І. Адміністративно-правові засади діяльності кримінально-виконавчої системи України: доктринальні підходи розвитку: дис. … д-ра юрид. наук: 12.00.07. Одеса: Одеський державний університет внутрішніх справ, 2025. 574 с.

10. Семенов І. В. Особливості адміністративно-правового статусу комісії з розгляду питань щодо надання компенсації за знищені об’єкти нерухомого майна. Академічні візії. 2023. DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.17397485

11. Деякі питання організації роботи комісії з розгляду питань щодо надання компенсації за знищені об’єкти нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України: постанова Кабінету Міністрів України від 19.05.2023 № 516. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/516-2023-%D0%BF

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-580-1-75

ПОНЯТТЯ ПРИНЦИПОВИХ І НОРМАТИВНИХ ПРАВОВИХ ЗАСАД МЕХАНІЗМУ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДИСЦИПЛІНИ ПРАЦІ В ОРГАНАХ ПРАВОПОРЯДКУ

Мельничук Роман Васильович,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри державно-правових дисциплін
ПВНЗ «Європейський університет»
м. Київ, Україна
https://orcid.org/0009-0006-0095-5650

Аналізуючи наявну наукову літературу [див., напр.: 1, с. 118; 2; 3] можемо помітити, що вітчизняними науковцями цілком обґрунтовано підкреслюється, що суб'єкти публічно-правових і приватноправових повноважень мають діяти виключно відповідно до вимог права, узгоджуючи свої владні рішення із засадничими ідеями чинного правопорядку. При цьому ігнорування означеної вимоги призводить до того, що їхні дії та рішення перестають бути актами влади у правовій державі (у сенсі вимог ч. 2 ст. 19 Конституції України) й набувають рис свавілля, що є несумісним із природою правової держави. Додатково юристи-трудовики наголошують, що влада не може суперечити власним завданням, оскільки за таких умов вона втрачає функціональну спроможність і перетворюється на зловживання повноваженнями [4, с. 504]. У цьому ж контексті зазначимо, що запобігати таким негативним проявам влади покликаний належно функціонуючий механізм правового регулювання, а безпосередньо у сфері праці та зайнятості – механізм правового регулювання дисципліни праці (далі – ДП) в цілому та в органах правопорядку зокрема. Між тим, необхідно констатувати, що вирішальним в цьому сенсі є не сам факт існування такого механізму, а його функціонування на основі системи правових засад, які дотепер ще не були предметом окремої наукової розвідки, а відтак – є питанням, що потребує дослідження

В цілому, розкриваючи правові засади сучасного механізму правового регулювання ДП в органах правопорядку, насамперед доцільно відзначити, що їх комплекс утворюють принципові та нормативні правові засади, які методологічно недоцільно ототожнювати, адже їх розрізнення дає змогу осмислювати відповідний механізм не як просту сукупність приписів, а як цілісне правове утворення, у якому вирішальне значення має не кількість чи формальна «якість» окремих норм чинного законодавства, а логіка їх взаємодії (головним чином, внутрішня організація, ієрархія та цільова спрямованість). Тобто, як убачається, саме ці властивості визначають реальну дієвість

правового регулювання, тоді як існування суто комплексу норм у сфері ДП (навіть досконалих за формою) не гарантує ефективного функціонування механізму правового регулювання ДП в органах правопорядку.

Розглядаючи сутність принципових засад механізму правового регулювання ДП в органах правопорядку, зазначимо, що вони становлять ціннісно-методологічний фундамент цього механізму, головним чином: об'єктивують основні принципи права; окреслюють межі належного дисциплінарного впливу; визначають критерії його правомірності; визначають мінімальні стандарти якості правового регулювання в означеній сфері. У цьому контексті принципові засади постають взаємопов'язаною сукупністю керівних ідей, для яких характерно, що вони: 1) вміщують в собі істотні вимоги багаторівневої системи принципів правового регулювання ДП в органах правопорядку; 2) окреслюють безпосередній зв'язок спеціальних принципів правового регулювання ДП з розглядуваним механізмом правового регулювання ДП в органах правопорядку.

Отже, можемо дійти висновку, що ключовими серед принципових засад є інституційні засадничі ідеї правового регулювання ДП, які випливають не стільки з норм трудового законодавства, скільки із системи усталених суспільних цінностей і правових ідей відповідного історичного періоду [див., напр.: 5, с. 190, 346] та знаходять об'єктивне відображення у принципах права, що застосовуються у процесі упорядкування відносин у сфері забезпечення ДП. Саме тому інституційні принципи наразі вміщують у своєму змісті конкретизовані вимоги загальноправових, міжгалузевих і галузевих засад щодо впорядкування відносин у сфері ДП в органах публічної служби загалом та в органах правопорядку зокрема.

Поряд із тим позитивно-правовий фундамент механізму правового регулювання ДП утворюють нормативні правові засади, через які принципові засади набувають юридично визначених форм і стають придатними до безпосередньої практичної реалізації. Осмислюючи сутнісний зміст цієї групи правових засад механізму правового регулювання ДП в органах правопорядку, відзначимо, що вона охоплює комплекс норм різної юридичної сили, які забезпечують визначеність правил і стандартів ДП, заходів дисциплінарного впливу, підстав і умов застосування таких заходів, правового статусу працівника в межах дії режиму ДП та гарантій захисту його прав і законних інтересів у дисциплінарному провадженні, а також статусу суб'єкта дисциплінарної влади й меж здійснення ним відповідних повноважень. Також слід зауважити, що визначальною рисою цих засад є не їх формальна наявність у законодавстві, а системна узгодженість із принциповими засадами (оскільки принципи права обмежують широту дискреції суб'єкта нормотворчої діяльності [див., напр.: 5, с. 172–173]), вибудуваність відповідно до ієрархії джерел правового регулювання та

дієвість, зокрема забезпечена можливістю застосування державного примусу.

Відтак, узагальнюючи викладене у цій науковій розвідці, зазначимо, що правові засади регулювання ДП в органах правопорядку України охоплюють сукупність принципів і норм, які визначають належний зміст та механізм забезпечення дії відповідного режиму ДП (насамперед у контексті його нормативно-правового забезпечення). З урахуванням вимог цих засад правове регулювання ДП в розглядуваних органах публічної служби має гарантувати визначеність стандартів належної поведінки службовців, інституційно-організаційну здійсненність дисциплінарних вимог, реальний баланс між переконанням і примусом, а також переважно превентивно-відновлювальну спрямованість дисциплінарного впливу. Крім того, необхідно наголосити й на тому, що розглядувані правові засади виконують спрямовувальну функцію щодо суб'єктів нормотворення, оскільки окреслюють чіткі межі здійснення дій та прийняття рішень щодо побудови ефективної й справедливої моделі ДП в органах правопорядку, узгодженої із загальноправовими та трудово-правовими цінностями, і при цьому слугують запобіжником від перетворення інституту ДП на засіб довільного або суто репресивного управлінського впливу в межах кадрової політики в органах правопорядку.

Література:

1. Герасимчук Р.В. Поняття публічного порядку як об'єкта адміністративно-правового регулювання. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2022. № 3. С. 115–120. doi:10.32631/v.2022.3.10.

2. Полонка І.А. Правомірна поведінка: теоретичний аналіз основних складників. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2016. № 2. С. 19–21.

3. Рущак І.В. Публічний порядок як правова категорія: доктринальний аналіз. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2024. Вип. 86, Ч. 5. С. 409–414. doi:10.24144/2307-3322.2024.86.5.60.

4. Щербина В.І., Сіроха Д.І., Соцький А.М. Трудове право України: підручник; 2-ге вид., перероб. і допов. Київ: Вид-во Людмила, 2025. 680 с. doi:10.32751/Labour_law2025.

5. Божко В.М. Теорія правового регулювання оплати праці: дис. … д-ра юрид. наук: 12.00.05. Харків, 2013. 422 с.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-580-1-76

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ІНФОРМАЦІЮ ТА ІНФОРМАЦІЙНУ ДІЯЛЬНІСТЬ: МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ СТАНДАРТИ

Бучок Степан Юрійович
аспірант кафедри господарського права
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
м. Ужгород, Україна
ORCID ID: 0000-0003-3712-9636

Актуальність теми. Повномасштабне збройне вторгнення Російської Федерації проти України, що триває з 24 лютого 2022 року, поставило перед національним правопорядком одне з найгостріших питань сучасної юриспруденції: як у воєнних умовах зберегти змістовно функціонуюче право на інформацію та право на інформаційну діяльність, не жертвуючи при цьому вимогами оборони і національної безпеки. Пошук відповіді на це питання неможливий без системного звернення до міжнародно-правових стандартів, оскільки саме вони утворюють нормативну рамку, в межах якої оцінюється будь-яке внутрішньодержавне обмежувальне регулювання.

Виклад основного матеріалу. Міжнародно-правові стандарти забезпечення права на інформацію та права на інформаційну діяльність в умовах воєнного стану являють собою цілісну нормативну конструкцію, що поєднує чотири взаємопов'язані елементи: загальне визнання свободи шукати, одержувати та поширювати інформацію; допустимість її обмеження лише за суворо визначених умов; спеціальний режим дерогації як виняткового тимчасового відступу від окремих міжнародних зобов'язань; міжнародний контроль за тим, щоб такий відступ не перетворився на нівелювання сутності самого права. Базову основу цієї конструкції становлять стаття 19 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права [1], яка гарантує право шукати, одержувати і поширювати інформацію через будь-які засоби незалежно від кордонів, та стаття 10 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [2], яка гарантує свободу одержувати і передавати інформацію без втручання органів державної влади. У зв'язку з цим в українському правопорядку додатково кореспондують статті 9, 34 і 64 Конституції України [3]: чинні міжнародні договори є частиною національного законодавства, свобода збирання, зберігання, використання і поширення інформації має конституційне визнання, а обмеження в умовах воєнного стану допускається лише у межах, встановлених Основним Законом. Тому міжнародний

стандарт постає не зовнішнім факультативним орієнтиром, а нормативною рамкою перевірки внутрішньодержавних рішень.

Пункт 3 статті 19 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права [1] прямо допускає обмеження свободи інформації, але лише за сукупності трьох умов: встановлення законом, переслідування легітимної мети та необхідності для її досягнення. Отже, міжнародне право не розглядає воєнний стан як самодостатнє виправдання будь-якого втручання в інформаційну сферу. Саме за умов війни вимога законності набуває підвищеного значення: без неї безпековий аргумент легко перетворюється на універсальну формулу легітимації майже будь-якого обмеження. Для права на інформацію це означає недопустимість невизначених і розмитих приписів, за яких особа не може передбачити, які відомості допускаються до поширення. Для права на інформаційну діяльність це означає, що міжнародний стандарт охоплює не лише результат комунікації, а й сам процес збирання, фіксації, опрацювання, передачі та поширення відомостей суспільної значущості. У контексті українського регулювання формальні критерії законності й легітимної мети загалом визнаються, однак безпекові підстави нерідко набувають розширювального змісту, що свідчить про необхідність нормативного закріплення єдиного підходу до перевірки кожного обмеження на чіткість формулювання та неможливість досягнення мети менш обмежувальними засобами.

Центральним вузлом міжнародно-правової конструкції виступає механізм дерогації. Стаття 4 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права [1] допускає відступ держави від окремих зобов'язань лише у випадку офіційно проголошеної надзвичайної ситуації, що загрожує життю нації, лише тією мірою, якою цього вимагає гострота становища, і лише за умови недискримінаційності, несуперечності іншим міжнародним зобов'язанням та належного повідомлення Генерального секретаря ООН. Аналогічна логіка закріплена у статті 15 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [2]. Є.Є. Борисов слушно наголошує, що міжнародні стандарти дерогації не зводяться до формальної констатації надзвичайного стану, а уточнюються через роз'яснення змісту тез Пакту про «загрози для життя нації» та «гостроту становища» [4]. Це підсилює висновок: в інформаційній сфері воєнний стан не створює автономного простору державного розсуду, а лише активує режим підвищеної міжнародно-правової перевірки підстав, меж і форми втручання. Для України це означає, що сам факт запровадження воєнного стану ще не вирішує питання про допустимість кожного конкретного втручання у сферу інформації. Напруження виникає там, де внутрішнє регулювання не завжди достатньо чітко розрізняє конституційно допустиме

обмеження, галузевий регуляторний захід та власне дерогаційний відступ від міжнародних зобов'язань.

Навіть дерогація не означає можливості усунення базових елементів інформаційної свободи. Комітет ООН з прав людини у Загальному коментарі № 34 [5] наголошує, що свобода поглядів не може бути об'єктом правомірного відступу навіть в умовах надзвичайного стану, а право на свободу вираження поглядів є обов'язковою умовою дотримання принципів гласності та підзвітності. Звідси випливає, що міжнародно-правовий стандарт у воєнний час ґрунтується не на моделі призупинення свободи, а на моделі збереженого ядра права. Для права на інформацію таким ядром є мінімально гарантована можливість отримувати суспільно значущі відомості, необхідні для захисту особи і контролю над владою. Для права на інформаційну діяльність - недопустимість режиму, за якого сам факт збирання і поширення суспільно значущої інформації стає апріорі підозрілою поведінкою. Комітет також вимагає, щоб держави проактивно оприлюднювали інформацію публічного інтересу, забезпечували доступ до неї, мотивували відмови та гарантували механізми оскарження [5]. Отже, навіть у воєнний час держава зобов'язана підтримувати мінімально необхідний рівень інформаційної відкритості й не перетворювати воєнний стан на режим системної непрозорості публічної влади. Саме тут проявляється одна з ключових прогалин українського воєнного регулювання: різний підхід органів влади до обмеження доступу, нерівномірність відновлення відкритості реєстрів і неповна деталізація процедур мотивування відмов.

Стаття 10 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [2] дозволяє обмеження свободи інформації лише тоді, коли вони передбачені законом і є необхідними в демократичному суспільстві, тоді як стаття 18 тієї ж Конвенції не допускає використання дозволених обмежень не для тих цілей, заради яких вони передбачені. Таким чином, європейський стандарт вимагає перевірки того, чи не використовується воєнний режим для прихованих цілей - адміністративного контролю над інформаційним простором або вибіркового тиску на медіасуб'єктів. Окремим виміром є захист журналістів і професійної інформаційної діяльності: стаття 79 Додаткового протоколу I до Женевських конвенцій наділяє журналістів у зоні збройного конфлікту статусом цивільних осіб, а отже, будь-яке регулювання, що без чітких критеріїв унеможливлює правомірне збирання та поширення суспільно значущої інформації, ризикує увійти в суперечність із міжнародним гуманітарним правом. Нарешті, цифровий вимір є невід'ємним складником сучасного міжнародного стандарту. Загальний коментар № 34 [5] прямо вказує, що загальні заборони на роботу вебсайтів та інтернет-платформ не узгоджуються з пунктом 3 статті 19 Пакту, тобто блокування цифрових каналів комунікації у

воєнний час має бути контентно конкретизованим, строково обмеженим і підконтрольним. Українське право вже функціонує в цифровому просторі як основному середовищі реалізації права на інформацію, тоді як регулятивна модель його воєнного обмеження залишається частково фрагментарною.

Висновки. Таким чином, міжнародно-правові стандарти забезпечення права на інформацію та права на інформаційну діяльність в умовах воєнного стану утворюють єдину логічну конструкцію, що охоплює: критерії законності, легітимної мети та необхідності обмеження; механізм дерогації як виняткової зовнішньо підконтрольної процедури; принцип збереженого ядра права, яке не може бути усунене навіть в умовах надзвичайного стану; позитивний обов'язок держави підтримувати мінімально необхідний рівень інформаційної відкритості; спеціальний захист журналістів і професійної інформаційної діяльності; та вимогу пропорційності й конкретності будь-яких цифрових інформаційних обмежень.

Співвіднесення з українським правопорядком свідчить, що на рівні конституційного закріплення та визнання міжнародних договорів частиною національного законодавства Україна загалом рухається в руслі міжнародного стандарту. Водночас міжнародно-правова оптика дозволяє виявити системні прогалини, які менш помітні у межах суто внутрішнього аналізу: недостатньо чітке розмежування звичайного обмеження, спеціального воєнного заходу та дерогації; фрагментарність процедур мотивування і перегляду обмежень; відсутність цілісного режиму відновлення відкритості після відпадіння безпекової підстави; неповну нормативну модель цифрових інформаційних обмежень.

Література:

1. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 року № 995_043. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043/ed19731019#Text
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 01 січня 1990 року № 995_004. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
3. Конституція України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text
4. Борисов Є.Є. Відступ держав від міжнародних зобов'язань у сфері прав людини: теорія та практика. Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2020. 23 с. URL: https://dspace.onua.edu.ua/bitstreams/c58fcae2-f4a6-4a12-8026-5256e5bbb269/download

5. Загальний коментар до статті 19 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права від 11–29 липня 2011 року № 34. URL: https://docs.un.org/ru/CCPR/C/GC/34

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-580-1-77

ВЕРХОВЕНСТВО ПРАВА ТА АДМІНІСТРАТИВНА ЮСТИЦІЯ: ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ І ВИКЛИКИ ДЛЯ УКРАЇНИ

Данко Антонія Вікторівна
магістр права

Верховенство права та адміністративна юстиція перебувають у складних та динамічних взаємовідносинах, природу яких не можна зводити до простої формули підпорядкування чи протистояння. Ці два явища розвиваються у взаємодії: адміністративна юстиція є одним із каналів реалізації верховенства права, тоді як верховенство права своєю чергою формує інституційну та процесуальну архітектуру адміністративної юстиції [1]. Відтак дослідження адміністративної юстиції крізь призму верховенства права є методологічно необхідним для розуміння як теоретичних засад, так і практичних механізмів захисту прав осіб від свавілля публічної адміністрації. Для України, де реформування адміністративної юстиції та утвердження верховенства права є конституційними зобов'язаннями [6], осмислення зарубіжного та міжнародно-правового досвіду набуває особливої актуальності.

У доктрині прийнято розрізняти формальну та субстантивну концепції верховенства права [2]. Формальна концепція, представлена насамперед ліберальною традицією Хайєка [12], зосереджується на якісних характеристиках норм права: вони мають бути чіткими, передбачуваними, загальними, відкритими та незворотними. У цьому розумінні верховенство права є насамперед інструментом захисту індивіда від непередбачуваного втручання держави, а адміністративний розсуд розглядається як потенційна загроза правовій визначеності. Субстантивна концепція, яку підтримує, зокрема, Венеціанська комісія у своєму Контрольному переліку критеріїв верховенства права [4], йде далі: поряд із формальними вимогами вона передбачає захист конкретних моральних і соціальних цінностей — демократії, справедливості, рівності та основоположних прав людини. Як справедливо зазначає Т. Бінгем, саме такий підхід є підґрунтям сучасного конституційного устрою в демократичних державах [3].

Ключовим операційним рівнем реалізації верховенства права в адміністративному праві є організаційна будова самої публічної адміністрації. Адміністративна держава є поліморфною: функціонально вона охоплює місії від реалізації демократичної волі законодавця до надання публічних послуг; органічно — поєднує ієрархічні структури, незалежні агенції та приватних суб'єктів, яким делеговано публічні функції [1]. Ця різноманітність породжує ризики непередбачуваності та суперечливості норм, на які звертає увагу формальна концепція верховенства права. Важливим інститутом у цьому контексті є незалежні регуляторні агенції: широка дискреція, якою вони наділені, вступає у напругу з вимогою правової визначеності, що обумовлює необхідність встановлення чітких законодавчих рамок для їхньої діяльності та ефективних механізмів зовнішнього контролю. Для України ця проблема є вкрай актуальною в контексті формування системи незалежних регуляторів відповідно до зобов'язань за Угодою про асоціацію з ЄС [9].

Не менш важливим виміром верховенства права в адміністративній юстиції є вимоги до процедури прийняття адміністративних рішень. Дж. Машоу у своєму класичному дослідженні американської системи соціального забезпечення встановив, що колапс верховенства права в адміністративному управлінні проявляється передусім у заміщенні правових норм внутрішніми адміністративними правилами, що позбавлені публічності та зовнішнього контролю [10]. Верховенство права вимагає, аби адміністративне рішення приймалося за дотриманням необхідних процедур: права бути вислуханим, права на ознайомлення з матеріалами справи, права на правову допомогу та права на мотивоване рішення. У цьому розумінні процедурний вимір верховенства права є невід'ємним від людської гідності — процедура дає особі можливість «пояснити себе» [5, с. 15–16]. Кодекс адміністративного судочинства України загалом відтворює ці стандарти, однак практика їх застосування залишається нерівномірною [7].

Центральним інституційним виразом верховенства права в адміністративній юстиції є судовий контроль за діяльністю адміністрації -judicial review. Для його ефективності верховенство права висуває дві органічні вимоги до суду: незалежність та неупередженість [1]. Ці вимоги конкретизуються у питаннях добору суддів, їхньої незмінюваності, несумісності посад та регулювання конфліктів інтересів. Закон України «Про судоустрій і статус суддів» [8] закріплює відповідні гарантії, однак їхня фактична реалізація перебуває в центрі дискусій, пов'язаних із реформою судочинства. Функціонально системи адміністративної юстиції розрізняються за домінуючою моделлю контролю: суб'єктивного, захист прав конкретної особи (Німеччина), або об'єктивного, забезпечення дотримання закону як такого (Франція). Конституційний Суд України у

своїх рішеннях послідовно підкреслює, що право на доступ до суду є елементом верховенства права та не може бути обмежено у непропорційний спосіб [14].

Вагоме значення для верховенства права має питання ефективного судового захисту як результату адміністративного судочинства. Ефективний судовий захист - touchstone верховенства права в Європі - поєднує інституційний, процесуальний та результативний виміри [1]. До засобів відновлення законності відносять: скасування незаконного рішення, визнання його протиправним, зобов'язання органу вчинити певні дії, а також відшкодування шкоди, завданої незаконними рішеннями чи діями адміністрації. Кожен із цих засобів реалізує різні аспекти верховенства права: скасування як формальний (відновлення правопорядку), відшкодування шкоди як субстантивний (захист суб'єктивних прав і законних очікувань). Велика палата Верховного Суду України в практиці з адміністративних справ підкреслює, що ефективність судового захисту є не лише процесуальною, а й змістовною категорією, пов'язаною з реальним відновленням порушеного права [13].

Верховенство права стикається з новими викликами в умовах розширення адміністративних репресій і застосування квазікримінальних санкцій органами виконавчої влади. Перенесення питань, що традиційно належали до сфери кримінального правосуддя, у площину адміністративного права з його меншими процесуальними гарантіями породжує ризики для свободи особи [1]. Адміністративні стягнення, від податкових до антимонопольних, нерідко за суворістю наближаються до кримінальних санкцій, що, відповідно до практики Європейського суду з прав людини (зокрема, у справі Nodet v France), вимагає застосування гарантій статті 6 ЄКПЛ. В Україні ця проблема має практичний вимір у контексті адміністративної відповідальності у сфері публічних закупівель, антикорупційного законодавства та регуляторних санкцій, де межа між адміністративним і кримінальним переслідуванням нерідко є розмитою.

Виклики для верховенства права в адміністративній юстиції виникають також на наднаціональному рівні. Глобалізація та розвиток міжнародних організацій породжують транснаціональні адміністративні рішення, що впливають на права громадян, не маючи при цьому відповідного механізму судового контролю [15]. Як зазначає Б. Кінгсбері зі співавторами, формування глобального адміністративного права залишається незавершеним проєктом: відсутність когерентної системи міжнародної адміністративної юстиції є загрозою для формальної складової верховенства права в умовах взаємозалежного світу [15]. Для України це питання набуває практичного виміру у зв'язку з імплементацією зобов'язань в рамках Угоди про асоціацію: норми ЄС стають частиною національного правового порядку, однак механізми їхнього судового

оскарження у площині адміністративної юстиції залишаються недостатньо розробленими [9].

Порівняльно-правовий аналіз свідчить, що, попри відмінності у конкретних технічних рішеннях, система адміністративної юстиції в демократичній державі має відповідати низці мінімальних стандартів верховенства права: незалежність адміністративних судів від виконавчої влади; право особи на доступ до суду без непропорційних фінансових, часових та інтелектуальних бар'єрів; обов'язок адміністрації мотивувати свої рішення; право особи бути вислуханою до прийняття рішення, що зачіпає її права; пропорційність засобів судового захисту порушенню та ефективність виконання судових рішень [4; 5]. Формальна та субстантивна концепції верховенства права не виключають, а доповнюють одна одну: формальні гарантії процедури є необхідною, але недостатньою умовою справедливої адміністративної юстиції — без змістовного захисту прав і гідності особи вони ризикують перетворитися на порожню формальність [2; 3; 11].

Таким чином, верховенство права є не статичним ідеалом, а динамічним орієнтиром для розвитку адміністративної юстиції, відповіді на виклики якого є неминуче локальними, хоча питання залишається універсальним [1]. Для України утвердження верховенства права в адміністративній юстиції передбачає: інституційне зміцнення незалежності адміністративних судів; законодавче закріплення чітких процедурних гарантій в адміністративному провадженні; розвиток ефективних засобів судового захисту, включаючи відшкодування шкоди; а також адаптацію до стандартів ЄС у контексті євроінтеграційного курсу держави [6; 9]. Верховенство права як конституційний принцип [6] має наповнюватися конкретним нормативним і практичним змістом через систему адміністративної юстиції – лише тоді воно стає реальним захистом, а не декларацією.

Література:

1. Marique Y. Rule of Law and Administrative Justice. In: Tomlinson J., Thomas R., Hertogh M., Kirkham R. (eds.) Administrative Justice. Oxford: Oxford University Press, 2021. DOI: 10.1093/oxfordhb/9780190903084.013.16.

2. Craig P. Formal and Substantive Conceptions of the Rule of Law: An Analytical Framework. Public Law. 1997. P. 467–487.

3. Bingham T. The Rule of Law. London: Penguin, 2010. 213 p.

4. Venice Commission. Rule of Law Checklist. CDL-AD(2016)007. Adopted at the 106th Plenary Session (Venice, 11–12 March 2016). URL: https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2016)007-e.

5. Waldron J. The Rule of Law and the Importance of Procedure. Nomos, Getting to the Rule of Law. 2011. Vol. 50. P. 3–31.

6. Конституція України від 28 червня 1996 р. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.

7. Кодекс адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 р. № 2747-IV. Відомості Верховної Ради України. 2005. № 35–37. Ст. 446.

8. Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 2 червня 2016 р. № 1402-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2016. № 31. Ст. 545.

9. Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом від 27 червня 2014 р. Офіційний вісник України. 2014. № 75. Т. 1. Ст. 83.

10. Mashaw J. Bureaucratic Justice: Managing Social Security Disability Claims. New Haven: Yale University Press, 1983. 280 p.

11. Tamanaha B. On the Rule of Law: History, Politics, Theory. Cambridge: Cambridge University Press, 2004. 180 p.

12. Hayek F. The Road to Serfdom. London: Routledge, 1944. Repub. 2001. 274 p.

13. Рішення Великої палати Верховного Суду України у справі № 800/186/17 від 11 вересня 2018 р. URL: https://reyestr.court.gov.ua.

14. Рішення Конституційного Суду України у справі про доступ до суду № 3-рп/2003 від 25 березня 2003 р. URL: https://ccu.gov.ua.

15. Kingsbury B., Krisch N., Stewart R. The Emergence of Global Administrative Law. Law and Contemporary Problems. 2005. Vol. 68. Nos. 3/4. P. 15–61.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-580-1-78

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВА ПРИРОДА ПОЗАСУДОВОГО КОНТРОЛЮ ЗА ДІЯЛЬНІСТЮ СУБ'ЄКТІВ ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ У СФЕРІ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Надєйко Микола Миколайович
кандидат економічних наук

Розвиток сучасної моделі адміністративного права України характеризується поступовим переходом від традиційного розуміння державного управління як системи владно-розпорядчого впливу до концепції публічного адміністрування, у центрі якої перебувають людина, її права, свободи та законні інтереси. У цих умовах суттєво змінюється і розуміння контрольної діяльності держави. Якщо раніше контроль здебільшого асоціювався із перевіркою, примусом та застосуванням адміністративних санкцій, то сучасне адміністративне право дедалі більше

орієнтується на забезпечення законності шляхом створення ефективних механізмів захисту прав особи без необхідності звернення до суду. Особливого значення така тенденція набуває у сфері підприємницької діяльності, де швидкість прийняття управлінських рішень та оперативність їх перегляду нерідко визначають економічну стабільність суб'єкта господарювання, його конкурентоспроможність та можливість подальшого здійснення господарської діяльності.

Конституція України закріплює принцип верховенства права, визначає людину, її права і свободи найвищою соціальною цінністю та покладає на державу обов'язок забезпечувати їх утвердження і захист [1]. Реалізація зазначених конституційних положень неможлива виключно за допомогою судового контролю, оскільки судове провадження, незважаючи на його фундаментальне значення, потребує значних часових, організаційних та фінансових ресурсів. Саме тому сучасна правова держава зацікавлена у розвитку альтернативних механізмів відновлення порушених прав, які дозволяють усунути допущені органами публічної адміністрації порушення ще до моменту судового втручання. Одним із таких механізмів виступає позасудовий контроль, який поступово перетворюється на самостійний елемент системи гарантій законності у сфері публічного адміністрування.

Попри широке практичне застосування різноманітних форм адміністративного оскарження, парламентського контролю, діяльності омбудсменів, бізнес-омбудсменів, антимонопольних органів, громадського контролю та інших механізмів захисту прав підприємців, у вітчизняній адміністративно-правовій науці досі не сформовано єдиного підходу до розуміння правової природи позасудового контролю. Найчастіше окремі його прояви досліджуються ізольовано один від одного, як самостійні правові інститути, без визначення їх спільної правової основи. Унаслідок цього позасудовий контроль нерідко ототожнюється або з адміністративним оскарженням, або з державним контролем (наглядом), або із системою захисту прав людини загалом. Подібний підхід, хоча й пояснюється історичними особливостями розвитку адміністративного права, не дозволяє повною мірою визначити місце позасудового контролю в механізмі сучасного публічного адміністрування.

Теоретико-правова природа позасудового контролю значно ширша за окремі форми його практичної реалізації. Його не можна зводити виключно до адміністративного оскарження чи перегляду індивідуального адміністративного акта. Позасудовий контроль являє собою комплексний адміністративно-правовий інститут, який об'єднує сукупність правових засобів, процедур та організаційних механізмів, спрямованих на перевірку законності, обґрунтованості, пропорційності та доцільності

діяльності суб'єктів публічного адміністрування без здійснення судового розгляду. Його сутність полягає не лише у встановленні факту порушення законодавства, а насамперед у своєчасному відновленні порушеної рівноваги між публічними та приватними інтересами.

Саме категорія правової рівноваги найбільш повно характеризує зміст позасудового контролю. Будь-яке владне рішення, прийняте органом публічного адміністрування, впливає на сферу прав, свобод або законних інтересів суб'єкта підприємницької діяльності. Якщо таке рішення ухвалене з порушенням принципів законності, рівності, пропорційності чи добросовісності, виникає дисбаланс між публічною владою та приватною автономією особи. Завданням позасудового контролю є не покарання посадової особи як самоціль, а відновлення порушеної рівноваги шляхом оперативного перегляду адміністративного рішення, усунення допущених порушень або припинення неправомірних дій. Таким чином, у сучасному адміністративному праві контроль поступово набуває не карального, а відновлювального характеру.

Зазначений підхід дозволяє по-новому оцінити місце позасудового контролю в системі адміністративного права. Якщо державний контроль традиційно спрямований переважно на забезпечення виконання вимог законодавства шляхом перевірок, нагляду та застосування заходів державного примусу, то позасудовий контроль орієнтований передусім на забезпечення належного врядування, відновлення порушених прав та підвищення якості управлінських рішень. Його кінцевою метою є не констатація порушення, а усунення причин такого порушення, мінімізація негативних наслідків для суб'єкта підприємництва та попередження аналогічних помилок у майбутньому. Саме тому ефективність позасудового контролю визначається не кількістю скасованих адміністративних актів або застосованих дисциплінарних заходів, а здатністю забезпечити законність діяльності суб'єктів публічного адміністрування без необхідності судового втручання.

Виходячи із зазначеного, позасудовий контроль доцільно розглядати не як окремий спосіб захисту порушених прав і не як різновид державного контролю, а як самостійний адміністративно-правовий інститут, що забезпечує функціонування механізму внутрішньої самооцінки та зовнішньої перевірки діяльності суб'єктів публічного адміністрування. Його поява обумовлена еволюцією сучасної концепції держави, відповідно до якої органи публічної влади повинні не лише здійснювати владні повноваження, а й постійно перевіряти власні рішення на предмет їх відповідності принципам верховенства права, справедливості, пропорційності та належного врядування. Саме ця обставина визначає справжню теоретико-правову природу

позасудового контролю та пояснює його поступове перетворення на один із ключових інститутів сучасного адміністративного права.

Також слід зазначити, що розуміння позасудового контролю як самостійного адміністративно-правового інституту дозволяє більш чітко визначити його функціональне призначення у механізмі публічного адміністрування. На відміну від класичних контрольних заходів, спрямованих переважно на виявлення та фіксацію порушень законодавства, позасудовий контроль має значно ширший зміст. Він забезпечує постійний зворотний зв'язок між суб'єктом владних повноважень та особою, на права чи законні інтереси якої впливають адміністративні рішення. Саме наявність такого зворотного зв'язку створює необхідні умови для самокорекції діяльності публічної адміністрації, своєчасного усунення допущених помилок та вдосконалення адміністративної практики без застосування судових процедур.

У зв'язку з цим основною функцією позасудового контролю доцільно вважати не контрольну у її класичному розумінні, а гарантійну. Його призначення полягає насамперед у забезпеченні реальності прав та законних інтересів суб'єктів підприємницької діяльності у відносинах із публічною адміністрацією. Фактично позасудовий контроль виступає одним із правових інструментів реалізації принципу верховенства права, який вимагає не лише формального дотримання законодавства, але й забезпечення справедливості, правової визначеності, добросовісності та пропорційності під час прийняття адміністративних рішень [1]. Саме тому ефективність такого контролю повинна оцінюватися не кількістю проведених перевірок чи розглянутих звернень, а ступенем відновлення порушених прав, підвищенням довіри до діяльності органів публічної влади та зменшенням кількості судових спорів.

Водночас гарантійна функція не виключає існування інших взаємопов'язаних функцій позасудового контролю. До них належать превентивна, відновлювальна, інформаційна, комунікативна та правовиховна. Превентивний характер позасудового контролю проявляється у тому, що сама можливість перегляду адміністративних рішень дисциплінує суб'єктів публічного адміністрування та спонукає їх до більш відповідального здійснення владних повноважень. Відновлювальна функція полягає у своєчасному усуненні допущених порушень без необхідності тривалого судового процесу. Інформаційна функція забезпечує накопичення відомостей про типові помилки у діяльності органів публічного адміністрування, що створює передумови для вдосконалення законодавства та адміністративної практики. Комунікативна функція сприяє розвитку партнерських відносин між державою та бізнесом, тоді як правовиховна функція формує культуру добровільного дотримання

вимог законодавства як посадовими особами, так і суб'єктами господарювання.

Особливе значення для визначення теоретико-правової природи позасудового контролю має його співвідношення з адміністративною процедурою. Незважаючи на тісний взаємозв'язок цих правових категорій, вони не є тотожними. Адміністративна процедура встановлює порядок прийняття, виконання, зміни та припинення адміністративних актів, визначаючи правила взаємодії між суб'єктами публічного адміністрування та приватними особами [2]. Позасудовий контроль, своєю чергою, забезпечує перевірку дотримання цих процедурних вимог, а також оцінку законності та обґрунтованості вже прийнятих адміністративних рішень. Іншими словами, адміністративна процедура визначає правила здійснення публічного адміністрування, тоді як позасудовий контроль забезпечує їх практичну реалізацію та захист у разі порушення. Саме тому зазначені інститути слід розглядати як взаємодоповнюючі складові єдиного механізму забезпечення законності у сфері публічного адміністрування.

Не менш важливим є розмежування позасудового контролю та адміністративного оскарження. У науковій літературі адміністративне оскарження нерідко розглядається як основна форма позасудового захисту прав особи. Разом із тим таке твердження не охоплює всього змісту досліджуваного явища. Адміністративне оскарження є лише одним із процедурних механізмів реалізації позасудового контролю, поряд із парламентським контролем, діяльністю Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, бізнес-омбудсмена, спеціалізованих колегіальних органів, механізмами громадського контролю, внутрішнього адміністративного перегляду та іншими інструментами реагування на неправомірну діяльність суб'єктів публічного адміністрування. Отже, співвідношення між цими категоріями доцільно визначати як співвідношення загального та окремого, де позасудовий контроль є ширшим поняттям, а адміністративне оскарження – одним із способів його реалізації.

На підставі проведеного дослідження можна запропонувати таке авторське визначення позасудового контролю за діяльністю суб'єктів публічного адміністрування у сфері підприємницької діяльності – це самостійний адміністративно-правовий інститут, який являє собою систему взаємопов'язаних правових засобів, процедур та організаційних механізмів, спрямованих на забезпечення законності, обґрунтованості, справедливості та пропорційності діяльності суб'єктів публічного адміністрування, відновлення порушених прав і законних інтересів суб'єктів підприємницької діяльності та усунення порушень без звернення до суду.

Таким чином, теоретико-правова природа позасудового контролю визначається не окремими процедурами чи організаційними формами його здійснення, а його місцем у загальному механізмі забезпечення належного публічного адміністрування. Він поєднує ознаки гарантійного, правовідновлювального та превентивного адміністративно-правового інституту, функціонування якого спрямоване на досягнення балансу між ефективністю здійснення владних повноважень і належним захистом прав суб'єктів підприємницької діяльності. Саме тому подальший розвиток позасудового контролю має здійснюватися не шляхом розширення контрольних або примусових повноважень держави, а через удосконалення правових механізмів самокорекції діяльності публічної адміністрації, підвищення рівня її відкритості, відповідальності та підзвітності. За таких умов позасудовий контроль поступово набуватиме значення одного з фундаментальних інститутів сучасного адміністративного права, який забезпечуватиме не лише охорону законності, але й формування нової моделі взаємодії між державою та підприємництвом, заснованої на принципах партнерства, взаємної довіри та належного врядування.

Література:

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Дата оновлення: 01.01.2020. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр (дата звернення: 21.03.2024).

2. Про адміністративну процедуру: Закон України від 17.02.2022 № 2073-IX. Дата оновлення: 01.01.2024. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-IX (дата звернення: 21.03.2024).

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-580-1-79

ВІЙСЬКОВО-ПОЛІТИЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ У СФЕРІ МЕДИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

Дякур Марія Дмитрівна
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
м. Чернівці, Україна

Після введення у дію особливого правового режиму воєнного стану більшість змін, які були внесені до законодавства мали на меті забезпечення можливості державних інституцій виконувати свої безпосередні функції. Одночасно із цим, вирішення одного проблемного питання часто зумовлювало формування нової прогалини. Прикладом є наведені зміни до кримінального законодавства, які призвели до часто не до кінця обґрунтованого звільнення від покарання на підставах, визначених у ст. 81-1 КК України. Ці детермінанти також пов'язані із соціально-економічними. Одночасно із цим, до наведеного також можна додати ще низку важливих причин, факторів та чинників, які мають побічний вплив на кількісний показник кримінальних правопорушень, що вчиняються у сфері медичної діяльності.

Так, наприклад, *початок повномасштабної агресії російської федерації проти України зумовив потребу у переведенні низки здобувачів вищої освіти на дистанційну (віддалену) форму навчання.* Особливо це стосувалось здобувачів закладів вищої освіти, які надавали свої освітні послуги у зонах активних бойових дій (Донецька область, Луганська область, Харківська область, Запорізька область, Херсонська область). Необхідно відзначити, що всі перелічені області мали свої заклади вищої освіти, які готують майбутніх медичних та фармацевтичних працівників. Переведення на дистанційну/змішану форму навчання (навіть на незначний період часу) відповідним чином унеможливлює забезпечення належних практичних занять, що знижує якість підготовки фахівців у галузі медицини. Це стосується і втрати закладами вищої освіти матеріально-технічного забезпечення, що також негативним чином впливає на освітню діяльність через брак спеціалізованих аудиторій, відсутність доступу до навчальних медичних інструментів, можливості відвідування моргів лікувально-профілактичних установ тощо. Відповідно, у першу чергу, *військово-політичні фактори та чинники вплинули на якість підготовки майбутніх медичних працівників.*

Окремо необхідно також звернути увагу на те, що поступово спрощується механізм мобілізації медичних працівників в умовах дії особливого правового режиму воєнного стану. Так, у постанові Кабінету Міністрів України від 27 січня 2023 р. № 76 «Деякі питання реалізації положень Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» щодо бронювання військовозобов'язаних на період мобілізації та на воєнний час» вказано, що медичні працівники закладів охорони здоров'я державної та комунальної форм власності, закладів громадського здоров'я, установ, що провадять діяльність із судово-медичної та судово-психіатричної експертиз, центрів крові, для яких робота у відповідних закладах є основним місцем роботи [1].

У 2025 році Міністерство оборони направило до Міністерства охорони здоров'я запит щодо бронювання медичних працівників. Цей запит викликав широкий резонанс у медіа, у зв'язку із чим Міністерство оборони 30 квітня 2025 року на офіційному сайті надало роз'яснення. В останньому було вказано, що запит Міністерства оборони до Міністерства охорони здоров'я стосується не всіх медиків, а лише обмеженої кількості фахівців, які пройшли підготовку за військово-обліковими спеціальностями та наразі є критично необхідними для доукомплектування підрозділів Медичних сил Збройних сил України – зокрема Сухопутних військ. Ідеться про посади: санітарних інструкторів (медичних сестер і братів); фельдшерів; військовозобов'язаних осіб офіцерського складу з підготовкою за фахом «лікувальна справа (сімейний лікар)», та деяких інших спеціальностей, яких планується залучити на військову службу за контрактом строком на 1 рік. Причина такого запиту – системна нестача медичних кадрів у медичних підрозділах. Після набрання чинності постановою Кабінету Міністрів України від 14 січня 2025 року №36, яка передбачає 100% бронювання медиків, виникла загроза забезпеченню медичною підтримкою військовослужбовців через нестачу кваліфікованого медичного персоналу. Рішення про розбронювання стосуватиметься лише дефіцитних спеціальностей і лише тих фахівців, яких МОЗ визначить спільно з обласними департаментами охорони здоров'я. Ці працівники, згідно з чинним законодавством, зможуть підписати строковий контракт і обійняти посади у військових частинах, які сьогодні потребують підсилення [2].

Одночасно із цим у липні 2025 року до Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» було внесено зміни, а саме ч. 3 ст. 11 було доповнено новим абзацом, в якому вказано, що заклади вищої освіти всіх форм власності та підпорядкування, що провадять освітню діяльність за медичними та фармацевтичними спеціальностями згідно з отриманою ліцензією на відповідну діяльність, зобов'язані забезпечити проходження військової підготовки за програмою підготовки офіцерів

запасу громадянами України, які здобувають вищу освіту за медичними та фармацевтичними спеціальностями, придатні до військової служби за станом здоров'я та пройшли професійно-психологічний відбір [3]. Із 01 січня 2026 року ці зміни набули чинності.

Відповідно дисбаланс у сфері кадрового забезпечення сфери медичного обслуговування в умовах дії особливого правового режиму воєнного стану зумовлює зростання випадків лікарських помилок, недбалого ставлення до виконання своїх обов'язків та незаконної лікувальної діяльності.

У контексті досліджуваної групи детермінант необхідно також звернути увагу на *медичний колабораціонізм.* Криміналізація у 2022 році такого діяння як колабораційна діяльність надала можливість унеможливити уникнення кримінальної відповідальності низкою громадян України, які добровільно перейшли на бік держави-агресора. Що стосується медичних працівників, необхідно відзначити, що останні відповідно до ст. 111-1 КК України можуть бути притягнені до відповідальності у випадку добровільного зайняття посади, не пов'язаної з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій, у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території, у тому числі в окупаційній адміністрації держави-агресора, здійснення пропаганди у закладах освіти з метою сприяння здійсненню збройної агресії проти України, встановленню та утвердженню тимчасової окупації частини території України, уникненню відповідальності за здійснення державою-агресором збройної агресії проти України, а також впровадження стандартів освіти держави-агресора у закладах освіти (якщо мова йде про медичних працівників, які займаються викладацькою діяльністю), добровільного зайняття посади, пов'язаної з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій, у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території, у тому числі в окупаційній адміністрації держави-агресора. На сьогоднішній день в Україні ухвалено низку вироків у таких кримінальних провадженнях.

Відповідно, наведене свідчить про те, що незадовільні військово-політичні фактори зумовили появу нової форми кримінально протиправної діяльності, до якої можуть бути залучені медичні працівники – медичний колабораціонізм. Необхідно відзначити, що особи, які добровільно залишились на тимчасово окупованій території та продовжують виконувати свої професійні обов'язки можуть взаємодіяти із медичними працівниками, які працюють на підконтрольній Україні території, що може мати потенційно небезпечні наслідки (перехід на біг ворога, обмін знаннями, спроби ввезти на територію України небезпечні

медичні препарати, підбурювання до вчинення кримінальних правопорушень або до співучасті у них тощо).

Література:

1. Постанова Кабінету Міністрів України від 27 січня 2023 р. № 76 «Деякі питання реалізації положень Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» щодо бронювання військовозобов'язаних на період мобілізації та на воєнний час». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/76-2023-%D0%BF#n14

2. Міністерство оборони України: Запит щодо розбронювання медиків не є масовим і стосується лише точкового доукомплектування медичних підрозділів ЗСУ. URL: https://mod.gov.ua/news/zapit-shhodo-rozbronyuvannya-medikiv-ne-ye-masovim-i-stosuyetsya-lishe-tochkovogo-doukomplektuvannya-medichnih-pidrozdiliv-zsu

3. Про військовий обов'язок і військову службу: Закон України від 25.03.1992 № 2232-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-580-1-80

ЗНАЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ СПЕЦІАЛЬНОГО ДОПОВІДАЧА ООН У КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СВОБОДИ МЕДІА

Боровик Людмила Андріївна
кандидат педагогічних наук, доцент,
член-кореспондент Міжнародної кадрової академії,
доцент кафедри кримінально-правових
та адміністративно-правових дисциплін
Міжнародний економіко-гуманітарний університет
імені академіка Степана Дем'янчука
м. Рівне, Україна
ORCID ID: 0000-0002-8997-0577

Мандат Представника ОБСЄ з питань свободи засобів масової інформації було засновано 5 листопада 1997 року рішенням Постійної ради ОБСЄ на виконання рішення Лісабонського саміту глав держав і урядів ОБСЄ, ухваленого у грудні 1996 року про створення цієї посади. У рішенні Постійної ради наголошується, що «свобода слова є фундаментальним і міжнародно визнаним правом людини та основоположною складовою демократичного суспільства, а вільні, незалежні й плюралістичні

засоби масової інформації є необхідною передумовою існування відкритого суспільства та підзвітного врядування». Відповідно до цього рішення, Представник з питань свободи засобів масової інформації «спостерігатиме за відповідними подіями у сфері ЗМІ в усіх державах-учасницях і на цій основі, у тісній координації з чинним Головою, виступатиме за повне дотримання принципів та зобов'язань ОБСЄ щодо свободи слова та вільних засобів масової інформації і сприятиме їх реалізації» [0]. Функція Представника полягає у спостереженні за відповідними подіями у сфері ЗМІ в державах-учасницях ОБСЄ з метою раннього попередження про порушення свободи слова. Представник зосереджується на швидкому реагуванні на серйозні порушення принципів та зобов'язань ОБСЄ державами-учасницями. У разі серйозних проблем, спричинених, наприклад, перешкоджанням діяльності ЗМІ та несприятливими умовами праці для журналістів, Представник шукає прямих контактів з державою-учасницею та іншими залученими сторонами, оцінює факти та сприяє вирішенню питання. Ще одним завданням є допомога державам-учасницям шляхом пропаганди та сприяння повному дотриманню принципів та зобов'язань ОБСЄ щодо свободи слова та вільних ЗМІ. Допомога зазвичай надається у формі правового аналізу законодавства, організації конференцій та круглих столів, під час яких обмінюються та пропагуються передові практики, підготовки тематичних публікацій та посібників з питань свободи ЗМІ, а також проведення навчальних семінарів для представників ЗМІ та урядовців [0].

Представник з питань свободи ЗМІ виконує такі завдання: організація та управління командою RFoM, включаючи визначення порядку звітності, процедур, контроль за дотриманням термінів та проактивне планування діяльності Офісу; координація роботи Представника з інституціями ОБСЄ, польовими операціями, іншими міжнародними організаціями та міжнародними неурядовими медійними організаціями; координація діяльності з Генеральним секретарем та чинним Головою ОБСЄ, коли це необхідно; загальна відповідальність за бюджетні та кадрові питання, включаючи взаємодію з відповідними підрозділами Секретаріату; оцінка та реагування на основні політичні питання, процедури й практики з метою підвищення ефективності та посилення видимості RFoM; здійснення управлінського контролю за виконанням рішень і політик, пов'язаних зі ЗМІ; ведення політичного календаря; контроль за дотриманням термінів та організація роботи Офісу таким чином, щоб Представник міг виконувати свій політичний мандат; перевірка та коментування пропозицій, поданих на розгляд Представника, включаючи складні та делікатні питання, що потребують прийняття рішень щодо функцій, структури та діяльності цієї незалежної інституції ОБСЄ; контроль

за підготовкою та участь у написанні звітів Офісу, а також підтримання необхідних контактів із дипломатичними представництвами держав-учасниць ОБСЄ; розвиток і підтримка мережі контактів для забезпечення виконання широкого кола завдань, спираючись на значний дипломатичний і багатосторонній досвід, а також представлення Представника шляхом участі у зустрічах високого рівня від його/її імені, за потреби; виконання інших суміжних обов'язків за дорученням [0].

Варто також відзначити, що Представник здійснює візити до країн, оприлюднює заяви та готує тематичні звіти з таких питань, як безпека журналістів, регулювання мови ворожнечі та системи регулювання ЗМІ. Офіс співпрацює із зацікавленими сторонами, зокрема з Організацією Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури, Європейським мовним союзом, Міжнародною федерацією журналістів, Комітетом захисту журналістів та національними радами з питань преси, з метою розроблення найкращих практик щодо конфіденційності джерел, акредитації журналістів і законодавства про доступ до інформації. Він контролює парламентські та виконавчі ініціативи в державах-учасницях, зокрема в Росії, Україні, Польщі, Угорщині, Туреччині та Азербайджані, і надає рекомендації щодо законопроєктів, які стосуються дифамації, державної таємниці та надзвичайних повноважень [0]. До оперативних інструментів належать оприлюднення термінових звернень, подання висновків amicus curiae до таких судів, як Європейський суд з прав людини та національні конституційні суди, а також організація круглих столів за участю широкого кола зацікавлених сторін, зокрема представників Європейської комісії, Комісара Ради Європи з прав людини, Верховного комісара ОБСЄ у справах національних меншин та неурядових організацій. Представник підтримує зв'язок із такими засобами масової інформації, як BBC, Deutsche Welle, Radio Free Europe/Radio Liberty, Al Jazeera та The New York Times, під час вирішення питань транснаціонального або транскордонного мовлення. Представник також публікує аналіз тенденцій щодо цифрових загроз, пов'язаних із такими компаніями, як Google, Meta Platforms і Twitter, а також з органами управління Інтернетом, такими як Інтернет-корпорація з присвоєння імен та номерів [0].

Тож, представник ОБСЄ з питань свободи ЗМІ (ПЗЗМ) працює на життєво важливому перетині свободи ЗМІ, демократії та безпеки. Незалежна журналістика зміцнює суспільний захист, пропонуючи раннє попередження та викриваючи ризики. В епоху повсюдної дезінформації захист свободи ЗМІ є важливим для ефективного стримування, зменшення впливу маніпуляцій, які можуть поляризувати громади та підривати довіру. Сприяючи плюралістичній інформації, що становить суспільний інтерес, та медіаграмотності, ПЗЗМ ОБСЄ допомагає зміцнювати

демократичну стійкість, забезпечуючи, щоб відкрите та надійне інформаційне середовище залишалося стабілізуючою силою навіть посеред складних викликів безпеці. Забезпечення журналістам безпечної роботи має вирішальне значення для сприяння плюралістичному медіасередовищу, ключовому елементу кожного демократичного суспільства. Відповідно до свого мандату, Представник ОБСЄ з питань свободи ЗМІ тісно співпрацює з усіма державами-учасницями щодо виконання Рішення Ради міністрів ОБСЄ 3/18 щодо безпеки журналістів від 2018 року, в якому держави-учасниці зобов'язалися привести свої закони, політику та практику щодо свободи ЗМІ у повну відповідність зі своїми міжнародними зобов'язаннями та зобов'язаннями перед ОБСЄ [0].

Отже, діяльність Представника ОБСЄ з питань свободи засобів масової інформації є комплексним механізмом забезпечення реалізації зобов’язань держав-учасниць ОБСЄ у сфері свободи слова та свободи медіа. Виконуючи функції раннього попередження, моніторингу та оперативного реагування на порушення свободи ЗМІ, Представник сприяє своєчасному виявленню загроз демократичним цінностям і пошуку шляхів їхнього врегулювання шляхом діалогу та співпраці з державами-учасницями. Водночас його діяльність не обмежується реагуванням на порушення, а охоплює широкий спектр превентивних, консультативних та експертних заходів, зокрема аналіз законодавства, підготовку рекомендацій, проведення тематичних досліджень, організацію професійних заходів і розвиток міжнародної співпраці. Особливістю діяльності Представника є поєднання політичних, правових та організаційних інструментів, що дозволяє комплексно впливати на формування сприятливого середовища для функціонування незалежних і плюралістичних медіа. Через взаємодію з міжнародними організаціями, громадянським суспільством, журналістською спільнотою та державними органами Представник сприяє поширенню міжнародних стандартів свободи вираження поглядів, захисту журналістів, удосконаленню національного законодавства та зміцненню демократичної стійкості держав-учасниць.

Література:

1. Media Freedom Representative established / URL: https://www.osce.org/who/timeline/1990s/14
2. Director, Office of the Representative on Freedom of the Media / URL: https://jobs.osce.org/vacancies/director-office-representative-freedom-media-vnsecp01411
3. OSCE Representative on Freedom of the Media / URL: https://www.llmpedia.net/gpt-5-mini/OSCE_Representative_on_Freedom_of_the_Media.html

4. Media freedom and security. Supporting States through early warning, training and support / URL: https://rfom.osce.org/fom/what-we-do

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-580-1-81

РЕГІОН ЯК ТЕРИТОРІАЛЬНА ОСНОВА ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ: ЛАНДШАФТНИЙ ТА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ ПІДХІД

Дрок Григорій Миколайович,
начальник управління Територіального управління
Державної судової адміністрації України в Кіровоградській області
м. Кропивницький, Україна
ORCID ID: 0009-0002-9341-2516

Зміст регіональної екологічної політики має відображати не лише соціальні детермінанти, але і ландшафтні, географічні та економічні особливості відповідних територій.

Регіон розуміється як інтегральна територіальна комплексна система, що характеризується соціальними, екологічними, економічними показниками, що є взаємообумовлюючими, взаємозалежними [1, с. 254–255].

Регіон визначається як суб'єкт економічної діяльності, що має територіальні характеристики, які визначається через застосування соціально-економічних, політичних, географічних та ландшафтних критеріїв та чинників [1, с. 255].

Складовими регіону є соціальні, економічні, географічні, екологічні чинники, що впливають на стан здійснення господарської діяльності, та утворюють певну територіальну єдність, що має самостійний відособлений характер, але при цьому є складовим елементом країни, що відображають специфіку виробництва та господарства окремих територій [2, с. 29–30].

Важливим є, на наш погляд, доповнити тлумачення змісту регіону через його відображення у ландшафтних та географічних характеристиках.

Застосування категорії «ландшафт» визначається, зокрема, в положеннях Європейської ландшафтної конвенції [3; 4], що ратифікована Законом України від 7 вересня 2005 року № 2831-IV [5].

Таким чином, до європейських стандартів охорони навколишнього природного середовища відноситься так званий ландшафтний підхід [6, с. 115-117]. Ландшафт як юридична категорія є «певною комплексною

взаємопов'язаною природною чи антропогенною системою, яка сутнісно відображає однорідну подібну структуру взаємодії природних ресурсів та об'єктів, що пов'язується із відображення характерних особливостей географічного становища території, режиму використання земель та надр, що визначається рельєфом місцевості, режиму використання водних ресурсів, специфіки біоценозів; що дозволяє виокремити степові, лісові, субтропічні, тропічні та інші види ландшафтів [7, с. 450–451].

Світові та європейські стандарти встановлюють, що принцип ландшафтного різноманіття має бути базисом для побудови та реалізації екологічної політики, що закріплюється, зокрема, у Всеєвропейській стратегії збереження біологічного і ландшафтного різноманіття [8], Концепції збереження біологічного різноманіття України [9]. Від-повідно до міжнародних нормативно-правових актів виокремлюється такі ландшафти, як: ландшафти морського узбережжя; ландшафти земель річок, озер та болот; степові ландшафти; ландшафти лісів; ландшафти гір; ландшафти земель агропромисловості та ведення інших видів господарської діяльності.

В основу забезпечення Сталого розвитку Ю. О. Легеза покладає необхідність застосування ландшафтного підходу, що безпосередньо є тим чинником, що має відображатися у побудові регіональної та загальнонаціональної екологічної політики [10, с. 450–451].

Таким чином, регіон є водночас і самостійним елементом держави, що має певні унікальні особливості, що його характеризують з точки зору екології, географії, ландшафтології, економіки, соціології, але при цьому утворюють цілісну кластерну систему держави та суспільства.

Для регіону є характерним прагнення забезпечувати його розвиток із збереженням його територіальних, культурних, етнічних особливостей.

Таким чином, формування екологічної політики на регіональному рівні має відбуватися із врахуванням соціальних, економічних, ландшафтних, географічних, етнічних, культурних чинників, що має відображатися в певній території, що є відособленою, але при цьому функціонально взаємодіючою із іншими частинами країни.

Література:

1. Буканов Г. М. Формування та реалізація державної екологічної політики на регіональному рівні. Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора наук з державного управління зі спеціальності 25.00.02 – механізми

державного управління. Класичний приватний університет, Запоріжжя, 2021. 390 с.

2. Герасимчук З. В., Вахович І. М., Каменська І. М. Фінансова політика сталого розвитку регіону : монографія. Луцьк, 2006. 220 с.

3. Європейська ландшафтна конвенція. URL.: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_154#Text.

4. Про ратифікацію Європейської ландшафтної конвенції: Закон України від 7 вересня 2005 року № 2831-IV. URL.: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2831-15#Text.

5. Легеза Ю. О. Адміністративно-правові засади публічного управління у сфері використання природних ресурсів. Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право. Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2018. 512 с.

6. Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол. : Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. Київ : «Укр. енцикл.», 1998. Т. 3 : К–М. 2001. 792 с.

7. Всеєвропейська стратегія збереження біологічного і ландшафтного різноманіття : прийнята в м. Софія 23–25 жовтня 1995 р.. URL : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_711

8. Концепція збереження біологічного різноманіття України : постанова Кабінету Міністрів України від 12.05.1997 р. № 439. URL : http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/439-97-п

9. Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол. : Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. Київ : «Укр. енцикл.», 1998. Т. 3 : К–М. 2001. 792 с.

10. Горященко Ю. Г. Оцінка ефективності соціально-економічного розвитку регіону. *Економічний простір*. 2014. № 81. С. 48–55.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-580-1-82

ЕЛЕКТРОННИЙ НОТАРІАТ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ СТАНОВЛЕННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВПРОВАДЖЕННЯ

Савінда Яна Мирославівна,
здобувач
Науково-дослідний інститут публічного права
м. Київ, Україна

В сучасних умовах трансформації суспільних відносин активного розвитку набуває сфера цифровізації, яка зайняла вагоме місце в системі публічного управління та адміністрування. Сфера ж нотаріату в свою чергу не є виключенням, а впровадження нових інструментів взаємодії між громадянами та суб'єктами нотаріальної діяльності є підтвердженою та неоспорюваною необхідністю.

Електронний нотаріат є елементом системи електронного урядування, яке є формою організації державного управління, що сприяє підвищенню ефективності, відкритості та прозорості діяльності державних органів та органів місцевого самоврядування з використанням інформаційно-комунікаційних технологій для формування нового типу держави, орієнтованої на задоволення потреб громадян [1]. Хоч нотаріат і не відноситься до системи органів державної влади та органів місцевого самоврядування, проте залишається публічно належним суб'єктом, оскільки саме державою визначаються основи функціонування нотаріату, порядок реалізації нотаріальної діяльності та вчинення нотаріальних дій. Тому, на наш погляд, цілком справедливим буде вважати, що розуміння електронного урядування є таким, що відповідає концепції функціонування нотаріату, що також підтверджується через діяльність суб'єктів формування та реалізації державної політики у сфері нотаріату.

В Україні вже запроваджено систему електронного нотаріату, місією якого є цифровізація процесу вчинення нотаріальних дій для безпечного та зручного доступу громадян [2]. Ключовими новаціями системи електронного нотаріату в Україні є:

– запровадження функціонування нотаріату за принципом «єдиного вікна», що уможливлює доступи до всіх реєстрів (довіреностей, спадкового, бланків) в одному оновленому інтерфейсі;

– формування документів PDF-формату з QR-кодом для миттєвої перевірки та гарантування його безпеки;

– запровадження системи інтеграції між реєстрами для швидкого обміну даними;

– забезпечення електронного архівування даних для їх постійного збереження;

– запровадження електронної реєстрації кожної нотаріальної дії в електронній системі;

– автоматизація процесів обміну даних між реєстрами та формування необхідних документів [2].

Нормативною основною прогнозованих змін є прийняття наступних нормативно-правових актів:

– Постанови Кабінету Міністрів України № 1406 від 29 грудня 2023 року «Деякі питання функціонування Єдиної державної електронної системи е-нотаріату», якою визначено, що єдиною державною електронною системою е-нотаріату є взаємозв'язана сукупність інформаційно-комунікаційних, інформаційних систем, які діють як єдине ціле та у взаємодії з іншими інформаційними та інформаційно-комунікаційними системами призначені для автоматизації нотаріальної діяльності, зокрема збирання, накопичення, обробки, збереження, захисту, пошуку, обліку та використання відомостей щодо нотаріальної діяльності та забезпечення усіх видів електронної інформаційної взаємодії (обміну) згідно із законодавством, внесення інформації до єдиних та державних реєстрів, що функціонують у системі Мін'юсту та є складовими Системи е-нотаріату, формування нотаріального / прирівняного до нотаріально посвідченого документа з електронним ідентифікатором, а також для забезпечення доступу фізичних та юридичних осіб до відомостей про нотаріальні / прирівняні до нотаріальних дій з урахуванням вимог щодо збереження нотаріальної таємниці [3];

– Постанова Кабінету Міністрів України № 619 від 30 травня 2024 року «Деякі питання реалізації експериментального проекту щодо реєстрації вчинених нотаріусами нотаріальних дій в Електронному реєстрі нотаріальних дій», якою визначено процедуру ведення Електронного реєстру нотаріальних дій у межах реалізації експериментального проекту щодо реєстрації вчинених нотаріусами нотаріальних дій в Реєстрі та передбачено встановлення єдиного підходу до ведення Реєстру для забезпечення функціонування уніфікованої системи відомостей про вчинені нотаріальні дії [4].

Зазначені акти безпосередньо стали основою для впровадження системи електронного нотаріату в Україні, що є свідченням перспективного розвитку даної сфери відносин у умовах цифровізації публічних послуг. Безперечно важливим етапами для реалізації запланованих змін є розвиток системи та елементів кіберзахисту інформації, яка вноситься до відповідних реєстрів, та гарантування надійного збереження, а також узгодження вчинення нотаріальних дій між електронними та паперовими реєстрами нотаріусів, приведення їх у відповідність та синхронізацію.

Таким чином, система електронного нотаріату в Україні знаходиться на етапі становлення. Очікуваними перспективами є її функціонування на рівні, який дозволить учасникам відносин вчасно та надійно отримувати нотаріальні послуги, та формування надійної електронної системи захисту інформації.

Література:

1. Про Національну програму інформатизації : Закон України; Програма від 01.12.2022 № 2807-IX. *Liga.Zakon* : вебсайт. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/T222807?_ga=2.264172364.1350806212.1784536246-38805987.1760951423#_gl=1*1v2vyy6*_gcl_au*MTYxNTIxNzc2My4xNzg0NTM2MjMy
2. Про систему. *Е-нотаріат* : вебсайт. URL: https://e-notariat.minjust.gov.ua/#About
3. Постанова Кабінету Міністрів України № 1406 від 29 грудня 2023 року «Деякі питання функціонування Єдиної державної електронної системи е-нотаріату». *Liga.Zakon* : вебсайт. URL: https://ips.ligazakon.net/document/KP231406?an=38
4. Постанова Кабінету Міністрів України № 619 від 30 травня 2024 року «Деякі питання реалізації експериментального проекту щодо реєстрації вчинених нотаріусами нотаріальних дій в Електронному реєстрі нотаріальних дій». *Liga.Zakon* : вебсайт. URL: https://ips.ligazakon.net/document/kp240619?an=21&ed=0000_00_00

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-580-1-83

АКТУАЛЬНІ СЛІДЧІ СИТУАЦІЇ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ У СФЕРІ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Божик Валерій Іванович,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального права та процесу
Державний податковий університет
м. Ірпінь, Україна

Сучасний розвиток підприємництва в Україні супроводжується активною цифровізацією господарських процесів, використанням електронного документообігу, інформаційних систем управління бізнесом,

цифрових платіжних інструментів та автоматизованих систем бухгалтерського обліку. Водночас це сприяє виникненню нових форм кримінальних правопорушень у сфері підприємницької діяльності, які характеризуються високим рівнем латентності, використанням складних фінансово-господарських схем, значних масивів електронної інформації та різноманітних способів приховування протиправної діяльності. За таких умов особливого значення набуває вдосконалення криміналістичного забезпечення діяльності органів досудового розслідування шляхом визначення типових слідчих ситуацій та розроблення алгоритмів їх вирішення.

У криміналістичній науці слідча ситуація розглядається як сукупність умов, обставин та інформації, що складаються на певному етапі розслідування і впливають на прийняття процесуальних та тактичних рішень слідчим. Ситуаційний підхід дозволяє оцінити наявний обсяг доказової інформації, визначити перспективні напрями її отримання та обрати найбільш ефективні засоби доказування [1, с. 112]. Зміст слідчої ситуації визначається характером наявної доказової інформації, можливістю доступу до її джерел, кількістю встановлених учасників кримінального правопорушення, а також професійною підготовкою слідчого та рівнем протидії розслідуванню.

Специфіка кримінальних правопорушень у сфері підприємницької діяльності полягає в тому, що основна доказова інформація міститься у фінансово-господарських документах, податковій звітності, банківських операціях, електронних системах обліку та цифрових комунікаціях між учасниками господарської діяльності. Саме тому ефективність розслідування значною мірою залежить від своєчасного виявлення, фіксації та дослідження таких джерел доказів.

На формування слідчих ситуацій під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері підприємницької діяльності найбільше впливають джерело отримання первинної інформації про кримінальне правопорушення, спосіб його вчинення, наявність відомостей про особу правопорушника, кількість учасників протиправної діяльності та заходи, спрямовані на приховування її слідів [4, с. 108]. Відповідно до джерела надходження первинної інформації доцільно виокремлювати кілька типових слідчих ситуацій.

Однією з найпоширеніших є ситуація, коли кримінальне провадження розпочинається на підставі матеріалів оперативних підрозділів. У такому випадку слідчий отримує попередню інформацію щодо способу вчинення кримінального правопорушення, можливих учасників, місць зберігання документів та інших джерел доказів. Першочерговими завданнями стають перевірка отриманих відомостей процесуальними засобами та забезпечення збереження доказової інформації. Особливого

значення набувають тимчасовий доступ до речей і документів, проведення обшуків, оглядів, отримання відомостей із державних реєстрів та банківських установ [3, с. 267–268].

Іншою типовою слідчою ситуацією є надходження заяв або повідомлень про кримінальні правопорушення від суб'єктів господарювання, громадських організацій чи окремих громадян. Особливістю такої ситуації є фрагментарність первинної інформації, яка потребує перевірки та уточнення. У цих випадках важливе значення мають допит заявника, встановлення можливих свідків, аналіз документів, електронного листування та інших матеріалів, здатних підтвердити викладені обставини.

Окремим різновидом цієї ситуації є повідомлення про вимагання чи одержання неправомірної вигоди службовими особами під час здійснення господарської діяльності. За таких обставин необхідним є документування не лише факту передачі неправомірної вигоди, а й зв'язку між нею та відповідними діями чи бездіяльністю службової особи. Для цього можуть використовуватися негласні слідчі (розшукові) дії, контроль за вчиненням злочину та інші передбачені законом процесуальні механізми [3, с. 267–268].

Третьою типовою слідчою ситуацією є початок кримінального провадження за результатами перевірок, ревізій або аудиторських досліджень контролюючих органів. У таких випадках слідчий уже має певний масив документально зафіксованої інформації про можливі порушення законодавства, причетних осіб та відповідні господарські операції. Разом із тим результати перевірок не завжди свідчать про наявність складу кримінального правопорушення, тому потребують ретельного аналізу та перевірки з урахуванням усіх елементів складу кримінального правопорушення [4, с. 108].

Важливе значення під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері підприємницької діяльності має використання спеціальних знань. Складність фінансово-господарських операцій, значні обсяги документації та активне використання цифрових технологій зумовлюють необхідність залучення спеціалістів і призначення судових експертиз. Найчастіше виникає потреба у проведенні економічних, почеркознавчих, технічних та комп'ютерно-технічних експертиз, результати яких дозволяють встановити зміст господарських операцій, підтвердити підроблення документів, виявити зміни в електронних системах обліку та визначити розмір заподіяної шкоди [1, с. 112].

Особливої актуальності набуває робота з електронними доказами, оскільки значна частина господарських операцій здійснюється із використанням інформаційно-комунікаційних технологій. Відомості про фінансові операції зберігаються у банківських системах, первинні документи створюються з використанням кваліфікованих електронних

підписів, а ділове листування відбувається через електронну пошту та месенджери. Це потребує використання сучасних криміналістичних засобів дослідження цифрової інформації та залучення фахівців у сфері інформаційних технологій.

Таким чином, типові слідчі ситуації під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері підприємницької діяльності відображають закономірності отримання та використання доказової інформації в умовах сучасної економіки. Їх систематизація сприяє підвищенню ефективності досудового розслідування, забезпечує своєчасне отримання доказів та мінімізує ризики втрати важливої інформації. В умовах цифровізації господарської діяльності особливого значення набувають удосконалення методики роботи з електронними доказами, використання спеціальних знань та належна взаємодія між слідчим, прокурором, оперативними підрозділами і спеціалістами різних галузей знань.

Література:

1. Мірковець О. М. Розслідування розбоїв, вчинених організованою групою в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Маріуполь, 2021. 258 с.
2. Методика розслідування окремих видів злочинів : навч. посіб. / О. І. Гарасимів, О. М. Дуфенюк, О. В. Захарова та ін.; за заг. ред. Є. В. Пряхіна. Львів : ЛьвДУВС, 2019. 312 с.
3. Харкевич Ю. І. Криміналістична методика розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із державним фінансуванням галузі охорони здоров'я в умовах пандемії : дис. … докт. філософії : 081 Право. Київ, 2024. 222 с.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-580-1-84

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЦИФРОВІЗАЦІЇ МЕХАНІЗМУ ОЦІНЮВАННЯ ГЕНДЕРНОГО ВПЛИВУ РІШЕНЬ СУБ'ЄКТІВ ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ В УКРАЇНІ

Полюшко Алла Валеріївна
здобувач
Науково-дослідний інститут публічного права
м. Київ, Україна

Сучасний розвиток інформаційного суспільства, стрімке впровадження цифрових технологій у діяльність органів державної влади та

органів місцевого самоврядування, а також поступова трансформація моделі публічного адміністрування обумовлюють необхідність переосмислення традиційних підходів до забезпечення принципу рівності та недискримінації під час прийняття управлінських рішень. Якщо ще декілька десятиліть тому оцінювання можливих соціальних наслідків діяльності суб'єктів публічного адміністрування здійснювалося переважно експертним шляхом із використанням паперових документів та окремих статистичних матеріалів, то сьогодні ефективність такого механізму дедалі більше залежить від використання сучасних цифрових технологій, електронних інформаційних ресурсів, автоматизованих систем аналізу даних, засобів електронної взаємодії між органами влади та інструментів штучного інтелекту. Саме тому цифровізація механізму оцінювання гендерного впливу рішень суб'єктів публічного адміністрування поступово перетворюється на один із найважливіших напрямів удосконалення адміністративно-правового забезпечення реалізації державної гендерної політики в Україні.

Особливість сучасного етапу розвитку публічного адміністрування полягає у тому, що цифрові технології перестають виконувати виключно допоміжну функцію автоматизації документообігу та дедалі більше використовуються як повноцінний інструмент прийняття управлінських рішень. Використання електронних реєстрів, державних інформаційно-комунікаційних систем, цифрових платформ, систем електронної взаємодії органів влади, аналітичних модулів обробки великих масивів даних створює принципово нові можливості для комплексного аналізу соціальних процесів, прогнозування наслідків реалізації державної політики та оцінювання потенційного впливу адміністративних рішень на різні категорії населення. За таких умов оцінювання гендерного впливу вже не повинно розглядатися виключно як окрема процедура аналізу нормативно-правових актів або проєктів управлінських рішень. Воно поступово набуває ознак безперервного цифрового процесу, що супроводжує весь життєвий цикл вироблення, прийняття, реалізації та подальшого моніторингу адміністративного рішення.

Адміністративно-правові засади цифровізації зазначеного механізму ґрунтуються насамперед на конституційних принципах верховенства права, рівності громадян перед законом, заборони будь-яких проявів дискримінації, відкритості діяльності органів публічної влади, законності та належного врядування. Конституція України закріплює рівність громадян незалежно від статі та покладає на державу обов'язок забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків [1]. Саме ці конституційні положення формують фундамент для подальшого розвитку спеціального законодавства у сфері забезпечення гендерної рівності та цифрової трансформації публічного адміністрування.

Безпосередню нормативну основу функціонування механізму оцінювання гендерного впливу становить Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», який визначає одним із пріоритетів державної політики інтеграцію принципу рівних прав і можливостей у діяльність органів державної влади та органів місцевого самоврядування, а також встановлює обов'язок врахування гендерного аспекту під час формування та реалізації державної політики [2]. Водночас Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» закріплює загальні механізми забезпечення рівності, недопущення прямої та непрямої дискримінації, створюючи правову основу для аналізу потенційних дискримінаційних наслідків управлінських рішень [3].

Суттєвого значення для цифровізації відповідного механізму набуває Закон України «Про адміністративну процедуру», який започатковує якісно новий підхід до прийняття адміністративних актів, орієнтований на забезпечення прав людини, обґрунтованість управлінських рішень, пропорційність, відкритість адміністративного провадження, належне мотивування адміністративних актів та врахування усіх істотних обставин справи [4]. Хоча зазначений Закон безпосередньо не передбачає здійснення окремої стадії оцінювання гендерного впливу, його положення щодо обов'язкового повного та всебічного дослідження фактичних обставин, дотримання принципів пропорційності, рівності, неупередженості та належного обґрунтування адміністративних актів фактично створюють правові передумови для інтеграції цифрових інструментів оцінювання можливих гендерних наслідків під час адміністративного провадження.

Не менш важливе значення має Закон України «Про правотворчу діяльність», який передбачає використання сучасних підходів до оцінювання впливу нормативно-правових актів, їх відповідності принципам верховенства права, недискримінації та прав людини [5]. Саме цифровізація процедур підготовки проєктів нормативно-правових актів, автоматизований аналіз законодавства, використання електронних баз даних та інформаційно-аналітичних платформ можуть істотно підвищити якість прогнозування можливих гендерних наслідків ще на стадії нормотворчого процесу.

Водночас розвиток цифрових технологій у сфері публічного адміністрування неможливий без належного нормативного регулювання електронного документообігу, цифрової ідентифікації та інформаційної взаємодії між органами влади. Відповідні правові механізми закріплені у Законах України «Про електронні документи та електронний документообіг» [6], «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги» [7], а також у Законі України «Про Національну програму інформатизації» [8]. Сукупність зазначених нормативних актів формує єдину

адміністративно-правову основу функціонування електронного урядування, без якої цифровізація механізму оцінювання гендерного впливу була б практично неможливою.

Слід наголосити, що цифровізація механізму оцінювання гендерного впливу не повинна обмежуватися лише переведенням існуючих процедур у електронну форму. Її основною метою має стати якісна трансформація всієї системи прийняття управлінських рішень, за якої аналіз можливих наслідків для жінок і чоловіків здійснюватиметься автоматично із використанням достовірних статистичних даних, міжвідомчого електронного інформаційного обміну, сучасних методів прогнозування та інтелектуального аналізу великих масивів інформації. У такому випадку оцінювання гендерного впливу перестає бути формальною процедурою, що здійснюється виключно після підготовки проєкту рішення, а інтегрується безпосередньо у процес його розроблення. Це, у свою чергу, сприятиме підвищенню якості адміністративних рішень, своєчасному виявленню потенційних дискримінаційних ризиків та забезпеченню реалізації принципу рівності як одного з фундаментальних принципів сучасного публічного адміністрування.

Подальший розвиток адміністративно-правових засад цифровізації механізму оцінювання гендерного впливу безпосередньо пов'язаний із впровадженням сучасних інформаційно-аналітичних технологій у діяльність суб'єктів публічного адміністрування. Якщо традиційне оцінювання ґрунтувалося переважно на експертних висновках, статистичних звітах та аналізі окремих соціальних показників, то сучасні цифрові технології дозволяють здійснювати комплексний аналіз великих масивів інформації практично у режимі реального часу. Насамперед це стосується інтеграції державних електронних реєстрів, інформаційних систем органів виконавчої влади, електронних баз статистичних даних, систем електронного документообігу та інших цифрових ресурсів, які містять відомості про демографічну структуру населення, рівень зайнятості, оплату праці, соціальне забезпечення, освіту, охорону здоров'я, адміністративні послуги та інші показники, що мають значення для оцінювання можливих гендерних наслідків прийняття управлінських рішень. Поєднання таких інформаційних ресурсів у єдиному цифровому середовищі створює принципово нові можливості для формування об'єктивної доказової бази, необхідної для прийняття обґрунтованих адміністративних рішень.

Особливого значення в умовах цифрової трансформації набуває використання технологій аналізу великих масивів даних (Big Data). На відміну від традиційної статистики, яка переважно відображає вже сформовані соціальні процеси, технології Big Data дозволяють виявляти приховані закономірності, прогнозувати можливі зміни та моделювати наслідки майбутніх управлінських рішень ще до їх прийняття. Це означає,

що під час підготовки нормативно-правового акта або індивідуального адміністративного акта цифрова система може автоматично аналізувати інформацію щодо потенційного впливу відповідного рішення на жінок і чоловіків різного віку, професійної належності, місця проживання, соціального статусу чи інших характеристик, які можуть бути пов'язані з виникненням непрямої дискримінації. Подібний підхід суттєво підвищує якість управлінських рішень, оскільки дозволяє перейти від реактивного усунення дискримінаційних наслідків до їх превентивного прогнозування.

Одним із найбільш перспективних напрямів розвитку цифровізації механізму оцінювання гендерного впливу є застосування технологій штучного інтелекту. Уже сьогодні алгоритми машинного навчання здатні аналізувати значні обсяги нормативно-правової інформації, автоматично виявляти потенційно дискримінаційні положення проєктів нормативно-правових актів, порівнювати їх із чинним законодавством, міжнародними стандартами, судовою практикою та статистичними показниками, формуючи для розробників відповідні аналітичні рекомендації. У перспективі такі системи можуть інтегруватися безпосередньо до процесу підготовки проєктів адміністративних актів, попереджаючи посадову особу про можливість виникнення непрямої дискримінації ще до прийняття остаточного рішення. При цьому остаточне управлінське рішення повинно залишатися виключно за уповноваженою посадовою особою, тоді як цифрові технології мають виконувати функцію інтелектуальної підтримки прийняття рішень, забезпечуючи їх більшу обґрунтованість, повноту та об'єктивність.

Водночас використання штучного інтелекту потребує належного адміністративно-правового регулювання. Алгоритми автоматизованого аналізу самі по собі не є нейтральними, оскільки їх ефективність безпосередньо залежить від якості вихідних даних, принципів програмування та критеріїв оцінювання, закладених розробниками. Саме тому цифровізація механізму оцінювання гендерного впливу повинна супроводжуватися законодавчим визначенням вимог до прозорості функціонування таких алгоритмів, можливості перевірки їх логіки, забезпечення захисту персональних даних, дотримання принципу недискримінації та обов'язкового контролю людини за результатами автоматизованого аналізу. Лише за таких умов використання цифрових технологій відповідатиме принципам законності, пропорційності, обґрунтованості та належного врядування, закріпленим у Законі України «Про адміністративну процедуру» [4].

Не менш важливою складовою цифровізації є розвиток електронної взаємодії між органами публічної влади. Практика свідчить, що під час оцінювання можливих гендерних наслідків одного управлінського

рішення нерідко виникає потреба у використанні інформації, яка знаходиться у розпорядженні різних державних органів. Автоматизований міжвідомчий обмін інформацією дозволяє уникнути дублювання адміністративних процедур, значно скоротити строки проведення аналізу та забезпечити комплексність оцінювання. Крім того, інтеграція цифрових платформ сприяє підвищенню достовірності інформації, мінімізує вплив людського фактора та створює умови для постійного оновлення аналітичних даних, що особливо важливо в умовах швидких соціально-економічних змін.

Важливим напрямом удосконалення адміністративно-правового механізму є також створення спеціалізованих цифрових модулів оцінювання гендерного впливу, інтегрованих до інформаційних систем, що використовуються органами державної влади. Такі модулі могли б автоматично перевіряти проєкти нормативно-правових та індивідуальних адміністративних актів за визначеними критеріями ризику, аналізувати статистичні показники, формувати відповідні аналітичні висновки, моделювати можливі соціальні наслідки та генерувати рекомендації щодо усунення потенційних дискримінаційних факторів. Фактично йдеться про створення цифрової системи підтримки прийняття адміністративних рішень, у якій оцінювання гендерного впливу стане невід'ємною складовою загальної процедури підготовки управлінських рішень.

Окремої уваги заслуговує розвиток відкритих даних як одного із ключових інструментів цифрової держави. Забезпечення відкритого доступу до узагальнених статистичних показників, результатів проведених оцінювань, інформації про реалізацію державних програм та інших аналітичних матеріалів сприятиме не лише підвищенню прозорості діяльності суб'єктів публічного адміністрування, але й розширенню можливостей громадського контролю, наукових досліджень та незалежної експертної оцінки ефективності державної політики у сфері забезпечення гендерної рівності. Водночас відкритість даних повинна поєднуватися з безумовним дотриманням законодавства про захист персональної інформації та інформаційну безпеку, що є необхідною передумовою довіри громадян до цифрових сервісів держави.

У сучасних умовах цифровізація механізму оцінювання гендерного впливу повинна розглядатися не як окремий напрям інформатизації діяльності органів влади, а як складова комплексної трансформації всієї системи публічного адміністрування. Її кінцевою метою є не лише автоматизація існуючих процедур, а й формування принципово нової моделі прийняття управлінських рішень, заснованої на доказовому підході, використанні об'єктивних даних, сучасних цифрових технологій та прогнозуванні можливих соціальних наслідків ще до реалізації відповідного рішення. Саме така модель відповідає сучасним тенденціям розвитку

європейського адміністративного права, принципам належного врядування та цифрової держави.

Таким чином, цифровізація механізму оцінювання гендерного впливу рішень суб'єктів публічного адміністрування є закономірним етапом розвитку адміністративного права в умовах інформаційного суспільства. Її адміністративно-правове забезпечення повинно охоплювати не лише вдосконалення нормативної бази, а й комплексне впровадження сучасних цифрових технологій у процес підготовки, прийняття, реалізації та моніторингу управлінських рішень. Використання електронних інформаційних систем, державних реєстрів, технологій Big Data, штучного інтелекту, автоматизованих аналітичних платформ та міжвідомчої електронної взаємодії здатне суттєво підвищити об'єктивність, оперативність і наукову обґрунтованість оцінювання гендерного впливу. У перспективі доцільним видається законодавче закріплення єдиних вимог до цифрового оцінювання гендерного впливу, визначення порядку використання інтелектуальних інформаційних систем під час прийняття адміністративних рішень, встановлення вимог до прозорості алгоритмів автоматизованого аналізу, а також інтеграція відповідних цифрових модулів до інформаційних систем органів публічного адміністрування. Реалізація зазначених напрямів сприятиме підвищенню ефективності державного управління, забезпеченню принципів рівності та недискримінації, формуванню доказового підходу до прийняття адміністративних рішень і подальшому розвитку сучасної цифрової держави.

Література:

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Дата оновлення: 01.01.2020. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр

2. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: Закон України від 08.09.2005 № 2866-IV. Дата оновлення: 19.12.2024. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text

3. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні: Закон України від 06.09.2012 № 5207-VI. Дата оновлення: 30.05.2014. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17#Text

4. Про адміністративну процедуру: Закон України від 17.02.2022 № 2073-IX. Дата оновлення: 15.11.2024. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-IX

5. Про правотворчу діяльність: Закон України від 24.08.2023 № 3354-IX. Дата оновлення: 19.04.2025. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3354-20#Text

6. Про електронні документи та електронний документообіг: Закон України від 22.05.2003 № 851-IV. Дата оновлення: 31.12.2023. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15

7. Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги: Закон України від 05.10.2017 № 2155-VIII. Дата оновлення: 18.12.2024. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19#Text

8. Про Національну програму інформатизації: Закон України від 01.12.2022 № 2807-IX. Дата оновлення: 01.03.2023. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2807-20

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-580-1-85

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРОХОДЖЕННЯ СЛУЖБИ В ОРГАНАХ ПРОКУРАТУРИ: МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ЗДІЙСНЕННЯ

Кравченко Руслан Андрійович
аспірант кафедри права
Приватного вищого навчального закладу
«Університет сучасних знань»,
ORCID ID: 0009-0005-1010-7252

Питання адміністративно-правового регулювання проходження служби в органах прокуратури належить до тих наукових проблем, які, попри свою тривалу присутність у вітчизняній юридичній думці, так і не набули завершеного доктринального осмислення. Причина цього криється передусім у перманентному реформуванні прокурорської системи України впродовж усього періоду незалежності, а особливо – після ухвалення Закону України «Про прокуратуру» від 14 жовтня 2014 року № 1697-VII та внесення до Конституції України змін щодо правосуддя Законом України № 1401-VIII від 2 червня 2016 року, коли норми про прокуратуру були вилучені з розділу VII і викладені у новій статті 131-1 Основного Закону в межах розділу VIII «Правосуддя». Відтоді законодавство, що регламентує службу в органах прокуратури, зазнало десятків змін, найбільш системними з яких стали ті, що були запроваджені Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо першочергових заходів із реформи органів прокуратури» від 19 вересня 2019 року № 113-IX [1]. Станом на чинну

редакцію Закону № 1697-VII (редакція від 12 квітня 2026 року, підстава – Закон № 4826-IX від 25 березня 2026 року) нормативний масив, що регулює проходження служби прокурорами, продовжує коригуватися, зокрема з урахуванням особливостей правового режиму воєнного стану та завдань євроінтеграції.

Зазначена динамічність нормативного матеріалу створює для дослідника подвійну складність. З одного боку, вона перешкоджає формуванню усталеної практики застосування відповідних норм, а отже – і виваженому доктринальному узагальненню. З іншого – вона робить наукове осмислення інституту проходження служби в органах прокуратури не лише теоретично значущим, а й практично затребуваним, оскільки саме доктрина здатна запропонувати законодавцеві концептуально узгоджену модель службово-кар'єрних відносин, яка витримала б перевірку черговими реформами. Мета цього підрозділу полягає у з'ясуванні природи, змісту та системи адміністративно-правового регулювання проходження служби в органах прокуратури, у виявленні наявних у ньому суперечностей та прогалин, а також у формулюванні пропозицій щодо вдосконалення відповідного законодавства з опертям на наявну наукову дискусію.

Методологічною основою дослідження є розгляд проходження служби в органах прокуратури як комплексного адміністративно-правового інституту, що об'єднує норми, які регулюють суспільні відносини, що виникають, змінюються та припиняються у зв'язку з прийняттям особи на службу, її перебуванням на посаді прокурора та припиненням служби. Такий підхід узгоджується з панівним у сучасній українській адміністративно-правовій науці уявленням про службове право (право публічної служби) як окрему підгалузь особливого адміністративного права, обґрунтованим, зокрема, у працях П. В. Мельника, який розглядає норми про прийняття на публічну службу, її проходження та припинення як самостійний нормативний масив у структурі адміністративного права [2]. Такий теоретичний ракурс дозволяє вийти за межі суто галузевого (прокурорсько-наглядового) розуміння служби і подивитися на неї крізь призму загальних закономірностей організації публічної служби в Україні.

Центральним теоретичним питанням, від вирішення якого залежить уся конструкція адміністративно-правового регулювання, є питання про природу служби в органах прокуратури та її місце в системі публічної служби України. Це питання належить до найбільш дискусійних, і в науці сформувалося щонайменше три підходи до його вирішення. Прибічники першого підходу розглядають службу в органах прокуратури як різновид державної служби, наділений специфічними ознаками. Така позиція історично домінувала за чинності Закону України «Про прокуратуру» 1991 року, коли працівники прокуратури мали статус, наближений

до статусу державних службовців, їм присвоювалися класні чини, а на службові відносини значною мірою поширювалося загальне законодавство про державну службу. Прихильники цього погляду наголошують на публічно-правовому характері прокурорської діяльності, її державновладному змісті та фінансуванні з державного бюджету, що, на їхню думку, дозволяє кваліфікувати прокурорську службу як спеціалізований вид державної служби [3].

Другий підхід, який набув поширення після ухвалення Закону України «Про державну службу» від 10 грудня 2015 року № 889-VIII, ґрунтується на формально-юридичному розмежуванні [4]. Названий Закон у своїх прикінцевих та перехідних положеннях прямо виводить прокурорів з-під сфери його дії, не включаючи їх до кола державних службовців у розумінні цього акта. Виходячи з цього, низка науковців обстоює тезу про те, що прокурорська служба не є державною службою у власному сенсі, а становить самостійний, особливий (sui generis) вид публічно-службової діяльності, який регулюється спеціальним законодавством. Аргументами на користь такого розуміння слугують: особлива конституційна функція прокуратури, закріплена у статті 131-1 Конституції України; специфічні вимоги до кандидатів на посаду прокурора; наявність автономної системи органів прокурорського самоврядування; окремий, відмінний від загального, порядок притягнення прокурорів до дисциплінарної відповідальності.

Третій, компромісний, підхід виходить із розмежування вузького та широкого розуміння публічної служби. У вузькому (законодавчому) розумінні поняття державної служби визначається Законом України від 10 грудня 2015 року № 889-VIII, і прокурори до нього не належать. Натомість у широкому (процесуально-юрисдикційному) розумінні поняття публічної служби закріплене у Кодексі адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 року № 2747-IV, у пункті 17 частини першої статті 4 якого публічна служба визначається як діяльність на державних політичних посадах, у державних колегіальних органах, професійна діяльність суддів, прокурорів, військова служба, альтернативна (невійськова) служба, інша державна служба, патронатна служба в державних органах, служба в органах влади Автономної Республіки Крим, органах місцевого самоврядування. Отже, з погляду адміністративного судочинства служба прокурорів беззастережно охоплюється поняттям публічної служби, а спори, пов'язані з її проходженням, підлягають розгляду в порядку адміністративного судочинства як спори з приводу проходження публічної служби.

На нашу думку, найбільш обґрунтованим є саме третій підхід. Прокурорська служба є особливим видом публічної служби, який, з одного боку, підпорядковується загальним закономірностям організації

публічної служби (конкурсність, професіоналізм, політична нейтральність, гарантії кар'єри), а з іншого – має істотну специфіку, зумовлену конституційним призначенням прокуратури, характером її функцій та підвищеними вимогами до незалежності прокурора. Ця подвійність – належність до єдиного інституту публічної служби за одночасної наявності самостійного спеціального регулювання – і становить сутнісну особливість адміністративно-правового регулювання проходження служби в органах прокуратури. Показово, що ця подвійність прямо визнана й судовою практикою: у справах щодо статусу прокурорів Конституційний Суд України неодноразово підкреслював, що незалежність прокурора є конституційно значущою цінністю, яка визначає особливості регулювання його службового статусу порівняно з іншими публічними службовцями (зокрема, у Рішенні від 18 грудня 2024 року № 11-р(ІІ)/2024 та Рішенні від 2 жовтня 2024 року № 9-р(І)/2024).

Література:

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо першочергових заходів із реформи органів прокуратури: Закон України від 19 вересня 2019 року № 113-IX https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/113-20#Text
2. Мельник П. В. Структура та класифікація службових правовідносин. *Право і суспільство*. 2025. №2. С. 713–715.
3. Маслова О. В. Принципи адміністративно-правового забезпечення незалежності прокурорів. *KELM (Knowledge, Education, Law, Management)*. 2021. № 1(37). С. 151–157.
4. Шестопалов Р. М. Історичні передумови становлення та розвитку правозахисної діяльності органів прокуратури України. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 2. С. 143–152.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-580-1-86

ОСОБЛИВОСТІ ІТ-ОБ'ЄКТІВ ЯК ПРЕДМЕТА АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ

Паладійчук Іван-Любомир Сергійович
аспірант кафедри адміністративного, фінансового та інформаційного права
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
https://orcid.org/0009-0009-6177-0176

Цифрова трансформація суспільних відносин супроводжується формуванням нової групи нематеріальних благ, створення, використання та поширення яких безпосередньо залежать від функціонування інформаційно-комунікаційних технологій. Комп'ютерні програми, бази даних, алгоритми, цифрові платформи, мобільні застосунки та інші ІТ-продукти формально охоплюються традиційними інститутами права інтелектуальної власності, проте за способом існування, характером обігу й механізмами неправомірного використання істотно відрізняються від класичних результатів творчої діяльності. Такі відмінності впливають не лише на зміст приватноправових можливостей правоволодільця, а й на форми, межі та інструментарій публічно-владного реагування.

Специфіка ІТ-об'єктів зумовлена їх цифровою природою, фактичною незалежністю від конкретного матеріального носія, транскордонністю використання, складеною внутрішньою структурою, технологічною опосередкованістю доказування та порівняно коротким періодом комерційної актуальності. Додатковими чинниками є переважно службовий або замовлений характер їх створення, анонімізація протиправної поведінки та посилення ролі інформаційних посередників, які, не будучи безпосередніми порушниками, контролюють технічну інфраструктуру поширення цифрового контенту. За таких умов традиційні адміністративно-правові засоби, сформовані відповідно до моделі обороту матеріальних примірників, не завжди відповідають характеру правопорушень у цифровому середовищі.

Першою визначальною ознакою є цифрова форма існування ІТ-об'єктів і відсутність їхнього функціонального зв'язку з конкретним матеріальним носієм [1]. Якщо стосовно традиційних об'єктів інтелектуальної власності нематеріальність переважно означала можливість відокремлення результату інтелектуальної діяльності від матеріальної форми його фіксації, то щодо ІТ-об'єктів носій значною мірою втрачає самостійне юридичне та економічне значення. Такий об'єкт існує у вигляді організованої послідовності даних, яка може необмежено копіюватися,

передаватися та відтворюватися без погіршення первинних якісних характеристик і за мінімальних граничних витрат. Зазначена властивість порушує традиційну економіко-правову модель, на якій історично ґрунтувався контроль за виготовленням і поширенням матеріальних примірників творів. Унаслідок цього класичні адміністративно-правові засоби, зокрема контроль за виробництвом дисків для лазерних систем зчитування, поступово втрачають універсальність та не забезпечують належної ефективності охорони цифрових об'єктів.

Другою ознакою є транскордонний та фактично екстериторіальний характер використання ІТ-об'єктів. Виключні права інтелектуальної власності традиційно реалізуються в межах території держави, законодавством якої вони визнаються та охороняються. Натомість цифровий об'єкт після розміщення в глобальній інформаційній мережі потенційно стає доступним користувачам незалежно від їхнього географічного перебування. У результаті утворюється об'єктивна невідповідність між територіальними межами юрисдикції та компетенції органів публічної адміністрації України і реальною просторовою локалізацією правопорушення, його наслідків, порушника та технічної інфраструктури. Подолання зазначеної невідповідності зумовлює посилення ролі міжнародного адміністративного співробітництва, обміну електронною інформацією та взаємної правової допомоги. При цьому практичного значення набувають інфраструктурні способи реагування, серед яких особливе місце посідає взаємодія з іноземними постачальниками послуг хостингу, операторами цифрових платформ і реєстраторами доменних імен.

Третьою характеристикою є комплексна, або складена, внутрішня структура ІТ-об'єкта. Типовий цифровий продукт становить не єдиний однорідний результат інтелектуальної діяльності, а системне поєднання кількох самостійних об'єктів, кожен із яких має власну юридичну природу, підстави виникнення правової охорони, суб'єктний склад і строки її дії. Зокрема, мобільний застосунок може охоплювати програмний код, що охороняється авторським правом; базу даних, стосовно якої за відповідних умов застосовується право sui generis; графічний інтерфейс, який може отримувати авторсько-правову або патентно-правову охорону як промисловий зразок; назву та логотип, зареєстровані як торговельні марки; алгоритм ранжування, конфіденційність якого забезпечується режимом комерційної таємниці. До складу такого продукту також можуть входити компоненти з відкритим вихідним кодом, правомірність використання яких залежить від виконання умов відповідних вільних ліцензій. Для правозастосування це означає, що юридична кваліфікація одного діяння нерідко потребує одночасного звернення до норм декількох інститутів права інтелектуальної власності, тоді як повноваження щодо

виявлення, припинення та документування правопорушення можуть бути розподілені між різними органами публічної адміністрації.

Наступною ознакою є невідповідність законодавчо встановленої тривалості правової охорони фактичному життєвому циклу цифрового об'єкта. Комп'ютерна програма як об'єкт авторського права охороняється протягом життя автора та сімдесяти років після його смерті, тоді як період комерційної актуальності більшості програмних продуктів, як правило, обмежується кількома роками. Швидкість технологічних змін, оновлення програмної архітектури та припинення підтримки попередніх версій призводять до того, що значний масив формально охоронюваних об'єктів утрачає господарську цінність задовго до закінчення нормативно визначеного строку охорони. Така темпоральна диспропорція зумовлює необхідність диференційованого визначення пріоритетів публічного адміністрування та концентрації організаційних, кадрових і матеріальних ресурсів передусім на протидії порушенням, пов'язаним з актуальними цифровими продуктами, які зберігають економічне або суспільне значення.

Особливістю IT-сфери є також домінування службового та замовленого способів створення об'єктів інтелектуальної власності. Переважна частина цифрових продуктів створюється не індивідуальними авторами поза межами організованої професійної діяльності, а колективами розробників у межах трудових відносин, гіг-контрактів, договорів підряду та інших договірних конструкцій. При цьому до створення єдиного продукту можуть залучатися працівники, виконавці та субпідрядники, які перебувають у різних державах і підпорядковуються відмінним правовим режимам. Відповідно, центральним питанням значної частини спорів стає не встановлення факту творчої діяльності, а з'ясування належності майнових прав на результати такої діяльності, обсягу їх передання та моменту переходу до роботодавця або замовника. Для адміністративно-юрисдикційної діяльності це створює додаткові труднощі під час ідентифікації належного правоволодільця та визначення особи, якій правопорушенням заподіяно шкоду.

Самостійною ознакою є анонімізований характер протиправної поведінки та зумовлене ним посилення функціональної ролі інформаційних посередників. Установлення особи, яка безпосередньо розмістила або поширила незаконний цифровий контент, нерідко є технічно неможливим чи потребує заходів, непропорційних характеру та наслідкам порушення. За таких умов правовий механізм поступово переорієнтовується з безпосереднього порушника на суб'єктів, які забезпечують функціонування цифрової інфраструктури: постачальників послуг хостингу, операторів платформ спільного доступу до контенту, реєстраторів доменних імен, платіжні системи та інших інформаційних посередників.

Відбувається принципова трансформація моделі адміністративно-правового впливу, оскільки відповідні заходи спрямовуються на осіб, які переважно не вчиняють правопорушення безпосередньо, проте володіють організаційними й технічними можливостями для обмеження доступу до незаконного контенту, припинення його поширення або блокування економічної інфраструктури протиправної діяльності.

Як зазначає В.Д. Туров, ІТ-об'єктам притаманна також технологічна опосередкованість процесу доказування порушень прав [2, с. 279]. Виявлення, належна фіксація та подальша юридична оцінка відповідного діяння потребують спеціальних знань, використання технічних засобів і застосування специфічних способів забезпечення незмінності цифрової інформації. До них належать криптографічні хеш-суми, метадані, журнали реєстрації подій і доступу, цифрові часові позначки, а також депонування програмного коду. Зазначена специфіка підвищує вимоги до професійної підготовки посадових осіб, уповноважених виявляти правопорушення, складати протоколи та розглядати відповідні справи, а також до матеріально-технічного забезпечення діяльності компетентних органів. При цьому особливої актуальності набувають питання автентичності, цілісності, достовірності, належності й допустимості електронних доказів у межах адміністративних процедур та адміністративно-юрисдикційного провадження.

Завершальною системоутворювальною ознакою є підвищена економічна та безпекова значущість об'єктів інтелектуальної власності в ІТ-сфері. На відміну від багатьох традиційних результатів творчої діяльності, цифрові об'єкти можуть одночасно виступати предметом експорту, технологічною основою господарської діяльності, структурним елементом критичної інформаційної інфраструктури та засобом забезпечення національної безпеки й обороноздатності держави. Тому неправомірне використання програмного забезпечення, баз даних, алгоритмів або інших цифрових розробок здатне спричиняти не лише майнові втрати правоволодільця, а й порушення стабільності інформаційних систем, витік відомостей з обмеженим доступом, виникнення кібербезпекових загроз і зниження стійкості критично важливих процесів. Така багатовимірність можливих наслідків підтверджує існування самостійного публічного інтересу в забезпеченні ефективної адміністративно-правової охорони ІТ-об'єктів та обґрунтовує необхідність поєднання приватноправових способів захисту з публічно-правовими засобами запобігання, контролю та реагування.

Література:

1. Тіхонов А.М. Правове регулювання цифрової спадщини: від «сірої зони» до інституту цифрового заповіту. URL.: https://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=4382
2. Туров В. Д. Використання інформаційних технологій на етапі доказування в адміністративному судочинстві України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету: серія: Право* / голов. ред. Ю. М. Бисага. Ужгород, 2024. Т. 2. Вип. 82. С. 278 – 283

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-580-1-87

КОНФЛІКТ ІНТЕРЕСІВ ЯК ПЕРЕШКОДА ПРЕДСТАВНИЦТВА АДВОКАТОМ У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ

Зарічний Іван Ярославович
аспірант кафедри цивільного права і процесу
Львівського національного університету імені Івана Франка

Особа може брати участь у цивільній справі особисто або через свого представника. Особиста участь у справі особи не позбавляє її права мати в цій справі представника (ч. 2 ст. 58 ЦПК України) [1]. Традиційно за підставою виникнення процесуальне представництво поділяють на законне і договірне [2, с. 128].

З урахуванням встановлених ч. 1 ст. 60 ЦПК України вимог договірним представником у суді окрім незначних винятків, встановлених ч. 2 цієї ж статті (спорів, що виникають з трудових відносин, а також справ у малозначних спорах) може бути лише адвокат. Це обумовлено посиленням змагальної моделі цивільного судочинства, значною формалізацією та інтенсифікацією цивільного процесу, в умовах чого більш ефективною є участь у справі не самої особи, яка є суб'єктом матеріального правовідношення та не володіє юридичними знаннями, а її професійного представника, яким є адвокат.

Правові основи діяльності адвокатури в Україні визначаються статтею 131-2 Конституції України, якою передбачено, що для надання професійної правничої допомоги в Україні діє адвокатура [3].

Засади організації і діяльності адвокатури та здійснення адвокатської діяльності в Україні визначаються ЗУ «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [4]. П. 1 ч. 1 ст. 1 Закону визначено поняття: адвокат - фізична особа, яка здійснює адвокатську діяльність на підставах та в порядку, що передбачені цим Законом, а ч. 1 ст. 6 Закону передбачено, що

адвокатом може бути фізична особа, яка має повну вищу юридичну освіту, володіє державною мовою відповідно до рівня, визначеного згідно із Законом України "Про забезпечення функціонування української мови як державної", має стаж роботи в галузі права не менше двох років, склала кваліфікаційний іспит, пройшла стажування (крім випадків, встановлених цим Законом), склала присягу адвоката України та отримала свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю.

Особливість процесуального статусу адвоката як представника полягає у тому, що окрім обов'язку дотримуватися процесуальних обов'язків, які встановлені для усіх учасників справи, він повинен дотримуватися також спеціальних обов'язків та виконувати спеціальні вимоги, встановлені законодавством про адвокатуру.

Статус адвоката вимагає від нього не лише своєчасного подання клопотань, виконання розпоряджень головуючого в судовому засіданні тощо, але і неухильного дотримання інтересів клієнта та найвищих етичних стандартів поведінки, зокрема у випадку виникнення конфлікту інтересів.

Згідно з п. 8 ч. 1 ст. 1 ЗУ «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» конфлікт інтересів - суперечність між особистими інтересами адвоката та його професійними правами і обов'язками, наявність якої може вплинути на об'єктивність або неупередженість під час виконання адвокатом його професійних обов'язків, а також на вчинення чи невчинення ним дій під час здійснення адвокатської діяльності.

Неабияку роль у врегулюванні порядку здійснення адвокатом представництва у цивільній справі відіграють Правила адвокатської етики, затверджені Звітно-виборним з'їздом адвокатів України 2017 року 09 червня 2017 року [5]. Зокрема, Правилами також передбачено випадки виникнення у адвоката конфлікту інтересів та способи його вирішення.

У ч. 1 ст. 9 Правил міститься визначення конфлікту інтересів, яке співпадає із викладеним у п. 8 ч. 1 ст. 1 ЗУ «Про адвокатуру та адвокатську діяльність».

Вичерпного переліку випадків, які слід було б кваліфікувати як конфлікт інтересів у законодавстві не визначено. Водночас, окремі випадки можна виокремити зі змісту ст. 28 ЗУ «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», якою передбачено підстави для відмови в укладенні договору про надання правничої допомоги. Зокрема, конфлікт інтересів виникатиме, якщо адвокат є членом сім'ї або близьким родичем посадової особи, яка брала або бере участь у господарському, цивільному, адміністративному судочинстві, кримінальному провадженні, розгляді справи про адміністративне правопорушення, щодо яких до адвоката звертаються з пропозицією укладення договору про надання правничої допомоги (п.5 ч.1 ст. 28 Закону), якщо виконання адвокатом договору про

надання правничої допомоги може суперечити інтересам адвоката, членів його сім'ї або близьких родичів, адвокатського бюро або адвокатського об'єднання, засновником (учасником) якого він є, професійним обов'язкам адвоката (п.6 ч.1 ст. 28 Закону) або якщо адвокат надає правничу допомогу іншій особі, інтереси якої можуть суперечити інтересам особи, яка звернулася щодо укладення договору про надання правничої допомоги (п.7 ч.1 ст. 28 Закону).

Останній варіант конфлікту інтересів виникає на практиці найчастіше. При цьому важливо зауважити, що ознак конфлікту інтересів не буде у разі одночасного представництва адвокатом у цивільній справі кількох позивачів чи кількох відповідачів, або позивача і третьої особи, яка не заявляє самостійних вимог на його стороні. Конфлікт інтересів може виникнути у випадку одночасного представництва осіб, які мають протилежний процесуальний інтерес (позивача та відповідача).

Правилами адвокатської етики передбачено можливість врегулювання конфлікту інтересів шляхом отримання письмової згоди клієнтів, інтереси яких є взаємно суперечливими або вірогідно можуть стати суперечливими.

Водночас, у багатьох європейських країнах заборонено представляти інтереси клієнта за умови наявності конфлікту інтересів навіть при його згоді. Так, згідно з § 46 Кодексу адвокатської етики, затвердженого резолюцією Вищої ради адвокатів Польщі від 10 жовтня 1998 року № 2/XVIII/98, адвокат не може представляти клієнтів, чиї інтереси суперечать одна одній, навіть якщо ці клієнти на це згодні [6].

Вважаємо, що обидва варіанти врегулювання цього питання не позбавлені недоліків, а питання усунення конфлікту інтересів слід вирішувати більш диференційовано: звичайно, варто категорично заборонити одночасне представництво двох клієнтів, які у цивільній справі мають протилежний процесуальний інтерес, оскільки доволі абсурдною була б ситуація, коли один і той же адвокат представляв у одній справі позивача та відповідача. Водночас, якщо йдеться про те, що адвокат раніше представляв інтереси однієї особи, однак таке представництво припинив, а на даний час розпочинає представництво особи, чиї інтереси суперечать попередньому клієнту, то таке слід вважати можливим за умови отримання письмової згоди.

На основі наведеного можемо дійти висновку, що конфлікт інтересів є суперечністю між особистими інтересами адвоката та його професійними правами і обов'язками, наявність якої може вплинути на об'єктивність або неупередженість під час виконання адвокатом його професійних обов'язків, а також на вчинення чи невчинення ним дій під час здійснення адвокатської діяльності. Перелік випадків виникнення конфлікту інтересів не є вичерпним, тому його наявність повинна встановлюватися

в кожному окремому випадку з урахуванням обставин справи. Найбільш поширеним випадком виникнення конфлікту інтересів є представництво осіб, інтереси яких є суперечливими. На нашу думку, питання усунення конфлікту інтересів слід вирішувати диференційовано: варто категорично заборонити одночасне представництво двох клієнтів, які у цивільній справі мають протилежний процесуальний інтерес, водночас, якщо адвокат раніше представляв інтереси однієї особи, однак таке представництво припинив, а на даний час розпочинає представництво особи, чиї інтереси суперечать попередньому клієнту, то таке слід вважати можливим за умови отримання письмової згоди.

Література:

1. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 року № 1618-IV. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2004, № 40-41, 42, ст.492. (з наст. змінами та доповненнями).
2. Цивільне процесуальне право України: підручник / [В.М. Коссак, С.М. Коссак, Р.Я. Лемик, Ю.В. Навроцька, С.В. Сеник] ; за заг.ред. В.М. Коссака. – 2-ге вид. – Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2025. 744 с.
3. Конституція України від 28.06.1996 року № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text .
4. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 05.07.2012 року № 5076-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17/conv#n217 .
5. Правила адвокатської етики, затверджені Звітно-виборним з'їздом адвокатів України 2017 року 09 червня 2017 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001891-17#Text .
6. Zbiór Zasad Etyki Adwokackiej i Godności Zawodu (Kodeks Etyki Adwokackiej) uchwała Naczelna Rada Adwokacka uchwała nr 2/XVIII/98 od 10 października 1998 r. URL: https://www.adwokatura.pl/admin/wgrane_pliki/file-zal-do-uchwaly-prezydium-nra-nr-1742026kodeksetykiadwokackiejtekst-jednolity-44572.pdf

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-580-1-88

ПРАКТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПОЛОЖЕНЬ КОДЕКСУ УКРАЇНИ З ПРОЦЕДУР БАНКРУТСТВА

Самох Микола Юрійович
аспірант кафедри цивільно-правових дисциплін
Одеського державного університету
внутрішніх справ
м. Одеса, Україна

Прийняття Кодексу України з процедур банкрутства (далі – КУзПБ) стало одним із найбільш суттєвих етапів реформування законодавства України у сфері банкрутства (неплатоспроможності). На заміну Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом», прийнятого ще у 1992 році, було сформовано новий сучасний нормативно-правовий акт, який відповідав викликам сьогодення. Кодекс запровадив єдину нормативну основу для процедур банкрутства юридичних осіб та неплатоспроможності фізичних осіб, змінивши традиційну модель банкрутства шляхом посилення реабілітаційної та реструктуризаційної складових.

Водночас практика застосування КУзПБ продемонструвала, що сама наявність законодавчого регулювання не гарантує його ефективної реалізації. Практичні труднощі виникають на різних етапах провадження: від відкриття провадження у справі та формування реєстру вимог кредиторів до реалізації майна, реструктуризації боргів, оскарження правочинів та завершення процедури.

Отже, актуальним є дослідження не лише змісту положень КУзПБ, а передусім проблем їх практичної реалізації та ефективності передбачених Кодексом правових механізмів.

Однією з практичних проблем є встановлення судом фактичних підстав для відкриття провадження у справі про банкрутство або неплатоспроможність.

У справах щодо юридичних осіб особливе значення має питання наявності реального, а не формального спору про право між кредитором і боржником. Водночас суд повинен уникати ситуації, коли боржник шляхом ініціювання численних позовних проваджень намагається створити видимість спору щодо існування заборгованості та таким чином перешкодити відкриттю процедури банкрутства.

Показовою є правова позиція Верховного Суду, сформульована у постанові від 20.03.2024 року у справі № 911/1005/23. Суд наголосив, що відсутність спору про право є обов’язковою умовою для відкриття

провадження у справі про банкрутство. При цьому поняття спору про право має оцінюватися не формально, а з урахуванням наявності реальних розбіжностей між кредитором і боржником щодо сторін зобов'язання, його предмета, підстав виникнення, розміру та строку виконання. Верховний Суд також підкреслив необхідність дотримання балансу, щоб підготовче засідання не перетворювалося на процедуру розгляду спорів щодо недійсності окремих правочинів боржника [1].

Інша специфіка виникає у справах про неплатоспроможність фізичних осіб. Тут важливим є забезпечення балансу між правом особи на доступ до процедури неплатоспроможності та необхідністю недопущення зловживання відповідним правовим механізмом.

У цьому контексті фундаментальне значення має постанова Верховного Суду від 26.05.2022 року у справі № 903/806/20. Суд наголосив, що право на відновлення платоспроможності та звільнення від боргів у процедурах неплатоспроможності має добросовісний боржник, який сумлінно виконує покладені на нього обов'язки, не приховує обставин, що можуть вплинути на розгляд справи чи задоволення кредиторських вимог, та демонструє прагнення до досягнення компромісу з кредиторами. Верховний Суд також підкреслив необхідність судового контролю за поведінкою учасників процедури та достовірністю відомостей про майновий стан боржника [2].

Таким чином, практичною проблемою є пошук балансу між недопущенням безпідставного доступу до процедури та недопущенням надмірного ускладнення доступу добросовісного боржника до механізмів відновлення платоспроможності.

Ефективність процедури банкрутства безпосередньо залежить від достовірності реєстру вимог кредиторів. Визнання необґрунтованої або штучно створеної заборгованості може вплинути не лише на обсяг майнових вимог, а й на розподіл голосів кредиторів та результати прийняття ключових рішень.

У практиці Верховного Суду сформувався підхід, відповідно до якого суд не повинен обмежуватися формальною перевіркою документів, поданих кредитором. У разі наявності обґрунтованих сумнівів щодо реальності господарської операції або заборгованості необхідним є дослідження фактичного змісту правовідносин.

Показовою у цьому аспекті є постанова Верховного Суду від 11.06.2025 року у справі № 902/560/20. У цій справі Суд розглядав питання визнання кредиторських вимог та процесуальних аспектів їх реалізації у процедурі банкрутства. Відповідна практика підтверджує необхідність ретельного дослідження судом правової природи заявленої вимоги та доказів, на яких вона ґрунтується [3].

Практична проблема полягає у тому, що надмірно формалізований підхід може створювати можливості для включення до реєстру штучних вимог, тоді як надмірно високий стандарт доказування може необґрунтовано ускладнювати реалізацію прав реального кредитора.

У зв'язку з цим доцільним є подальше формування єдиних критеріїв оцінки доказів реальності кредиторської заборгованості, особливо у випадках пов'язаності кредитора з боржником.

Однією з найбільш складних практичних проблем є виявлення та оскарження правочинів, вчинених боржником на шкоду кредиторам.

Йдеться, зокрема, про відчуження активів за заниженою ціною, передачу майна пов'язаним особам, створення штучної заборгованості, встановлення переваг для окремого кредитора або інше зменшення майнової бази, за рахунок якої можуть бути задоволені вимоги кредиторів.

На думку Г.С. Гофельд, фраудаторний правочин являє собою недобросовісну поведінку боржника або іншого учасника правовідношення, спрямовану на уникнення небажаних для нього правових наслідків, цивільно-правової відповідальності чи іншого несприятливого правового стану, а також на неправомірне отримання певного майнового або іншого блага. Така поведінка може проявлятися як у формі активних дій, так і через бездіяльність, якщо її наслідком є порушення або потенційне порушення прав та законних інтересів інших осіб [4, с. 21].

У практиці Верховного Суду важливе значення має постанова від 22.05.2024 року у справі № 924/408/21 (924/287/23), у якій суд сформулював підхід до визначення ефективного способу захисту у спорах щодо фраудаторних правочинів. Верховний Суд зазначив, що визнання недійсним фактично виконаного правочину, вчиненого на шкоду кредиторам, є ефективним способом захисту за умови поєднання відповідної вимоги із застосуванням правових механізмів, спрямованих на відновлення майнового стану, який існував до вчинення правочину, та наповнення ліквідаційної маси боржника [5].

Зазначена правова позиція має принципове значення для практичної реалізації КУзПБ, оскільки дозволяє змістити акцент із формального визнання правочину недійсним на фактичне відновлення майнового становища боржника.

Водночас практичною проблемою залишається ефективність способу захисту. Саме визнання правочину недійсним не завжди забезпечує фактичне повернення майна до ліквідаційної маси.

Тому у випадку фактичного виконання фраудаторного правочину судове реагування має бути спрямоване не лише на констатацію його недійсності, а й на застосування наслідків недійсності, зокрема повернення майна або коштів. Такий підхід безпосередньо відповідає завданню

процедури банкрутства щодо формування ліквідаційної маси та максимально можливого задоволення вимог кредиторів.

На нашу думку, це одна з найбільш важливих практичних проблем КУзПБ, оскільки ефективність процедури повинна оцінюватися не за кількістю визнаних правочинів недійсними, а за реальним відновленням майнової маси боржника.

Окремою системною проблемою є тривалість процедур банкрутства. Затягування процедури негативно впливає як на кредиторів, так і на боржника. Для кредитора це означає збільшення витрат, зменшення вартості активів та відтермінування отримання коштів. Для боржника – втрату економічної цінності підприємства та зменшення можливостей для відновлення господарської діяльності.

В умовах воєнного стану проблема тривалості процедур набуває додаткового виміру. Показовою є постанова КГС ВС від 15.04.2025 року у справі № 913/355/21, у якій суд розглянув питання неможливості завершення ліквідаційної процедури у зв'язку з перебуванням основної частини майна боржника на тимчасово окупованій території. Верховний Суд зазначив, що воєнний стан сам по собі не є безумовною підставою для продовження строку ліквідаційної процедури. Таке продовження можливе лише в розумних межах, коли цілі процедури залишаються об'єктивно досяжними [6].

Зазначена правова позиція демонструє необхідність індивідуального підходу до оцінки строків процедури: з одного боку, суд має враховувати об'єктивні перешкоди, зумовлені воєнним станом, а з іншого – не допускати безмежного продовження провадження без реальної перспективи досягнення його мети.

У цьому контексті особливо важливим є принцип процесуальної економії. Учасники справи не повинні використовувати передбачені законом механізми оскарження виключно для блокування процедури.

На нашу думку, вирішення цієї проблеми потребує не стільки скорочення процесуальних гарантій, скільки запровадження ефективних механізмів протидії їх недобросовісному використанню та забезпечення належної процесуальної дисципліни учасників справи.

Таким чином, основною проблемою реалізації положень КУзПБ є не відсутність нормативних механізмів, а складність їх практичного застосування та необхідність забезпечення їх реальної ефективності.

Практика Верховного Суду свідчить про поступове формування підходу, за якого суд у процедурах банкрутства та неплатоспроможності має забезпечувати не формальне дотримання процедурних правил, а реальний захист майнових інтересів кредиторів та законних інтересів боржника. Це проявляється, зокрема, у підходах до визначення спору про право, перевірки кредиторських вимог, оскарження фраудаторних

правочинів, забезпечення строковості процедур та оцінки добросовісності фізичної особи-боржника.

Для юридичних осіб найбільш актуальними проблемами залишаються перевірка реальності кредиторських вимог, протидія виведенню активів, ефективне оскарження фраудаторних правочинів та скорочення необґрунтованої тривалості процедур.

Для фізичних осіб особливого значення набувають питання добросовісності боржника, достовірності декларації про майновий стан, виявлення прихованих активів та недопущення використання процедури неплатоспроможності виключно як механізму списання боргів.

На нашу думку, подальший розвиток законодавства і судової практики має базуватися на принципі ефективності процедури. Результатом провадження повинно бути не лише прийняття формально правильних судових рішень, а реальне відновлення активів боржника, максимально можливе задоволення вимог кредиторів та, якщо це економічно доцільно, збереження життєздатного бізнесу або забезпечення добросовісній фізичній особі можливості фінансової реабілітації.

Саме такий підхід дозволить перетворити КУзПБ із системи процедурних правил на дієвий механізм врегулювання неплатоспроможності, який відповідає сучасним європейським стандартам та потребам української економіки.

Література:

1. Постанова Верховного Суду 20.03.2024 року у справі № 911/1005/23. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/100456027 (дата звернення: 02.12.2025).

2. Постанова Верховного Суду від 26.05.2022 року у справі № 903/806/20. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/100456027 (дата звернення: 02.12.2025).

3. Постанова Верховного Суду від 11.06.2025 року у справі № 902/560/20. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/100456027 (дата звернення: 29.04.2025).

4. Гофельд Г.С. Фраудаторний правочин: сутність і правове регулювання. Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. 2024. № 2 (105). С. 18–25.

5. Постанова Верховного Суду від 22.05.2024 року у справі № 924/408/21(924/287/23). URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/100456027 (дата звернення: 02.12.2025).

6. Постанова Верховного Суду від 15.04.2025 року у справі № 913/355/21. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/100456027 (дата звернення: 02.12.2025).

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-580-1-89

ІМПЕРАТИВНІ СПОСОБИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДИСЦИПЛІНИ ПРАЦІ У ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНАХ

Мельничук Роман Васильович,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри державно-правових дисциплін
ПВНЗ «Європейський університет»
м. Київ, Україна
https://orcid.org/0009-0006-0095-5650

Аналізуючи наукову літературу, у якій розкривається сутнісний зміст і видова структура методів правового регулювання (далі – ПР) у сфері праці, можемо констатувати, що низкою вітчизняних юристів-трудовиків ці методи тлумачяться передусім як прийоми, серед яких основне місце займають імперативний та диспозитивний методи [див., напр.: 1, с. 54; 2, с. 185–186]. Відзначимо, що для цих методів властиві відповідні способи ПР, які застосовуються також й у процесі ПР дисципліни праці (далі – ДП) (зокрема в органах у сфері правоохорони). Поряд із тим, у межах дослідження ПР ДП саме в правоохоронних органах (далі – ПО) найбільш вагомим є імперативний метод ПР, що передбачає переважання імперативних способів упорядкування відносин у цій сфері.

Розглядаючи імперативний метод ПР, зауважимо, що його сутність полягає в односторонньому публічно-владному нормативно-правовому визначенні належної, допустимої та забороненої поведінки учасників трудових (насамперед службово-трудових) відносин у зазначених органах публічної служби. У цьому контексті імперативний метод відображає специфіку службово-трудових відносин, у яких ДП виступає не факультативною цінністю, що досягається лише шляхом упорядкування суспільних відносин у сфері публічної служби та/або управління персоналом, а юридично забезпеченою умовою спроможності ПО належним чином виконувати публічні функції, а держави – реалізовувати правоохоронну функцію та інші функції у сфері правоохорони.

Серед імперативних способів ПР ДП, найбільш поширеним є *припис*, яке є юридичним прийомом, використання якого дозволяє суб'єкту правотворення позитивно вибудовувати належний стан нормативно-правового забезпечення, що визначає межі допустимого, а також обов'язкові стандарти дії, порядок їх реалізації та відповідні юридичні наслідки недотримання відповідного зобов'язання. Його сутність полягає у покладенні на адресата юридичного обов'язку (головним чином – *зобов'язання*) діяти певним чином у визначених умовах, у визначені

строки та/або за встановленою процедурою, причому обов'язок набуває характеру нормативно гарантованої вимоги, а не факультативної управлінської рекомендації. Таким чином, такий спосіб ПР як припис: 1) окреслює стандарт належної поведінки, містячи чітку установку щодо того, що саме працівником має бути виконано, в якій послідовності, в яких межах, з яким рівнем належності; 2) визначає обов'язковість виконання правомірних управлінських рішень, розподіляє компетенцію і відповідальність, забезпечує синхронізацію дій підрозділів і посадових осіб ПО, посилюючи потенціал керованості персоналом відповідного органу публічної служби; 3) визначає стандарт діяльності суб'єкта дисциплінарної влади, а саме визначаючи обов'язкові процедурні дії у відносинах щодо забезпечення ДП.

Окремо слід відзначити, що з огляду на особливості функціонування ПО в Україні, припис як один з основних способів ПР ДП в цих органах виконавчої влади має відповідати щонайменше трьом вимогам, які постають гарантіями недопущення спотворення відповідних установок, а саме перетворення їх у неправові (суто управлінські) веління: 1) чітка визначеність і передбачуваність зобов'язань, у результаті чого адресат повинен об'єктивно мати можливість повністю зрозуміти, що саме від нього вимагається і які наслідки настануть у разі порушення взятого ним зобов'язання; 2) установка у вигляді припису має бути похідною від широти повноважень адресата; 3) зобов'язання встановлюється на нормативно-правовому рівні тим суб'єктом правотворення, який є повноважним використовувати такий спосіб ПР в конкретних питаннях й щодо конкретного кола осіб.

Аналізуючи *заборону* як наступний імперативний спосіб ПР ДП у ПО, зауважимо, що ним наразі постає суттєвий прийом упорядкування відносин у сфері забезпечення ДП, за допомогою якого певна норма виключає конкретні моделі поведінки з меж правомірних дій (бездіяльності) та рішень, покладаючи на адресата негативний юридичний обов'язок обов'язково утриматися від визначених дій. Між тим, слід відзначити, що сутнісно заборони в сфері забезпечення ДП створюються не з метою забезпечення існування нормативних підстав для притягнення працівників до дисциплінарної відповідальності, а для профілактики дисциплінарних проступків та нівелювання кадрових ризиків належного функціонування ПО та реалізації правоохоронної функції держави.

З викладеного випливає, що використання заборони як одного з основних імперативних способів ПР ДП в ПО характеризується наявністю певних меж використання цього способу регулятивного впливу, а саме: 1) передбачуваність заборони, а саме забезпечення умов нормативно-правового забезпечення дії механізму ПР ДП, за яких має забороняючі установки, що містяться в конкретній нормі, будуть сформульована так,

щоб адресат міг відокремити допустиму дію (бездіяльність, рішення) від недопустимої без залежності від ситуативної волі керівника; 2) цільова обґрунтованість заборони, адже будь-які заборони вважаються виправданими лише тоді, коли вони узгоджені із принципами права та служать законній меті правового режиму забезпечення ДП в ПО, а також дозволяють ефективно здійснювати таким органам виконавчої влади їх функції; 3) містить вимоги щодо: а) пропорційності наслідків порушення заборони, оскільки будь-яке порушення норми-заборони її адресатом не означає автоматизму максимально суворого дисциплінарного стягнення за відповідний проступок, а враховувати тяжкість, наслідки, форму вини, контекст, а також контекст вчинення порушення заборони; б) обов'язковості накладання стягнення за порушення заборони лише на підставі відповідної процедури розгляду дисциплінарного провадження, яка забезпечує перевірюваність обставин порушення, передбачає дійсну реалізацію права бути вислуханим, мотивованість рішення про накладання дисциплінарного стягнення, що може бути оскаржено в адміністративному чи судовому порядку.

Узагальнюючи викладене в цій науковій розвідці, відзначимо, що систему імперативних способів ПР ДП в ПО утворюють два базові способи ПР у сфері публічного адміністрування, а саме припис і заборона. При цьому припис (зобов'язування) у цьому контексті виступає юридичним прийомом, який дає змогу нормотворцю позитивно конструювати нормативний порядок, зокрема: визначати межі допустимого в поведінці службовця; встановлювати обов'язкові стандарти поведінки в ПО; закріплювати процедури реалізації дисциплінарного впливу; визначати юридичні наслідки невиконання встановленого обов'язку. Заборона, натомість, упорядковує відповідні відносини шляхом вилучення певних моделей поведінки зі сфери правомірного, покладаючи на адресата обов'язок негативного характеру – безумовно утримуватися від визначених дій або від конкретного способу (чи форми) їх вчинення.

Література:

1. Іншин М.І. Особливості правового регулювання державної служби України. *Право і безпека*. 2002. № 2. С. 52–56.

2. Яковлєва Г.О. Поняття та особливості методу правового регулювання права соціального забезпечення. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2017. Вип. 1. С. 182–192.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-580-1-90

ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАПОБІЖНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОКУРАТУРИ

Мішеніна Тетяна Миколаївна
здобувачка
Науково-дослідний інститут публічного права
м. Київ, Україна

Суттєве ускладнення структури злочинності, нерівномірність її територіального поширення, поява нових способів учинення кримінальних правопорушень та необхідність раціонального використання ресурсів органів правопорядку зумовлюють потребу в удосконаленні аналітичної складової діяльності прокуратури. Статистичне узагальнення результатів роботи дає змогу встановити вже сформовані тенденції, проте для запобігання злочинності цього недостатньо. Необхідним є визначення загроз, оцінювання ймовірності їх розвитку, встановлення сфер і територій концентрації кримінально протиправних проявів та визначення тих проблем, вплив на які повинен мати першочерговий характер. З огляду на це перспективним напрямом розвитку запобіжної діяльності прокуратури є застосування ризик-орієнтованого підходу.

Передумови для його реалізації вже закладено у чинному законодавстві. Відповідно до Закону України «Про прокуратуру» Офіс Генерального прокурора забезпечує належне функціонування Єдиного реєстру досудових розслідувань та визначає єдиний порядок формування звітності про стан кримінальної протиправності й роботу прокурора [1]. Організація діяльності органів прокуратури щодо ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань, статистики та її аналізу врегульована також наказом Генерального прокурора від 17 березня 2021 р. № 69 [2]. Таким чином, прокуратура володіє значним масивом систематизованої інформації, яка може використовуватися не лише для обліку результатів кримінальних проваджень, але й для виявлення негативних тенденцій та визначення напрямів запобіжного впливу.

Відповідний напрям узгоджується й із Комплексним стратегічним планом реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки. Серед напрямів подальшого розвитку системи органів правопорядку в ньому передбачено використання ризик-орієнтованих підходів, інформаційно-аналітичної діяльності, стратегічного управління та прогнозування [3]. Зазначений документ засвідчує поступовий перехід від оцінки діяльності органів правопорядку переважно за кількісними результатами до використання аналітичних

механізмів, спрямованих на визначення пріоритетів та прогнозування розвитку загроз.

У свою чергу, ризик-орієнтований підхід не варто ототожнювати із традиційним статистичним аналізом. Останній насамперед відповідає на питання про кількість, структуру та динаміку вже зареєстрованих кримінальних правопорушень. Оцінювання ризиків повинно встановлювати, де, у якій сфері та за наявності яких обставин існує підвищена ймовірність погіршення криміногенної ситуації, а також визначати можливі наслідки такого погіршення. Відповідно, предметом аналізу має бути не тільки сам факт зростання певної категорії кримінальних правопорушень, а й стійкість відповідної тенденції, територіальна концентрація, характер заподіюваної шкоди, наявність організованих форм кримінально протиправної діяльності, повторюваність способів учинення правопорушень, уразливість певних суспільних відносин та спроможність наявних правоохоронних механізмів своєчасно реагувати на виявлену проблему.

Схожий підхід уже використовується при оцінюванні загроз організованої злочинності та тяжких злочинів у межах SOCTA Україна. Нормативно ця система визначена як сукупність механізмів збирання, узагальнення та аналізу інформації про відповідні загрози з подальшим визначенням пріоритетів протидії їм, а Офіс Генерального прокурора включено до кола органів, які можуть брати участь у такому оцінюванні [4]. Методологічна цінність цього підходу полягає у зміщенні акценту з обліку окремих кримінальних правопорушень на оцінювання загроз, їх впливу та факторів, що забезпечують їх відтворення. Разом із тим використання ризик-орієнтованого підходу в діяльності прокуратури не повинно обмежуватися виключно організованою злочинністю. Вважаємо доцільним запровадження системи прокурорського оцінювання криміногенних ризиків, призначеної для інформаційно-аналітичного забезпечення координаційної та іншої діяльності прокуратури у сфері запобігання злочинності. Йдеться не про створення нової функції прокуратури, а про удосконалення способу використання інформації під час реалізації вже наданих їй законом повноважень.

Основу такого оцінювання може становити сукупність взаємопов'язаних критеріїв: динаміка відповідної категорії кримінальних правопорушень; масштаб заподіяної або потенційної шкоди; територіальна концентрація; систематичність і повторюваність протиправних проявів; ступінь організованості відповідної діяльності; уразливість потерпілих; наявність стійких причин та умов, які сприяють вчиненню кримінальних правопорушень; складність їх виявлення; співвідношення між масштабом загрози та наявними ресурсами органів правопорядку. Поєднання цих показників дасть змогу диференціювати виявлені проблеми за

ступенем ризику та визначати, які з них потребують першочергового міжвідомчого реагування.

З організаційного погляду таке оцінювання доцільно здійснювати на декількох взаємопов'язаних рівнях. На загальнодержавному рівні предметом аналізу мають бути стійкі тенденції, здатні впливати на стан правопорядку в державі або декількох регіонах. На рівні обласних прокуратур пріоритетного значення набуває встановлення регіональної специфіки злочинності, територій її підвищеної концентрації та проблем взаємодії органів правопорядку. Для окружних прокуратур найбільш доцільним є аналіз локальних загроз, безпосередньо пов'язаних із особливостями конкретних територіальних громад. Така побудова дозволить поєднати загальнодержавне прогнозування з регіональною та місцевою специфікою.

Практичним результатом оцінювання має бути не сам аналітичний документ, а прийняття на його основі відповідних організаційних рішень. Наприклад, встановлення високого рівня певного криміногенного ризику може бути підставою для винесення проблеми на координаційну нараду, створення міжвідомчої робочої групи, розроблення узгоджених заходів, проведення поглибленого аналізу причин негативної тенденції або підготовки пропозицій щодо нормативних змін. Порядок координації діяльності правоохоронних органів у сфері протидії злочинності вже передбачає визначення проблем відповідної діяльності на основі аналізу структури і динаміки злочинності та прогнозування її тенденцій [5]. Таким чином, ризик-орієнтований підхід може стати інструментом підвищення обґрунтованості координаційних рішень, не виходячи за межі чинної компетенції прокуратури.

Доцільно також змінити підхід до оцінювання результатів реалізації відповідних заходів. Кількість проведених координаційних нарад, створених робочих груп чи підготовлених аналітичних документів сама по собі не засвідчує досягнення запобіжного результату. Оцінюватися повинна зміна ризику, який став підставою для вжиття заходів: припинення його зростання, зменшення територіальної концентрації кримінальних правопорушень, усунення виявленої міжвідомчої проблеми, підвищення своєчасності виявлення певних кримінально протиправних проявів. Це забезпечує зв'язок між первинним аналітичним висновком, прийнятим рішенням та його фактичними наслідками.

Водночас ризик-орієнтований аналіз потребує запобіжників від надмірної формалізації. Автоматичне віднесення певної території, соціальної групи чи виду діяльності до категорії підвищеного ризику виключно на підставі кількісних показників може спричиняти необґрунтовану концентрацію правоохоронної уваги та відтворення помилкових статистичних залежностей. Тому результати автоматизованої обробки даних

повинні підлягати професійній аналітичній оцінці, перевірці за декількома джерелами інформації та використовуватися з дотриманням принципів законності, пропорційності й недискримінації.

Таким чином, ризик-орієнтоване інформаційно-аналітичне забезпечення запобіжної діяльності прокуратури доцільно розуміти як систематичне збирання, зіставлення та оцінювання інформації про стан і тенденції злочинності з метою встановлення криміногенних загроз, визначення ступеня їх ризику, прогнозування можливого розвитку та обґрунтування пріоритетів координаційного й іншого передбаченого законом реагування. Такий підхід дозволяє поступово змістити центр аналітичної роботи прокуратури від фіксації вже отриманих результатів до раннього встановлення проблем, розвиток яких може призвести до погіршення криміногенної ситуації.

Література

1. Про прокуратуру : Закон України від 14 жовт. 2014 р. № 1697-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18.

2. Про організацію діяльності органів прокуратури з питань ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань, статистики та її аналізу : наказ Офісу Генерального прокурора від 17 берез. 2021 р. № 69. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0069905-21.

3. Про Комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки : Указ Президента України від 11 трав. 2023 р. № 273/2023. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/273/2023.

4. Деякі питання запровадження в діяльність центральних органів виконавчої влади системи оцінки SOCTA Україна : постанова Кабінету Міністрів України від 26 січ. 2022 р. № 59. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/59-2022-%D0%BF.

5. Про затвердження Порядку координації діяльності правоохоронних органів у сфері протидії злочинності : наказ Офісу Генерального прокурора від 8 лют. 2021 р. № 28. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0028905-21.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-580-1-91

КРИТЕРІЇ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОЇ КЛАСИФІКАЦІЇ ЦИВІЛЬНИХ БЕЗПІЛОТНИХ ПОВІТРЯНИХ СУДЕН

Данильченко Володимир Володимирович,
здобувач кафедри адміністративного, кримінального права і процесу
ЗВО «Міжнародний університет бізнесу і права»
м. Херсон, Україна

Поширення цивільних безпілотних повітряних суден у професійній, господарській та рекреаційній діяльності зумовлює потребу в їх юридично значущій класифікації. Технічний поділ за масою, дальністю або способом керування самостійно не визначає зміст адміністративно-правового режиму. Однакове за конструкцією судно може використовуватися для аматорської зйомки, геодезичних робіт, інспектування критичної інфраструктури чи польоту поблизу аеродрому. Відповідно, правові вимоги мають залежати від сукупності характеристик судна, мети, місця та способу виконання операції.

Пункт 23-1 частини першої статті 1 Повітряного кодексу України визначає безпілотне повітряне судно як повітряне судно, призначене виконувати політ без пілота на борту, керування польотом якого і контроль за яким здійснюються за допомогою спеціальної станції керування, розташованої поза повітряним судном. Пункт 23 тієї ж статті характеризує безпілотну авіаційну систему як безпілотне повітряне судно та обладнання для дистанційного керування ним [1]. Отже, об'єктом регулювання є не лише літальний апарат, а функціонально пов'язана система, за допомогою якої експлуатант і дистанційний пілот організовують та виконують операцію.

У науковій літературі обґрунтовано, що нормативне впорядкування цивільного використання БПС потребує узгодження правил реєстрації, допуску до польотів та відповідальності учасників [2, с. 31]. Однак, для встановлення конкретного адміністративного обов'язку недостатньо віднести пристрій до безпілотних повітряних суден. Класифікація повинна виконувати регулятивну функцію: визначати, чи підлягає особа реєстрації, чи потрібні декларація або експлуатаційний дозвіл, які вимоги висуваються до дистанційного пілота та який орган здійснює контроль.

Першим юридично значущим критерієм є технічна характеристика системи. До неї належать максимальна злітна маса, кінетична енергія можливого удару, швидкість, тип силової установки, спосіб і дальність зв'язку, автономність, наявність засобів фіксації інформації та дистанційної ідентифікації. Ці параметри дають змогу попередньо оцінити

здатність системи заподіяти шкоду. Проте маса не повинна бути єдиною підставою диференціації: легкий БПС із камерою може створювати істотний ризик для приватності, а важче судно під час польоту в контрольованому полігоні може перебувати в передбачуваних умовах.

Другим критерієм є операційна характеристика, що охоплює висоту і маршрут польоту, перебування судна в межах прямої видимості, політ над скупченням людей, перевезення небезпечних вантажів, автоматизованість операції та використання контрольованого повітряного простору. Саме поєднання технічних властивостей із фактичними умовами польоту визначає інтенсивність адміністративних вимог. Регламент (ЄС) 2019/947 реалізує цей принцип через відкриту, спеціальну та сертифіковану категорії операцій, для яких передбачено різний обсяг попереднього контролю [3, ст. 4-6].

Третім критерієм доцільно визнати функціональне призначення. Воно дозволяє відмежувати рекреаційне, спортивне, наукове, освітнє, комерційне, аварійно-рятувальне та правоохоронне використання. Мета не може автоматично визначати рівень безпеки, але має значення для встановлення законної підстави збирання даних, спеціальних повноважень експлуатанта та можливості застосування винятків. Наприклад, виконання поліцейського завдання і приватна відеозйомка можуть мати однакові технічні параметри, проте відрізняються правовою підставою, метою обробки інформації й порядком контролю.

Четвертий критерій становить просторово-правова характеристика операції: політ у контрольованому чи неконтрольованому повітряному просторі, географічній зоні, поблизу аеродрому, державного кордону, військового об’єкта або критичної інфраструктури. Він має визначати потребу в координації, додатковому дозволі чи прямій забороні. П’ятий критерій є інформаційним і відображає спроможність системи збирати, зберігати та передавати персональні, геопросторові або інші чутливі дані. Завдяки цьому класифікація охоплює не лише безпеку польотів, а й захист приватності та інформаційну безпеку.

На підставі наведеного адміністративно-правову класифікацію цивільних БПС пропонується розуміти як нормативно визначений розподіл безпілотних авіаційних систем та операцій з ними за технічними, операційними, функціональними, просторовими й інформаційними критеріями, від яких залежить обсяг реєстраційних, дозвільних, кваліфікаційних і контрольних вимог. Її основною одиницею має бути не ізольоване судно, а операція, що характеризується конкретною системою, експлуатантом, дистанційним пілотом і середовищем виконання.

Практичним результатом такого підходу має стати закріплення у Повітряному кодексі України базових категорій цивільних безпілотних операцій та повноваження Державіаслужби деталізувати їх за

підкатегоріями. Для кожної категорії необхідно встановити юридичний наслідок: повідомний порядок, декларацію, експлуатаційний дозвіл або сертифікацію. Це усуне ситуацію, коли одна технічна ознака механічно зумовлює однакові вимоги до істотно різних операцій, і забезпечить пропорційність адміністративного втручання.

Література:

1. Повітряний кодекс України : Закон України від 19 травня 2011 р. № 3393-VI. Відомості Верховної Ради України. 2011. № 48-49. Ст. 536. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3393-17#Text

2. Слободська І. А., Юхимович М. І. Правове регулювання використання безпілотних літальних апаратів у цивільній авіації України. Юридичний вісник. Повітряне і космічне право. 2022. № 4. С. 30-35. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npnau_2022_4_6

3. Commission Implementing Regulation (EU) 2019/947 of 24 May 2019 on the rules and procedures for the operation of unmanned aircraft. Official Journal of the European Union. 2019. L 152. P. 45-71. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg_impl/2019/947/oj

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-580-1-92

КРИТЕРІЇ КЛАСИФІКАЦІЇ БЕЗПІЛОТНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ДЛЯ ПОТРЕБ ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ

Качковський Євген Сергійович
здобувач кафедри адміністративного, кримінального права і процесу
ЗВО «Міжнародний університет бізнесу і права»
м. Херсон, Україна

Класифікація безпілотних технологій у праві є не самоціллю, а інструментом розподілу адміністративних процедур: реєстрації, допуску, повідомлення, дозволу чи сертифікації. Тому критерії поділу мають відображати юридично значущі відмінності, тоді як технічні класифікації, що переважають у літературі, з правовим режимом не пов'язані. Мета тез – запропонувати систему критеріїв і визначити їх ієрархію станом на 2025 р.

Національне регулювання диференціює вимоги переважно за двома ознаками. Перша – належність до державної або цивільної авіації [1, ст. 4]. Друга – маса: повітряні судна масою до 20 кг, що використовуються для розваг і спорту, виведено з державної реєстрації [1, ст. 39]. За такого підходу

національний режим не відрізняє легкий іграшковий апарат від апарата масою 15 кг, який може створювати суттєво більший ризик.

Європейська модель побудована на ризику операції. Регламент (ЄС) 2019/947 виокремлює відкриту категорію (маса менше 25 кг, політ у межах прямої видимості пілота на висоті до 120 м), специфічну (оцінка ризиків та операційний дозвіл) і сертифіковану, вимоги до якої наближаються до пілотованої авіації [3, ст. 4–6]. Обов'язок реєстрації оператора пов'язано не лише з масою (250 г), а й зі здатністю судна збирати персональні дані [3, ст. 14]. І. Слободська та М. Юхимович обґрунтовують, що регулювання безпілотних апаратів має бути пропорційним ризику операції, а відповідальність – покладатися на оператора [2, с. 30–35].

З урахуванням цього пропонуємо шість критеріїв. За середовищем функціонування безпілотні технології поділяються на повітряні, наземні та водні. За правовим режимом – на цивільні та державні (військові, митні, поліцейські). За ступенем автономності – на дистанційно пілотовані, автоматизовані (виконують запрограмований політ, але оператор здатен утрутитися) та автономні (втручання не передбачено); проміжну категорію запропоновано нами за аналогією зі шкалами автономності в суміжних галузях. За категорією ризику операції – за моделлю відкритої, специфічної та сертифікованої категорій. За технічними параметрами – за масою, дальністю, тривалістю й висотою польоту. За призначенням – на комерційні, рекреаційні, наукові та правоохоронні.

Критерії неоднорідні за значенням для адміністративних процедур. Первинними доцільно вважати правовий режим, ступінь автономності та категорію ризику: вони визначають, який орган і за якою процедурою допускає технологію до застосування та хто відповідає за операцію. Середовище й призначення виконують роль ознак, що групують норми за сферами, а технічні параметри – допоміжну роль порогових значень, як-от 20 кг у Кодексі [1, ст. 39] чи 25 кг у Регламенті [3, ст. 4]. Самостійного юридичного значення вони не мають, оскільки два апарати однакової маси створюють різний ризик залежно від місця та способу застосування.

Висновок: для потреб публічного адміністрування безпілотні технології доцільно класифікувати за ієрархією критеріїв, у якій вид процедури визначає поєднання правового режиму, автономності та ризику, а не маса апарата сама по собі. Практичним напрямом є запровадження в Україні ризик-орієнтованих категорій операцій із диференціацією процедур повідомлення, дозволу та сертифікації, що відповідало б орієнтації на зближення з правом ЄС.

Література:

1. Повітряний кодекс України : Закон України від 19 трав. 2011 р. № 3393-VI (зі змінами). Відомості Верховної Ради України. 2011. № 48–49. Ст. 536. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3393-17#Text
2. Слободська І. А., Юхимович М. І. Правове регулювання використання безпілотних літальних апаратів у цивільній авіації України. Юридичний вісник. Повітряне і космічне право. 2022. № 4 (65). С. 30–35. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npnau_2022_4_6
3. Commission Implementing Regulation (EU) 2019/947 of 24 May 2019 on the rules and procedures for the operation of unmanned aircraft. Official Journal of the European Union. 2019. L 152. P. 45–71. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg_impl/2019/947/oj

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-580-1-93

АДМІНІСТРАТИВНІ ПРОЦЕДУРИ ІЗ ЗДІЙСНЕННЯ КОНТРОЛЮ ТА НАГЛЯДУ У СФЕРІ МЕДІА

Михайловська Ірина Анатоліївна
аспірант кафедри адміністративного, фінансового та інформаційного права
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
м. Ужгород, Україна

Порядок здійснення офіційного моніторингу та проведення перевірок суб'єктів у сфері медіа розмежовує планові та позапланові перевірки, визначає особливості виїзної і безвиїзної форм їх проведення. Предмет позапланової перевірки обмежується питаннями, які зумовили її призначення; повторна перевірка вже перевірених фактів не допускається. Тривалість планової та позапланової виїзної перевірок не може перевищувати десяти робочих днів, а позапланової безвиїзної – тридцяти.

Процедурними гарантіями є повідомлення суб'єкта про перевірку, ознайомлення з її результатами та можливість подання пояснень. Акт безвиїзної перевірки надсилається протягом п'яти робочих днів із дня складення, а письмові пояснення щодо нього можуть подаватися впродовж п'яти робочих днів після отримання. Результати розглядаються на засіданні Національної ради, про яке суб'єкта повідомляють щонайменше за три календарні дні.

Отже, Порядок здійснення офіційного моніторингу та проведення перевірок суб'єктів у сфері медіа поєднує інструменти виявлення

порушень із вимогами до документування та оцінювання встановлених обставин. Визначення предмета, строків і послідовності контрольних дій сприяє передбачуваності адміністративних процедур, а врахування пояснень суб'єкта забезпечує його участь у розгляді питання про застосування заходів реагування.

Практичним прикладом застосування заходів реагування без проведення перевірок є рішення Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення, ухвалені на засіданні 3 вересня 2026 року [1]. За результатами моніторингів та опрацювання документів регулятор видав чотирьом суб'єктам у сфері медіа десять приписів. Підставами для реагування стали порушення вимог щодо ідентифікації реклами, оприлюднення вихідних даних та своєчасного повідомлення про зміни у відомостях, які підлягають внесенню до Реєстру суб'єктів у сфері медіа. За наведеним повідомленням, усі встановлені порушення було кваліфіковано як незначні. Зокрема, два приписи отримало ТОВ «Карпатолйо», яке здійснює діяльність у сфері друкованих медіа. Під час дослідження випуску газети «Kárpátalja» від 9 липня 2026 року № 27/1320 було виявлено рекламу магазину комп'ютерної техніки, не ідентифіковану та не відокремлену від іншої інформації за допомогою слова «реклама». Крім того, у виданні не зазначено ідентифікатор друкованого медіа в Реєстрі. Регулятор кваліфікував ці обставини як недотримання пункту 7 частини першої статті 35, частини четвертої статті 37 Закону України «Про медіа», а також частини першої та абзацу другого частини другої статті 9 Закону України «Про рекламу».

Недотримання вимог щодо оприлюднення вихідних даних стало підставою для видання чотирьох приписів ТОВ «Труха Україна». У телеграм-каналах «Труха Ірпінь Буча Гостомель», «Труха Спорт», «Труха Біла Церква» та «Труха Crypto» не було зазначено поштової адреси, номера телефону, адреси електронної пошти й ідентифікатора онлайн-медіа в Реєстрі. Відповідні порушення пов'язано з невиконанням вимог частини п'ятої статті 37 Закону України «Про медіа». Цей приклад демонструє застосування регулятором заходів реагування щодо виконання онлайн-медіа обов'язків із забезпечення відкритості відомостей про свою діяльність [1].

Інша група приписів стосувалася несвоєчасного повідомлення про зміни в діяльності суб'єктів у сфері медіа. Київському інституту Національної гвардії України було видано два приписи щодо друкованих видань «Науковий вісник Київського інституту Національної гвардії України» та «Проблеми правоохоронної та освітньої діяльності». Під час опрацювання документів установлено, що зміна керівника реєстранта відбулася 30 січня 2025 року, однак Національну раду не було повідомлено про це протягом п'яти робочих днів. Такі обставини кваліфіковано

як порушення частини дев'ятої статті 64 Закону України «Про медіа» та пункту 8 Порядку подання до Національної ради заяв щодо реєстрації суб'єктів у сфері медіа. Ще два приписи отримав суб'єкт у сфері аудіовізуальних медіа «Мистецько-інформаційний "РТВ – Центр 'Вежа'"» у формі ТОВ, який здійснює мовлення телеканалу «КСТ» і радіостанції «Перше Конотопське». Під час розгляду заяви щодо зміни розміру часток у статутному капіталі регулятор установив, що зміни у відомостях про засновників юридичної особи відбулися 10 квітня 2026 року, проте інформацію про них не було подано у встановлений п'ятиденний робочий строк. У зв'язку із цим зафіксовано недотримання частини сімнадцятої статті 60 Закону України «Про медіа» та пункту 12 Порядку подання до Національної ради заяв щодо ліцензування суб'єктів у сфері медіа [2]. Згідно з повідомленням регулятора, адресатів приписів зобов'язано усунути порушення протягом семи робочих днів із дня оприлюднення відповідних рішень на офіційному вебсайті Національної ради та не допускати їх надалі. Отже, застосовані заходи поєднували вимогу усунення встановлених недоліків із запобіганням їх повторенню [1].

Для характеристики адміністративних процедур контролю та нагляду у сфері медіа наведена практика має значення насамперед як приклад розмежування способів виявлення порушень і заходів реагування на них. Джерелами відомостей у розглянутих випадках були результати моніторингів та документи, подані суб'єктами у сфері медіа, тоді як процедурним результатом їх оцінювання стало видання приписів без проведення перевірок, що свідчить, що в описаних випадках контрольна діяльність реалізовувалася не лише через перевірочні процедури, а й шляхом аналізу медіаматеріалів та документального встановлення недотримання визначених законодавством обов'язків. Водночас такий приклад не є підставою для висновку про можливість застосування аналогічного порядку реагування до будь-якого порушення: його використання необхідно пов'язувати з характером установлених обставин і передбаченими законодавством процедурними умовами.

Література:

1. Національна рада видала медіа 10 приписів через незначні порушення. URL. https://webportal.nrada.gov.ua/natsionalna-rada-vydala-media-9-prypysiv-cherez-neznachni-porushennya/
2. Про затвердження Порядку подання до Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення заяв щодо ліцензування суб'єктів у сфері медіа: Рішення Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення 18 травня 2023 року № 350 URL. https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0350295-23#Text

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-580-1-94

ОСНОВНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Охріменко Олександр Володимирович
аспірант кафедри адміністративно-правових дисциплін
та публічного управління
Дніпровський державний університет внутрішніх справ
м. Дніпро, Україна

Сучасний етап розвитку Збройних Сил України (далі – ЗСУ) характеризується одночасним виконанням завдань із забезпечення оборони держави та проведенням системної трансформації сектору безпеки і оборони. Повномасштабна війна суттєво змінила вимоги до організації військового управління, кадрового забезпечення, озброєння, логістики, підготовки особового складу та застосування сучасних технологій. За таких умов розвиток ЗСУ є не лише військовим, а й важливим управлінським завданням держави. Закон України «Про національну безпеку України» визначає ЗСУ як військове формування, на яке покладаються оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності [1]. Водночас оборонне планування розглядається як складова державного стратегічного планування, спрямована на визначення пріоритетів розвитку сил оборони, їх спроможностей, озброєння, військової техніки, інфраструктури та підготовки військ.

В умовах сучасної війни ЗСУ демонструють значну адаптивність, здатність до освоєння нових видів озброєння та технологій, розвитку безпілотних систем, удосконалення розвідувальних і комунікаційних спроможностей. Одночасно здійснюються управлінські перетворення, спрямовані на підвищення ефективності військового управління та наближення його до принципів і стандартів держав – членів НАТО. Серед актуальних напрямів трансформації Міністерство оборони України визначає, зокрема, удосконалення системи військової служби, цифровізацію управлінських процесів та розвиток нових механізмів комплектування.

Водночас розвиток ЗСУ супроводжується низкою проблем. Однією з ключових залишається кадрове забезпечення. Тривале ведення бойових дій зумовлює значне навантаження на військовослужбовців, потребує удосконалення системи комплектування, професійної підготовки, ротації, мотивації та соціального захисту особового складу [2, с. 93]. Відповідно, державна кадрова політика у військовій сфері має орієнтуватися

не тільки на кількісне комплектування, а й на формування професійного, мотивованого та підготовленого персоналу.

Другим важливим напрямом є удосконалення системи військового управління. Сучасні бойові дії потребують оперативного прийняття рішень, належного інформаційного забезпечення, ефективної взаємодії між органами військового управління та іншими складовими сил оборони. У документах щодо реформування сектору оборони серед проблем зазначалися незавершеність формування системи об'єднаного керівництва силами оборони, автоматизованої системи оперативного управління, зв'язку, розвідки та спостереження.

Особливого значення набуває технологічна модернізація. Сучасна війна демонструє необхідність швидкого впровадження безпілотних систем, засобів радіоелектронної боротьби, сучасних систем зв'язку, розвідки, автоматизованого управління та інших технологій. Тому державне управління розвитком Збройних Сил має забезпечувати не тільки придбання готових зразків озброєння, а й створення умов для розвитку вітчизняного оборонно-промислового комплексу, наукових досліджень та інновацій [3, с. 11].

Важливою проблемою залишається ресурсне та фінансове забезпечення. Ефективність оборонної політики залежить від прогнозованості фінансування, належного планування державних ресурсів та прозорості оборонних закупівель. Законодавство передбачає державний і демократичний цивільний контроль у сфері оборонних закупівель, що має сприяти раціональному використанню бюджетних ресурсів і підзвітності відповідних органів. Окремої уваги потребує цифровізація публічного управління у сфері оборони. Перехід від паперових і бюрократизованих процедур до цифрових сервісів здатний скоротити адміністративне навантаження, прискорити обмін інформацією та зробити окремі управлінські процеси більш прозорими. Водночас цифровізація потребує належного кіберзахисту, захисту інформації та безперервного вдосконалення відповідної інфраструктури [4, с. 559].

Ще одним важливим напрямом є подальше наближення системи оборонного управління до стандартів НАТО. Йдеться про розвиток взаємосумісності, удосконалення планування, підготовки особового складу, управління ресурсами, логістики та процедур прийняття рішень. Така трансформація має здійснюватися з урахуванням набутого Україною бойового досвіду та специфіки національної системи оборони [5, с. 25].

Таким чином, сучасний стан ЗСУ визначається поєднанням значного практичного досвіду, технологічного розвитку та необхідності подальшого реформування системи державного управління оборонною сферою. Основними проблемами залишаються кадрове забезпечення, удосконалення військового управління, ресурсне забезпечення,

модернізація озброєння, розвиток оборонно-промислового комплексу, цифровізація, кібербезпека та забезпечення ефективного демократичного цивільного контролю. Для їх вирішення необхідне комплексне державне управління, засноване на довгостроковому оборонному плануванні, чіткому визначенні пріоритетів, ефективному використанні бюджетних ресурсів, розвитку людського капіталу, підтримці оборонних інновацій та постійному вдосконаленні механізмів взаємодії державних органів. Перспективний розвиток ЗСУ має забезпечувати формування спроможної, технологічної, професійної та управлінськи ефективної системи оборони держави.

Література:

1. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/2469-19

2. Бублик О. А. Збройні Сили України як провідний суб'єкт забезпечення оборони держави. *Наукові записки. Серія: Право*. 2023. Вип. 15. С. 92–96.

3. Акімов О. Управління людським потенціалом Збройних Сил України в системі забезпечення національної безпеки в умовах російсько-української війни. *Society and Security*. 2026. № 4 (16). С. 3–15.

4. Безрух Х. Н. Поняття війни у міжнародному праві: проблеми концептуалізації. *Юридичний електронний журнал*. 2023. № 2. С. 558–560.

5. Біліченко В.М. Проблеми формування та розвитку кадрового потенціалу Збройних сил України в системі публічного управління: теоретичні засади. *Публічне урядування*. 2022. № 1 (29) С. 22–30.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-580-1-95

ВІКТИМОЛОГІЧНІ ОЗНАКИ ЖЕРТВИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 190 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Валовий Євгеній Валерійович
аспірант
Донецький державний університет
внутрішніх справ
м. Кропивницький, Україна

Механізм запобігання будь-якому виду кримінального правопорушення передбачає вивчення не тільки особистості кримінального

правопорушника, а і потерпілого від суспільно небезпечного діяння. Такий підхід забезпечує комплексну оцінку всього комплексу причин та умов, які вплинули на формування кримінально протиправного умислу та обрати більш ефективні заходи кримінально-правового впливу. Шахрайство як вид кримінального правопорушення проти власності у цьому контексті набуває особливого значення, оскільки саме це діяння передбачає, як правило, тривалий контакт між правопорушником та жертвою, що надає можливість першому обрати найбільш прийнятний спосіб впливу на свідомість задля реалізації умислу на обман або зловживання довірою. Отже наведене дозволяє стверджувати, що вивчення кримінологічної характеристики жертви шахрайства, а також причин та умов формування віктимної поведінки є однією з важливих передумов для створення ефективної стратегії запобігання досліджуваному виду суспільно небезпечного діяння.

Традиційно віктимізацію, як і кримінально протиправну поведінку, пов'язують із незадовільними умовами виховання особи, які призвели до формування віктимогенних настанов та уявлень про норми безпечної поведінки. Разом із цим, не можна залишити поза увагою те, що кримінальні правопорушники частіше обирають жертвою особу, яка через певні психофізіологічні особливості більш схильна до реагування на обман чи зловживання довірою. Це може бути зумовлено віковими особливостями, статтю, професією або морально-ціннісними характеристиками та ставленням до суспільства.

Формування віктимності щодо кримінальних правопорушень проти власності перебуває у кореляції із морально-психологічними властивостями потерпілої особи. Разом із цим, такі властивості диференціюються залежно від виду таких суспільно небезпечних діянь. Так, наприклад, якщо для жертви крадіжки типовими ознаками є проблеми з увагою, надмірна самовпевненість та відсутність знань щодо безпечної поведінки, то щодо, наприклад, грабежу та розбою ними можуть ставати провокація з боку жертви, демонстрація стану матеріального забезпечення тощо. Шахрайство можна виділити з-поміж наведених видів кримінальних правопорушень, оскільки більшість жертв характеризуються саме підвищеним ступенем довірливості.

Необхідно також звернути увагу на те, що з моменту повномасштабного вторгнення російської федерації в Україну кількість жінок, які потерпіли від кримінальних правопорушень, передбачених ст. 190 КК України помітно зросла – з 2023 року спостерігається стабільна тенденція до зростання, що призвело до того, що відсоток жінок, які стали жертвами шахрайства перевищило половину від загальної кількості потерпілих. Як видається, вказане можна пояснити тим, що збройна агресія російської федерації призвела до формування військово-політичних

факторів, які розширили способи шахрайських маніпуляцій. Особливо це стосується впливу на жінок, чиї родичі є військовослужбовцями Збройних Сил України або іншим чином залучені до відсічі збройної агресії, жінок похилого віку, а також вагітних жінок та жінок із малолітніми дітьми, які були евакуйовані з зон активних бойових дій та не мають родичів тощо.

Отже, *основними причинами формування віктимної поведінки уразливих категорій жертв шахрайства в умовах дії особливого правового режиму воєнного стану як жінки та діти є*: розрив родинних зв'язків, зумовлений вимушеними внутрішніми переміщеннями та евакуаціями; психологічне напруження через постійні обстріли цивільної інфраструктури, проблеми із працевлаштуванням; підвищена потреба в отриманні соціального супроводу та підтримки (благодійної допомоги тощо); вихід за межі звичного соціального середовища; погіршення стану матеріального забезпечення. Обман та зловживання довірою щодо звичайних категорій потерпілих осіб також здійснюються через використання необізнаності щодо окремих дій, поширення недостовірної інформації, використання кримінальним правопорушником попередніх взаємозв'язків із потерпілою особою.

Таким чином, в умовах дії особливого правового режиму воєнного стану можна виокремити такі основні типи жертв кримінальних правопорушень, передбачених ст. 190 КК України: 1) активні жертви – жертви, які своїми діями сприяють вчиненню щодо них шахрайських дій – розповідають малознайомим особам про особисті проблеми (наприклад, зникнення без вісті родичів, які проходять службу у Збройних Силах України), шукають роботу на неофіційних сайтах, намагаються орендувати житло акцентуючи увагу на тому, що є внутрішньо переміщеними особами, шукають способи надання благодійної допомоги із використанням неперевірених джерел тощо; 2) пасивні жертви – особи, які не здійснюють активних дій, але є сприйнятливими на пропозиції допомоги – надання житла за мінімальну орендну плату або оплату комунальних послуг; прохання матеріальної допомоги на лікування або оренду особами, які маскуються під внутрішньо переміщених, інвалідів, військовослужбовців тощо; 3) провокативні – жертви, які самі утворюють сприятливе середовище для формування кримінально протиправного умислу на вчинення шахрайств. Наприклад, пропонують малознайомим особам розпочати спільний бізнес, створити благодійну організацію тощо.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-580-1-96

ФІЛОСОФСЬКИЙ ВИМІР ПОНЯТТЯ «ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА, ТВОРЧА ДІЯЛЬНІСТЬ»

Борзяниця Дмитро Григорович
аспірант
Київський університет інтелектуальної власності та права
м. Київ, Україна
ORCID ID: 0009-0009-0275-4440

Поняття інтелектуальної, творчої діяльності є вихідним для дослідження права на її результати. Важливо відразу розмежувати власне творчу діяльність, створений унаслідок неї результат і право особи на такий результат. Ці явища тісно пов'язані, однак не є тотожними. Творчість характеризує діяльність людини, результат є її об'єктивованим наслідком, тоді як право визначає юридично забезпечену можливість особи визнавати результат своїм, використовувати його, розпоряджатися ним та вимагати його охорони.

У філософсько-правовому розумінні інтелектуальна, творча діяльність пов'язана насамперед зі здатністю людини створювати нові духовні або матеріальні цінності, що мають індивідуальний та оригінальний характер. У цьому сенсі творчість не обмежується виробленням певного продукту. Вона є способом реалізації інтелектуальної активності людини, її уяви, здатності до осмислення та перетворення навколишньої дійсності [120; 146].

Саме ця особливість має принципове значення для права. Якщо розглядати інтелектуальну діяльність лише через її кінцевий результат, вона практично зводиться до питання належності певного об'єкта та його подальшого використання. Такий підхід є достатнім для вирішення багатьох цивільно-правових питань, однак не повністю розкриває конституційний зміст досліджуваного права. Йому передує свобода особи мислити, створювати, обирати форму самовираження і лише після цього – юридична можливість вимагати визнання та охорони створеного нею результату.

Правове значення має як результат творчості, так і сама можливість особи вільно здійснювати творчу діяльність. У такому розумінні свобода творчості та право на її результат становлять пов'язані, але все ж різні складові правового статусу особи. Перша створює простір для творчої активності, друга – забезпечує юридичний зв'язок особи зі створеним нею результатом та можливість його захисту.

На цьому рівні інтелектуальна, творча діяльність виходить за межі суто приватноправового регулювання. Її правове забезпечення пов'язане одночасно з індивідуальною свободою, юридичним визнанням результату творчості та необхідністю узгодження інтересів творця з інтересами інших осіб і суспільства. Тому конституційні гарантії свободи творчості й права на результати інтелектуальної діяльності слід розглядати у взаємозв'язку з механізмами їх фактичної реалізації [136; 185].

Це розуміння має достатньо глибоке філософське підґрунтя. Попри істотну відмінність поглядів представників різних філософських шкіл, у їхніх працях простежується спільна для цього дослідження лінія – зв'язок творчості зі свободою особи та об'єктивацією її внутрішньої інтелектуальної діяльності у певному зовнішньому результаті.

У класичних філософсько-правових обґрунтуваннях інтелектуальної власності творчий акт пов'язується з автономією особи та здатністю створювати оригінальний результат, а не лише відтворювати вже наявне. Для правового аналізу принциповим є саме елемент самостійного творчого вибору: він дозволяє побачити у результаті інтелектуальної діяльності прояв індивідуальності автора, а не механічно вироблений продукт [120; 139].

Персоналістичний підхід доповнює цю тезу. Створений результат розглядається як зовнішнє вираження індивідуальності та свободи особи, тому юридичний зв'язок автора з ним має не лише майнове, а й особисте немайнове значення. Саме ця логіка пояснює, чому правова охорона творчого результату не може бути повністю зведена до правил обороту майна [120; 139; 146].

Поєднання цих підходів дозволяє зробити важливий для цього дослідження висновок. Юридичне визнання результату творчої діяльності має значення не тільки тому, що цей результат може мати економічну вартість. Первинним залишається його зв'язок із конкретною особою та реалізацією нею своєї свободи. Тому правове регулювання у цій сфері не може бути вичерпане лише встановленням правил обороту об'єктів інтелектуальної власності.

Творчість водночас не варто розглядати виключно як індивідуальний акт, ізольований від суспільства. У сучасній філософії інтелектуальної власності поряд із трудовими та персоналістичними обґрунтуваннями послідовно аналізується суспільний вимір творчості: новий результат виникає завдяки діяльності конкретної особи, але створюється всередині певного культурного, наукового й інформаційного середовища [120; 137; 146].

Трудове обґрунтування дозволяє пов'язати право особи з її інтелектуальними зусиллями та внеском у створення результату. Водночас саме по собі посилання на працю не розв'язує питання про обсяг виключного

права, його тривалість і допустимі межі. Тому у сучасній доктрині воно доповнюється оцінкою особистісної цінності результату та його значення для суспільства [120; 137].

Ціннісний вимір творчої діяльності проявляється в тому, що автор не просто виробляє новий об'єкт, а вносить до суспільного життя певний інтелектуальний, науковий або культурний зміст. Відповідно, юридичне визнання результату творчості є водночас визнанням індивідуального внеску особи й установленням правил подальшого суспільного обігу цього результату [87; 146].

Для правового аналізу це означає, що інтелектуальні права виконують подвійну функцію. Вони захищають зв'язок творця з результатом і створюють умови для його використання, поширення та включення до культурного й економічного обороту. Охорона виключного права не може розглядатися у відриві від того середовища, в якому відбувається подальше використання результату [87; 136].

Після створення результат інтелектуальної діяльності неминуче входить у сферу ширших суспільних відносин. Його використання може зачіпати доступ до знань, розвиток культури, конкуренцію, освіту та свободу вираження поглядів. Ця обставина не заперечує права автора, але вимагає визначення його меж з урахуванням інших легітимних інтересів [136; 185].

Саме тут виникає одна з базових правових суперечностей, що супроводжує інститут інтелектуальних прав. З одного боку, результат творчості пов'язаний із конкретною особою, її працею, свободою та індивідуальністю. З іншого – літературний твір, наукове відкриття, технологія або інший результат інтелектуальної діяльності може мати значення далеко за межами приватного інтересу його автора. Звідси випливає необхідність не просто охороняти право творця, а визначати межі співвідношення цього права із суспільним інтересом.

Особистісний вимір цієї проблеми доцільно розкривати через категорію автономії. Творчість передбачає простір самостійного інтелектуального вибору, у якому особа формує і виражає власні ідеї. Відповідно, правове забезпечення творчої діяльності пов'язане не тільки з охороною вже створеного об'єкта, а й зі збереженням свободи самого творчого процесу [136; 146].

У такому підході творча свобода постає як самостійна цінність, що передує можливому економічному використанню результату. Право на результат творчої діяльності тому не вичерпує свободу творчості, а є одним із юридичних механізмів її продовження після об'єктивації творчого задуму [146; 165].

Інший аспект полягає в тому, що інтелектуальний результат є не лише об'єктом можливого майнового обороту, а й носієм змісту,

інформації та культурного значення. Текст, образ, музичний твір, наукова концепція або технічне рішення включаються у ширший простір суспільної комунікації й можуть ставати основою для наступної творчості [87; 148].

Для конституційно-правового аналізу ці підходи важливі не самі по собі. Вони дають підстави не ототожнювати творчу діяльність лише з виробництвом матеріально або економічно оцінюваного об'єкта. Результатом інтелектуальної діяльності може бути ідея, образ, текст, наукова концепція, технічне рішення чи інша форма вираження інтелектуального потенціалу особи. Відповідно, правове регулювання має враховувати специфіку таких результатів і не механічно переносити на них конструкції, характерні для права на матеріальну річ.

У цифровому та інформаційному суспільстві цей комунікативний вимір посилюється. Результати творчості швидко включаються до публічного дискурсу, освітніх, наукових і культурних практик, а нові твори часто створюються з опорою на вже наявний масив знань. Сучасна дискусія про інтелектуальні права нерозривно пов'язана з питанням доступу до інформації та суспільного надбання [87; 144].

Звідси випливає, що інтелектуальні права мають забезпечувати не ізоляцію результату від суспільства, а правове врегулювання відносин між автором, користувачами та суспільством. Це дозволяє зберігати необхідний рівень охорони особистих і майнових інтересів творця та не втрачати з поля зору суспільну функцію знань і культури [136; 148].

Отже, різні філософські підходи, попри відмінність їх вихідних позицій, дозволяють виділити принаймні два взаємопов'язані виміри інтелектуальної, творчої діяльності. Перший є особистісним: творчість пов'язана зі свободою, автономією та індивідуальністю людини. Другий – соціальним: створений результат виходить за межі внутрішнього світу автора та включається в систему суспільних, культурних, економічних і зрештою правових відносин.

Поєднання цих двох вимірів пояснює особливу правову природу результатів інтелектуальної діяльності. Право має одночасно забезпечити зв'язок творця зі створеним ним результатом і визначити умови, за яких цей результат може використовуватися в суспільстві. Тому абсолютне протиставлення приватного інтересу автора та суспільного інтересу було б помилковим. Йдеться радше про пошук правового балансу між ними.

Література:

1. Drahos P. A *Philosophy of Intellectual Property*. Aldershot : Dartmouth Publishing, 1996. 257 p. URL: https://books.google.co.uk/

books/about/A_Philosophy_of_Intellectual_Property.html?id=KXNuQgAACAAJ

2. Helfer L. R., Austin G. W. Human Rights and Intellectual Property : Mapping the Global Interface. *Cambridge : Cambridge University Press*, 2011. 550 p. URL: https://scholarship.law.duke.edu/faculty_scholarship/2322/

3. Boyle J. The Public Domain : Enclosing the Commons of the Mind. *New Haven : Yale University Press*, 2008. 315 p. URL: https://thepublicdomain.org/thepublicdomain1.pdf

4. Merges R. P. Justifying Intellectual Property. Cambridge, *MA : Harvard University Press*, 2011. 405 p. URL: tind.wipo.int

НОТАТКИ

НОТАТКИ

МАТЕРІАЛИ X МІЖНАРОДНОЇ
НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ

«ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ НОРМ ПРАВА»

5 грудня 2025 р.

м. Кременчук, Україна

Підписано до друку 08.12.2025. Формат 60×84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman. Цифровий друк.
Умовно-друк. арк. 9,20. Тираж 100. Замовлення № 0126-007.
Ціна договірна. Віддруковано з готового оригінал-макета.

Українсько-польське наукове видавництво «Liha-Pres»
79000, м. Львів, вул. Технічна, 1
87-100, м. Торунь, вул. Лубіцка, 44
Телефон: +38 (050) 658 08 23
E-mail: editor@liha-pres.eu
Свідоцтво суб’єкта видавничої справи
ДК № 6423 від 04.10.2018 р.